Bild-Nr.: JG1015-1-09-0002-0001 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0002-0002 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

[Romane]
9

עליזאַ אָרזשעשקאָ.

מירטאַלאַ.

ראָמאַן

פון אָריגינאַל אויפֿזאַץ

דורך

ע. נ. פרענקל.

פֿאַרלאַג ב. שוימין, ווארשא.

תרע"ב. 1911.

Jud. Germ.
1015

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0003-0003 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

STADTBIBLIOTHEK
FRANKFURT AM MAIN.

Типографія «Гацефира» Пагская .40

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0003-0004 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עֶלְיזַא אָרְזֶעשְׁקַא.

א זעלטענע ערשטינונג איז געווען די פּוילישע שרײַבשטעלערין, עֶלְיזַא אָרזשעשקא, די פּערפּאַסערין פֿון דעם ווערק „מירטאלא", וועלכעם מיר געבן אין איבערזעצונג די יודישע לעזער.

פֿול מיט רחמנות, מיט מיטגעפֿיהל צו לײַדענדע איז איהר האַרץ געווען. זי האָט גוט געשפּירט דעם צער פֿון יענעם שוואַכן, יענעם לײַדענדן, פּערפּאַלגטן, בעזוגטן, ווי דאָם וואָלט געווען איהר אײַגענער צער. און וועניג זענען געווען פֿאַר איהר די יסורים פֿון איהרע נאָהנטע, די שטערצען, וועלכע זי האָט שטענדיג ארום זיך געזוכן; זי האָט זיך נאָך ארויסגעזוכט אנדערע, ווײַטערע פֿון איהר. וואו זי האָט דערשפּירט א שטערן, וואו גאָר זי האָט זיך עפּעם משער געווען, אז דאָם לעבן איז נישט עפּעם זים, דאָרט איז זי געווען, דאָרט האָט זי זיך בעמיהט אלעם גרינדלעך צו דער־קענען. זי האָט געגרײַבעלט, געפֿאָרשט דאָם לעבן, זיך אײַנ־געקוקט נאָהנטער, געפֿאָרשט אין בוכער, כּיצד זי איז דורכגענומען געווארן מיט די שטערצען און לײַדען, פֿיעל מאָל נאָך מער פֿון די, וואס די שטערצען און לײַדען זענען זײַער.

געבוירען געווארן איז עֶלְיזַא אָרזשעשקא אין יאָהר 1842 אין דאָרף מילקאָשצינא, גראָדנער גובערניע. איהר פֿאָטער, בעזעדיקט פֿאַוולאָווסקי, איז געווען אײַנער פֿון די געבילדעטסטע פּוילישע פּריצים אין יענער צײַט. ווי אַלע גוטע, פֿרומע פּריצים, האָט אויך פֿאַוולאָווסקי זײַן מאָכטער ערציונגען אין ליעבע צו דער קאַטוילישער אמונה, צום פּוילישען פֿאָטערלאַנד, צום פּוילישען פֿאָלק. ווען זי איז אַלט געווארן 12 יאָהר, האָט ער זי געשיקט קײַן וואַרשע, אין דער שולע וואָס די מאָנאכינען - סאַקראָמענטקעס — האָבען געהאַט אין זײַער קלויסטער, וואו זי איז פֿערבליבען ביז זי איז אַלט געווארן 16 יאָהר.

אין דער שולע האָט זי געהערט, ווי מען זאָגט, צו די בעסטע שילערינס. די בעסטע אויסערבײַטונגען האָט זי געשריבען. וואָס זי האָט געשריבען אין די אויסערבײַטונגען, קען מען איצט נישט ווײַסען. וואַהרשײַנלעך האָט זיך אין זי אַבגעשלאָגען עפּעס אַקריטיק אויף דעם לעבן אין קלויסטער; עס איז דאָך אונמעגלעך

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0004-0005 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אז אזא נייסט, וואָס שטרעבט אייבּיג צו רעפֿארטען, צו אויס-
בעסערונגען, זאָל קיינען צופֿרידען זיין מיט אזא לעבּען, ווי עס
איז אויף אונטערלויף צו האלטען אלעם אין זיך, אין האַרצען, נישט
ארויסטרעטענדיג מיט א וואָרט געגען דער שטרענגער אַרדנונג פֿון
קלויסטער-לעבּען: פֿיעל תפלות, סיי וואָס טען וויל, סיי וואָס טען
ווייל נישט; טאָמטען יעדען טריט, יעדע בעוועגונג, יעדען בליק;
מדקדק זיין אויף די מלבושים, אויף יעדען וואָרט, יעדען אטהעם,
וואָס טען לאזט פֿון מויל ארויס.

ענדיגענדיג די שולע, האָט די קלייגע עלזא אויף קיין פֿרי-
הייט נישט בעקומען. אויף פֿערוויילונגען אין גראדנאָ האָבען זי
איהרע עלטערען געפֿירט. דאָרט האָט זי דערקענט א 35-יעהרינגער
פֿריץ, פֿיאָטר ארזעשקא, וועלכער האָט טודיע געוועזן איהרע
עלטערען, אז ער ליעבט זי און זיי האָבען זי חתונה געמאכט
מיט איהם.

דער שידוך איז געוועזן נישט קיין געלונגענער און נאָך
עטליכע יאָהר, איז איהר פֿון איהם מער נישט געבליבען נאר
דער נאָמען: ארזעשקא, מיט וועלכען זי האָט שפּעטער אונטער-
גשריבען אלע איהרע ווערק, חאָטש זי האָט זיך מיט
ארזעשקא'ן נע'גט. זי האָט דערנאָך חתונה געהאט מיט א אנדערן
מאן און זי האָט מיט איהם איך נישט געלעבט. זי האָט זיך
געשטעלט אין לעבּען א גרעסערע אויפגאבע, ווי צו זיין א פֿרוי
פֿון א מאן, א מוטער פֿון עטליכע קינדער, צו פֿירען דאָם ווירט-
שאפֿט פֿון איין הויז. א מוטער פֿון דער נאנצער מענשהייט צו
זיין האָט זי געשטרעבט, א נייע ווירטשאפֿט אין דער נאנצער
וועלט, האָט זי געוואלט איינפֿירען, אזא ווירטשאפֿט, וואָס זאל
דערווייטערן פֿון דער נאנצער מענשהייט די יסורים, בעזונדערס
דעם אונטערשיער, די אבגעזונדערטקייט און די סכסוכים צווישען
קלאסען, נאציאנען און אטונות.

וויל זי האָט צום ערשטען מאל חתונה געהאט, האָט זיך
אין פֿוילען אנגעהויבען די בעוועגונג פֿון דעם אויפֿשטאנד, וועלכע
האָט אזוי פֿיעל שעהנע האָפֿנונגען ערוועקט אין די האַרצער פֿון
אלע פֿאלקען. געדענקט האָט זיך אבער דער אויפֿשטאנד זעהר
מרויעריג. מיט בלוט איז דאָם לאנד בעגאסען געוועזן, די זיסע
האָפֿנונגען זענען צוויק ווי א חלום און נאָך זיי איז כמעט נישט
געבליבען איין פֿאטיליץ, וועלכע האָט נישט געהאט צו בעווייגען
איהרע נעהנטסטען, וואָס זענען אומגעקומען אין דער מלחמה.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0004-0006 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין דער גרויסער פֿערצווייפֿלונג, וואָס האָט דאָמאָלס בע־
הערשט דאָס פּוילישע פֿאָלק, האָבן זיך די בעסערע גייסטער
געזוכט צו אַרבייטן אין אלע שיכטן פֿון פֿאָלק, צו הויבן
דעם מאָראַלישן, עקאָנאָמישן און גייסטיגן צושטאַנד פֿון
לאַנד.

צווישן די אלע גרויסע גייסטער האָט זיך גע־
יונגע אריסטאָקראַטן, די אין קלויסטער ערציונגע עליזא
אַרזעשקא. זי האָט געפֿאָרשט דאָס לעבן אין פאלאַצן, אין
פּריצישע הויפֿן, אין פּויערן הײַזלעך, אין ווערקשטעלן פֿון
בעלי מלאכות, אין יודישע גבירישע הײַזער און אין צובראָכענע,
פֿאַלענדע הײַזלעך פֿון יודישע אָרימע לײַט, אין הדרים, אין
פּענסיאָנאַטן פֿון רײַכע עלטערן, אומעטום איז זי געווען, אומעטום
האָט זי גענומען לײַדענדיק, אומעטום האָט זי געפֿונען צרות און
אלעם האָט זי געשטרעבט אויסצוביסערן.

אום די פֿאַהלעך זאלן קענען אויסגעבעסערט ווערן, מוז
מען פֿיהרער זהן, אז מען זאל קענען די פֿאַהלע־, מען זאל
ווינען פֿון וואנען די פֿאַהלער שטאמטן און מען זאל זיי וועלען
אויסבעסערן.

עליזא ארזשקא האָט צו דעם צוועק זיך געמומען צו שרײַבן
ערצאַהלונגען, אין וועלכע זי האָט דאָס לעבן געשילדערט און
אויפֿגעוויזן, אז אט אזוי זאָהט אויס דאָס לעבן ... נישט נוט
איז עס און אויסגעבעסערט מוז עס ווערן.

די פֿאָרם פֿון די ערצאַהלונגען האָבן בײַ אידן קיין גרויס
ווידטיגקייט נישט געהאט; דער עיקר איז דאָך געווען נאָר דער
מוסר, וואָס גאַהט ארויס פֿון זיי. און האָט זיך אידן נעדאַכט,
אז די ערצאַהלונג אַליין קלעקט נאָך נישט, האָט זי צוגעגעבן
בפירוש מוסר־וועַרטער: דאָס איז נישט גוט; אזוי דאַרף נישט
זיין ... בעסער איז אזוי און אזוי ...

די ערשטע ערצאַהלונג איהרע „פֿון הונגער יאהרן"
(Z lat głodowych) איז געדרוקט געוואָרן אין דעם פּוילישן
וואָכנבלאַט „טיגאָדניק אילוסטראָוואַני" אין יאהר 1866. זי פֿיהרט
דאָרט ארײַן דעם לעזער אין אַ עלענד, פֿער׳חשב׳ט ספֿערע,
„ווענלכע ארבייט שוער, איז אבגעריסן געוואָרן פֿון די ציוויליזאַציע־גיטער".
איז פּערנאַכלעסיגט און דערניטערט פֿון די ציוויליזאַציע־גיטער,
אום אויסצובעסערן זייער לאגע, זייער לעבן צופֿרידנסטעלן,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0005-0007 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הײַסט דיִ פֿערפֿאַסערין לינקען, לינקען אַלײַן, צוציהען אַלײַ צום פֿראָנטעס.

אויף דעם זאָלבען ארט האָט זיִ געשריבען נאָך אַ היבש בינסעל ערצעהלונגען, אין וועלכען זיִ האָט מעהר געלערנט, ווי ערצעהלט, בעהר זיך בעמיהט צו איבערצייגען, ווי צו שילדערן.

אַלעס אבער, וואָס זיִ האָט געשריבען איז דורכגענומען מיט רחמנות, מיט מוטער-לינקע. פֿרוי זענען שואַך, בעהערשט פֿון עלטערן, פֿון מאַנער, פֿון דער גאַנצער גאַזעלשאַפֿט, האָט ארזעשקע געשריבען אַרײַנהע ערצעהלונגען פֿון פֿרוין לעבען; זיִ האָט גאַזען, אַז דאָס לעבען פֿון פריצים איז נישט נוצלוך פֿאַר דער גאַזעלשאַפֿט, פֿאַרן פֿאָלק און פֿיעל מאָל אויך פֿאַר זיך אַלײַן, האָט זיִ געשילדערט דאָס לעבען פֿון פריצים אין פֿערשידענע ערצעהלונגען; פֿוילערן, יודן פֿון פֿערשידענע קלאַסען האָט זיִ בעשריבען. און אַלע האָט זיִ געלערנט, אויפֿגעוויזען, אַז אַזוי ווי עס איז, טויג נישט, און בעסער ווערט זיין, אויב מען ווערט אַנדערש טהון, אויב דיִ קוואַלען פֿון שלעכטען ווַלען אבגעשאפֿט ווערען.

און וואָס מעהר זיִ האָט געשריבען, דאָס מעהר האָט זיך אבער איהר טאַלענט עטוויקעלט און דאָס מעהר קונסט איז געזעהען געווארען אין איהרע ווערק. זיִ האָט שוין כמעט אויפֿגעהערט צו לערנען און אויפֿצוויזען; איהרע העלדען אַלײַן, זייַער לעבען און זייַער האַלטונג האָבען פֿון זיך אַלײַן געלערנט און אויפֿגעוויזען. זיִ האָט שוין נישט בעראַפֿט זאָגען: טהוט אַזוי, אַדער אַזוי; דיִ שילדערונג אַלײַן האָט געזאָגט, ווי מען זאָל טהון.

און אין שילדערן איז בײַ איהר קיין שום אונטערשיעד נישט צווישען מאַנער און פֿרוין, צווישען פריצים און אַנדערע שטאַנדען, צווישען קריסטען און יודן; אַלע האָט זיִ גלײַך עהרלוך געשילדערט, מיט דער זעלבער ליעבע, מיט דער זעלבער מיטלײַד, מיט דעם זעלבען רחמנות.

דאָס שילדערן האָט זיִ געמוזט זעהר פֿיעל מיה קאָסטען. אַ פּריצה איז זיִ געווען און אום צו דערקענען דאָס לעבען פֿון פֿוילערן, פֿון בעלי מלאכות, פֿון ארימע לײַט, האָט זיִ געמוזט זעהר פֿיעל פֿאַרשען, זעהר פֿיעל זעהען. אמשוערסטען איז איהר אבער אנגעקומען צו רערקענען יודן, וועלכע זענען פֿון איהר גאנץ פֿרעמד געווען, פֿרעמד מיט זייַער לעבענסאַרט, מיט זייַער שפּראַך, מיט זייַער אמונה, מיט זייַער קולטור.

פֿאַר ארזעשקען איז אבער קיין שום זאַך נישט צו שווער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0005-0008 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעווען . נישט נאר די נידריגע שיכטען פון קריסטען , אבער אויך יודען האט זי דערקענט , און נישט נאר דאס איצטיגע לעבען פון יודען , אבער אויך זייער גשיכטע , זייער אלטע ליטעראטור , זייער קולטור . זי האט געלערנט נישט נאר דאס לעבען , אבער אויך זייער געשיכטע , זייער ליטעראטור , וויפיעל זי האט נאר נעקענט דערקענען פון די ביכער , וואס זענען אין דעם נעבוט נעשריבען נעווארען אין אייראפעאישע שפראכען .

אין איהרע ערצעהלונגען „אליה מאקאווער" און „מאיר עזאפאוויטש" זעהט מען , אז זי האט זעהר פיעל נעלערנט , וזעהר פיעל נעפארשט איידער זי האט זיך נענומען זיי צו שרייבען .

איהרע שפעטערע ווערק זענען פול מיט קונסט , דאך האבען זיי אלע מאל קיין מענדענץ צו דערווענקען מיטלייד , רחמנות און פיעל מאל קען זי זיך ווייטער נישט אבהאלטען פון אויסנעשרייען : אזוי מהוט !...

אין דעם גרויסען ווערק „מאיר עזאפאוויטש" שילדערט זי א יודיש יונגעל מאיר , ווען ער שטאמט פון גרויסען יחוס און זעהר רייך , נאר פאנאטישע עלטערן ; ער שטרעבט צו בילדונג , צו לימטיגקייט נישט נאר פאר זיך , אבער אויך פאר אלע און צום סוף איז ער נעצוואונגען צו פערלאזען זיין פאמיליע , זיין נעבורטס שטאדט , זיינע נאהנטע . די ערצעהלונג ענדיגט זיך מיט א בקשה צו די לעזער , אז אויב ער וועט ערגעץ בענגנען דעם מאיר'ן , זאל ער איהם הילף נעבען .

אין די ערצעהלונגען „אליה מאקאווער" און „מאיר עזאפאוויטש" האט זי געשילדערט דאס לעבען פון רייכע יודען . אין אנדערע ערצעהלונגען האט זי געשילדערט אויך דאס לעבען פון נאר ארמע יודען . „די קוויאטקע" (גיב א בלומעלע) אד „גדליה" זענען בעשרייבונגען פון אירימע , אונגלוקלוכע יודען , וועלכע זוכען ברויט און ארבייטען זעהר שווער , אום דאס ברויט צו בעקומען .

עליזא ארזעשקא האט זיך נישט בענוגען נעלאזט מיט בלויזע ערצעהלונגען , אום צו לערנען דאס פאלק . בי יעדער ערשיינונג , וועלכע איז איהר נישט נעפעלען נעווארען , וועלכע האט זי נערירט , איז זי ארוים מיט א פובליציסטישען בריפשוערע , אין וועלכער זי האט דערווענקען , נעווארענט פאר'ן שלעכטען . אין דעם מרויעריגען יאהר אין דער יודישער נעשיכטע , אין דעם נעווינסען פאגראמען-יאהר 1882 , איז עליזא ארזעשקא

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0006-0009 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַרוים מיט אַ בראָשורע: O żydach i kwestyi Żydowskiej (וועגן יודען
און דער יודן־פראגע), אין וועלכער זי בעמיהט זיך, ווי וויט עס
איז איהר נאָר מעגליך געווען, צו פּערטיידיגען יודען.

די דאָמאָלסטיגע בעדינגונגען האָבען אָבער נישט ערלויבט
צו ווירקען אָפּען געגען פּאָגראָמען, צו ווייזען זייער אָפּ־
שטאָמונג, צו ענטדעקען זייער קוועלע. די צענזור איז געווען
זעהר שטרענג און אַפילו מיט רמזים האָט מען וועגען די
ענינים נישט נעקענט שרייבען.

פּערשווייגען די גאַנצע ביטערע ערשיינונג פון די פּאָגראָמען,
אדער זיך בענוגען לאָזען מיט דער בראָשורע, אין וועלכער עס
במעט גאָר נישט געקענט געשריבען ווערען, האָט זי אָבער אויך
נישט געקענט.

זי האָט דאן איינגעפּינגען, אז שוין בעסער, ווי אין פּוב־
ליציסטישע אַרטיקלען, וועט זיך איהר איינגעבען צו שרייבען
חאָטש אין רמזים, צו געבען אָנצוהערענישען אויף דער אונגעהויער
שרעקליכע עולות, וואָס וועלען נעמהון נעגען יודען — אין אַ עי־
צעהלונג, אָבער נישט אין אַ געוועהנליכע ערצעהלונג, טאקי
פראָסט פון היינטיגען, וועלבע די צענזור ויאלט ווידער נישט
דורכגעלאָזען, נאָר אין אַ היסטאָרישע ערצעהלונג, אין אַ ערצעהלונג
פון די גאָר אַלטע צייטען, פון הערשער, וואָס זענען אַ מאָל געווען
אַנדערע לענדער. ווייט פון דאָנען, ווייט פון אונזערע צייטען;
פון יודען, נישט היינטיגער, נאָר אַ מאָליגע, פון שרעקליכע
עולות, וואָס זענען זיי געטהון געווארען נישט אין אונזערע צייטען,
נאָר אַ מאָל, אַ מאָל... געגען אַזאַ ערצעהלונג קען שוין צענזור
נאָר נישט האָבען און פּאָרט, געפּינט זיך אין איהר אַזוי פּיעל
עהנליכקייט צו די היינטיגע צייטען, צו די היינטיגע געשעהענישען.

עלינו אַרויסשקאָ האָט זיך ווידער געמוטען שטודירען די
געשיכטע פון יודען און דאָס פּאסעדעסטע צו אַזאַ ערצעהלונג
האָט זי געפּונען אין דער ציט פון נאכ'ן חורבן בית־שני, אין
דעם דאמאלסטיגען לעבען פון יודען אין רוים. און עס איז בע־
שאפען געוואָרען פון דעם שטודירען — דאָס בעריהמטע מיסטע־
ווערק „מירטאלא", וועלכעם מיר געבען דאָ די לעזער.

אין דעם ווערק זעהען מיר, ווי זעהר די פּערפּאסערין האָט
געשפּירט די יסורים און דעם צער פון די דאמאלסטיגע יודען,
וואָס זייער לאנד איז הרוב געווארען, זייער בית־מקדש איז רואינירט
געווארען, זייערע בעסטע זענען אויסגעהרג'עט געווארען און זי

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0006-0010 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אלײן געפֿינען זיך אין גלות, בײַ דיר אָט, וואס האָבען זיי דיר שוועָרע חורבנות געמאַכט; מען זאָלסט, ווי דורכגענומען זיי איז געיואַרען מיט דיר יסורים פֿון דיר דאַמאָלסטיגע יודען, ווי זאָלסט זיי האָם פֿערשטאַנען, וואס אין זייערע הערצער טהוט זיך, מיט וואָס זייערע נשמות זענען אָנגעזאַפּט געוואָרן דאַמאָלס, אין דיר צייטען פֿון אַספּסינום און טיטום און אוֹך – אין דיר הײַנטיגע צייטען ... מען זאָלסט, פֿאָרשטאַנען, מען זאָלסט וועָר עם מאַכט זיי, מען זאָלסט וועָר עם פֿיהרט זיי אין, וועָר עם רופֿט זיי אַרויס, צו וואָם זיי וועָרען אַרויסגעוואָרפֿען. אַלעם זאָלסט מען.

עם איז קיין אונטערשיעד נישט צווישען דעם, וואָם איז געשעהן אַ מאָל און צווישען דעם, וואָם געשיהט הײַנט; דיר פֿערזאָגען זענען אויך דיר זעלבע... עם איז קיין אונטערשיעד נישט צווישען דיר צייטען און עם איז אוֹך קיין אונטערשיעד נישט צווישען מענשען, אַלע זענען מענשען, גלײַכע מענשען, יודען, קרימסטען, רײַכע, אָרימע, אַלע זענען גלײַך, אַלע זענען ברידער. –

דאָם איז דיר הויפּט-אידעע פֿון עליהו אַרזעשקע.

אין דיר לעצטע יאָהרען פֿון דעם פֿערגאַנגענעם יאָהר הונדערט, וועָן דיר פֿינסטערניש אין לאַנד האָט זיך געשטאַרקט פֿון טאָג צו טאָג, דעָר אַנטיסעמיטיזם האָט זיך פֿערשפּרייט אין לאַנד, אַנטיסעמיטיזם אין געזעלשאַפֿט, אַנטיסעמיטיזם כמעט אין אַלע צייטונגען. עפּעם אַ געהיימע שטארקע מאַכט האָט דעם אַנטיסעמיטיזם געשטופּט אין אַלע ווינקעלעך ארין. רעדען פֿרײַ געגען דעם אַנטיסעמיטיזם, האָט מען נישט געמאַרט; אַ צעמזור איז נעווען, וועלכע האָט שטארק געהיטען מען זאָל נישט שטרענג ארויס געגען איהם.

עליהו אַרזעשקע דאָט אָבער נישט געקענט גלייכגילטיג זיך בעציהען צו דער ערשיינונג. זי האָט געמוזט ארויס טרעטען געגען דעם אַנטיסעמיטיזם. דאַן האָט זי געשריבען איהר ערצעהלונג Ogniwa (קייטען), אין וועלכער זי שילדערט דאָם בעגענעניש פון אַ אַלטען גראַף קסאווערי מיט א אַלטען יוד, בעדל, אַ זיגער-מאַכער, אַ זוהן פון אַ ארענדאר בײַ דעם גראַף פּאָטער.

בײדע, דער אַלטער גראַף מיט'ן אַלטען יוד, דערמאָהנען זיך די קינדער-יאָהרען, זייערע עלטערן, זייערע פֿערוויילונגען. בײדע זענען געווען קינדער, בײדע האָבען דאָם לעבען דורכגעמאַכט יעדער אויף זיין ארט אין בײדע זענען גלײַך אַלט ג-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0007-0011 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווּאַרֶען, בײדע מוזען טראָגען ברידֶען אויף דיִ אוֹינגען, בײדע לײדען, בײדע זענען ווי פֿרעכד בײַ זײערע אײגענע קינדער אוּן אײנער פֿון אַנדערן קען זיך נישט אַברײַסען.

וועֶן דער גראָף אוִז געשטאָרבען אוּן מען האָט אוִהם געגראָבען צום קבר, אוִז בערל נאָכגעגאַנגען בוִז צו דעם קרוִסטלוִכען בית־חיים, וואו מען זעהט אַרוֹים אויך דאָס יודישע בית־חיים.

„אוּן אײַן בעשוהפות'רוִגער הוִמעל האָט מוִט אַ הוֹיכע, ברײַטער רוִנג פֿון אַ קײַט צוזוֹיפֿנעשמידט דיִ צוויי בית־חיים'ס" — ענדיגט דיִ פּערפּאַסערין אויהר ערצעהלונג.

יעדעם וואָרט אין דער קונסטפֿאָלער ערצעהלונג שרײַט צו דעם לעזער: מענש, ווִ קענסט דוּ פּײַנד האָבען? ווִ קענסט דוּ האַלטען זיך פֿאַר גרעסער, פֿאַר בעסער פון אַנדערע? קען דען זײַן אַ אונטערשיעד צווישען מענשען?...

עליזע אַרוֹשקא'ס ערצעהלונגען פון יודישען לעבען האָבען געריעכט פּיעל פון יודען און נאָך כּלהר — יודישע טעכטער, נעהנטער צו דער־קענען דאָס לעבען פון יודען, זײערע זיטען אין מעלות. דיִ ערצעהלונג „מירטאַלא", וועלכע אוִז אײנע פון דיִ בעסטע ערצעהלונגען אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס מיר געבען איצט אין יודישער איבערזעצונג, וועט זיכער בעקענען דיִ ברײַטערע שיכטען פון יודישען פּאָלק מיט דער זעהר אינטערעסאַנטער עפּאָכע פון דער יודישער געשיכטע, מיט דער עפּאָכע פון נאָב'ן חורבן בית־שני, פון וועלכער עס אוִז נאָך אין דער יודישער שהנער ליטעראַטור נאָר נישט געשריבען געוואָרען. זיי וועלען אויך אין אוִהר געפּינען זעהר פּיעל העכסט אינטערסאַנטע בילדער, וועלכע קענען זיך בעזיהען נישט נאָר צו דער היסטאָריע, צו דיִ אַלטע יאָהרען, אָבער אויך צו גענאָגט, צו דיִ נייַע און אפילו גאָר נייַעסטע צייטען...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0007-0012 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

I

אונטער א רייגעם שאפֿיר־הימעל, אין א גום־רעגען פֿון גאלדענע זון־ליכטלעך, האט דאם גרינע וועלדעל פֿון עגעריע אויסגעלעגט טיעפֿע און אונבעוועגליכע שאטענס אויף די פֿעלדער, פֿון וועלכע דער דרך־ארץ פֿאר דעם דאפֿעלטע היילינגען ארט האט אבגערוקט אלע מענשליכע וואהנונגען און יעדעם געדויש. דאפֿעלטע היילינג איז דאם ארט געווען בײ די רוימער; וואהרום אין דער בעשאטענטער טיעפֿקײט זײנער, אונטער גרויסע צווײגען פֿון זעהר אלטע פֿערשיעדענע בוימער, איז געשטאנען דאם וײסע בילד פֿון איינעם פֿון די בעסטע געטער פֿון דער אײבינגער שטאדט און דאדרט האט געפֿלויסט א טײכל, וועלכעם האט מיט זײן שטילען מורמלען דערצעהלט דורות וועגען די לאנגע שמועסען פֿון דעם גרויסען נומא מיט דער פֿערהילטער און קלוגער נימפֿא, זײן פרוי. דער גרויסער מלך־געזעצגעבער, ארגענדיג פֿאר זײן פֿאלק, וועלכעם איז נאך דאמאלם זעהר יונג געווען, האט פֿאר אבטהוגדערט יאהר געפֿלעגט קומען אויף דעם אײנזאמען ארט, און דער־קווינקעגדיג זײן בעזארגט האדרין אין דעם שאטען און שטילקײט, האט ער צו דעם שאפֿיר פֿון די הימלען אויפֿגעהויבען זײנע אויגען, בעטענדיג רחמים ער זאל א נביאות בעקומען און עצות פֿון הימעל זאלען אים געגעבען ווערען. דאמאלם איז פֿון די שאפֿיר־הימלען אראב די היילינע געטין עגעריע, וועלכע האט געבלאנקט מיט איהר היילינקײט און גנעדיג איז זי צו דעם מלך געווען, און לאנג דער־אך האבען זיי זיך אין דעם שאטען פֿון די פֿיעל פערשיעדענע בוימער געטין שמועסט שטיל, איינגערוימט זיך סודות; די שענע געטין האט געלעגט איהר האנד אויף דעם מלך־ס הארץ און האט בערוהיגט דאם בלוט, ויאם האט זיך דאדרט געקאכט און פֿון איהרע אונשטערבליכע לינפֿענס קוש, האבען זיך ארײנגעגאסען אין זײן קאפּ העלליכע גע־דאנקען וועגען דער אמונה און גרויסקײט פֿון רוימישען פֿאלק און פֿון דעם אײבינגען רוהם פֿון זײן ערשטען גזעזעץ־געבער. אלץ איז פֿאר־איבער. פֿון דעם נאמען נומא פּאמפֿיליום האט די צײט געמאכט גאר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0008-0013 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַ ווירעֶר־קול וועלכֶער קלינגט וואָס אַ מאָל שווּאַבעֶר אין דִי אויערן
און הערצער פון דִי שפּעטערע דורות; דאָס, וואָס ער האָט בעשלאָ־
סען און בעשטימט איז בעהאַלטען געוואָרען אין שׂאָטען פון נייַע
בנינים; און נאָר דער הטון, וועלכער איז נישט געלערנט געוואָרן, האָט
וויַטער געהאַלטען דִי אטונה אין דער היילינקייט און אונשטערבלינקייט
פון עקעריץ. נאָר דאָס אלטע וועלדל איז אבגעהיט און געפּפלעגט
געוואָרן, און עס האָט פֿאַראייבּיגט אין מענשען'ס זכרון דִי צוויי שהנע
און זעלטענע ערשיינונגען: א פֿרוי, וואָס גיסט ארַין אין מוח פֿון אַ
מאַנספּעריאַן קלוגע געדאַנקען און אַ מלך, וואָס זאָרגט פאַר יַעדן
אונטערטעניק פֿאלק.

דער רעזולטירנדיקע קייַערלינקע ר ו י ם האָט געריישט נאָהנט פון
דעם ארט, אבער נישט אזוי נאָהנט, אַז דאָס געריש זאל שטערן
דִי היילינגע שטילקייט אויף דִי ברעגען פון וועלדל און אין איהם.
זאָהר זעלטען האבען אינערגעריסען דִי שטילקייט – טרוט פֿון פרומע
מענשען, וועלכע זענען דארט אהין געקומען אבצוגעבען כבוד דעם
געטין, אדער צו שפּפּען וואַסער פון דער היילינגער קוועלע. אין רוים
זענען געווען פיעל בית־מקדש'ס און וואָס אַ מאל איז זייער צאהל
גרעסער געווארן; וויפיעל בית־מקדש'ס זענען אויף געווען הערליכע
ערטער פון פערוויילונגען און שפּאַציערען. גאַנצע טעג זענען פאר־
איבעֶר און קיין מענשען־פֿוס האָט ישט בעריהרט דִי גרויסע גרעזער
מיט בלומען פֿון דעם היילינגען וועלדל, קיין שטיפע פֿון תפלה האָט
זיך נישט געמישט מיט דעם שטילען געריש פֿון טייכעל, וועלבעם
האָט אייבּיג גצוֹיגען זין זילבערנעם באַנד בי דִי פים פון דעם ויַסען
בילד פון דער געטין.

און דאָך בי אייניעם פון דִי ברעגען פֿון וועלדל, דארט, וואו
עס זענען זיך צונויפֿגעקומען דִי שטענען, וועלכע האָבען געפֿיהרט
צו דעם וועלדל און זענען געוואָרן בעציערט, בעוצט מיט בוקשפּאַנען
און אויסגעבּעט מיט באזאלט, איז יערען טאָג פֿון דער פריה ביז
שפּעט אבענד געזעסען א מענש, וועלכער האָט געהיט, וויַ מען זאָהט,
דִי שטענען. געהיט האָט ער דִי שטענען דורך א בעוועגליכע דורכ־
זיכטיגע בעצוימונג, וועלכע איז געווען בעציערט מיט פערנאלדעטען
בראָנז און האָט נישט אַרייַנגעלאָזט אין דעם היילינגען וועלדל, כיוַ
מען האָט אַרייַנגעלענט א מטבע אין דער האַנד פון דעם מענש
דאָס איז דארט געשטאַנען און ער האָט דִי בעצוימונג אבגעדרוקט.
וי מטבעות זענען געווען א אבצאהלונג, וועלכע איז איינגעטראָגען ge־
וואָרען אין דער מלוכה דורך דִי וואָס האבען דאָס היילינג וועלדל ge־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0008-0014 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואלט בעזוכען; דער מענש, וואם איז נעשטאנען בײַ דער בעצוימונג איז נעווען א אינקאמענט פון דער קלײנער אבצאהלונג.

דער רוימישער אינקאמענט, האט לויט זײנע מלבושים און זײן פנים נישט אויסגעזעהן ווי א רוימער און בײַם ערשטען בליק, האָב טען דערקענט, אז ער איז א אנגעקומענער פון מזרח. פון דעם דאָרפֿ, געלען, פערוועלקטען האלז זײנעם בין זי דיִם, וואם נאר דיִ פאדעשוועם און דיִ פֿינגער זענען נעווען בעדעקט מיט גראבע סאנ־ דאלען, איז זײן דינע, איינגעהויקערטע פיגור בעדעקט נעווען מיט א לוין, ברוין קלײד פון דיקען שטאף, וועלכעם איז אין פאם נעווען מיט א אלטען פערנעלטען גירטעל.

איף דעם קאפ האט ער נעהאט א דיקען, נעלען טורבאן, וואם זײנע האַרטע נעזיכטער האבען בעשאטענט דאם פויגצינ־יעהריגע דאָרף, נעלע, פערוועלקטע פנים מיט א לאנגער, הויקערדיגער נאז און א לאנגער, גרויער, נעקרײַזעלטער באָרד. פון אונטער דעם טורבאן, אין דער לענג פון דיִ באקען, האבען אויך אַראבנעהאנגען לאנגע, גרויע לאקען, און אין בײדע זײטען פון דער אינגעהויקערטער נאז, אונטער נאך שוואַרצע, געדיכטע ברעמען, האבען גרויסע, ווי דיִ פינסטערע נאכט שוואַרצע אויגען געבראנט ווי פֿײַער און געקוקט ווײַט מיט א אײבינגער, אונגעדולדיקער טרויערקײט. דיִ זעלבע טרויערקײט האבען אויך אויסגעדריקט דיִ דינע, רויטלעכע ליפּען, וועלכע האבען צווישען דיִ געדיכטע וואנצעם און באָרד בישער געשמײדעלט, אַדער עפּעס שטיל געוואנט צו דיִ ווייסטע פעלדער, צו דעם הימעל־שאפּיר, צו דיִ אונבעוועגלעכע בוימער, צו דער רוישענדער און צו דעם ווידער־קול פון דער רוישענדער שטאָרט. זיצענדיג אויף דער אנלעהן פון דער פערגאלדעטער בעדעקט זײענדיג מיט ן שאטען פון וועלדער, וועלכע האט אינם געשיצט פון דער היץ, מיט דיִ פים אין דיִ סאנדאלען, וואם האבען זיך גענוינט אין דער לופֿט, האלטענדיג אין דיִ דאָרף פינגער דיִ עקען פון גירטעל, מיט זײנע פלאמענדע בליקען און איינגעהויקערטען רוקען, איז דער מענש געווען א לעבעדיג בילד פון גײַסטיגע און קערפּערלעכע לײדען. ער איז געווען א יוד.

וויִ אזוי איז דער מענש געווארען א אינקאמענט פון דער היילינער אבצאהלונג? אלע, וואם האבען דאמאלס געלעבט, האָבען לײַכט אויף דעם געקענט ענטפֿערן. רוים איז פול געווען מיט אויסלענדער, און צווישען זיי האבען זיך געפֿונען פיעל רײַכע מענשען, וועלכע האבען מיט זײער פלײַסיגקײט פערגרעסערט זייער רײַכטום, ווי מובן, וועלכער איז אויך געווען א יוד און אין זײן באנק אויף דעם מאָרס־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0009-0015 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿעלד האָט דער גרויסאַרטיקער רוימער יוגענד געגנומען גרויסע הלואות. און טאקי אין דער הענד פֿון דעם באַנקיר מוּנבז, וועלכער האָט געגנומען זאָהר גרויסע פּראָצענטער האָט דער הערשענדער קייזער אָבגענע־בען נישט אין צווייג פֿון דער מלוכה אַיינקנפּטען. דער קייזער וועל־כער האָט דאָמאָלסט געהערשט האָט געהייסען אספּסינוס און ער האָט געוואָלט און געשפּאָרט דאָס געלד פֿון דער מלוכה, וועלכעם איז אזוי פֿיעל יאָהר פֿערשוועגדעט געווארען דורך דעם קייזער נירון איז זיינע ווילדע פֿערווילונגען און די אינערליכע מלחמות. אספּסינוס, וועלכער איז געווען אין זיין אויפֿהרונג גראָב, האָט פֿערקעהרט, נעוואָמען געלד, נישט קוקענדיג פֿון וואָם פֿאַר א קוועלע עם שטאַמט. ער האָט זיך נישט געמיאוסט מיט דעם געלד, וואָם ער האָט גענו־מען פֿון דעם פּראָצענטניק מונבז׳ם הענד, וועלכע זענען זאָגאַר געווען ווייס און בעציערט מיט קאָסטבאַרע פֿינגערלעך. די ווייסע, בעציערטע הענד האָבען נישט געקאָנט אַליין נעהמען די אָבצאָהלונגען פֿון די פֿרומע, וועלכע זענען געקומען אין דעם וועלדעל פֿון ענגעריע. זייער שטעל האָבען פֿערטרעטען די דאָרע, ציטערנדינע, פֿערשוואַרצטע הענד פֿון מנחם׳ן. פֿאַר וואָם האָט מנחם אָנגענומען די שטעלע פֿון וועלכער ער האָט קוים טרוקען ברויט געהאַט? וועָר קאָן דאָס ווייסן? אפשר האָבען אויך אַנדערן אופן אים נישט ערלויבט צו פֿערדינען אויך זיין בעדערפֿענים, זיינע טיעפֿע פֿערטראַכ־טונגען, וועלכע מען האָט געזען אין זיינע אויגען, אויך זיינע ליפּען און אויך זיין פֿעראַקערט פּנים. אפשר איז אים בעסער געווען צו ויצען און טראַכטען אויך דעם רוהיגען, שטילען אָרט. עס קען אויך זיין, אז דאָס גרינקיט פון דעם וועלדעל האָט אַביסעל מנוחה ארײַנ־גענאָסען אין זיינע ברעענדיגע אויגען און דאָס געזאנג פֿון די פֿויגע־לעך מיט׳ן זילבערנעם קלאַנג פֿון טייכעל האָבען אויבערגעריסען די טרויעריגע לידער פֿון זיין נשמה, וועלכע האָט טיף מאָל דאָך געזונגען עפּים אַליין פון טרייסט און האָפֿנונג.

אויף דער פֿערגאָלדעטער בעציומונג, איינגעהויקערט, מיט די פּים בעריהרענדיג די ערד, איז ער געזעסען שטונדען לאַנג און געקוקט אויף דער גרויסער שטאָדט, וועלכע האָט געבאָדען אין בלאנק פֿון דער זון איהרע ווייסע מאַרמאָרען, איהרע נאָלדענע קאָפּוּלען פון די בית־מקדש׳ם, די בעחנ׳טע בויגענם פֿון די טריאומפֿ־טויערן, די הויכע שפּיצען פֿון איהרע פֿאַלאַצען און מצבות; ער האָט געקוקט און עם האָט זיך געדאַכט, אז ער וועלט קיינמאָל נישט זאָט מען אָבער נישט נע־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0009-0016 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיך, אז ער האט געואלט פֿערהרעגן דאם רייכטום און דאם שׂהנקיט פון דער שטאדט. אפֿט האט מען אין זיי געזעהן א שמאַרק בעוואונדערונג. ער האט מיט עמעצען זעהר שטיל גערעדט. ער האט געזאגט: — הויב אויף מיינע ברעמען און וויז מיר, פֿאר וואם פֿרעהען זיך שטענדיג די רשעים? עפֿען די אויגען פון מיין פֿערשטאנד און וויז מיר דיינע וועגען. זיי לעבען צדיקים נאר כדי זיי זאלען לאנג? זיי לערנסט דו אצדיק רעכטשאפֿענהיט, כדי רשעות זאל רייסען זיין הארץ? זיי איין פאלק וואהנט אויף דער ערד, נאר אז די פיס פון א אנדער פאלק זאלען עס צוטרעטען? און ווער איז בכי דיר א נערעכטער? ווען מיין וויזט דו דיין גנאד? דעם רויבער אדער דעם נערויבטען? דער רויבער האט אין זיין ערב פערגניגען, רייכטהום און א לאנג־לעבען און דער בערויבטער פאלט אויף דער פערבלוטיגטער ערד, אדער פון דעם ארט, וואוהין ער איז פערטריבען געוואָרען, קוקט ער מיט בענקשאפֿט אויף דער זיט, וואו עס געפֿינען זיך די חורבות פון ציון...

פון דער לופט, וואם איז אויסגעוועט געוואָרען מיט פֿונקען איז קיין עטפֿער נישט אנגעקומען; נאר דאם געריש פון דער גרויסער שטאדט, וועלכעם איז א וויילע גרעסער געוואָרען, האט דא אהער געשיקט א וויידער־קול פון פרעהליכע געשרייען, און די פערנאלדעטע שפּיצען פון די הויכע בנינים, עלכע זענען דערהיצט געוואָרען פון טריאומף־ער זון, האבען געשיקט צום הימעל א לויער פון קראפט און טריאומף. מנחם האט זיינע בליקען געוואָנדעט אנדערשוואו, וואו זיי האבען זיך בענעענט מיט א גרויסען, ברייטען וועג, וועלכער האט זיך איהם אויסגעוויזען, ווי א ארים פון א ריעזי, וואם ציהט זיך אויף דעם וועג נע־ארומנעהמען א האלבע וועלט. נאענטע טעג האט אויף דעם וועג נע־הערשט א גרויש פון א מענגע כּינעשען און בהמות. מנחם האט פון ווייטענס געזעהן, ווי אויף דעם וועג געהען דורך וועגען, וועלכע זענען פול מיט סחורות און ווערען געצויגען דורך אייזלען און מויל־אייזלען, און אנדערע לייכטע שעהנע וועגעלעך, בכי וועלכע עם זענען אייגנעשפאנט גוטע פערד מיט שלינקע פיס. צווישען די וועגען האט ער געזעהן געשטאלטען פון רייטער, וועלכע האבען אויסגעזיהן, ווי זיי וואלטען געווען צוגעוואקסען צו די פערד, אדער אויסגעצירטע לעק־טיקעם, וועלכע קנעבט האבען געטראגען אויף זייערע פלייצעם, און פון זיי האט זיך טייל מאל ארויסגערוקט א קאפּ פון א פרוי, דער פֿורפֿור, וואם האט בעזיערט דאם מלבוש פון א סעגאטאר. טייל מאל איז דורכגענאנגען דורך דעם וועג א אבטיילונג פון מיליטער, און

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0010-0017 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דאמאלס האבען פון דיר זון־שטראהלען געבלאנקט דיר פאנצערם אוֿן
דיר שפיזען, פון דיר שווערד טריט האט געדונערט, אין דער לופט
האבען זיך פונאנדערגעשיט מיליאנען קורצע, מעטאלענע טעגער אוֿן
זיי בעלייט האבען הויכע געזאנגען פון טריאומפם־ליעדער. אלץ איז
דארט געווען בעווענגונג, גערויש, בלאנק, געזאנג, געלעכטער,
נבורה. מנחם הויבט אויף זיין צונויפגערוקטע האנד צום הימעל
און פון זיין ברוסט רייסט זיך ארוים א קורץ, הייזעריג אויסגעשריי:
— און פון ירושלים זענען חורבות געבליבען!
טייל מאל איז אויף זיין ארם אראבגעפאלען א שווערע האנד
אוֿן א גראבע שטימע, האלב־פרעהליך אוֿן האלב־חוזק־מאכענדיג
האט געדופען:
— וואם קוקסט דו אזוי אין הימעל ארײן מיט דײנע בהמה'שע
אויגען, דו, יוד, שמוציגער, קבצן פון עק־וועלט? צי זעהסט דו
נישט, אז מיר ווילען ארײנגעהן אין הייליגען וועלדעל? פאר וואם
צויהסט דו נישט אויס דיין לאפע, אום מיר זאלען אין איהר קעניג
ארײנלעגען אונזערע מטבעות?
מנחם האט זיך אויפגעוועקט פון זיין פערטראכטונג און האט
דערזעהן צוויי, דרײ מענשען, וועלכע זענען געווען געקלײדט אין
דיקע, ברוינע טאגעם און זייערע פנים'ער זענען געווען בעשאטענט מיט
די ברייטע בראנען פון זייערע היטן. אן זייערע טלבושים און
זייער האלטען זיך, האט מען גלייך דערקענען, אז זיי געהערן
נישט צו די רײכע און מעכטיגע. זיי זענען געווען אפשר בעלי־
טלאכות, אדער גאר בעטלער, וועלכע האבען געלעבט פון נדבות,
וואם זיי האבען בעקומען פון רײכע אדער פון דער מלוכה. דאך
האבען זיי זיך געשפירט פיעל גרעסער פון דעם אבגערינסענעם, פרעם־
דען, וועלכער איז א זוהן פון א איינגעוואנדערטען לאנד, וואם זיין הויפט־
שטאדט און בית־מקדש איז ערשט פאר צוויי יאהר חרוב געווארען
דורך דעם מעכטיגען מיטום; אזא מענש מעגען אויך אזעלכע זידלען.
ווארום זענען דען זיי נישט געווען די מנצחים? און צי איז ער נישט
געווען אייגער פון די, וועלכע האבען זיך אנדערש געקלײדט, א
אנדערע שפראך בעזוצט, אנדערע מדות געהאט, אנדערש געגלויבט?
צוריקגעהענדיג פון וועלדעל, האבען זיי אים גערײצט:
— אפשר ביזט דו הונגערינג? מיר האבען אבי דא א שטיק גע־
בראטען חזיר און מיר וועלען דיר גערן א שטיקל געבען.
מנחם האט געשוויגען, קוקענדיג אויף דער ערד.
א אנדערער, וועלכער האט אויסגעזעהן, ווי א לץ פון די, וואם

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0010-0018 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דינ הײַזער פון דינ מעבסטנע זענען פול געווען מיט זיי, האָט אויפֿן אמאל בעוואַרפֿען מיט בקשות:

– מײַן ליעבסטער! פֿיהר מיך אמאל אין דײַן שוהל און וויז מיר דעם אייזעל־קאָפּ, צו וועלכען איהר יודען זענט מתפלל. איך וואָלט זעהר געהרן געוואלט זעהן דעם אייזעל־קאָפּ און דעם נרויסען קריפּינוס דערצעהלען, וואָס אין האָב געזעהן, וויל שוין עטלינע טעג איז ער מרויעריג, און אויב איך וועל איהם מיט עפּים נישט פֿערווײַלען, וועט ער מיך נאָך פֿון זײַן טיש פֿערטרײַבען.

דער לץ האָט נישט קײַן חוק געמאַכט, ער האָט אמת'דיג הײַם געפֿעלען און אום צו שטיצען זײַן ביטע, האָט ער מנחם'ן גע־צוינגען בײַם אויער, וויַ דינ פֿרוי פֿון קריספּינוס האָט געטהון מיט איהר קלײַנעם הונד פֿון גרוים ליעבשאַפֿט צו איהם. מנחם האָט נישט געוואָגט, אַז דינ מעשה מיט'ן אייזעל־קאָפּ איז ליגען. ער האָט געשוונגען, קוקענדיג אויף דער ערד אין נאָר מיט זײַנע ציטערנדע הענד חפּט ער אַבנערוקט דינ האַנד, וועלבע האָט וואָס אמאל שטאַרקער געדריקט זײַן אויער.

אנדערע זענען געווען גרויסע כעסנים, אבזרויתדיגע.

– אָ, איהר אנקומענדע – האָבען זיי געוואָגט – אויס דער הויט, וועלכע איהר רײַסט ארא פֿון אונזערע רוקען, מאַכט איהר זיך פּאנט־פּעל! וועג דו, פֿערשאַלטענער הונד, וואלסט נישט אַרויסנע־שלעפּט פֿון אונז דינ אבצאהלונג, וואָלט איהם דער קייזער שוין לאַנג מבטל געמאַכט און אונזערע מטבעות וואלטען געבליבען אין אונזערע בײַטלען.

מנחם האָט שטיל געענטפֿערט:

– דאָס גלעלר, וואָס איך נעהם פֿון אײַך איז נישט מײַן. איך בין אַ דינענער פֿון מוגבז'ן און איהם גיב איך אָב אַלעס, וואָס מען גיט מיר.

– זאָלען דינ געטער פֿון אונטער דער ערד איינשלינגען דינ הערר מוגבז, וועלכער האָט פֿון מײַן אַרעמטען ברודערס זוהן, מינציום, אויסגעוויגען דעם לעצטען טראָפֿען בלוט און פֿאַר דעם בלוט האָט ער זיך געקויפֿט אַ פֿינגערל מיט רובינען; בײַ דינ ערשטע פֿערווײַלונגען, וועלען מיר הויך בעטען דעם קייזער, ער זאל היסען איך אלע פֿון רוים אַרויסטרײַבען.

אמאל איז אַ געשטאלט פֿון אַ זעהר רײַכע פֿרוי דורכגענאנגען אויף דעם שטעג און אַרײַנרוקענדיג א מטבע אין דער האַנד פֿון מנחם'ן איז זי שוויינענדיג פֿערשוואונדען געוואָרען אין דער טיעפֿקייט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0011-0019 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿון דעם וועלדעל. דערנאך, טרעטענדיג שטיל אויף דיִ געריכטעץ גרעזעך, איז זי צוריקגעגאנגען. אין ערץ טרויערינג אויגן, וועלכע זעגען עפּים פֿערבענקט, עפּים פֿערווישט געווען, האבען זיך מיט נײַנירי־קייט פֿערהאלטען אויף מנהם׳ס טונקעל, אויסגעקערט פּנים. זי האט זיך אנידערגעשטעלט פֿאר איהם און אברוקענדיג פֿון איהר פּנים דעם לײַכטען וואָאל, האט זי שטיל געזאגט:

– אַרעם בינט דו, איך וועל דיך מאכען רײַך, אויב דו וועסט מיר זאגען, וואו איך קען בעקומען רוהע און טרייסט, וועלע עם קענען מיר נישט געבען סײַ אונזערע געטער, סײַ מײַן רײַ־טום. איהר אזיאטען, וויסט פֿיעל סודות און איהר האט עפּים אַ גאט, וועלכער שיקט איך אַראָב טרייסט אין אייערע שרעקלעכסטע אוגנלוקן.

– וואָס ווילסטו דו? – האט מנחם געפֿרעגט.

דיִ שענע רוימערין האט מיט טרויעריגע אויגן געענטפֿערט:

– עס זענען מיר שוין פֿערמיאוסט געווארען אלע־לײַ פֿער־נע־גענם און דאָס רײַכטהום. איך ליעב נישט דעם, וואָס איז מײַן מזל און קען אײַנעם פון דיִ רוימישע יונגע־לײַט קען איך נישט ליעבען. איך שטרעב צו אויספֿײַערונג, צו עפּים אַ גוטסקײַט, וועלכע זאל מיט איהר פֿלאם דערהיצען מײַן האַרץ; צו אַ העלדקײַט שטרעב איך, אַ העלדקײַט, וועלכעם זאָל זיך עהנליך צו דעם העלדקײַט פֿון מײַנע עלטערן; איך שטרעב צו דעם אונבאקאַנטען גאט, וואָס זײַנעם־וועגען בויען דיִ גריכען מזבחות און ער איז אַ וודאי נישט אזעלכער, ווי אונזערע געטער, אין וועלכע איך גלויב שוין נישט.

מנחם האט אויסגעהערט מיט אויפֿמערקזאמקײַט, און דערנאך האט ער געפֿרעגט:

– אויב דו גלויבסט נישט אין דײַנע געטער, פֿאר וואָס בע־זוכסט דו דאָס וועלדעל פֿון ענעריע?

– דורשטיג בין איך צו שטילקײַט און שאטען... איך שטאַרב אָב אין גערוש און בלאנק. איך ליעב דאָ צו קלערען וועגען הינטלי־שער ליעבע און גרויסע מענשליכע העראַר. איצט איז ליעבע נידריג און וויילד, און דיִ העראַר פון דיִ וועלטע זענען אַרום מיר, זענען פֿון אייזען, אדער פון בלי טע!

מנחם האט זיך אַראָבגעבויגען צו דער פֿרוי, וואָס האט אוי־געזאגט און לאַנג, לאַנג האט ער איהר אײַנגעדרוימט עפּים מאַבענדיג סודות׳דיג מיט זײַנע ציטערנדע העגד און גרויע באַרד. מען האט דערקענט, אַז ער האט איהר געזאגט, זי זאל ערגיץ אין א גוועוסע צײַט קומען, ער האט איהר עפּים פֿערשפּראָכען און עפּים האט ער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0011-0020 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איהר מגלה געווען. דיִ רוימערין איז אוועקגענגען און דער אלטער יוד האט ארויפגעלעגט זיינע הענד אויף דיִ קנייען און סודות׳דינג ש׳זאלטן האבן זיך געוויזשן צווישן דיִ פאלבן פון זיין פנים. ער האט זיך געקלערט און געזאגט:

– דער וועג פון רשעים איז פינסטער, זיי זעהן נישט וואו זיי פאלן. אט וועמט דו געשטרויכלט וועלן, בבל (רוים, וועל־כער האט חרוב געמאכט ירושלים, ווי א מאל בבל), אן דיין אייגען רייכטהום און דיינע פערגינגענם וועמט דו געשטרויכלט וועלן, וואו־רום פערשכור׳ט מיט זיי הויבן אן צו וועלן דיִ נשמות פון דיינע קינדער. ווי א הירש זוכט א קוועלע אין וואלד, אזוי זוכן זיי נייע ליכטוגקייט!

א ציים דערנאך האט ער דערהערט, ווי צווויי קנעכט וועלכע זענען געגאנגען אין וועלדער, האבן זיך דערצעהלט א וואונדערליך געשעהענים, וואס איז פאר־גקומען אין הויז פון זייער הערר. דיִ פרוי פון זייער הערר, פלאוויא, האט אנגעהויבן צו גלויבן אן עפים א אויסלענדישן גאט, זי האט זיך אנגעטהון עפים משונה׳דינג קלייִ־דער, אויף מאהלציימען איז זי נישט געגאנגען, און בעזוכן האט זי אנגעהויבן צוזאמען מיט איהר א פערטרויטע דינענסט דעם מ׳אום׳ן, שטיקענדן טהייל פון דער שטאדט, אין וועלכן עם וואהנען בלוי אזיאטן, סיריער און יודן. דיִ קנעכט האבן פון דעם נער־עדט קאלטבלוטיג, נאר מיט א ביסעל חוזק־מאכערי, ווי עם רעדען גע־וועהנליך קנעכט וועגען דער אויפפיהרונג און דיִ משונה׳דינג קא־פריזן פון זייער העררן. נאר דיִ פאלדן פון מנחם׳ס פנים האבן פרעהלין געציטערט, ווען ער האט דערהערט פאלגענדע וועדטער:

– דער מעכטיגער צעמטיום, פלאוויא׳ס מאן, בייערט זיך און איז ט־וירעג, ווייל מענשען לאכן פון איהם. פון פלאוויא׳ן לאכען איה ע פריינדינם, בעקאנטע און אויך דער קייזער אלין, לאנג זאל ער לעבן.

דיִ וויטערע וועדטער פון דעם שמועס, האט מנחם שוין נישט גע־הערט, נאר אלין וויטער מיט דעם טריאומפ־שמייכעל צווישן דיִ פאלדן פון זיין פנים, האט ער געזאגט:

– סודות׳דינג זענען דיינע וועגן, גאט! אט, האט א עלענדער ויאורם, וועלבער ווערט אין שטויב געטרעטן, ארויפגעלאזט א טראפן גיפט אין דעם גאוה׳דינגן הארץ פון א פירשט.

בעזוהינדינג זיך אביסעל האט ער נעמומען דאם גרויסע ספר וועלכעם ער האט נוט בעהאלטן פאר דיִ פערבייגעהענדע און לאנג־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0012-0021 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

,אם האט ער זיינע בליקען געפֿיהרט אויף דיך שורות פון פֿערגעלטען
פֿארמעט. נישט לאנג האט ער אבער געלעזען, ווײל זיין פֿאנטאזישע
נאטור, איז נישט פֿעהיג געווען לאנג בעהאפֿטען צו זיין צו א פֿרעמ-
דען נעדאנק, און אויך ווײל דיך ווערטער, וואם ער האט געלייענט,
האבען אנגעצונדען אין זיין הארץ א פֿלאם פון בעגײסטערונג. ער האט
זיך אלזא גיך ארבעלאזט פון דעם שפּיץ פון דער פֿערג לרעטער
בעצויטונג, מיט גיכע טריט איז ער צוגענאנגען צו דער זײט, מיט
אכטונג האט ער דארט צוריק אנידער געלעזט דאם ספר, און דער-
נאך, זיצענדיג אויף זיין ארט, האט ער ארויסגענומען פון אונטער זיין
קלײד האלצענע טאפלען און מיט א שפּיצינגען גריפֿעל, האט ער אנגע-
הויבען שרײבען אויף דעם וואקס. וואם איז געווען בעצויגען אויף
דיך טאפלען. ער האט געשריבען גיך און מיט היץ. זיינע באקען זענען
בײם שרײבען רויטלוך געווארען, טראפֿען פון שווײם האבען געפֿלוסט
פון אונטער זיין טורבאן און האבען זיך צוזאמענגענאסען מיט דיך טרע-
רען, וואם האבען געפֿלוסט פון זיינע אוגען. מנחם איז אודאי געווען
א פּאעט, איינער פון דיך, וואם דיך גרויסע צרות פון זייער פֿאמערלאנד
האבען אויף דעם פּײעריגען וואגען פון יסורים געפֿיהרט צו דיך שפּי-
צען פון פֿאנטאזיע, צו הייסע בעגײסטערונג.

א מאל, וועלן ער איז בעשעפטיגט געווען מיט זיין שרײבען,
איז מיט דעם שטעג צווישען דיך בוקשפֿאנגן אנגעקומען א הויכער יונגער
מענש, וועלכער האט געהאט אויף זיך א מאנטעל, וואם זיין קאפּטור
האט געשיצט דעם קאפּ זיינעם פון דער היץ. אין דעם שאטען פון
קאפּטור, האט מען געזעהן א לעבנדיגע פּנים, אן וועלכען מען האט
דערקענט, אז ער איז פון מזרח, ווי מנחם. דער יונגער מענש איז
געגאנגען, ווי מען האט געזעהן, נישט אין דעם הייליגען וועלדעל,
ווארום עטליכע טריט פֿאר מנחם'ן האט ער זיך פערהאלטען און מיט
אפֿרײנדליכען בליק האט ער געקוקט אויף דעם אינקאמענט. אפֿשר
האט ער איהם נישט געוואלט שטערן, נאר ווען ער האט זיך נישט
געקענט דערוואַרטען בײז ער וועט ענדיגען, איז ער נהנטער צוגע-
נאנגען און שטיל האט ער עטליכע מאל געוווּפֿען:

— מנחם, מנחם!

פון כ־חכ'ס פֿינגער איז דער גריפֿעל ארויסגעפֿאלען. זיין טאפֿעל
האט ער מיט א שרעקעדיגער בעוועגונג בעהאלטען אונטער זיין קלײד
און אויף דעם אנקומענדען האט ער אויפֿגעהויבען דיך אויגען, וועלכע
האבען געבראנקט פון התלהבות־דיגער היץ און שרעק.

— דו דערקענסט מיך נישט, מנחם? — האט דער אנקומענדער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0012-0022 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ַעזאגט – אזך בין יוסטוס, דער סעקרעטער פון מעכטיגען אגריפוס. אזך האב געפֿלעגט זען אין דען הויז אַ אפֿטער גאסט, וועלן בי דיר איז נאך געווען יונתן, וועלכען דו האסט בי זיך, וון אַ זוהן געהאלטען.

– זי מיר מוחל, יוסטוס, וואס אזך האב דיך נישט באלד דערקענט. מיינע אויגען הויבען אן אלט צו ווערען.

– ניין – האט יוסטוס נעענטפֿערט מיט אַ שמייכעל – נאר דו בימט געווען בעשעפטיגט מיט דען ארבייט. דו שרייבסט...

– אזך! אזך! – האט מנחם אויסגעשריען – אזך קען שרייבען? אזך? ניין, אזך האב געשריבענאר רעכנונגען פאר מין הערר מונבז!... מער קען אזך נישט!

– דו ווילסט נישט אויסזאגען... – האט יוסטוס געלאבט – דו קענסט רוהיג זין; אזך וועל דיך שוין מער נישט פֿרענגען וועגען דיינע כודו'ת. נישט אומזוסט בין אזך שוין עטליכע יאהר בי אגריפוס'ן און בי זין קענגליכע שוועסטער ביראניקא. דארט איז פֿער־האנגען אזוי פֿיעל סודות, וויפֿיעל שטערען עס זענען פֿערהאנגען אויף דעם הימעל. אזך האב זיך אויסגעלערנט אכטען סודות; האב אזך אלליין דען נישט קיין אייגענע סודות אין מין הארץ? אין אונזערע ציטטען, וועו טראגט דאס נישט אין זיך אייגענע אדער פֿרעמדע סודות? די פֿנים'ער זענען אנדערש, די הערצער אנדערש; אנדערש דענקט מען, אנדערש רעדט מען. אזך פֿרעג דיך אלוף נישט, מנחם, וואס דו טהוסט אזן פֿאר וואס דו טהוסט. אזך בין געקומען צו דיר וועגען א וויכטיגע זאך.

– אזך הער – האט ערנסט אזן ארטיג געאגט מנחם.

יוסטוס האט געאגט:

– די זאך איז פֿשוט. אזך וויים נאר נישט, צי וועט זי בי דיר אזך אויסזעהן אזוי פֿשוט. אט אזוי: דער פֿרינד פון מין הערר אגריפוס, יוסף פֿלאוויוס... איך דארף דיר נישט זאגען, ווער ער איז... וויל אננעהמען אין סעקרעטער פאר זיך, וועלכער זאל אונטער זין לייטונג שרייבען אזן איבערשרייבען א גרוים ווערק, וועלכעם ער האט אנגעהויבען צו שרייבען. דו ווייסט, אז טראץ אלעם, וואס מען זאגט אויף איהם, ליעבט ער זין פֿאלק אזן אלע וואס זענען בי איהם זענען יודען. ער האט מיך אויף איצט נע־היסען אויסזוכען א יוד, וועלכער קען שרייבען גריכיש. די אויס־גאבע איז זעהר שווער. אזך האב געקלערט פון דיר. ווילסט דו פֿערנעהמען די גוטע אזן בכבוד'ע שטעלע בי דעם געלעהרטען יוד,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0013-0023 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ויעלכער איז א גוטער פרײַנד פֿון אַגריפּום'ן און בירענוקא, א בעלויבטער פֿון קיִזער און זײַן זוהן טיטום?

מנחם האָט אויסגעהערט מיט ערנסטקײַט, מיט אַראָבגעלאָזטע בראָטען און ערשט ווען יוסטום איז שטיל געבליבן, האָט ער געענטפֿערט:

– א דאַנק דיר, יוסטום, דערפֿאַר, וואס דו גערעדסט אזוי מיר, נאָר א סעקרעטער בײַ יוסף פֿלאַוויום וועל איך נישט ווערן.

יוסטום האָט זיך נישט געווואגדערט און מיט א רוהיגע שטימע האָט ער ווידער געזאָגט:

– דער לויהן פֿאַר דער אַרבײַט איז גרוים. א וואהנונג אין דעם פּאַלאַץ פֿון אַגריפּום, א אָרט בײַ זײַן טיש און צוואנציג טויזענד סעסטערציען יעהרליך. קלער זיך איבער.

– איך נעהם נישט אָן – האָט קורץ און רוהיג מנחם געענטפֿערט.

– בלײַבענדיג אויף דער שטעלע, וואלסט דו געקענט טויזענדער טובֿות טהון אונזערע ארעמע ברידער...

– פֿאַר קיִן שום בעדינגונג, יוסטום!

– דו האָסט א קונד, וועכסם דו האַלטסט ווי דײַן אייגענע טאָכטער, מיר טאָל א... וואָס איהר וועלנד דאַרף פֿרישערע לופֿט, פֿון דיר וועלכע זי האָט אויף דער פֿאַרשטאָדט אויף יענער זײַט מיבער...

– פֿאַר קיִן שום בעדינגונג, יוסטום!

– דיר עלטער, מנחם, געהט צו דיר מיט גרוים מריט. וועגן דיר שוואַבקײַט וועט דיך צושמידען צו דעם יסורים-בעט, וועגן דײַנע מידערע הענד וועלען זיך שוין נישט קענען נעהמען צו קיִן ארבײַט, וועסט דו גלעזענען אין א גריפּום'ן און יוסף'ן גוטע, פֿרײַנדיגע שיצטער...

– פֿאַר קיִן שום בעדינגונג, יוסטום!

יוסטום האָט א ווײַלע געשוויגען, געטראַכט, און דערנאָך האָט ער שטיל, ווי ער וואלט מורא געהאַט, אז דיר בוימער פֿון היילגען וועלדעל זאלען נישט הערען, האָט ער געפֿרעגט:

– און אויב... און אויב יונתן, דײַן געליבטע קינד, דער גבור, דער ארעמער פֿעריאָגטער, וועלכען עם ברענגען אַודאי איצט די היצען פֿון אַפּריקא און דיר פֿערצווײַפלונגען, וועלכע זענען טויזענד מאָל ערגער פֿון די היצען, אויב ער... וועט צוריק קומען? מיט וואָס וועסט דו איהם שיצען פון די געפֿאַהרען? וועמען וועסט דו רופֿען, מען זאל

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0013-0024 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איהם רעטען? אנריפום און פלאווויום קענען איהם שיצען; אין וואונק פון בערגניקאם ווי־סען פינגער קען אברוקען זיין האלז פון אונטער דער האק אדער ארויסרי־סען זין קערפער פון די פלאמען...

מנחם האט געצישערט און געפלאשערט, זינע ארמס האבען געקלאפט אין דער לופט ווי די פלינגעל פון א פערוואונדעטען פויגעל און פון זין ברוסט האט זיך ארויסגעריסען א געשרי:

– יוסטום, יוסטום! פאר וואם רעדסט דו מיך אזוי צו? מין יונתן!... דאם איז אמת!... זין האלז קען איבערגעבען ווערן דער האק... און אפשר וועט מען איהם וואפען אין פלאמען־פיער ארין, וו מען האט געווארפען גאריאס'ן און דער רוימער המון וועט אוש משוגע ווערען פון שמחה זעהענדיג די יסורים און דעם טויט פון אייגעם פון די לעצטע בעשיצער פון ציון... א, יוסטום, וואם האסט דו מיר געזאגט! דו האסט מיך בעשוואירען אן דעם האלז פון דעם קינד, וואם איז אזוי געליבט בי מין נשמה, אן דעם האלז פון דעם קינד, וועלכעם איך האב ארויסגעריסען, אויסגעקויפט פון דעם גלות פון אדום! יא, יוסטום! אגריפום קען איהם שיצען, פלאווויום קען איהם אויסלעזען, בירענוקא... א!

ער איז שוין נישט געזעסען אויף דער בעצוימונג, נאר געלענען איז ער אויסגעצויגען אונטער א בוים, מיט די הענד האט ער זיך גאדריקט זין קאפ, דעם שטארן האט ער ארײנגעשטופט אין גראז און פון זין ברוסט האבען זיך ארויסגעריסען געמישטע געשרייען:

– יונתן! מין יונתן! גבור מיינער! אונגלוקלי־כער נע־ונד'נק!... מיט וואם וועל איך דיך שיצען? וועטען וועל איך רופען, מען זאל איהם ראטעווען? א, דו, וואו איז דין רחמנות?

יוסטום האט שוויגענדיג מיט מיטגעפיהל געקוקט אויף דער פערצוויפלונג, וועלכעם האט געווארפען די גלידער און ארעם פון דעם אלטען יוד. זינע אויגען זענען אביסעל פאלט געווארען און זין שפהן מויל איז צונויפגעדריקט געווארען מיט א אויסדריק פון א שטו־מען שטארין. בי־סלעכווייז האט זיך מנחם אנגעהויבען בערוהיגען. האלטענדיג דאם פנים צוגעדריקט צו דער ערד, האט ער געקלי־ט. א היבש ביסעל צייט איז פאראיבער, איידער ער האט זיך קוים אויפ־געהויבען און קוקענדיג מיט זינע ברענענדע אויגען אויף יוסטום'ן, האט ער ווידער געזאגט:

– פאר קיין שום בעלויהנונג!

יוסטום האט ארײנגעבויגען זין קאפ.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0014-0025 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– איך האָב נעווארפֿט, אַז דו ווּעסט מיר עטוואָגען, אויך האָב אָבער געהאַט האָפֿנונג, אַז ווען איך ווּעל דיר אויפֿערלעגען...

– וואָם פֿאַר איבערלעגונג, יוסטום? – האָט מנחם נעפֿרעגט מיט אַ צוטרוענדע, אָבער שוין אַ בישעל רוהיגערע שטימע – פֿון ארעם־כייט זאָגסט דו מיר? אָבער איז דען ארעמקייט נישט פֿאַרענד פֿאַר אַ מענש פֿון אַ אומגעוואַרפֿען פֿאָלק? מירטאַלא? צי האָב איך זי נישט אַרויסגערוימען גלייך מיט יונתן'ן פֿון אדום'ער קנעכטשאפֿט? זאָל זי טיילען מיט מיר מיין שווארץ ברויט און צוזאמען מיט מיר זאָל זי אָטהעמען דיר לופֿט פֿון אונגלויק. יונתן? ער וואָלט נעווען דער ערשטער, וואָם וואָלט מיך נישט געהיסען אָננעהמען רייכטהום און פֿערגניגען פֿון די וועלט זענען אבגעפֿאלען, האָבען אבגעטרעטען פֿון אונזער לאגד, אונזער פֿאָק...

די לעצטע ווערטער האָט ער אַרויסגעזאָגט מיט א בלאַנק פֿון שנאה אין די אויגען. יוסטום האָט נאָך א ווײַלע פֿון שטיל־שווײַגען נעעָנטפֿערט:

– צו שטרענג ביזט דו, מנחם, און צו גוך משפט'סט דו. קיין אבגעפֿאַלענע זענען זיי נישט, נישט אגריפום, נישט יוסף און אפֿילו נישט בירָאנוקא. אפֿען האַלטסטו זיי אַלע אונזערע ימים־טובים, ווען גרויסע נדבות געבען זיי אונזערע אונגלוקליכע בריידער...

– אָבער די הערצער זיינען, יוסטום, די הערצער, הערצער!.. האָט אינם מנחם אויפֿגעהאקט די ווערטער און די פֿאַלטן פֿון זיין פּנים האָבען זיך זעהר פֿעסטגעמט פֿון מיאוס'ן זיך – די הערצער, יוסטום – האָט ער ווידער גענאגט – די הערצער, וועלכע האָבען זיך בעהאַפֿטען צו דיר זינד פון אדום און די גאוה פֿון אדום; זיינען העגד, יוסטום, די העגד, וועלכע בעהעפֿטען זיך טאָג טעגליך מיט די העגד פֿון אונזערע שונאים! יוסף פלאַוויוס עסט בי דעם טיש פֿון אספֿסינוס! בירָאנוקא ווערט גע'האלזט פֿון טימון'ן, פֿון דעם זעלבען טימון... א, דו, וואו איז דיין נערעכטיגקייט!... פֿון דעם זעלבען טימון, וועלכער האט אונגעצונדען א פֿייער אין אונזער בית־מקדש! אגריפום איז נעקליידט אין א מלבוש פֿון א רוימישען סענאט ער מיט זעקס ליקטאָרען*), וועלכע יאָגען אראָב פֿון ווענג, ווי די הינד, אונזערע ארעמע ברידער, ווען שטעהען אין בעטלעהן! חא! חא! חא! און דו, יוסטום, האָסט די העזה צו זאָגען, אַז זיי זענען נישט קיין

*) ליקטאָרען" האָבען גע'הייסען די ווועלכע האָבען פֿאר די הערכסטע בעאמטע פֿון דער מלוכה אין רוים נעמראָנען בינדלעך מיט ריטער, אלס צייכען פֿון מאַכט.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0014-0026 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אבנעפאלענע: זיי האלטען אב שבתים: „רחמנות ווילן איך, נישט קיין קרבן"! האָט נאָט נעזאָגט דורכ'ן מויל פון אונזער נביא. אונזערע ארעמע ברידער געבען זיי נדבות! און אין דעם פאלאץ פון אנריפוס טריפט נאָלד! און וויפיעל קאָסטבארע פינגערל, ווילכעם אויך ביראניקא'ס פינגער האָט ארויפגעלענט דער, וואָם האָט חרוב געמאכט אונזער לאנד? און וויפיעל זענען ווערטה די מתנות, ווילכע יוסף פלאוויוס האָט בעקומען פון פאבעא, דער אויסגעלאסענער פרוי פון דעם אכזריות'דינען נירון? זאלען זיי אלין פרעסען און טרינקען דאָם עשירות, ווילכעם זיי האבען זיך אויף אזא אופן ערוואַרבען! מיין מויל וועט דאָם נישט בערוהרן...

יוסטום האָט מיט אפלומר'שע רוהע אויסגעהערט די הינזיגע ווערטער פון מנחם'ן, נאר אין שאָטען פון זיין קאפטור האָט אַ רויטלינקייט בעדעקט זיין שטערן.

– וואָם קלערסט דו אלזאָ ווענען מיר, מנחם? – האָט ער שטיל געפרעגט – ווענען מיר, ווילכער וואהנט צווישען זיערע פערנאָדעטע ווענד און עם בין זייער טיש?

מנחם האָט אראָפגעבויגען דעם קאָפּ אין פערטראכטונג; נאָך א ווייל האָט ער שטיל געזאגט:

– איך ליעב דיך, יוסטום, ווייל דו ביסט דער בעסטער פריינד פון מין יונתן, ווייל איך קען דין נשמה און איך ווייס, אז אין איהר וואהנען: רחמנות און טרייהייט. דער הונגער האָט דיר די ביינער אויסגעטריקענט, האָסט דו זיך פאר דעם הונגער בעאַלטען אונטער דעם דאך פון אנריפוס. דו ביסט אלע מאל געווען א גוטער, פון הלל'ס תלמידים, ווילכע זענען ווייט פון שנאה, פון קפדנות און מיט בלוט-פערגיסען טיאום'ן זיי זיך... אך! איך האָב אויך אמאל געהערט צו הלל'ס תלמידים: נעהאָם האָב איך א טויבען-הארץ, און איך האָב געטרונקען נאר זיסען האניג פון פריינדשאפט און שלום. אבער, יוסטום, קיין שום פעפער ברענט נישט אזוי דעם גומען און קיין ווין רוישט נישט אזוי אין קאָפ, ווי די עולות, ווילכע ווערען פון א מענש געמהון! און זעה, יוסטום, דאָם זענען אויך די שאדענס, ווילכע דער דריקער מאכט דעם בעדריקטען: דיין ריינע נשמה מוז שמוציג ווערען אין דער דיענסט ביי די רשעים, מיין זין הארץ, איז אנגעפאפט מיט גיפט:

לאנג האָבען זיי ביידע געשוויגען; נאָך א לאנגער ווייל האָט יוסטום שטיל געפרעגט:

– צי האָסט דו נישט קיין נייע ידיעות ווענען יונתן'ן?

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0015-0027 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– ער לעבט! – האט מנחם קורין נעענטפערט.
– געלויבט איז גאט! גאט האט איהם ביז איצט ארויסגעריסען
פון זיינע פערפאלגערס העגד. בלייב געזונד, מנחם!
– שלום זאלסט דו האבען, יוסטום!
יוסטום איז אויקנעגנאגען, נאר אבגעהענדיג עטליבע מריט,
איז ער צוריק געקומטען.
– אויב ... – האט ער געזאגט – אויב יונתן וועט קומטען אין דיזן
הויז, טהו מיר צו ווייסען ... אפשר וועל איך איהם קענען ביטע עפיס
נישטען ... ערלויב מיר צו וויזען אין מיין פרייגדשאפט וויו וויט
איך קען!
מנחם האט געשאקעלט מיט קאפ, אלס צייכען, אז ער בע-
שטעהט נויף דעם, וואס יוסטום האט געזאגט. ער האט אלזא נישט
אנגענומען די נוטע שטעלע ביי דעם מעכטיגען יוסף פלאווים און ווי
פריהער איז ער זיך געקומטען אין וועלדעל וועג די זון איז אויפגענאנ-
גען און איז אהיים געגאנגען, וועג די זון איז אונטערגענאנגען. דאך
ארט, אויף וועלכען ער איז גזעסטען, איז געווען נישט בעקוועם, און דאך
האבען זיך געפונגען אזעלכע, וואס האבען איהם מקנא געווען, אז ער
האט אזא שטעלע. איינער פון די, וואס האבען איהם מקנא געווען, איז
געווען סילאס, א סיריער, אין א שמוציג-רויטע טוניקא, וועלכע איז געווען
אוסגענירטעלט מיט א לעדערנעם גירטעל. די פים זיינע זענען געווען
בארפים, דער קאפ-האלב-גאל האלב-גרוי און זיין פנים האט אוים-
געדריקט שלעכטקייט און שווינדעל. ער האט זיך בעשעפטיגט מיט
שראגען לעקטזיקעם, נאר פערבריענגענדיג א גרוים טייל פון זיין לעבען
אין שקלאפשאפט, האט ער געוואלט לעבען אהן ארבייט וועג ער איז
בעפריים געווארען דורך זיין הערר, איידער ער איז געשטארבען. דאס
שראגען לעקטזיקעם איז צו-שווער געווען פאר זיין קערפער, וועלכער
איז פריהער רויניגרט געווארען דורך די מלקות, וואס ער האט ג-
פלעגט אפט בעקומען און זייערע צייכענס זענען אהים אייבינ אויף
די פלייצעם געבליבען. דערנאך, וועג ער איז בעפריים געווארען,
איז זיין קערפער נאך מעהר אבגעשוואכט געווארען דורך דעם אויסג-
לאסענעם לעבען, וואס ער האט געפיהרט. ער וואלט פיעל בעסער
געוואלט זיצען גאנצע טעג אין שאטען פון בוימער און גאר נישט טהון,
אידער צו טראגען לעקטזיקעם. ער וואלט נישט געזעסען, ווי מנחם,
אויף דער האר טער בעצוימונג, נאר ער וואלט זיך אויסגעצוינגען אויף
דעם קיהלען, וויכען גראז. זיינע נאקעטע פים וואלטען זיך געווארעמט
ביי דער זון און זיינע פלינקע העגד וואלטען געקענט א טייל פון די

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0015-0028 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מטבעות, וועלכע עך וואלט בעקומען, ארײנרוקען אין זײן בײטעל: עך וואלט זיך דא אהער געבראכט עטלעכע חברים, מיט וועלכע עך וואלט לוסטיג געשמועסט, שפּילענדיג מיט זיי אין בײנדלעך אין טרינקענדיג ווין. אויף ווען וואלט עך דאך געהאט, ווען עך וואלט דא געווען א אינקאסענט, און דוקא גוטען ווין וואלט עך געטרונקען. ווען נישט דער פּרשאלטענער יוד, וועלכער איז דא אנגעקומען פאר עטלעכע יאהר און זיך דא בעזעצט אויף אײביג, וואלט עך געבעטען איינעם פון זײנע גוטע פרײנד, וועלכער דינענט בײ מונבז'ן און דער וואלט פּועל געווען בײ זײן הערר, עך זאל איהם, סילאס'ן, געבען די שטעלע. דאדורך טאקי, ווען מנחם איז זאהר פערטיעפט געווען אין לעזען, אדער אין שרײבען, האט עך טיילמאל פלוצלונג אנגעהויבען ציטערן, איז ארײנגעשפרונגען פון דער בעצוימונג און מיט שרעק האט עך זיך ארומגעקוקט. די סיבה פון זײן איבערשרעקען איז געווען א געשרײ, אדער א שרעקליכער, אומנעגשליכער פּײף, וועלכער איז עהנליך געווען צו א געשרײ פון אווילדע חיה, אדער א ווילדען פויגעל, וועלכער האט זיך פלוצלונג געבעטן זײן אויער געהערט. עך האט זיך אומגעקוקט און האט נאר נישט געזעהן, אבער נאך אײדער זײן שרעק האט זיך אײנגעשטילט, האט אנגעקלאפט אויף זײן פוס א שטיין, וועלכער איז געווארפען געווארען מיט אזא געשיקטער האנד, אז עך האט דעם פוס פערוואונדעט און ארײנגעווארפען פון איהם דעם סאנדאל. גלײכצײטיג האט עך דערזעהן דאם דארע געשטאלט פון סילאס'ן אין דער שמוציג-רויטער בלוזע, וועלכער, ווארפענדיג אין דער לופט די שמוציגע פּיס, האט זיך בעהאלטען צווישען די בוימער און פון צווישען די צווײגען האט עך ארויסגעשטעקט צו איהם זײן פנים, וואם איז געווען פערקרימט מיט א בייזען שמייבעל און זײנע קלײנע, פינקעלדיגע אויגעלעך. א אנדער מאל, ווען עם איז זאהר שטיל געווען, איז סילאס ארויסגעשפרונגען פון אונטער א בוים אדער א בערג'ל און מיט אויסגעשארפּטע צײהן האט עך משוגה'דיג פאר איהם געשפרונגען און געטאנצט. אין דער בלויער, פערגאלדעטער לופט, אויף די ווייסטע פעלדער און אין שטילען וועלדל, האט דאם באפרײַען, שמוציגע געשטאלט פון סילאס'ן אויסגעזעהן, ווי עך וואלט פון גיהינם אראבגעקומען. פון זײן פערקרומט מויל, האט זיך געשא- טען א האנעל פון אונפערשעהמטע ווערטער. מנחם האט פערמאבט די אויגען, אבער די אויערן האט עך נישט געקענט פערמאבען. עך האט געהיטען און געשווינגען. עך האט אויך געשווינגען, ווען עך האט אין די פאלדען פון זײן מלבוש געפונגען, נישט ווייסענדיג, פון וואנען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0016-0029 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דאָם האָט זיך נעָנומען, אַ שטיק הזיר־פלייש. עָר האָט אִבעָר לעָננעָר נישט געקעָנט שווַיגען. וועָן עָר איז אַמאָל פאַר נאַכט צוריק נעָגאַנגען אַהיים און צוקומעָנדיג צו דעָר פאָרשטאָדט, האָט עָר בעָנעָענט עָטלִיכע מענשען, וועלכע האָבען געיאָגט אַ שוואַך מיידעל. וועָן זיי האָבען דאָס מיידיל דעָריאָגט, האָט זי געשריען. מנחם האָט דעָרקעָנט די שטימע פון זיין מירטאַלא, וועלכע עָר האָט בַּי זיך אויפגעצויגען, וויַ אַ טאָכטער. עָר איז געלאָפען גיך מיט אַלע קרעפטען. עָם זענען אִבעָר פאַר אינם אָנגעקומען עפּים צוויי וויכטיגע מענשען און האָבען פעריאָגט די, וואָם האָבען דאָס מיידעל נאָכגעיאָגט. די נאָכיאָגער זענען געווען: סילאָם און זַינע גוטע־פריַנד, אויך סיריער לעָקטיקע־טרעגער.

– וואָם ווילסט דו פון מיר? וואָם האָב איך דיר געזונדיגט? – האָט מנחם צו מאָרגענס געפרעגט סילאַס'ן, וועָן עָר איז, ווי געווען־הנ־לִיך געקומען אין וועלדעל עָגעריע.

– איך ווייל אַז דו זאָלסט מיר דאָס אִברעטען – האָט סילאָם געענטפעָרט – און דַיין זינד איז דאָס, וואָם דו ביזט אַ הונד פון יהודה, וואָם אויעלבע האָבען סיריער אין אַנטוּבּיַא 20,000 פאר אַ יאָהרען אויסגעהרג'עט. אויב דאָרט האָט מען אַזוי פיעל פון אַיך אויסגעהרג'עט, פאַר וואָם זאָל אין דיך נישט איינעם קענען דערוועַרגען?

– זאָל זיך נאָט מרחם זַיין אויף דיר, דו מענש מיט שוואַרצע געדאַנקען און אבזריות'דיג האַרץ! אִבערקלעָר זיך: יהודה און סיריא זענען דאָך צוויי שוועסטערן. מיר האָבען דאָך איין שפּראַך, פון איין שטאַם קומען מיר בייַדע ארוים.

– פעָרבראָענט זאָלסט דו ווערען אין דיַ פַּיַעריגע אָרמס פון מולך! דיַ שפּראַך מיט דעָם שטאַם געהען מיך אַזוי פיעל אן, ווי פיעל דיַ פאָדעשוועָ פון אַ צוריסענעם סאַנדאַל. טרינקען וויל איך, און פאַר דעָם געלד, וואָם מוגבז צאָהלט דיר, וואָלט איך געקענט טרינקען צו דעָר זאַט. לויגען וויל איך, און דו פערנעהמסט דאָס אָרט, אויף וועלכען איך וואָלט געקענט רוהיג לויגען. דאַרוך האָב איך בעשלאָסען דיך פון דאַנען צו פערטרַיבען, אדער פון דַיין קעהל ארויסצורַיסען דַיין יודישע נשמה.

– איך וועל זיך אויף דיר בעקלאָגען! – האָט מנחם רוהיג געענטפעָרט.

– בוּל, הונד! פַּיַף דו געמיינע שלאַנג! וועלען מיר זעהן, צי דַיין הער מוגבז, דעָר מענשען־פרעסער, אויף וועלכען פיעל איידעלע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0016-0030 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דוימער שארפען שוין לאנג זייערע צונגען, וועט דאך קיינער שוצן פאר נעגעל פון סילאם'ן!

טנחם איז גענאנגען צו מונבז'ן און סילאם איז בעשטראפט גע־ווארען. נאנצע צעהן טעג האט אים מנחם נישט נעזעהן. דערנאך האט ער זיך אבער ווידער נעווייזען, נאר מנחם'ן האט ער אויפגע־הערט קוועלען. ער האט נאר שטארק נעזוכט א נעלענהייט זיך צו בענגען מיט מנחם'ן און ווען ער האט די נעלענהייט בעקומען, האט ער שוויינעדיג אויפגעהויבען די האנד און מיט איהר גע־דראהט. נאר איין מאל, בעגעגנעדיג זיך מיט מנחם'ן צווישען פויל מענשען, וועלכע האבען פערפולט דעם מארק, פערבייגעהענדיג נעבען איהם, האט ער מיט א גראבע שטימע נעזאגט:

– א בעהאלטענע שנאה איז שרעקליכער פון א אפענע. די שעה פון סילאם'ן, וועט אויך אמאל אנקומען.

מיטאג, זיצענדיג אויף דער בענימונג, האט מנחם נעגעסען ברויט מיט צוביבעלעם און נאכגעטרונקען וואסער מיט עסיג; ער האט נעלעזען, נעשריבען, נעקלערט, שטיל־שווייגענדיג האט ער אויסגע־הערט די בעליידיגונגען און דאם ליצנות פון די פערבייגעהענדער, שטיל־שווייגענדיג האט ער נעלימטען דאם חזוק־מאכען און די דראהונג פון דעם סיריער. קוקענדיג פון ווייטענס אויף די גרויסע חיזער אין פאלצען פון רוים, האט ער לייכט דערקענט דאם ארט, אויף וועלכען עם איז נעשטאנען דער פאלאץ פון אגריפוס, וועלכער איז גלייכצייטיג נעווען די וואהנונג פון יוסף פלאוויוס, וועלכער האט איהם מנחם'ן נעבע־טען, ער זאל זיין סעקרעטאר ווערען. קוקענדיג אויף דעם פאלאץ, האט ער נישט מקנא נעווען די וואם וואהנען אין איהם. אפט האט אבער זיין אויג נעפלאמט פון כעס. אפט האבען זיך אויף זיינע פלייצעם אזוי שטארק אייננעהויקערט, ווי עם וואלט אויף זיי נעלעגען א ריעזענדיגע משא. מיט צויטערנדע ליפען האט ער אבער־נעחזר'ט דעם נאמען פון יונהן'ען, דעם נבור, נע־וגד'נק, פער'משפט'ן...

אבער אויף אלע יסורים זיינע, האט ער נעהאט עפים א נעהיימע רפואה. יעדען טאג, ווען די זון האט זיך בעהאלטען אונטער דעם פורפור־ברעג פון הימעל, דער גלאנץ פון דער נרויסער שטאדט איז טונקעל נעווארען און איהר נעריוש האט אויפנעהערט, ווען פון דעם הימעל־שאפיר האבען ארבנעפלימט אויף די שטילע פעלדער דורכ־זיכטיגע שלייערם פון טונקעלהייט, און אין דער טיעפע פון וועלדל האט וואם א מאל דייטליכער און זילבערנער נעקלונגען דאם וואסער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0017-0031 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פון טײַכעל, – דאָמאָלס היָט מנחם אָנגעשפּאַרט זײַן פּנים אויף ד׳ העָנד און מיט בליקען, וועלכע האָבען געבלאָנדזיעט הויך, מיט זײַן געשטאַלט, וואָס האָט זיך לאַנגזאַם געוויעגט, איז ער אויפֿערנעטראָגען געוואָרען אין אַ זסעָר, לויבליכער פֿערטראַכטונג. עס קען זײַן, אַז דאָמאָלס איז ער צוריק געוואָרען, וויַ אײַנער פון בית־הלל: ער האָט זיך נעָמיאוס׳ט מיט מחלוקת'ן, בלוט־פֿערגיסען און מלחמות. זײַן פנים האָט זיך בעָרוהיגט, דאָס מויל זײַנס האָט שוין דאָמאָלס נישט געהאָט דעם אויסדרוק פון שמערץ, און אין די אויגען זײַנע איז פֿעַרלאָשען געוואָרען די לעַדעָנשאַפֿט. שטיל, לאַנג, האָט ער געזונ:ען זײַן האָפֿנונגס־ליעד:

„ווי אַוואָלקען, וואָס געהט פֿאָראיבער, אַזוי איז דער רשע; אַ צדיק איז ווי אַ אייבינגער פֿונדאַמענט"...

„די שטעג פון אַ צדיק, ווי אַ פֿאַס פון ליכטיגקייט, שפֿאַרט זיך אַרויף אין דער הויך, צו דעם טאָג פֿון טריאומף"...

„די האָפֿנונג איז די שמחה פון אונגלויבלעכע. האָף, מײַן פֿאָלק, אויף דעם טאָג פון גערעכטיגקייט!"...

אַ אויסדרוק פון שטילער שמחה, האָט בעָנאַסען זײַן פּנים, ווען ער האָט קוקענדיג אין הימעל געזאָגט:

– דו, וואָס מײַל קען דײַן נאָמען נישט אַרויסזאָגען, דיר דאַנק איך, וואָס דו האָסט אויך אויף מיר געשיקט די פֿלאָג, מיט וועלכער דו קוועלסט מײַנע ברידער, וועל הונדערט מאָל, טויזענד מאָל איז בעסער צו לײַדען צוזאַמען מיט געדריקטע, וויַ צו האָבען פֿערנניגענס צוזאַמען מיט בעדריקער...

ער איז אויפגעשטאַנען. זײַן ספר, וועלכעס ער האָט געהאַט אַרויסגענומען פון בעהעלטעניש, האָט ער גוט בעהאַלטען אין די פאַלדען פון זײַן מלבוש, און אויף דער שטעג, וואָס איז געוואָרען געדעקט מיט באָאַלט און ארומגעוואַקסן מיט בוקשפּאָן, איז ער געגאַנגען רוהיג, מיט אַ אויסגעגלײַכטען רוקען און זאָגאַר מיט אַ טין גאוה צו דער שטאָדט־טהיל, וועלכע האָט געהייסען „טראַנסטיבעריום", דאָס הייסט, יענע זײַט טיבער.

II.

טראַנסטיבעריום איז געווען דער פֿירצעהנטער קוואַרטאַל פון רוים וועלכע האָט געהאַט צוויי בערגער: יאַניקול און וואַטיקאַן. אויף דעם

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0017-0032 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צוויי־טער זײַט פֿון טיבֿער, אויף דיר זיבֿען בערגער, וועלכע זענען געווען
דיר ווײַט פֿון רוים, זענען פֿערזאמלט געווען אלע העלקער פֿון
דער שטאָדט, איהר גלאַנץ און גבורה; דאָ, אין ט־אַנסטיבֿעריום, זענען
געווען דיר גרויסע געזעלשאַפֿטלעכע נערטנער, וועלכע זענען געוואָרן
געוואָרען מיט דיר נעמען פֿון צעזאר (קיסער) און אגריפּינא, ווי אויך
דיר פּאַלאַצען פֿון דיר מעכטיגע, וועלכע זענען געווען ארומגענומען מיט
נערטנער און פֿון צווישען דיר פֿיעל גרינס, וואָס האָט בעדעקט
דיר צוויי בערגער, האָט מען ארויסגעזוכט העלכע בויגענם פֿון דיר
טהויערן, דורך וועלכע מען איז ארוים פֿון דער שטאָדט. דאָ אויך,
בײַ דעם באַרג יאַניקול, אויף אַ ענגען שטח, וואָס איז פֿערמאַכט געוואָרן מיט אַ וואַנד פֿון באַרג און בערג פֿון טײַך, גענגען דעם בויגען פֿון
נערמאַניקום, וועלכער האָט ווי מיט אַרײַנע קלאַמער פֿערמאַכט דיר
האָסטישע גאָם, וואָס האָט זיך אַראָבגעלאָזט פֿון באַרג אַוועקנטין, זענען
געווען זעהר פֿיעל נידעריגע הײַזלעך, אין וועלכע עם האָבען געוואוינט
סיריער און יודען. דאָם אָרט האָט זיך אונטערשיידט פֿון אַנדערע
טהײַלען פֿון דער שטאָדט נישט נאר מיט דעם, וואָס דיר בנינים זענען
נידעריגער געווען, אָבער אויך מיט זייער בוין־אַרט און נאָך מעהר
מיט׳ן אויסזעהן פֿון זייערע אייניואוהנער. אויך אויף דער צוויי־טער זײַט פֿון
טײַך, זענען געווען אַרמערע ערטער און ענגע בנינים. צום בײַשפּיל
דאָם אָרט, וואָס האָט געהײַסען סיבורא, האָט געהאַט ענגע געסלעך,
צוזאַמענגעקטע הײַזלעך, וועלכע זענען אזוי קרומשעלדיג געווען, אז
מענשען האָבען נעהאַט פֿערבײַ צו גיין. דיר הײַזער זענען אָבער
געווען הויך, בײַ זעקס שטאָק האָבען זיי געהאט, בעצייערט זענען זיי
געווען מיט זײַלען, וואָס דיר צינעל, פֿון וועלכע זיי זענען
געבויט געווען, זענען עהנלעך געווען צו דיר העלכסטע
מארמאָר־שטיינער פֿון וועלכע דיר שׂהנסטע שטאָדט־טהײַלען זענען
געווען געבויט; אפילו דיר שטילע געסלעך, זענען געווען אויסגע־
פלאַסטערט מיט העלכע שטיינער, וועלכע האָבען געבלאַנקט
ווי דיר שפּיגלען און אויף פֿיעל ערטער זענען געווען בילדער פֿון הימ־
לישע געטער, אדער פֿון מענשען, וועלכע זענען פֿערגעטערט געוואָרן.
דארט ה ט מען נישט געהערט קיין אַנדערע שפּראַך, אויסער לאַטײַן
או גריכיש, און אין דיר דינע מאַגערע בנים׳ער פֿון דער בעפֿעלקערונג,
האָט מען דערקענט, אז דיר מענשען שטאַמען פֿון דיר אלטערטהום־
ליכע קווירי־טען אדער העללענען, וועלכע זענען געווען אין רוים שוין
זעהר לאַנג. אויף דער פֿארשטאָדט פֿון יענע זײַט טיבֿער, איז נאַך
אנדערש געווען. הויפּטערטער קורצע, שמאָלע, גערעהטע געסלער,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0018-0033 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבען זיך געדרעהט ארום די איינשטאָקונגע, נידריגע הײַזלעך, כּיוצא
פֿלאַצע דעמער, וועלכע זענען געווען ארומגענומען מיט שטאַכעטען
און בעצירט מיט עפּיס א דרײַ־קאַנטיג בײַדעל, וועלכעם האָט טרוי־
ערינג געקוקט מיט איין־אײַנציג פֿענסטער אָהן גלאָז, וועלכעם איז צו
טהײַער געווען פֿאַר די איינוואָהנער און דאָדורך איז עס פֿערטרעטען
געוואָרען מיט שוּיבען פון א פֿענסטער אידער פון סמאַטעס, וואָס זע־
נען דורכגעפֿאַט געוואָרען מיט וואַקס. אזא בוי־ארט איז פֿרעמד געווען
די רוימער, ביז זי איז געבראַכט געוואָרען דאָ אהער דורך די וואַנדערער
פון יהודה. דאָס דרײַ־קאַנטיגע בײַדעל אויף דעם פּלאַצען דאַ, האָט
געהאַט אין זיך א קלײַנע שטוב, וועלכע האָט געהערט צו דער וואָה־
נונג אונטען און האָט געהײַסען "עלִיָה"; דער פּלאַצער דאָ, וועלכער
איז געווען ארומגענומען מיט שטאַכעטען, האָט ווי ברײַטער געמאַכט
דעם קלײַנעם שטח פון הײַזל. אויף דעם האָט מען גענעסען, ge־
דאַוונט און געשלאָפֿען. די געסלעך, הײַזלעך און קלײַנע פֿלעצער,
זענען פֿול געווען מיט מענשען אין מלבושים, וועלכע זענען גאָר
נישט עהנליך געווען צו די מלבושים, וועלכע מען האָט געמאַכט אין
אַנדערע טהײלען פֿון דער שטאָדט. דאָ האָט מען נישט געזעהן קײַן
ברוינע, בלוי, אָדער ווײַסע טאָכען, קײַן ענגע טוניקעס, קײַן דינע,
ווי די וואַלקענדלעך, שלײַערס, וועלכע האָבען געזאָלט פֿערהילען די
געשטאַלטען. מאנספּערזאָנען האָבען דאָ געטראָגען לאַנגע "כּתנות"
(העמדער) וועלכע האָבען געריכט ביז צו דער ערד און אין פֿאַם
זענען זי געווען ארומגענומען מיט גירטלען. זײַער קעפּ האָבען ge־
טראָגען שוּוערע טורבאַנען, וועלכע האָבען אראָבגעלאָזט אויף די אויגען
און די באקען--שאָטענס פון די הויכע גזימסען. די טורבאַנען זענען
געווען פֿערווירטע ווערק, וועלכע עס וואָלט נישט פֿערשטאַנען צו
מאַכען קײַן רוימער, וועלכער איז ארומגענאַנגען אין הוילען קאָפּ און
נאָר טהײל מאָל האָט ער זיך איהם בעדעקט מיט א לײַכטען הוט,
אידער מיט'ן קאַפּטאָר פון זײַן מאַנטעל. דערפֿאַר האָבען פֿרויען ge־
בלאַנקט אין זײַערע קלײַדער, וויַ פּויעל־פֿאַרבונגע בלומען אויף די לאַנ־
קעס. גרין, בלוי, געלב איז געווען אין די אויגען פון די, וואָס
זענען דאָרט אָנגעקומען און האָבען געקוקט אויף א גרופּע פֿרויען,
וועלכע זענען זיך דאָ צוגיפֿגעקומען אויף אײַנעם פון די ענגע פֿלעצער,
אום עפּיס צו קויפֿען אידער פֿערקויפֿען, אָדער זי זענען געזעסען אין
א הויז און געשמועסט צווישען זיך. קײַן גאָלד און זילבער האָט נישט
געבלאַנקט אויף זײַערע גירטלען; באַנד פון לײַנוואַנד אידער פון בוים־
וואָל, האָט זי געדיענט אלס גירטלען און די באַנד האָט געבלאַנקט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0018-0034 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט איהר פערשיעדען־פארביגקייט . עלטערע פרויען האבען בעהאל־
טען זייערע קעפ , ווי מענער אין ווייסע אדער קאלירטע טורבאנען ;
יונגע פרויען האבען ארבגעלאזט אויף די פלייצעס זייערע שוואר־צע
אדער גאלד־פארביגע צעפ און אפט האבען זי , געקלונגען מיט די
גלעקלעך , וועלכע האבען זיך געווויעגט ביי זייערע סאנדאלען ,
וואס זענען געמאכט פון רויט , אדער גלענצענד לעדער . די
אלע , מאנספערזאנען , פרויען און קינדער , מיט געקרייצלטע האר ,
האלב־נאקעטע , האבען געהאט מיט א שפראך , וואס איז אונפער־
שטענדליך גיווען אין די איבריגע שטאדט־טהיילען פון רוים . די
שפראך , וועלכע איז אויסגעבילדעט געווארען פון צווייי מזרח־שפראבען :
פון דער כשדישער און סיריער , איז אויך בענוצט געווארען ביי די
סיריער . דאס גערוש , וואס האט דא געהער־שט שטענדיג , איז פער־
גרעסערט געווארען דורכ'ן גרויסען בעווילקערט פון דער בעפעל־
קערונג , דורך דעם , וואס דאס ארט איז נאהנט גיווען צום פארט און
דורך די פיעל פאבריקען , וואס זענען דארט גיווען . די בעפעלקערונג
איז גיווען בעווילקערט , די עלטערע מאנספערזאנען , האבען זיך
גיהויקערט און פערקלערט דורכגערוקט אפט דורך א המון , וואס
האט זיך געשלעפט מיט טריט פון אונגלויבליכע ; אפילו יונגע לייט
האבען געהאט מיערע און טרויעריגע פנימ'ער , און פון הינטער די
טורבאנען , וועלכע האבען בעדעקט די קעפ פון פרויען , האבען גע־
קוקט שרעקענדע און ווייענדיגע אויגען . אויף דער גאנצער בעפעל־
קערונג האט זיך געזעהן א צייכען פון אזעלכע לעבען אויף
פרעמדער ערד און אונטער א פרעמדער זון פון אונרוהען און גלות־זארג ,
פון פרישע צ־ות און א הארטען קאמפף מיט'ן ארעטקייט ; דאך איז זי
געווען בעווילקערט ; פלינק , גיך , ליידענשאפטליך האט זי זיך געדרע־ט
ארום פיעל בעשעפטיגונגען . אין די הייזער האבען מענשען געארבייט
אויף וועבער־שטוהלען , געקלאפט מיט האמערס ; פיעל האבען איינגעפאסט
גלאז אין ראמען , געשליפען טהייערע שטיינער , אויסגעארבייט פערפומען .
אדערע האבען געמישט שטרויס מיט לעהם און די מישונג אויסגעטרע־
טען מיט די פים , אום דערנאך צינגעל דערפון צו מאבען ; אנדערש־
וואו זענען אויסגעארבייט געווארען טעפ ; אין פיעל הייזער זענען
געזעסען מענשען און געהאפטעט מיט גאלדענע און זילבערנע פערדעם ;
אכיסעל וויטער זענען גיווען גערבער־הייזער , אין וועלכע עם איז
אויסגעארבייט געווארען דינע , פיינע פעל . נאך וויטער האבען גע־
ארבייט פארבער . פון עטליכע איינפאהר־הייזער , וועלכע האבען אויס־
געזעהן שמוציג און טרויעריג איז ארוים א גערוש פון גראבע שטימען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0019-0035 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און אַריח פון דִי ערגסטע נעט־אַנקע און ארום זיי האָבען זיך פֿערי־
זאַמלט טרעגער און לעקטיקער, וועלכע זענען געגאַנגען צו זייער
אַרבייט אין דער שטאָדט, אדער פון דער שטאָדט צוריק אהיים. רוים
איז פון נעווען מיט יודישע און סירישע ט־ענער און לעקטיקער.
אם מעהרסטען האָט מען זיי געזעהן איף דעם ארט גרבען טיבער, וואו
עם האָבען זיך פֿערהאַלטען שיפֿען, וואָם זענען נעווען געלאדענט
מיט סחורות, וועלכע זענען דא אהער געשיקט נעווארען פון דעם
גרויסען פֿארט אסטיא. דִי שיפֿען זענען אָנגעקומטען אונאויפֿהער;
אונאויפֿהער האָט אויך דארט נעהערשט א טומל פון דִי מענשען,
וועלכע האָבען געארבייט אויף דִי שיפֿען און בַּי דִי סחורות, וואָם זיי
האָבען פון דִי שיפֿען אראָבגענומען, לעגענדיג זיי אויף דעם בערג,
אדער אויף דִי רוקעגם פון מויליזלען און אייזלען און זיי נעפֿיהרט
צו דער בריק. דאָם קלאפֿען, פֿלַיפֿען, רייבען פון כלים אין ווערק־
שטעלען און פֿאברִיקען, דאָם שרַיען פון דִי מאטראָזען אויף דִי שיפֿען,
דאָם גערוֹיש פון וואָסער און רודערס, דאָם קלאפֿען פון ווענען און
פון בהמות, וואָם האָבען זיי געשלעפט, דאָם גע־וֹיש פון אַיי־
פאהר הַיזער צוואַמען מיט דִי געשרַיען פון קויפֿער און פֿערקויפֿער,
מיט לוסטיגע אדער וויינענדיגע נעשרַיען פון קינדער, – האָבען נע־
בילדעט אַזא גערוֹיש, וויַ אונאויפֿהערנדער דונער. דִי רויזענדיגע
רינשטאקם און אונטער־ערדישע קאפאלען, וועלכע האָבען נערייניגט
רוים נאָך פֿאר הונדערטער יאהרען, האָבען דעם טהַיל שטרַם
נישט געקענט רַיינִיגען. נאָך מעהר, וויַ אין דער שפראך, אין דִי
מלבושים און זיטען, האָט מען דערקענט, אז דא וואהנען מענשען
פון מזרח – אין דעם מיסט, וואָם איז אומעטום געלעגען, און שמו־
צִיגען וואסער, וואָם האָט גערונגען פרַי, אין דִי ריחות, וועלכע זענען
ארוים פון דִי קיכען. ריחות פון צִיבעלעם און פערפוילטע פיש האָבען
זיך געמישט מיט דעם געדיכטען רויך פון דִי גע־ברעטען, מיט דעם
בַיסענדען ריח פון פֿארבערַיען, מיט דעם שטארק־שמעקענדען ריח
פון הרסים, קאסיע, אלעאזען, שאפֿראן, צימערינג, אראמאטישע
שאלעכטסען און וואורצלען פון בוימער, וועלכע זענען ארוים פון
פערפומען־פֿאברִיקען. דאָם אלעם, צונויפֿמישענדיג זיך מיט דעם ריח
וואם נעבען ארוים פון זיך פֿערהאַרוועטע, מיעדע מענשען, האָט
עשאפֿען א אטמאָספֿערע, וועלכע קען שום ברוסט, וואָם איז דערמיט
נישט געוואהנט געווען, האָט נישט געקענט דערטראָגען אהן ליידען.
ראדוך שאקן האָט זיך דא קינטאל נישט געווינען קיינער פון דער
בעסערער רומישער וועלט, און יעדער פון דִי, וועלכע האָבען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0019-0036 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

טפאציערט אויף דיִ בערגער קאפיטול, אוועקטון אדער אויף דעם קייזער־
ליכן פאלאטינישן בארג אין פרישן און שטעקנדיגן שאטן פון
פאלאצן, האט געקוקט מיט פעראכטונג אויף דער בעפעלקערונג,
וואם האט געוואהנט אויף דער צווייטער זייט פון טיבער. צו גרויס
דאכט הין, צווישן דיִ נידריגע פלאכע דעכער, צווישן דיִ מענשן,
וועלכע רעדטן מיט אַ אונפערשטענדליכע שפראך, אין דעם שטויב,
רויך, שלעכטן ריח און גערוישׂ, איז פאר יעדן פון זיי נעווען אַ
מיאוס׳ערע און ערגערע אויפנאבע, ווי דורכצושווימען דעם ים,
און ארוים פון אים אויף דיִ ברעגן פון אפריקא אדער ברימאניע.

נאר אויב פון דער הויך אראב איז קיינער קיינמאל נישט ג־
גאנגן, האבן פון אונטן ארויפגעקלעטערט יעדן טאג מאסן
מענשן, וועלכע האבן זיך פון דאכט אבגעריסן און שטענדיג זענן
זיי דאכט־הין צוריק געקומען. יעדן טאג האבן מאסן יונגע און
אלטע יודן, פערלאזט דעם טראנסטיבעריום, נישט ענדערנדיג
זייערע מלבושים. דורכגעהענדיג אייגע פון דיִ בריקן זענען זיי ג־
גאנגן דורך הערליכע, ברייטע גאסן אויף דיִ בערגער, וואו עם
האבן געוואהנט דיִ הערשן פון דער וועלט. דיִ יודן זענען געווען
העגדלער, וועלכע האבן ארומגעטראגן אין שטאדט דיִ סחורות,
וועלכע זענען אין זייער שטאדט־טהיל אויסגעארבייט געוואָרן און מיט
זייער ארבעטליטעט האבן זיי צו זיך צוגעצויגן דיִ רויטער. אייגער
פון דיִ העגדלער, האט געטראגן בילביג ציערונג, וועלכעם האט דאך
נעבלאגקט, וויל עם איז אויסגעארבייט געווען פון שטיקלעך גלע־
זערנע און קריסטאלענע פלים, וועלכע זענען צובראכן געווארן
אין רייכע הייזער און דיִ איינוואהנער פון יענער זייט טיבער האבן
זיי אבגעקויפט; אַ אנדערער האט צוגעצויגן דיִ אויגן פון דיִ פער־
בייגעהער מיט שענע פרויען־סאנדאלן, וועלכע זענען געווען ג־
מאכט פון רויט, אויסגעדרוקט לעדער; נאך אַ אנדערער האט געהאלטן
אין דער האנד הערליכע בענדער, וועלכע זענען געפלויגן אין דער
לופט, וען דער ווינד האט געווייטמז; נעבן אים איז געשטאנען
אייגער, וואם האט געווייזן הערליך־געשניטענע שטיינער אויף פינגער־
לעך, אדער פאנטאסטיש געמאכטע פלים, וועלכע זענען פול געווען
מיט פליסענדע זאכן, וואם האבן פרעמר געשמעקט. דיִ רויטער
זענען צולויפ פיעל סבות נישט צופרידעדן געווען דערפון, וואם אזוי
פיעל פרעמדע קומען אן אין זייער שטאדט, אין צענמר פון זייער
גווערב. נישט צופרידערן איז געווען דער גאוה׳דיגער פאטריציום,
(יחסן) קוקענדיג אויף דעם שפל׳דיגן, שמוציגן פרעמדן. דער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0020-0037 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רוימישער פאטריאט, האט איהם בעטראכט אלס עלטערן, וואס שוואכט אב די קראפט פון זין פאטערלאנד. נאך מעהר אונצופריע דען איז פון איהם נעווען דער דענקער, וועלכער האט אין איהם גע־זהן, א פאנאטישען מענש, וועלכער גלויבט נאך אן דעם, וואס ער האט שוין לאנג אוועקגעוואַרפן. אם מעהרסטען האבען איהם פיינד נעהאט דער כוחר און דער פאברינקאנט, וואס זיערע אנדלען האט יען אויסגעמיידט און מען איז געגאנגען צו דעם יוד, אנקוקען זיינע סחורות. דער גאסען־פלעבס (המון), וועלכער איז שטענדיג דורשטיג נעווען צו נייעם, האט געלאבט פון דער שפראך, וועלכע איז איהם אונפערשטענדליך נעווען, פון די מלבושים, וועלכע זענען איהם נעווען פרעמד, פון די מאגערע קערפערם און פון דעם גערולרינגען שווייגען. נישט אין פאטריציוס, פילאזאף, סוחר און פאבריקאנט, וועלכע וואלטען די פרעמדע נעוואלט אבבלאזען פון רוים, האבען זיך אלין געפרעגט: פון וואנען האבען זיי זיך דא אהער געזומען? צו וואס זענען זיי געקומען? פאר וואס זענען זיי נישט געבליבען דארט, וואו עם זענען נעווען די וויינען און עם געפינען זיך נאך די קברים פון זיערע אבות? און פרעגענדיג אזוי און נישט גע־פינענדיג קיין ענטפער אויף זייער פראגע, האבען זיי גאר פערגעסען אן די טריאומפען פון די טלחמות, אן די נצחונות, וועלכע האבען געבראכט קיין רוים טויזענדער געפאנגענע יודען; זיי האבען גאר פערגעסען, אז אין דעם איינגענומענעם לאנד, וועלכעם איז רואינירט נעווארען מיט פייער און רציחות, איז שרעקליך נעווען צו פערבליבען; זיי האבען פערגעסען, אז די קינדער פון די געפאנגענע, וועלכע זענען מיט נעוואלד דא אהער געבראכט נעווארען, זענען געבוירען נעווארען דא, אין דער גלות־שטאדט און מאסען וואנדערער, פון וועלכע זיי האבען אוועקגע־רויבט דאם פאטערלאנד, האבען זיך נעמוזט מאכען נעסטען אין זייער, די מנצחים׳ס פאטערלאנד. די מנצחים האבען גאר פערגעסען, אז די אנגעקומענע, וועלכע זענען זיי נישט בעלויבט, זענען דא אהער גע־בראכט נעווארען דורך די בלוטיגע מערדערייען; אז אויב דער ג־דריקטער ליידט צרות, וואקם אייניגוויי ארוים פון דעם בערויקערם גליק — ארוס פון שטראף און נקמה.

צווישען די פיעל מענשען, וואס זענען יעדען טאג ארויסגע־לאפען פון דעם ענגען, שמוציגען טראנסטיבעריום, איז אפט נעווען א יונג מיידעל, וועלכע איז געווען שעהן, מאגער און משונה׳דיג נע־קליידט. זי איז געווען איינע פון די העפטערינס, וועלכע האבען ארומגעשראגען לאנגע וואלענע בענדער און גירטלען, וועלכע זענען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0020-0038 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געווען בעדעקט מיט שטיקערײַ לויט דיַ מזרח־מוסטערן און האָבן פֿאַנטאַסטיש געבלאָנקט מיט פֿורפֿור, זילבער און גאָלד. דיַ רויטיש־ פֿרויען האָבן זיך זעהר בעמיהט צו בעקומען אַזעלכע בעגדער, מיט וועלכע זיי האָבן בעצירט דיַ ברעגן פֿון זייערע קלײדער, זייערע כלים און פּעגסטער. דיַ בעגדער זענען טהײַער געווען און האָבן קיין שום עהנליכקײט נישט געהאַט צו דיַ בעגדער, וועלכע זענען אויסגע־ ארבײט געווארען דורך רוימער. דורך זייער טײַערקײט און אריגינאל־ טעט זענען זיי פֿיעל חשוב'ער געווארען. דיַ יונגע העפֿטערין, וויפֿיעל מאָל זי האָט געזאָגט זעהר פריה עהן פֿון טראַנסטיבעריום קיין רוים, איז זי אַרויסגעגאַנגען פֿון איינעם פֿון דיַ קלענסטע, ארעמסטע הײַזלעך אין דער פּאָרשטאָדט און איז געלאָפֿען, נישט געגאַנגען, דורך שמאָלע געסלעך, לוסטיג, לײַכט, פּמעט נישט בעריהרעגדיג דיַ ערד, און בײַ דער ליכטיגקײט פֿון דער זון, וואָס איז דאַמאָלס ערשט אויפֿגעגאַ־ גען, האָט זי מיט לעבעג זיך איינגעקוקט אין דיַ שענע זאַכען, וואָס זי האָט אין דער אַנד געטראָגען. אָפּט האָט זי אויפֿגעווויקעלט דיַ שהנע שלאַקען פֿון דעם שטאָף און איהר קעפּעל. איהר קעפּעל, איז געווען בע־ מיט איהר קלײַן, אריגינעלײש קעפּעל. איהר קעפּעל־געלבע לאָקען, אַז פֿון ווײַסטע בײַ דעם בלאָנק פֿון דער זון, האָט מען געקענט מײַנען, אַז זי האָט אויף דעם קאָפּ אַ גאָלדענעם קראָנץ. פֿון דער נאָהנט, האָט מען גע־ קענט זעהן, אַז דיַ לאָקען האָבן אַ פֿײַנקײט פֿון זײַד און אין שאָטען פֿון דיַ ווייכע, גערונדעטע האָר, — א ווײַס, אייַדעל, דאָר פּנים מיט א פּאָר שוואַרצע אויגען, וואָס זייערע פּלאָמען האָט געלינדערט דער שאָטען פֿון לאַנגע ברעמען, און מיט א קלײַן, רויט מײַלעכעל. איהר קערפּער איז געווען בעדעקט מיט אַרעם, אבנגעשאָטען קלײד, וועלכעם איז געווען אין פּאַם אַרומגענוטען מיט א שטיקעל אבגעשאָטענעם שטאָף, וועלכער איז אבער הערלעך אויסגעהאָפֿטען געווען. איהר בחנ'טער האַלז, איז געווען אַרומגענומען מיט א בלאַנקענדען און קלינגעגדיגען האַלז־באַנד, וועלכער איז בעשטאַנען פֿון פֿארבינע גלעזולך, וואָס זענען געווען געפֿאסט אין בראָנז.

זי איז געלאָפֿען. פֿון דיַ דאַרע ארמען איהרע האָבען אַראָפּ געהאַנגען דיַ געהאָפֿטענע בעגדער. מיט ליעבליכקײט האָט זי דעם קאָפּ געווינט, שמייכלעגדיג צו דיַ פֿרויען, וועלכע האָבען זייערע קעפּ ארויסגעבויגען פֿון דיַ פֿענסטער און טהירען און האָבען צו איהם אויך מיט גנעדיגקײט געשמיסלט. מאַנכע פֿון דיַ פֿרויען האָבען זי בעגריסט מיט הויבע געלעכטער פֿון צופֿריעדענהײט אַז זי זעהען זי. דאָס מיידל

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0021-0039 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט זיי געעגטפֿערט מיט אַ צופֿרידענהייטס שמייכעל. זי האָט זיך געפֿרעגט, זעהענדיג, אַז מען לויפט זי. אַם מעהרסטען האָט זי זיך אָבער געפֿרעגט, ווען עס האָט זי בעגרויסט די אַלטע שרה, וועלכע איז געווען די איינגעטהימערין פֿון דער גרעסטער אַפֿטען־פֿאַבריק אין טראַנסטיבעריום. די סחורה, וואָס דאָס מיידעל האָט געטראָגען צו פֿערקויפֿען איז געווען שרה׳ס. דאָס מיידעל האָט אויסגעהאָפֿטען דעם שטאָף, וועלכען שרה האָט איהר געגעבען און מיט שרה׳ס פֿאַרעם האָט זי געהאָפֿטען. שרה האָט איהר גוט בעצאָהלט פֿאַר דער אַרבייט און נאָר איהר, נישט אַ אַנדער מיידעל, האָט זי געשיקט אין דער שטאָרט אַריין די סחורה צו פֿערקויפֿען, ווייל קיין שום מיידעל האָט נישט געצויגען אויף זיך די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון מענשען, ווי זי און קיין שום אַנדערע האָט אין דער אדום׳ישער שפּראַך אַזוי קלוג נישט געקענט רעדען. די אדום׳ישע שפּראַך האָט איהר געלערנט דער, וועלכער האָט זי ערצויגען און שרה האָט איהר געלערנט העפֿטען. דאָס מיידעל האָט אבער קורצלעך בעסער געקענט העפֿטען פֿון שרה׳ן, קוים זי איז אויפֿגעוואַקסען, האָט זי שוין געהאַט וואונדערבאַרע אינפֿעל און בעגיסטערונגען. זי האָט אבגעוואַרפֿען פֿון זיך די מוסטערן, וועלכע מען האָט איהר געגעבען און פֿון אונטער איהרע קלייניע העגדטלעך זענען ארויס בלומען, שלאַקען, וועלכע זענען צו קיין שום מוסטער נישט עהנליך געווען און האָבען זיך געהאלטען, ווי אין געשניצטע רעמען, אין דעם קאפּ פֿון דעם מיידעל, אונטער די געריכטע, פֿייערינע האָר האָבען געבלאַנקט פלאַמען פֿון נייע אינפֿעל, העלליכע שפּונגען. ווען די דיקע שרה צום ערשטען מאָל געוואָהר די זעלבסטשטענדיגע ארבייט פֿון איהר שילערין, האָט זי געפּאטשט מיט די העגד און מיט א שמייכעל האָט זי עטליכע מאָל אויסגעשריען.

— מעשה חושב! מעשה חושב! (קינסטלער־ארבייט)!...

דאָס מיידעל איז דאָמאָלס אַנערקענט געווארען אלס קינסטלערין און טאַקי דאָמאָלס האָט זי בעקומען פֿון שרה׳ן דעם האלז־באַנד פֿון קאָליר־טע גלעזלעך און העלפֿ שהענע סאַנדאלען, וועלכע זענען געווען אהן גלעקלעך, ווייל גלעקלעך זענען נישט פּאסענד געווען פֿאר אַ ארעם מיידעל, נאָר דערפּאַר זענען זיי געווען פון טונקעל־רויט לעדער און מיט פּאדעשוועס, וועלכע האָבען הויך, לוסטיג געקלאַפּט אין דעם ברוק פון די גאסען אין רוים. מיט די סאַנדאלען און מיט דעם האלז־באַנד, האָט זי זיך אויסגעציערט נאָר דאָמאָלס, ווען זי איז געגאַנגען אויף דער צווייטער זיט פֿון טיבער.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0021-0040 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הויך און לוסטיג קלאפענדיג מיט דיך סאנדאלען אויף דעם ברוק פון מארמאר־שטיינער, האט זי זיך וואס אמאל לאנגזאמער ארויפגעשלעפט אויף דעם אוועגטין־בארג און האט פערנעסטן אן דיך שהנע בעגדער, וואס זי האט געטראגן אויף איהר ארם. איצט האט זי נעהאט פאר זיך אנדערע שהנהיטען, וועלכע זי האט שוין לאנג גע וענט, נאר קיינמאל האט זי זיך נישט געקאנט זאט־קוקען אויף זיי. דיך שניצערייען און מאלערייען, דיך אויספלאסטערונגען פון פער־שיעדען־פארבינג מארמאר־שטיינער, דיך זיילען, בילדער, טהיערע און העלכע מלבושים פון מענער און פרויען, וועלכע זי האט דער־זהן, האבען אין איהר ערוועקט נײַגירינקייט און ערשטוינונג. דאם לעבען, וועכעם האט געקאבט, דאם לעבען, וואס איז געווען נישט רוישענד, שמוציג, פערמישט מיט קללות און טרערען, ווי אויף דער פארשטאדט, וואו זי האט געלעבט, נאר דאם העלכע, בלאנקע־דע, לוסטיגע לעבען האט ארײַנגענאסטן אין איהר ברוסט האלב זיסע, האלב שמערצעדיג נעפיהלען. אן איהרע ברייט אפענע אויגען, ציטערנדע ליפען, אן דעם רויטלינקיג, וועלכעם האט זיך געווינזען אויף איהרע באקען, האט מען געקענט דערקענען, אז זי וואלט נערן נישט געגאנגען, נאר געפלויגען, נישט אטהעמען מיט דער לופט, נאר טרינקען זי אהן אויפהער. זי איז נעגאנגען, א שטיקעל וועגס לאנג־זאם, א שטיקעל גיך. געשמיכעלט האט זי צו אלעם, מיט וועלכען איהרע בליקען האבען זיך בעגעגנט און אונווסענד, ווי זי וואלט זיך נעוואלט צופאסען צו דיך שהנהיטען און צו דעם בלאנק, וואס זי זהט ארום זיך, האט זי זיך אויסגעצירט מיט דיך האפטען, וואס זי האט געטראגן. זי האט זיך מיט זיי דעם האלז ארומגעווינקעלט, אראבגעלאזט אויף דעם אבגעשאסענעם קליד, אומגעהאנגען זיי ארום דיך ארמס, און באלד האבען זי בעשיט גאלדענע און זיל־בערנע פונקען, וועלכע דיך זון האט אנגעצונדען אין איהרע האפטען, און זיי האבען געבלאנקט, ביז זיי זענען פערלאשען געווארען אין שאטען פון דער זיילען־האלע, צו וועלכער זי איז ארויפגענאנגען אויף עטליכע מארמאר־טרעפ, וואו זי האט זיך געשטעלט ביי א זיל אין איז געשטאנען שטיל, אויסקוקענדיג קונים.

דיך זיילען־האלע איז געבויט נעווארען אויף דעם בארג אוועגטין דורך אייניעם פון דיך רײַכסטע לײַט אין רוים, צעסטיוס, וועלכער האט זי געשענקט דער בעפעלקערונג, אלס א ארט פון שפאציער און אבקיהלונג. דיך האלע איז בעשטאנען פון צוויי לאנגע רייהען זיילען, וועלכע זענען געשלאסען נעווארען דורך א לײַכטען דאך אין דער הויך

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0022-0041 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און דורך א מארמאר־אויספֿלאסטערונג אונטערן. די גזימסען פֿון דאך,
די קעפ און די אונטער־טיילען פון די זיילען, זענען געווען בעלעגט
מיט רייבע שניצערייען; דעם סוף־פון האבען הויך בעדעקט
ג עשניצטע קוואדראטען און מעדאליאנען. צווישען די זיילען זענען גע־
שטאנען הויבע, שעהנע שטיין־בילדער. געוועהנלין זענען דארט דורכ־
געגאנגען מאסען מענשען, מענער און פרויען פון פערשיעדענע שטאנדען
און נישט אייגער האט זיך בלויק פערהאלטען אויף דעם יורישען מיי־
דעל, וואם איז געשטאנען בי א זייל. נישט איין רוימישע פרוי איז
צוגעגאנגען צו איהר, האט בעטראכט איהרע האפטען, און מעהר אדער
וועניגער האט זי געקוקט. גערעדט צו איהר האט מען פערשיעדען:
מיט גאוה, ננעדיג, אדער קאלטבלוטיג. זי, שוין לאנג זעהענדיג דאס
ארט און די מענשען, איז זי שוין דרייסט געווענדען. אויף די פראגען,
מיט וועלבע מען האט זיך צו איהר נעווענדעט, האט זי געענטפֿערט
קורץ און שארף. רויטלין איז איהר פנים געווארען, וען זי האט
דערזעהן די שמייכלען, וועלכע זענען ארויסגעפֿלאגן געווארען דורך
איהר אויספראכע אין לאטיין אדער גריכיש. מיט די ביידע שפראכען
האט מען צו איהר גערעדט און אין ביידע האט זי געקענט ענטפֿערן,
זי איז אבער מבולבל געווא־ען און איהרע לאנגע ברעמען האט זי ארא־
געלאזט אויף איהרע שווארצע אויגען, וועלכע בליקען האבען זיך
בענעגענט מיט א שמייכעל פון פֿעראכטונג, אדער פון ליצנות.
אם שלעכטען און אם מיאוס'טען איז אין איהרע אויגען גערעדט דאס
פנים פון אגעווינסען העפֿטער, וועלכען זי האט דארט אפֿט געזעהן.
פון א שמועס, וועלכען זי האט געהערט, איז זי געווארהר געווארען, אז
ער איז געווען א איינענטהימער פון א העפֿטערי, וויי שרה; ער האט
אבער זיין העפֿטערי נישט אין טראנסטיבעריום, נאר אויף אווענטין
און ער היסט סילוויום. ער איז געווען א מענש פון מיטעלע יאהרען,
נעקליידט אין א טוניקע אדער אין א מאנע מיט פאלדען, מיט א לאנגע
אדלער־נאז, דורך וועלכער זיין פנים האט אויסגעזעהן, ווי א קאפ
בון א פויגעל מיט שנאבעל און מיט ווייסע העגד, וועלבע זענען
געווען בעלעגט מיט פינגערלעך. ער איז צוגעגאנגען צו איהר און
דורכווארפענדיג איהרע האפטען, האט ער מיט א שארפֿע שטימע
געפֿרעגט:

– פון יענער זייט טיבער?
– יא, מיין הער.
– פון שרה'ס פאבריק?
– יא, מיין הער,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0022-0042 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– און דו, וועֶר בּיסט דו?

– שרה'ס אַרבּייטעֶרין, אַ קינסטלעֶרין.

זי האָט געמיינט, אַז זאָגענדיג וועֶר זי איז, וועט דעֶר רוימישעֶר פּאַבריקאַנט אַרטיגער וועֶרען. עֶר האָט אָבער געקוקט אויף דעֶר דערשראָקענער מיידעל מיט רונער־בלויקען און קריצענדיג מיט די ציין, האָט עֶר געזאָגט:

– זאָלען אייך אַלע נעמען פּאַר הויפּט־העפּטעֶר די גערטער פון ניהנום!

עֶר איז אויעק געגאַנגען, נאָר אָפּט איז עֶר דאָרט פּערבּי גע־גאַנגען און אויף דעם מיידעל מיט די האַפּטען האָט עֶר גערופֿען בליקען, וואָס זענען פּול גרויען מיט שנאה און פּעראַכטונג. אמאל איז עֶר גענאַנגען צוזאמען מיט אַ אַנדערן מענש, וועלכעֶר איז גרויס הערלעך געקליידט און אַ שטאַרקעֶר ריח פון פּערפּומען, האָט מען פון איהם געשפּירט. דעֶר מענש איז גרויס אַ פּערפּומען־מאַכער און האָט עֶר וועֶנטורי. בייד האָבען זעהר לעבהאַפּטיג גע־רעדט אויף זייערע פּנימ'ער האָט מען גרויזען, אז זי זענען עפּעס שמועסט און אויף זייערע פּנימ'ער האָט מען זיין פינגער גרויזען אויף דער אונצופֿרידענהייט. סילוויוס האָט מיט זיין פינגער גרויזען אויף דער יודישער העפּטעֶרין; וועֶנטורי האָט זיך אומגעדרעהט אויף דער צווי־טער זייט און מיט כּעס און פּעראַכטונג, האָט עֶר געוויזען אַ אלטען, אַבגערישענעם, אי־נגעהויקערטען יוד, וועלכּעֶר איז געזעסען אויף דעם צווייטען עק פון דער זיילען־האַלע בּיי אַ זייל און האָט אויסגע־שטעלט פלעשלעך און שאַבטלעך מיט פּערפּומען און זאלבען. בייד, דער העֶ־טער און דער פּערפּומען־מאכער, האָבען געפֿאַלדט זייער גידרינג שטערנס.

– קוקט־לעך – האָט איינער פון זיי געזאגט – וועלען די עהרליכע רויטער זיך זעצען אויף דער בעטלער־בריק און די אויסלענדער וועלען זיך וואהנען אין דער שטאָדט פון רומולים. עס איז גאָר נישט צו פּערשטעהן, פאר וואָס צעואָר – לאַנג זאל עֶר לעבּען! – פּערוועהרט נישט די אַויאטישע הינד אַריינצוקומען אם וועניגסטען אין דער הויפּט־נאַם פון דער שטאָדט.

– נישט איצט וועט עֶר פּערוועהרען, נישט איצט קען דאָס געשעהן! – האָט וועֶנטורי געענטפּערט מיט אַ האַלב סודות'דיגער און אַ האַלב בּיטערער מינע – אַז טיטוס (זאָלען די גמטער אייבּיג גנאַדיג זיין צו דעם האַלבּען גאט!) האָט זיין נשמה דערטרונקען אין די שהנע אויגען פון דער יודישער פרוי פּוריניקא!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0023-0043 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– איך וואלט געוואלט, אז די הערליכע בירינקא און איהר קענינגליכער ברודער אנריפום זאלן אויבינ געלויבט זיין בײ דיר געטער! זי זענען אוך יודן, דאם איז אמת, וואם שאדט דאם אבער, אז וועלן זיי האבן בעראפט צו זיער פאלאץ הונדערט נעאפטענע דעקען צו זיערע בעטלן און 3 פעם, האבן זיי מיר דיר ארבײט געגעבן. דאם איז אמת, אז נאר טויבע און בלינדע קענען נישט וויסן פון סילוויום'ן, פון דעם בעסטען העפטער אין רוים, אדער אנשטאט זיינע זאבען נעהמען דיר סמאטעם פון דיר בארבארישע אזיאטען!

זיי זענען אוועקגעאנגען. דאם יודישע מיידעל האט געהערט זיער גשפרעך און לאנג האט זי וועגען עפּים געקערט. זי האט געקלערט, צי דאם איז מעגליך, אז צווישען מענשען און זיערע וועלן זאל זיין אזא גרויסער אונטערשיעד? מען זאל בעשאפען אזוי פיעל שהנהייטען און מען זאל האבען א הארט אבזריות'דיג הארץ... וויי קען דאם זיין? דיר רויסער, וועלכע האבען אזוי פיעל שהנהייטען בעשאפען, זענען אלוי טאקי נאר אזעלכע, ווי מען זאגט אויף זיי אין טראנסטיבעריום? דארט, אין טראנסטיבעריום, האט מען זיי געהאלטען פאר אבזרים, בערריקער, גאטס-לעסטערער און פיינד פון גוטסקייט, דארט האט מען זי יעדע מינוט געשאלטען, און מען האט געווייגט הויך, געזופצט אין שוהל, אין דער היים איבער דיר אבזריות'דיגע מעשים זיערע. און דאך – ניין! סילוויוס און וועגטורי זענען אוועק געגאנגען, און אוועקגעגאנגען זענען אויך דיר אויסגעצירטע דאמען, וועלכע האבען געקוקט אויף איהרע העפטען, געקויפט זי, קוקעגדיג אויף איהר מיט פעראכטונג; אבער ווי גוט און געאכטעט איז אין איהרע אויגען געווען דער אלטער, וועלכער האט אפט שפּעציערט אין שאטען פון דער זיילען-האלע, זיינדיג ארומגענומען מיט א גרופע יונגע לייט, צו וועלכער ער האט געערדט מיט ערנסטקייט און גוטקייט און זי האבען איהם אויסגעהערט מיט נייגיריקייט און פערגעטערונג: דיר גרויע, לאנגע בארד זיינע, האט זיך געצויגען אויף זיין טונקעלע טאגע; זיין שטערן איז געווען gefallen; אין זיינע פייערינע אויגען האט געברענט א התלהבות און אויף זיין מויל האט געוהנט א זיסקייט פון א הארץ, וועלכעם קען ליעבען. דיר יונגע-לייט, וועלכע זענען מיט איהם געגאנגען, זענען געווען שהן און הערליך געקליידט און דאך זענען זיי געווען ערנסטע און בעשיידענע; דער אלטער מאן איז אין איהרע אויגען עהנליך געווען צו מנחם'ן. דיר בעוונונגען און דאם אויסזעהן פון מנחם'ן זענען אנדערש געווען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0023-0044 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און דאָך זענען בײדע עהנליך געווען. אפשר זענען זי עהנליך געווען מיט זײַער גלײַכער התלהבות, אפשר מיט די יסורים, וואָס בײדע האָבען געלימטען... פון דעם יוד, וועלכער האָט פֿערקויפט פֿערפומען איז זי געוואָהר געווארען, אז דעם רוימער רופֿט מען פֿילאָזאָף, סטאָאיקער, ער היסט מוזאָניום רופֿוס און די יונגע לײַט, וועלכע געהען מיט איהם, זענען זײַנע תלמידים. זי האָט נישט געווואוסט, וואָס דאָם איז א פֿילאָזאָף, א סטאָאיקער, זי האָט אויך נישט געווואוסט וואָס מוזאָניום האָט אײַגענטליך געמײנט לערנען אנדערע; זי איז אבער זהר נײַגיריג געווארען צו הערען זײַנע וועהרטער, זיך צו ערווערבען די לעהר, וועלכע ער גיט די יונגע רוימער. מיט פלײַסיקײַט האָט זי אויפגעהאפֿט די וועהרטער פון דעם געשפֿרעך, וועלכע זענען צו אירער אויערן אנגעקומען און עטלעכע מאל האָט זי געהערט די וועהרטער, וועלכע מוזאָניום האָט עטלעכע מאל ארויסגעזאגט: רעכטשאפֿענהײַט, גוטקײַט, רײַנקײַט פון הארץ, רחמנות, טרײַהײַט. וואָס זאל דאָם היסען? דאָרט, אין מראָנסטיבערויום האָט זי אפֿט געהערט די וועהרטער און אויך אין מויל פון דעם רוימער האָבען זי אזוי געקלונגען, ווי אין מנחם'ס מויל. צי וועהרט אויך דער אלטער פֿערשאלטען אין מראָנסטיבערויום, ווי זען גאנץ פֿאלק? און זי האָט געשפירט אין זיך, אז עפּעס זיהט זי צו דער גרופּע מענשען, וועלכע שפּאַציערט אין זײַן-האלץ. און ווען די בלינקען פון אײַנעם פון די יונגע-לײַט פֿאלען אויף אירהר און פֿערהאלטען זיך אבי׳סעל לענגער אויף אירהר האָר און איהר פנים, מישט זיך איהר עפּעס אין קאָפּ און אין דעם מישונג, האָט עפּעס אין איהר מוח געשריען: „ווי שהן זענען זי!"

אײַנער פון זי, פֿערבײַגעהענדיג נאהנט נעבען איהר, האָט אמאל צו איהר געזאגט:

– זהר שהן ביסט דו, קלײַן יודיש מײדעל! און ווען איך וואלט א מאלער געווען, וואלט איך דין קאָפּ אויפגעמאלט אויף דער וואנד פון מין פאלאץ!

– בעט ארטעמידאר'ן, וועט ער דיר איהר קאָפּ אויפמאלען! – האָט א אנדערער געזאגט און איז אוועקגענאנגען.

א שעה דערנאָך איז פֿאר דער יונגער העפטערין פֿארבײַגעגאנגען א יודישע פרוי, וועלכע האָט ארומגעטראָגען אין שטאָרט אוים ארבײַטונגען פון שטאָל און האָט דאָם מײדעל געקענט פון טראָנסטיבערויום. דאָם מײדעל האָט איהר געבעטען, זי זאל איהר ווײַזען א שטאָלען שפּיגעלע און, אנקוקענדיג, מבלומר׳ש דאָם איינפֿאסונג פון שפּיגעלע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0024-0045 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט זיך געקוקט, ווי זי אַליין זאָלט אויס. זי איז דערנאָך געווען נאָך
לויסטיגער ווי פריהער, און הויך, קינדיש, האָט זי געלאַבט, קוקנ־
דיג אויף דער פערוויילונג פון קלייַנע יונגעלעך, וועלכע האָבען מיט
דינע שטעקעלעך געשטופט רייַפען מיט גלעקלעך. די רייפען האָבען זיך
געקוילערט און געקלונגען, די יונגעלעך, אין קורצע מזונקעך מיט
גאָלדענע קייטעלעך אויף די העלזער, פון וועלכע עס האָבען אַראָב־
געהאָנגען גאָלדענע קוילען, האָבען שפרינגענדיג, געיאָגט די רייפען
און געלאַבט. די יונגע העפטערין האָט אויך געלאַבט; מיט דער
גאַנצער קראפט פון איהרע גרויסע, דערפרעמטע אויגען, האָט זי
זיך בעטייליגט אין פערוויילונג. א! ווי וואָלט זי געוואלט שפרינגען,
חאפען א שטעקעלע און צוזאַמען מיט די קינדער לויפען אין
בעשאָטענטער זיילען־האַלע נאָך די בלאַנקענדע, קלינגענדע רייפען!...
נישט פאַר איהר זענען אָבער געווען די לוסטיגע פערווילונגען, ווי
עס איז פאַר איהר נישט געווען די קלוגע לעהרע. פלוצלונג האָט זי
דערשפירט, אז די פיס שמערצען איהר פון דעם, וואָס זי איז א
גאנצען טאָג געשטאַנען און, אַראָברוקענדיג זיך אויף דעם מארמארנעם
אויספלאַסטערונג, האָט זי זיך געזעצט נעבען דער זייל; און וואָס
דער טאָג איז נהנטער צו זיין ענדע געקומען, וואָס שטילער עס
איז געווארען אין דער זיילען־האַלע און אויף די גאַסען, וואָס זענען
גענוג ארום איהר, איז זי אויך שטילער און טרויעריגער געוואָרען.
איהר דינן געשטאַלט, איז ווי קלענער געוואָרען און האָט אויסגעדריקט
יסורים. אין די שאָטענס, וועלכע האָבען אָנגעהויבען פערפולען די
זיילען־האַלע, זענען געצויגען אויסגעלאָשען געוואָרען די פונקען,
מיט וועלכע די זון האָט זי אין דער פריה בעשיט. עס זענען אויך
פערשוואונדען געוואָרען איהרע שמייכלען, איהרע בעוועגונגען זענען
טויט געוואָרען. זיצענדיג טרויעריג, אַיינגעשרומפען, אנשפאַרענדיג דעם
קאָפ אין דעם זייל, איז זי געווען נאָר א אַרעם, אויסגעדאָרט קינד,
נישט וויסענדיג. ווי אַזוי זי איז אַראָבגעפאַלען דא, אין דער וועלט
פון גלאַנץ און העלליקייט; א קינד פון פאַלק, וועלכעם איז פרעמד
אין די ערטער, וועלכעם קיינער קען דאָ נישט, וועלכעם איז דאָ
נישט צוגעבונדען מיט קיין שום סימפאטיע־פאדעם און נעהער זיך
דאָ קיינעם נאָר נישט אָן. זי איז אויפגעשטאַנען, און לאנגזאם טרע־
טענדיג, גאַנץ אַנדערש ווי אין דעם פריה און קוקענדיג שטענדיג
אונטער זיך, איז זי אַרויס פון דעם שטאַרט־טייל, דורכגעגאַנגען די
ברינק, אונטער וועלכער דאָם וואַסער פון טייך האָט שטיל גערוישט
און זי איז פערשוואונדען געוואָרען אין דעם דיקען, דעמפיגען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0024-0046 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעֶבעל, וועלכער האָט אַרומגענומען דיִ וואהנונגען פון גלות, אי־עמקיִט, געוויסן און קללות.

א מאָל, נישט לאַנג נאָך דעם, ווי מנחם האָט אָבגעוואַרפען דעם פראיעקט פון יוסטוס, עֶר זאָל אָנגעהמען א שטעלע בי פלאַוויוס, האָט דאָס יונגע מיידעל, קומענדיג אין דעֶר זיַלען־האַלע, דערזעהן א אונגעוועהנלעכע ערשיַנונג. דאָס איז געווען אין די מיטאג־שטונדען ווען דיִ בעדעֶר אין רוים זענען געוועהנלעך פול געווען מיט מענשען אין רוב איינוואהנער האָבען זיך פאַר דער היץ בעהאַלטען אין דיִ היַזער. דיִ גאַסען זענען כמעט לעֶער געווען, אין דער זיַלען־האַלע זענען געזעסען נאָר עטלעכע העַנדלער און נאָר זעלטען איז עמיץ דאָרט פערבי גענאַנגען. דיִ העפטערין איז צו שפעט אין דער זיַלען־האַלע געקומען, וויַל זי האָט זיך פערהאַלטען אויף א אַנדער אָרט, וואו מען האָט אויך געקויפט בי איהר פיעל סחורה. שפעט איז זי געקומען, אבער ווי פריִט, נייגיריג האָבען זיך איהרע גרויסע אויגען געעפענט און ווי אונבעוועגליך איז זי געשטאַנען, אום זי זאל קיינער זיך איינקוקען, וואָס דאָרט ווערט געמאַכט און איהר זאל קיינער נישט זאָגן: נישט ווייט פון איינאַנג, איז געוואָרען א הויך געלעג־דער, און אין שפיץ, גלַיִך מיט דיִ געזימסען פון דאָך, זענען עטליכע מענשען געזעסען און געשטאַנען. אייַנער פון זיי, האָט דיִ העפטערין אם פריהסטען דערזעהן. ער איז געווען א יונגער, הויבער, אין א ווייסער טוניקא און מיט נאקעטע ארעמס איז ער געזעסען אויף דעם העכסטען שטאפעל פון דעם געלענדער און מיט דעם פינזעל, וואָס ער האָט געהאלטען אין דער האנד, האָט ער מיט מאַלערייַען פול געמאַכט א גרויסען שטח צווישען דעם סופיט און דיִ קעפ פון דיִ זיַלען. א טייל פון דעם שלאַק, וועלכער האָט נעזאַלט, ווי עס האָט אויס־געזויזען, ארומגעהמען דיִ האַלע מיט א העלליכען קראַנץ, איז שוין פערטיג געווען. דער טייל איז בעשטאַנען פון זאַנגען און בלומען, וועלכע האָבען זיך געהאַלטען אין רעמען פון גריכישע ציקצאַקען און געמישט מיט א מענגע געשטאַלטען פון קינדער מיט פלינגעל, וועלכע האָבען געהאַט שמייכלענדע, לאַכענדע פנים'ער. דיִ ארבייט איז געווען אזוי העַרליך שעהן, ווי דאָס פנים אין דיִ בעווענגונגען פון דעם מאַלער אלין. עטליכע אַנדערע מענשען, אויך יונגע און פלינקע, האָבען איהם צוגעהאלפען אין דער ארבייט, מאכענדיג איהם דערבי לוסטיג מיט זייערע שמועסען. זיי האָבען איהם דערלאַננט דיִ פַארבען, פערבינטען דיִ פינזלען; לייכט האָבען זיי געווו.רפען מיט דיִ העַנד און אויף דער וואַנד האָבען זיי געמאכט די ערשטע לינייעם פון דער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0025-0047 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מאלערי; אראבלויפענדיג עטליבע שטאפעל נידריגער, האבען זיי זיך פון ווייטענס איינגעקוקט אויף דעם געענדיגטען טייל פון דער ארבייט; זיי האבען מיט בעוואונדערונג אויסגעשריען אדער זיי האבען בעמערקונגען געמאבט. אויסגעזעהן האבען זיי, ווי זיינע שילעי און געהילפע.

דער מענש איז אלזא א מאלער געוואלן! און זי האט דאך אזוי כיט איהר גאנץ הארץ געוואלט חאטש א מאל זעהן פון דער נאהנט איינעם פון די, וואם זייערע ווערק געבען איהר אזוי פיעל פערגניגען און מאכען פול איהר קאפ מיט געראנקען, פון וועלכע איהר קאפ ווערט שווער און טרויעריג יעדעם מאל, ווען זי געהט צורינק אן דער פארשטאדט. זי האט דאדורך איצט געקוקט מיט נייגיריגקייט אויף דעם מאלער און חאטש מען האט זי גלעלערנט פון קינדהייט אן צו פערהיילינגען נאר דעם איינציגען גאט, האט זי איהם אין דער טיע־פענישׂ פון איהרע געראנקען גערופען „האלבער־גאט". אזוי האט זי זיך איהם איינגעקוקט אויף די איברינע טעג. אין דער לעצטער צייט, האבען שרה'ס ארבייטערינם זעהר פיעל ארבייט געענדיגט, און איהר האט די גוטע פרוי געהייסען פערקויפען די ארבייט. זי איז אלזא געקומען אין געקוקט. דער מאלער האט איהר אפילו נישט גענוג, אין דער פריה איז ער דא אהער געקומען, א לוסטיגער, פרישער צוזאמען מיט זיינע שילער און פערגעהרער, גיך איז ער אריפגעלאפען אויף דעם שפיין פון געלענדער און דארט איז ער שטונדען־לאנג גע־בליבע, זיענדיג פערטיעפט אין זיין ארבייט און נאר טיילמאל האט ער גלאבט פון דער צופריעדענהייט פון זיינע שילער, אדער דער־פרישט זיין מויל מיט א פרישער פרוכט, וואם זיינע שילער האבען איהם דערלאנגט. די העפטערין האט מיטאג פון אונטער איהר קליד ארויסגענומען א שטיקעל ברויט מיט קעז און, עסענדיג גיך, האט זי ווידער געקוקט. דאך האט אמאל נעבען איהר זיך געהערט א שרייענדע שטימע:

— ארטעמידאר! ארטעמידאר!

אזוי האט דעם מאלער גערופען איינער פון זיינע שילער, א דאערר, הויכער, שהנער יונגער־מאן, וועלכער איז אראבגעלאפען פון דעם געלענדער אויף דער אויספלאסטערונג פון דער זיילען־האלע און מיט א אויסגעצויגענער האנד האט דער מאלער געווינקן א לילינע, אדער א גירלאנדע מיט רויזען, וועלבע האט אונטען אויסגעזעהן צו־קלייט. ארטעמידאר האט אומגערעהט דעם קאפ און אויסבויגענדיג זיך מיט חן, האט ער אראבגעקוקט. זיין בליק איז געפאלען אויף

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0025-0048 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דעם מיידעל, וועלכע איז געווען בעדעקט מיט דין שוואנע האפטען, האט געהאט א קאפ מיט גאלדענע האר און איז געשטאנען מיט פער־ לעגטע העגד ווי בין א תפלה, קוקענדיג אויף אים מיט אירער שווארצע אויגען. דין שטומע פערעהרונג האט געצויגען אויף זיך דין אויפמערקזאמקייט פון דעם מאלער. ער האט א ווילע געקוקט אויף איהר, נאר באלד האט ער אומגעדרעהט דעם קאפ און ווידער זיך זין ארבייט גענומען. דאס ארעמע, עלענדע יודישע מיידעל, האט קיין שום שיכות נישט געקענט האבען צו דעם גרויסען מאלער ארטעמידאר, וועלכען נאנץ רוים האט פע־גע־עטערט. און דאך, צו מארגענס, ווען ער האט זין פינזעל אבגעריסען פון א פערענדיגטען רוימישען אבנאט, האט ער ווידער אראבגעקוקט און א ווילע האט ער זין בליק פער־ האלטען אויף דעם פנים פון מיידעל, וואס איז געווען אויפגעהויבען צו אים. זי האט פאר דין בליקען נישט אראבגעלאזט דין אויגען, ביידע האבען צו זיך געשמייכעלט. א קורצע צייט דערנאך איז ארטע־ מידאר געקומען אין דער זילען־האלע נאר מיט אין שילער. לאנג ה ט ער דאמאלס געמאלט און נאך דעם, האט ער ארבגעבויגען דעם קאפ און געפרעגט:

– ווער ביזט דו, מיידעל?

מיט א געשטיקטע שטימע האט דאס מיידעל געענטפערט:

– א יודיש קינד בין איך.

ארטעמידאר האט הויך געלאכט

– ווען דו וואלסט מיר אנדערש געזאגט, וואלט איך דיר גע־ זאגט, אז דו זאגסט לינגען. דין זון פון אזוי האט אנגעצונדען א פייער אין דיינע האר און אויגען.

– דין זון פון אזוי האט נישט אנגעצונדען קיין פייער אין מיינע האר און אויגען. איך בין געבוירען געווארען אין רוים!

– אין רוים ביסט דו געבוירען געווארען? און, ווי יופיטער לעבט! רוים האט זיך מיט דיר נישט צו שעהמען. אבי־סעל לעבער־ ליך זעהט אוים דאס לאטיינישע אין דיין מויל, דערמיט ביזט דו אבער ארוינגעלעגר און דין רוימער ליבען איצט נאר זעלטענהייטען, ווי הייסט דו?

– מירטאלא.

– און אויך דער נאמען איז א זעלטענער. וואו וואהנסט דו?

– אין טראנסטיבעריום.

– איך האב רחמנות אויף דיר. מיין פוס האט זיך נאך קיין מאל דארט נישט געשטעלט..

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0026-0049 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָך אַ ווײַלע האָט עֶר אויף איהר געקוקט און צו זיך אַרבײַט האָט עֶר זיך צוריק געזומען. אַ ציַט דערנאָך האָט עֶר ווידער אַראָבגעקוקט, ווי עֶר וואָלט זיך געוואָלט איבערצײַגן, צי זי איז נישט אויפֿקנעפֿנגן. און זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען אויף דעם זעלבן אָרט, קוקענדיג עֶרגיץ ווײַט מיט איהרע פֿערחלומ׳טע אויגן, מיט די הענד אויף דער ברוסט פֿערלעגט. אַ בינדעל מיט זון־שטראַהלן, אַרײַנחאַפֿענדיג זיך אונטער די געזימסען פון דער האַלע, האָט ווידער אָנגעצונדן פֿונקען אין איהר קאָפּ און אין די האַפֿטן, וועלכע האָבן אַראָבגעהאָנגען פֿון איהרע ארעמס. אין די אויגן פון מאַלער האָט זיך געוויזן עפּים אַ ענטציקונג.

– דײַן אַרבײַט איז דאָס? – האָט עֶר געפֿרעגט.

מײַן אַרבײַט – האָט זי געענטפֿערט און מיט גאוה האָט זי אויפֿגעווינקעלט אײַן בײַן.

– זעהר שעהנע אַרבײַט! – האָט דער מאַלער אויסגעשריען, אראָבבויגענדיג זיך מיט זײַן גאַנצן קערפּער – פֿון וואַנען נעהמסט צו די מוסטערן צו דער אַרבײַט?

– איך אַלײן מאַך שוין לאַנג די מוסטערן; אַ קונסטלערין בין איך...

– אַראַבנע*)! איך מוז פון דער נאָהנט זיך אַ־ינקוקען דיך אויף דײַן אַרבײַט!

און מיט דעם פּונזעל אין דער האַנד, איז עֶר מיט גוכע בעוועגונגען אַראָפּ פון דעם געלענדער. אין דער זעלבער צײַט, איז אין דער האַלע אָנגעקומטען אַ הויבע, רײַך־געקלײדעטע דאַמע, וועלכע האָט געפֿירט בײַ דער האַנד אַ צעהן־יאָהריג יונגעל אין אַ שאָרלאַטונקע, טונקעל־רויטע מאַנדאַלען און אַקײַטעל מיט גאָלדענע קויל אויפֿן האַלז. פון איהרע שוואַרצע צעפּ, האָט זיך אַראָבגעלאָזט אַ לײַכטער, וואָלקענדיגער שלייער אויף איהר ווײַס, מיט זילבער גע־האַפֿטן קלייד, וועלכעס איז אויף די ארעמס געווען געשלאָסען מיט קנעפּ פון רובינען. הינטער איהר, אַבסעל אָבגעדרוקט, איז געגאַנגען אַדיענער, וועלכער האָט געטראָגען שול־זאַכען, וו: א

*) א ר א ב נ ע — א שפּין. לויט דער גריכישער מיטאָלאָגיע [ערצעהלונגען וועגען געטער] האָט די טאַכטער פון געטליכען פּערפּור־פּאַרבער, איראָמנאָ פון קאָלאָפּאָן, אַרויסגערופען די געטין אטענע, איהר לעהרערין, צו אַ קאָמפּף אין וועבערײַ. די געטין אטענע האָט זיך דערבייגערט און צעריסען דעם שטאָף, וואָס זי האָט געמאַכט. איראָמנאָ האָט זיך דאָן פון פֿערצווייפלונג אײַפֿגעהאָנגען; אין אטענע האָט איהר פֿערוואַנדעלט אין א שפּין.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0026-0050 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לעֶנגליך שאַכטעל, אין וועלכען עס איז געלעגען פּאַרטעט, טאוו־
לען, נרינפּלען, א שוואַם און א טינט־פּאַס: דערזעהענדיג די אָנקומענ־
דע, האָט זיך אַרטעמידאָר געבוקט מיט אַכטונג. זי האָט איהם גע־
נרייסט פון וויטענס מיט א פרײַנדליכען שמייכעל, און דאָם קינד ה..ט
ארויסגעצויגען די האַנד פון דער מוטער האַנד און איז מיט שמחה
צוגעלאָפען צו דעם מאלער, ארומנעהמנדיג איהם מיט די הענד.
דאָס יונגעל איז געווען לעבהאפטיג, פלינק און זײַנע אויגען האָט
געפינקעלט לעבען און פּעהיגקייטען. ער האָט דעם מאלער דערצעהלט
אז ער קומט פון דער שול, און וועלכער זײַן מוטער איז אליין ge־
קומען, אום איהם אבצופּיהרען אהיים, פון דער שול, און וועלכער
דער לעהרער קווינטיליאן האָט הײַנט דערצעהלט א שענע מעשה
פון מאַנליוס'ן. וועלכער האָט געשטיצט ארעמע, נעווהרט געדריק־
טע און ער איז אומגעקומען מיט אזא שרעקיכען, אכזריות'דיגען
טוירט.

— שטיל זיי, העלווידיום! איבער דיין פלאפלען קען איך
נישט בעגריפען אונזער גוטען־פרײַנד, ארטעמידאָר'ן!

די אויסנעצירטע דאמע האָט די ווערטער ארויסגעזאגט מיט אזא
איידעלקייט, אז איהר שטרענג פנים, האָט אנגעהויבען גלאנצען מיט
א אויסדרוק פון גוטקייט.

— דיין וועֶרק, ארטעמידאָר, האָב איך זיך שוין איינגעקוקט
נישט איין מאל, וועֶן איך בין דאָ דורכגענאנגען בעת דו ביסט דא
נישט געווען. דער נישט־לויבלכער צעסטיום וועט איצט דאפעלט
שטאלץ זיין מיט זיין זיילען־האלע, וועֶן דיין האַנד וועט זי בעצירען,
און ער דארף איצט זעהר א טרייסט. זייט די טפלה, וואָם ער
האָט געהאט אין דער מלחמה אין לאנד יהודה, איז ער זעהר
מרוירעניג געוואָרען און ער ווילט זיך שוין נישט אזוי גוט, ווי אין
די צייטען פון קייזער נירון, וועלכער האָט איהם זעהר געליבט
און גאָנפ'עט.

— נאָנץ רוים שטופט פון זיינע מחלוקת'ן מיט זיין פרוי — האָט
ארטעמידאָר געענטפערט — און מען קען זיך אין אמת'ן נישט וואונדערן,
וואָם די שענע פלאוויא וועֶרט נישט בעפרידיגט מיט דער בעציהונג
צווישען איהר און איהם.

— און וואָם איהר בעפרידיגונג זוכט זי אין עפּים משונה־
דיגע אזיאטישע אמוגות ... — האָט די פרוי מיט פעראכטונג
געזאגט.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0027-0051 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דיִ שוואַרצע ברעמען פֿון יונגען מאַלעָר האָבען אַ צימער
געההון .

– אַזיע נעהמט אונז אַרום פֿון אַלע זײַטען , ווירדינגע פֿאַנישא !
– האָט עָר מיט טרויעָרינקײט געזאָגט – און נאָהנט איז אפשר דיִ צײַט ,
ווען מיר וועלען פֿאַלען מיט'ן פּנים , ווי דיִ אַיאַטען , צו דיִ פֿים
פֿון אונזערע הערשער , פּאַר וועלכע מען וועט טראָגען פֿײַער , ווי
פּאַר דיִ מלכים פֿון דיִ פּאַרטען , אַלס סימבאָל פֿון זייער הייליקײט
און מעכטיקײט . שקלאַפֿענדינע אונטערטהעניקײט און אבער־גלויבען ,
דאָס זענען דיִ מתנות , וועלכע מיר בעקומען פֿון דעם מזרח , וועלכען
מיר האָבען איינגענומען .

– איינגענומען ! אָבער ווי טהײַער האָט דאָס אונז געקאָסט !
– האָט פֿאַניא געענטפֿערט מיט ביטערקײט .

ארטעמידאָר האָט אָבער לאַנג טרויעריג נישט געקענט זיין . א
חאַראקטער האָט עָר געהאַט א יונגען , פּרישען , אין וועלכען ט־וי־
עָרינקײט און ערבּיטערטקײט זענען נאָך צושמאָלצען געוואָרען אין פֿון
זיי זענען געוואָרען פּרײַע שמייכלען .

– דיִ אזיע – האָט עָר מיט לוסטינקײט אויסגעשריען – ברענט
אונז דאָך אויך טיילמאָל וואונדערבאַרע , בחנ'טע ערשיינונגען . פֿונקט
דאמאלס , וועָן דו , ווירדינגע פֿאַניע , בימט אַנגעקומען , האָב איך
געשמועסט מיט עפּים א יודיש מיידעל , וועלכע האָט ווירקליך דיִ
שהנסטע האָר און אויגען . אויכ־ע האָר און אויגען האָב איך נאָך
קיינמאָל נישט געזעהן . דערצו איז זי נאָך ...

זיין בליק האָט געשוכט מירטאַלא'ן , ויעלכע האָט זיך געהאַט
אבּיסעל אַבגעוויקט פון זיי און דאָך האָט זי מיט נייגירינקײט געהערט,
וואָס זיי רעדען .

– דו בימט נאָך דאָ ! – האָט עָר אויסגעשריען – קוק נאָר ,
ווירדינגע פאַניא , אויך איהר און אויך איהר אַרבּיט !

– דאָס מיידעל – האָט פאַניא געענטפֿערט – זעה איך שוין
לאַנג און נישט איין מאָל האָב איך ביי איהר געקוקט האַפֿטען .
איך האָב אָבער נישט געזעהן ...

– קוק , קוק מיט אויפמערקזאמקײט ! – האָט ארטעמידאָר גע־
שריען , אויפֿווילקלענדיג מיט בייד הענד א וויסע באנד , וואָס אין
אין נאנצען געווען מיט בלעטער און בלומע , וועלכע האָבען געָ־
האָט אזעלכע פּאַרבּען און געשטאַלטען , וואָס נאָר א הייסע , שטאַרקע
פאנטאזיע האָט זיי געקענט אויסחלום'ען – אראבנע , וועלכע אין אי
דער וועבער־קונסט געווען א קאָנקורענטין פון דער גאָט'ן מינערוא ,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0027-0052 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קען נישט אויס־רבייטען אויפלכע זאכען, ווי די קליינע העגדטלעך.
זויער האט דיך געלערנט צייכנען?

– שמעון, שרה'ס מאן.

– בכן איז איהר לעהרער געווען עפים א יוד, וועלכער האט
בעווים נישט געלערנט קיין קינסטלעריי; און ווי זיי אלע, איז ער
א־דאי פרעמד אונזער קינסט; ווי גערן וואלט איך דיך געהאט פאר
א שילערין!

מירטאלא איז ערשטוינט געווארען פון בעוואונדערונג, האט
בעציטערט פון שמחה, איז געשטאנען מיט א שמייכעל אויף דעם
אפענעם מויל און די שאמענם פון איהרע לאנגע ברעמען האבען זיך
אראבגעלאזט אויף איהרע באקען. פלוצלונג האט זי דערהערט ווער־
טער, וועלכע זיענען דורך א פרייגדלעך פרויען־מויל אויסגעשפרייכען
געווארען:

– קום אין מיין הויז ארין; איך וועל דיך ווייזען מיין מוטער און
מיינע גוטע פרייגד, און דו וועסט מיר מוזען דיין געשיכטע
דערצעהלען.

– איך האב דיר נעזאגט, מירטאלא, אז אלע זעלטענהייטען
זיענען הייגט ליידענשאפטליך געלויבט ביי די רויטער, און דו
ביסט א זעלטענהייט!... – האט ארטעמידאר געזאגט מיט א גע־
לעכטער.

און וועגדעגדיג זיך צו פאניא'ן האט ער צוגעגעבען:

– צי וויסט דו עהלויבען, ווירדיגע פרוי, אז איך זאל הייגט
זיין דיין גאסט?

– אז איך בין צו דיר פרייגדליך, קעגכט דו קיין ספק נישט
האבען, און מיין מאן, וועלכער וועט באלד אהיים קומען און אויך
בזוז ניום, וועלכער וועט הייגט אונז בעזוכען, וועלען זיך מיט דיר
פרעהען.

דאס קליינע יונגע, האט זיך דערווייל געשפיעלט מיט א קליין
שעהן הינדטעל, וועלכעם איז געגאנגען נעבען עפים א פרוי, וועלכע
איז געשטאנען אין דער זיילען־האלע און האט געקוקט פערפומען
ביי דעם אלטען יודישען העגדלער. פאניא האט גערופען איהר זוהן
און וועגדעגדיג זיך וויעדער צו מירטאלא'ן, האט זי נאך אמאל
געזאגט:

– קום מיט מיר...

מירטאלא האט אויפגעהויבען די אויגען און זיי האבען זיך
בענעגענט מיט די אויגען פון פאניא, וועלכע האבען געהאט א טויפע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0028-0053 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוואַרצקײט און דאָך זאָגען זיײַערע בלינקען נעוועז בחנ"ט. כיצד לויבלינקײט, חן און נײַנירינקײט האָט זי נעקוקט אויף דעם יודישען מײַדעל, וועלכעם איז פלוצלונג בלאָם נעוואָרען און האָט זיך צורינק־ נעזוקט עטלעכע מרים. אַ אונגעהויער גרויסע שמחה וואָלט זי נעהאַט, ווען זי וואָלט נעקענט אַרײַנקומען אינוועניג אין די הײַזער, אויף וועלכע זי האָט אַזוי פיעל מאָל נעקוקט מיט בעוואונדערונג און וועגען זייערע אײַנוואוהנער, האָט זי נעהאָט אַזוי פיעל מאָל וואונדערבארע חלומות. דערצו האָט זי נעהערט, אַז מוזאָניום וועט אויך דאָרט זײַן... זי וועט אַלוֹא פון דער נאָהנט זעהן דעם גרויסען מענש און העלען זיינע ווערטער... אײַנער פון די אדומים איז ער אבער דאָך! צי מעג זי אײַנערטערטען די שוועל פון די הײַזער, וועלכע נע־ העלען צו די, וואָם זייַערע בריידער האָבען זי נעשאָלטען? וואָם וואָלט מנחם נעזאָגט, וועלן זי וואָלט אַזוי נעטהון? וואָם וואָלט נע־ זאָגט שרה, וואָם איהר עלטסטער זוהן איז ערשט נישט לאַנג אומ־ נעקומען אין דער מלחמה מיט אדום'ען? וואָם וואָלט נעזאָגט שרה'ס מאַן, דער טרויערינער שמעון, וועלכעם אויפגעשטעלטע, האַרטע ברעמען לויפען זיך צונויף וועלן ער הערט דעם נאָמען פון אַ רויטער? וואָם וואָלט נעזאָגט יונתן... וועלן ער וואָלט צורינקנעקומען און נע־ יואָהר נעוואָרען, אַז זיין פלה בעזובט די הײַזער פון די, נעגען וועלכע ער האָט אַזוי בלוטיג נעקעמפט אויף די מויערן פון ירושלים און ענטלויפענדיג פון זייער נקמה'דיגער האַנד, איז ער איצט נע־ונד אין די מדבריות? אַבלאַסע, צורינענע פון צווייַ נעפֿיהלען, האָט זי אויפנעהויבען איהרע אויגען, וועלכע זענען פול נעוואָרען מיט טרערהרען און האָט שוין נעזאָלט ענטפֿערן: „איך וועל נישט נעהן מיט דיר, דאָמע!" ארטעמידאָר האָט אבער ליכט בעריהרט איהר האַנד און האַלב לוסטיג, האַלב ערנסט האָט ער נעזאָגט:

— קום! האָב נישט מורא! מיר זענען מענשען און פרײַנדליך צו אַלעם, וואָם מענשליך איז.

זי האָט אין אַלעם פֿערגעסען. טראַנסטיבעריום, מנחם, שרה, שמעון, יונתן, האָבען אויפגעהערט פֿאר איהר צו עקזעסטירען. נישט נאָר מיט נעהאַרזאַמקײט, אבער אויך מיט לעבהאַפֿטיגקײט, מיט שמחה איז זי נעגאַנגען מיט פֿאַניאַ און ארטעמידאָר. פֿון זייער נעשפּרעך איז זי באַלד נעוואָהר נעוואָרען. אַז זי וועט זיך אין הויז פֿון פּרעטאָר (גרעסטער שופֿט) אין רוים, העלווידיום פּרינסקום, וואָם זיך נאָמען איז מיט שרעקענישׂ דערמאָהנט נעוואָרען אין טראַנסטיבעריום, יֹ שרעקענישׂ האָט אידאי נעשטאַמט דערפון, וואָם ער איז

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0028-0054 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געווען צווישען דיר אדומים א גרויסער מעכטיגער שר, דען
מיין האט קיין מאל נישט געהערט, אז ער האט געוואלט עמיצען
שלעכטס טהון.

און מירטאלא איז זעהר נייגיריג געווען צו זעהן, ווי עס זעהט
אוים דער מענש, פאר וועלכען אלע האבען אזוי מורא. זיין פנים –
האט זי זיך געקלערט – מוז אודאי שרעקליך זיין. די בליקען זיינע
זענען געווים, ווי די בליצען, די העגד – אייזערנע און בערעקט
זענען זיי מיט בלוט-פלעקען און אפשר ... איז ער גאר מעהר עהנ-
ליך צו א לייב, אדער צו א אדלער, ווי צו א מענש? מיט ציטערניש
איז זי ארײן אין קאריאר פון הויז, וואס איבער איהם איז געווען
א אפענער הימעל און אויף דער אויספלאסטערונג פון גרויען
מארמאר, איז פון פורפור-אותיות געווען א אויפשריפט: „זיט בערגיסט"

III.

חאטש העלווידום פרימקום איז געווען א גרויסער שר און
פאניא האט געשטאמט פון סענאטארען, פונדערסטוועגען האט זייער
הויז נישט געהערט צו די רייכסטע אין הערלינסטע אין רוים. די
וועגד פון זייער הויז זענען נישט געווען געדעקט מיט גאלד, די
בערערם און שיסלען האבען נישט געבלאנקט מיט דימאנטען, דאס
מעבעל איז נישט געדעקט געווען מיט זיידען-שטאף. עס איז דא אויך נישט
געווען קיין מענגע שקלאפען פון פערשידענע פערקער ... עס זענען דא
אויך נישט געמאכט געוארען קיין מאהלצייטען, אויף וועלכע עס
האבען זיך געזאלט נוסען גאנצע טייכען ווין און מוזיק האט
געזאלט שפילען. קיין טענצערינען פון שפאניען און מצרים האבען
דא־ט נישט ארויסגעטרעטען און אויף עפיהרט זענען נישט געווארען
אויפגעשטעלט פאנטאמינעס. די אלע זאכען, וועלכע האבען פער-
פולט די פאלאצען פון די מענשען, וועלכע האבען מיטגעשטימט
מיט דער ערשענדער ארדנונג און פון איהר האבען זיי געצויגען
גרויסע עשירות, זענען נישט געפונען געווארען אין דעם הויז פון
פרעטאר. אין רוים אין יענער צייט איז אבער אפילו מיטעלע עשירות
אויך זעהר גרויס געווען און די אלטאנע, וועלכע האט בעצירט די
הינטערשטע טהייל פון דעם פרעטאר'ס הויז, איז געווען זעהר הער-
ליך. זי איז בעשטאנען פון זייליען פון געלען מארמאר און פון
צוויישען זיי האט מען געזעהן גרינם פון אפריקען און שמעקענדע גע-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0029-0055 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואוקסען, וועלכע האבען געבליהט אין ווייסע וואזאנען. וועז דער
פֿרעמאָר איז געווען פרייַ פֿון זיינע בעשעפֿטיגונגען, האט זיך דאָרט
צוגעפֿאַלקלירט דיַ גאַנצע פֿאַמיליע און דאָרט זענען אויפֿגעוואקסען
געוואָרען דיַ לייבסטע געסט. אין מיטען דער גרויסער אַלטאַנע
אויף ר' אויספֿלאַסטערונג פֿון פֿערשעידענ־פֿארבינע מארכאָר־שטיינער
וועלכע זענען געלעגט געווען אין פֿאסען און פֿיגורען, האָבען
לוסטיג געטאַנצט מיליאָנען פונקען און רעדעלעך פֿון דיַ זון־שטראַ־
לען, וועלכע האבען זיך דאָרט פֿונאַנדער געשפּיט; אין שאָטען פֿון
דיַ קעפּ פֿון דיַ זיַלען און הויכע רויזען־בוימער, איז געוועסען א
קיַיענע גרופּע מענשען אויף בראַנזענע שטוהלען, וועלכע זענען געווען
בעזיערט מיט עלעפֿאַנט־בין. אַרום דעם טיש, וועלכער האָט זיך
געהאלטען אויף לייבען־פּים איז דיַ גרופּע מענשען געווסען ביַ א
זילבערנע, געשניצטע שיסעל, וואָס איז פֿול געווען מיט פֿרוכטען
און ביַ בעערס מיט ווין, וואָס איז געווען געמישט מיט וואַסער
און מיט שמעקענדען מער. אויף דעם וויכטיגסטען, בעקוועמסטען
אָרט, אויף א שטוהל מיט אַנלעהנען, וועלכער איז געווען געדעקט
מיט פֿורפֿור און האָט געהאַט א הויך פֿוסען־בעקלעלע, איז געזעסען
פֿאַניא'ס מוטער, אַריא, וועלכע איז שוין אַלט געווען, האָט וועגן
געערדט און געהאַט א ווייס פּנים פֿול מיט פאלדען, וואָס איז בע־
דעקט געווען מיט א לאַנגען, לייכטען שלייער. זי איז געווען שטרענג
און אָן איהר שוויגענדיג מויל מיט'ן אויסדרוק פֿון איהרע אויגען
האָט מען דערקענט, אז זי האָט פֿיעל טרויערינגע דורכגעלעבט.
מיט דעם אויסדרוק פֿון איהרע אויגען, האָט אויך האַרמאָניזירט
איהר קלייַדונג: טרויער האָט זי שטענדיג געטראגען.

זייַט דיַ לעצטע מחנות פֿון רוימער רעפובליק איז בעזיצען ge־
וואָרען, דורכ'ן טיליטער פֿון עַרשטען צעזאר, האָט א גרויסע, לאַנגע
רייהע פֿון פֿערשוועָרונגען דורכגעריסען דיַ מלוכה פֿון נעץ שפּעטיגערע
אלטען־הערשער אין רוים. געוועהנליך איז נישט פאר אַלע מענשען
א פאקט, וואָס איז שוין געשעהן אבעוויַ, אז אזוי מוז זיַן. עס
זענען פֿערהאנען מענשען, ביַ וועלכע אזא פאקט וועט א קוועלע
פֿון אוצרות און מאַכט, און עס זענען אבער אויך פֿערהאנען אזעלכע,
וואָס חאטש זיי זענען אונמעכטיג, פֿונדעסטוועגען נישט זיי קענען און
נישט זיי ווילען זיך צוריקהאלטען פֿון ארויס־ווייזען זייער כּעס און
שטארקער אונצופֿריעדענהיַט פֿון דעם פאַקט. אזוי איז געווען זייַט
מענשען האבען אנגעהויבען דענקען, אזוי איז געווען גאַנצע הונדערט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0029-0056 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יאָהר אין רוים בעה צעזאַרען האָבען דאָרט געהערשט, בית דין
שט .דט איז צוריק אויפגעבויט געוואָרען אויף די חורבות פון ג[illegible]ען,
שטאַרקען און פריַען רוים.

צו דיַ, וועלכע וווילען דוקא מיט זייערע שטערַנם דורכשלאָ גען
דעם געשעהענדען פאקט אין דער געזעלשאפטליכער אָרדנונג האָבען
אויך געהערט אריא'ס פאָטער, פעטום סעמינא, און איהר מאן
טראָזאָום. איהר פאָטער איז מיט אַ אבזריות'דיגען טויט געהרג'עט ג[illegible]
וואָרען דורך דעם צעזאַר קלוידיאום און איהר מאן – דורך דעם צעזאַר
נירון. אויך אריא'ס מוטער, וועלכע האָט אויך געהיסען אריא,
איז געהרג'עט געוואָרען; זי האָט נישט געוואָלט איבערלעבען איהר
מאן און זיַ האָט זיך אליין גענומען דאָם לעבען. דורך דיַ צעזאַרען
זיַנען אויך געהרג'עט גע[illegible]וואָרען פיַעל קרוכים איהרע, מעַנער און
פרויען, וועלכע זעַנען געווען די קלוגסטע און די בעסטע
אין רוים.

וועַנען דעם גורל פון דער פרוי האָבען געשיכטען־שרייבער
פערפאסט טרוערינג בילדער, פאָטטען האָבען ליעדער געשריבען
און זי אליין האָט אויסגעזוכן, ווי זי וואלט פון צווישען די שאַנם
פון דיַ פיַעל געהרג'עט אַראָבגעוואָרפען געוואָרען צוישען מענשען.

בייַ איהרע פים איז געיעסען דער קליינער העלווידיום וועלכער
האַלטענדיג זיַן קאַפ אויף איהרע קנייַען און אויפהויבענדיג זיַן
רויטלעך פנים צו איהר, האָט עד דערצעהלט זיַן באָבע קינדישע מעשיות.

פון הינטער דעם שטוהל, אויף וועלכען פאַניא איז געזעסען,
האָט זיך אַרויסגערוקט דאָם יונגע קעפעל פון דעם מיידעל מיט די
פיַערינג אויגען פון איהרע שוואַרצע אויגען האָבען געקוקט מיט
נייַנירינגקטיַט אויף אלעם און אלע. מירטאלא איז אפט ג[illegible]
קומען אין דעם הויז, וואו מען האָט געקויפט בייַ איהר זעהר פיַעל
סחורה און עטלעכע שטונדען זעַנען איהר דאָרט פאראיבער אזוי גיך,
ווי איין מינוט. איהר פערגאַנגענהיַט האָט זי דאָ שוין לאַנג דער־
צעהלט. וועַן זי איז דאָרט געווען צום ערשטען מאָל, האָט פאניא
זיך מיט איהר בעאַנגען גנעדיג, אָבער אין איהר געאַנט האָט זיך
געשעיערט אביסעל פערַאכטונג, וועלכע אלע רוימער האָבען ג[illegible]
שפירט צו מענשען פון פרעמדע פעלקער, בפרט פון מזרח־פעלקער,
וועלכע זעַנען פרעמד געווען זייער ציוויליזאציע. אינקוקענדיג זיך
דעם שהנעם געשטאלט און די הערליכע אויגען פון דעם מיידעל,
האָט זי געפרעגט:

– צי ביסט דו, מיידעל, נית אביסעל אגריכישע? דיַן פאטער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0030-0057 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אדער דען מוטער ? איינם פון זיי האט אפשר פון גריכעלאנד גע־
שטאמט ? דען נאטען קלינגט גריכיש ...

מירטאלא האט מיט אראבעלאזטע אויגען געענטפערט :

– אין גליל , וועלכער איז דער איינעמטום פון יודען , איז נע־
בוירען געווארען מען פאטער און דארט איז אויך געבוירען געווארען
מען מוטער. מען פאטער איז געווען א פישער, רוהיג האט ער ארבי־
געלאזט זיינע נעץ אין די בלויע וואסערן פון טיבעריא, נאר ווען
דא ט האט געהערשט דער רוימער פעליקס האט ער זיך בעמיילונט
אין אויפשטאנד און ער איז אבגעגעבען געווארען אלס שקלאף א
געווינסען גריכישען הערר און מיט איהר איינעמען ווילען, איז מען
מוטער געמאנגען אין שקלאפענשאפט צוזאמען מיט מען פאטער. דער
גריכישער הערר האט גערן אננעמען מען מוטער רבקה, ווען לבן האט
געקענט גוט ווערען דינעם שטאף און פרעמדען. אין דעם הויז
בין איך געבוירען געווארען און דארט האט מען מיר געגעבען דעם
נאמען : מירטאלא .

זי איז אלזא געבוירען געווארען אין שקלאפענשאפט . ווי אזוי
איז זי געווארען א פרייע איינוואהנערין פון טראנסטיבעריום ? ווערענדיג
לעבהאפטיגער און דרייסטער, האט זי דערצעהלט, אז פון שקלאפע־
שאפט , האט איהר אויסגעקויפט מנחם , ווען זי איז א יתומה געווארען .
א כנפה האט געהערשט אין רוים און איהר פאטער איז געשטארבען .
די נשמה פון איהר מוטער , ווען לבן האט שוין לאנג געביקט נאך
פרייהייט און נאך די בלויע טיבען , איז דערנאך נישט לאנג ג־
בליבען אין איהר גוף , ווען לבן איז דא געבליבען . דאמאלס האט
מנחם נאך גרויסער מיה אויסגעקויפט איהר , מירטאלא'ן , פון דעם
גריכישען הערר . און נישט נאר איהר האט ער אויסגעקויפט ; מנחם
האט זיין גאנץ פערמעגען געפאפערט , אום אויסצוקויפען יודישע קינדער
פון שקלאפענשאפט ביי זיי אדומים . א מאל איז ער רייך געווען . דער
מעכטיגער אנפיהרער פון רוים , פאמפעיוס , ווען לבן איז מיט זיין
מיליטער דער ערשטער אננעפאלען אויף יהודה , האט זיין פאטער אלס
געפאנגענעם געבראכט קיין רוים . דא איז ער געבליבען אויף דער
דינענסט פון א רייכען , גרויסען , גוטען הערר , ווען לבן האט איהם
בעפרייט אין פערשריבען זיין צוואה א גרוים פערמעגען . מנחם וועלכער
האט נעירש'נט דאם פערמעגען (א הויז אויף דער גאס סובורי און זאלד
פיל נעלד) , האט דאם נעלד נישט בענוצט זיך א נעשעפט צו מאכען,
ער האט זיך דערמיט נישט געקליידט שען , נישט געמאכט זיך קיין
מאהלצייטען . ער האט נישט חתונה געהאט און קיין איינענע קינדער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0030-0058 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט ער קיינמאל נישט געהאט. אין רוים, אין עפּעז, אנטיוכיא
און קאָרינטאַ, האָט ער אויסגעזוכט קליינע יודישע קינדער, וואָס
זיי ערע עלטערן זענען געשטאַרבן אין שקלאַפענשאַפט און פון
זיער הערן האָט ער זיי אויסגעקויפט. פּעל יונגלעך און מיידלעך האָט ער אויף אַוא אופן פּריַהעט געגעבן. איצט זענען זיי אלע שוין דערוואַקסענע מענשן. פּעל פּיהרן געשעפטן אין וועטע לענדער, אנדערע זענען צוריק אין לאַנד יהודה און זיי בעראַביטן דיַ ערד; נאָר צווי פון זיי זענען געבליבן בייַ מנחם'ן, וויַל זיי האָט ער אַם מערהרסטן געליבט... זי און יונתן...

אויסרערדינג דעם נאָמען פון יונתן, איז זי פלוצלונג פּערשטומט געוואָרן. זי האָט גוט געוואוסט, פּאַר וואָם מען טאָר נישט דערמאָהנען דעם נאָמען פּאר פּרעמדע, און וועגענדיג דערשראָקען מיט דעם, וואָם זי האָט דעם נאָמען דערמאָהנט דאָ, אין הויז פון אדומים, האָט זי געגומען גיך, גיך דערצעהלען וועגען מנחם'ן. פּריַהער איז ער געווען געזונד, שטאַרק און אָפּט איז ער אויך געווען לוסטיג. זיַנע אויגען האָבען געבלאַנקט מיט גוטסקייט און גערעדט האָט ער ווייַנ. איצט איז אבער גאַנץ אַנדערש. דער אַרעמער מנחם איז געוואָרן דאַר, איינגעהויקערט, זיַנע באַקען זענען געוואָרן געל, געאַלדעט, דיַ שטימע זיַנע איז טיַל מאָל א דערשראָקענע, טיַלמאָל א שטרענגע און אזוי טרויעריג זענען זיַנע בליקען!... ער האָט זיך זעהר געענדערט, זען קאָפּ איז פול מיט טרויעריגע געדאַנקען און פעם האָט זיך בעזעצט אין זען הארץ. ער בייזערט זיך אָפּט, שעלט...

און איהרע אויגען זענען געוואָרן פול מיט טרעהרען. דיַ מענשן, וועלכע זענען אין דער אַלטאַנע געזעסען, האָבען מיט אויפמערקזאַמקייט אויסגעהערט דיַ לעבענס-געשיכטע פון מנחם'ן, וועלכע מירטאַלא האָט דערצעהלט. דיַ בליקען פון פאַניא, וועלכע האָבען ארומגענומען דאָם יודישע מיידל, האָבען אין זיך וועניגער שטאַלצקייט און מער מיטלייד געהאט; פון ארטעמידאָר'ס רויטע ליפּען איז פּערשוואונדען געוואָרן דער שמייכעל, אפילו אריא האָט אויפגעהויבען איהרע פּערגעלטע, שוערע ברעמען און איהרע מונקעלע אויגען האָבען זיך אנגעצונדען מיט א שטומער מיטלייד, און מוזאניום האָט גפּרעגט:

– צי וועל איך נישט ווייסען פּאר וואָם דער קערפער פון דעם יוד איז שוואַך נעוואָרען און זען נשמה איז פול געוואָרען מיט ביטערקייט? ער איז דאָך אזוי געענדערט געוואָרען נאָך דער שרעק-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0031-0059 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לִיכע מלחמה, אין וועלכע דִי הויפט־שטאָרט פון אייער לאנד אוך אייער בית־מקדש זענען חרוב געוואָרן?

– יאָ, מײַן הערר! – האָט שטיל געענטפֿערט מירטאלא אוך פֿערדעקענדיג איהר פנים מיט דִי הענד, האָט זי אָנגעהויבען הייס צו ווײַנען. ווײַנענדיג, האָט זי זיך אויפֿגעהויבען פֿון דעם פוסטן בענקעלע, אויף וועלכען זי איז געזעסען, ווי זי וואלט געוואלט שפרינגען, עס־שלופֿען פֿון דאנען. זי איז אבער נישט אַוועקגעגאנגען. אין איהר האלב־קינדיש הארץ איז א מלחמה געפֿיהרט געוואָרן. דער־צעלעזנדיג וועגען מנחם'ן, האָט זי זיך דערמאָהנט אַלעם, אַלעם, און אויך דִים, אז זי דאַרף דאָ נישט זײַן. און דאָך איז זי דאָ צוגעשמידט געוואָרען מיט שטאַרקע נײַגירונגקייט. עס האָט זי אויך דאָ צוגעשטידט דִי קלינגענדע שטימע פון ארטעמידאָר'ן, וועלכער האָט זיך געוואָרפֿט צו מוזאָניום'ען און מיט א טרויעריגען, טיעפֿען בליק האָט ער געפֿרעגט:

– גרויסער לעהרער! ווי קען דאָס געשען, אז אַלע מאָל און אייבּיג איז שמחה און טריאומף פון אייניע שׂלות און צער פון אַנדערע? וועָן אויך בין נאָך א קינד געווען האָב איך געהערט, וי סענעקע האָט געזאגט: „איין מענש דארף היללִיג זײַן בײַ דעם אַנדערן". צי זענען נישט קײַן מענשען דִי יודען, וועלכע אונזערע אָנפֿיהרער האָבּען אַבּגענומען און ווײַסט געמאכט דאָס פֿאַטערלאַנד? איז דען נישט קײַן מענש דער מנחם, ויאָם זײַן נשמה איז פֿול געוואָרען מיט ערבּיטערונג פון אונזער שמחה?

– ריכטיג האָסט דו געזאָגט, ארטעמידאָר! – האָט פאניא מיט מעהר לעבהאפֿטינקייט, ווי שטענדיג בעשטעטיגט זיך וועדטער־דער יוד איז א גוטער מענש.

פלוצלונג האָבּען זיך געפֿענט דִי בלאַסע, אייבּיג־שוויגענדע ליפּען פֿון אריאָ'ן און א טיעפֿע, גרעשטיקטע שטימע האָט ארויסגע־רעדט פון הארץ, וועלכעם שרעקליכע אונגליקען האָבּען געשטאָכּען פיעל טאָל:

– שוין לאַנג, שוין לאַנג זענען אין אונזערע הערצער דער זעלבּער כעס און דער זעלבּער שמערץ!...

דִי וועדטער, וועלכע זענען פאר יעדען פרעמדען אונפֿערשטענד־ליך געווען, האָבּען דאָ אַלע פֿערשטאַנען און אין דִי גרויע אויגען פון מוזאָניום, האָט זיך אָנגעצונדען א בלאַנק, א יוגענד־בלאַנק.

– יאָ, זעהר ווירדיג, און דער זעלבּער קאַמפֿף, וועלכען עם פֿיהרען אייַדעלע און שטאַלצע...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0031-0060 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– פֿאַלענדיג בײַ אים אויף העלפֿט וועג, ווײַ אָבנעשנידנעג זאָגן אונטערגעהאקטע בוימער... – האָט פֿאַניא געענדיגט.

וועמען האָבן זיי נעמיינט? וועמען האָט געגלײַכט די פֿרוי פֿון פֿרעטאָר, וועלכע איז פֿלוצלונג בלאַס געוואָרן – צו אָבנעשנידנעג זאָגן אונטערגעהאקטע בוימער? – מירטאלא האָט דאָס נישט געוואוסט. זי האָט אָבער פֿערשטאַנען, אַז גרויסע אונגלינקען האָבן נעהאַט און אפשר האָבן נאָך די איינוואוהנער פון דעם הויז, אין וועלכען עס האָבן זיך געשפּירט טרערען פון אַבלות, וועלכע איז נאָך נישט פֿערגעסען געוואָרן, אָדער זיפצען צולויפט נישט בעזונטע, גרויסע שטרעבונגען.

אָהן שאָטען פון פֿורכט איז זי איצט אַרײַנגעקומען אין דעם הויז פֿון פֿרעטאָר. זי האָט שוין גוט געקענט דעם רוימישען גרויסען און האָט געוואוסט, וויַ ער זעהט אוים. זי האָט געצויטערט און איז בלאַס נעוואָרן, וויַן צום ערשטען מאל איז אַרײַן אַ דינענער און האָט געמעלדעט, אַז דער הערר קומט אין. גלײַכצײַטיג האָט זי דערזעהן דעם פֿרעטאָר, וועלכער איז געווען נאָך יונג, הויך, גוט געבויט, האָט געהאַט שוואַרצע האָר און מיט גיכע טריט איז ער דורכגעגאַנגען צוויי גרויסע זאַלען, אום וויַ אַם גיכסטען צו זיין דער זיַלען־אַלטאַנ. פון וויַטענם האָט זי דערזעהן, אַז זיַנע בעוועגונגען זענען געווען לעבהאַפטע, דאָס פנים איז געווען שהן און שוואַרצע ברעמען האָבן זיך אַראָבגעלאָזט מיט שטרענגקײט אויף זיַנע אויגען. באַלד וועג ער איז אַרײַן אין דער אַלטאַנע און האָט בעגריסט די פֿערזאַמעלטע, האָט ער פֿון אונטער דעם מאַנטעל אַרויסגענומען א קינדער־שפּיעלצײַג: א גאָלדענע קויל, וועלכע איז געווען אַרטיסטיש געמאַכט. דער קלײַנער העלווידיום איז צוגעשפּרונגען צום פֿאָטער, וועלכער האָט אים אויפגעהויבן הויך אין זיַנע שטאַרקע אַרעמס, און דערנאָך האָט ער לאַכענדיג געוואָרפֿן די גאָלדענע קויל מיט אזא קראַפט, אַז זי איז אַרויסגעשפרונגען פון דער אַלטאַנע און איז פֿערשוואונדען געוואָרן צווישען די געוואוקסען.

דאָס קינד, אויסשרײַענדיג פֿון שמחה, האָט נעיאָגט די קויל. און העלווידיום פּרינסקום, אראבלאָזענדיג פון אַרעם זין מאַנטעל, האָט זיך געזעצט בײַם טיש צווישען דער גרופּע מענשען. ער האָט נישט געהאט אויף זיך דאָס מלבוש פון דעם גרעסטען שופט, ווײַל ער איז געקומען נישט גלײַך פון גרעסטען געריכט, נאָר פון באָד, און ער האָט געוואָלט געהן אהיים. אַרויסגעהענדיג פון באָד, איז ער אַרײַן אין א קראָם, וואו

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0032-0061 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האט געקויפט די גאלדענע קויל און דערנאך האט ער זיך ארײַ-
געזעצט אין זײַן לעקטיקא, ווען עס האבען געטראגען עטלעכע
פעסטע מענשען און איז געווען ארומגענומען מיט פיעל גוטע-פרײַנד
זײַנע. איצט, זיצענדיג אין א ווײַסע טוניקא, ווען ער בעזיערט נע-
וען מיט שארלאטענע שלאקען, האט ער געזומען צו זײַן מויל א
בעכער מיט קיהלענדע משקה און מיט בליקען פון גוטסקײט האט ער
געקוקט אויף די, ווען ער האט געלויבט. באלד איז ער אבער
ווידער טרויעריג געווארען און די ברעמען האט ער צונויפגעצויגען,
ווען ענטפערנדיג אויף דער פראגע פון מוזאניום'ן האט ער אנגעהוי-
בען רעדען ווען עס בעריהמטען פראצעס פון הערמס'ן. וואס פאר
שלעכטס האט ווען געטהון דער הערמס, ווען ער האלט זיך שוין
לאנג ווײַט פון גאנצען גערוש און בלאנק אין דער שטאדט, פון הויף
און דאך איז זײַן קאפ אבגעהאקט געווארען אויף א עפענט-
ליכען פלאץ, ווען ער איז בעשטימט געווען צו קעפען אויף איהם
פערבראכער? הערמס – א פערבראכער! ער איז דאך געווען דער בעם-
טער מענש אויף דער וועלט און נאר דער פילאזאפיען-סימסטעם, ווען
כען ער האט געהאלטען, האט נישט געקענט איינהאלטען זײַן הינ
און ווײַל ער איז געווען ווײַט פון דער וועלט, האט ער קײַן גרענץ
נישט געקענט זען ווען ער האט געזאגט דעם אמת, נישט שוינענדיג קײַנעם.
ער איז צוהיצט געווארען, עפענטליך, אין צירק, קוקענדיג אויף
בירינגיקא'ן, ווי, זיצענדיג בעדעקט מיט טהיערע שטיינער, האט זי
אראבגעלאזט איהר קאפ אויף דעם ארעם פון טיטום – האט ער גע-
שריען צו דעם זוהן פון צעזאר, אז דאס רומישע פאלק שוינט נאך
די פאמיליען-רײַנקײט און זײַן נשמה ווערט פערדארבען זעהענדיג, ווי
טיטום פיהרט זיך אויף.

זײַנע ווערטער זענען אויפגענומען געווארען אויף פערשיעדענע
ערטער אין צירק מיט אפלאדיסמענטען. נישט לאנג דערנאך איז
אבער דער קאפ פון הערמס'ן אבגעטײלט געווארען פון זײַן קערפער
און זײַן פערמעגען האט אספסינום אבגעגעבען אונטער דער פערוואל-
טונג פון דעם פינאנץ-מיניסטער.

– איך האב אלײַן געהײַסען – האט העלווידיום נעזאגט – אלײַן
האב איך געהײַסען די קונדער פון הערמס, זיי זאלען א פראצעס
פיהרען ווענען זייער ירושה און איידער בייד צדדים וועלען זיך
שטעלען פאר'ן סענאט, ווען דער פרעטאר ארויסגעבען א פסק.
נעכטען האבען געפרעדט מיט מיר די שלוחים פון אספסינום, ווע-
כער ווייל זײַן רויב פון דער האנד נישט ארויסלאזען... המנט האט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0032-0062 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מאַרק רעגולום, נירונ׳ס אנהענגער דרײַ שטונדן נעמט מיט נײַט
אין געריכט אויף העראַס׳ן, און פליניוס סעקונדוס האט פערטיידיגט
די קונדער פון העראַס.

העלווידיוס איז א ווילע שטיל געבליבן און האט אבגעווישט
דעם שווײס, וואס האט געפלוסט אויף זײן שטערן

– זאג ווײטער! – האט פאניא נעזאגט.

– זאג גיכער! – האט מוזאניוס געדרפן.

– די קונדער פון העראס האב איך אנערקענט אלס געהערבטע –
האט דער פרעטאר געענדיגט – איך האב ארויסגענעבן א פסק, אז
די ירושה קומט זיי!

פאניא איז בלאס געוואָרן און דאָך האט זי מיט שטאלץ
אויפגעהויבן דעם קאפ.

– גוט האסט דו נעטהון! – האט זי געדרפן – נאר – האט א
שטילער נעזאגט – נאָך איין טראפן איז צוגענאסן געוואָרן צו דעם
בעכער מיט טענות, וואס אספסינוס האט צו דיר.

די פײַערינע אויגן פון מוזאניוס זענען פֿײַבט געוואָרן און די
צונויפגעצויגענע ליפן פון אריא׳ן האבן א צימער נעטהון און נעזאגט:

– שטענדיג דאס זעלבע! שטענדיג דאס זעלבע!

א אגדערט מאל, באלד ווען דער פרעטאר איז אנגעקומען אין
דער זילע־אלטאנע, איז ארין א עלטערע פרוי, א אויסגעצירטע מיט
פֿײַערדע, געלע האר אויף דעם קאפ, מיט א פנים, וואס איז אויסגע־
שמירט געווען מיט זאלבן, אין א קלײד, וואס איז געווען בעצירט
מיט קינסטלינע רויזן, וועלכע האבן אויסגעזעהן פונקט ווי נא־
טירלינע און פונקט ווי נאטירלינע האבן זי געשמעקט. די פרוי
האט געהײסן קײַא מארציא, פאניא׳ס אקרובה, איינע פון די פֿיעל
פרויען אין רוים, וועלכע האבן פֿריהער פֿערבראכט זייער לעבן
מיט ליעבעם און אויף דער עלטער האבן זי זיך געצירט און גע־
פוצט, זענען געווען אויף אלע גרויסע בעלער און פֿארשטעלונגן,
און אם מעהרסטן האבן זי זיך בעשעפטינט מיט צונויפקלויבן אין
פֿונאנדערשפרייטן פערשידענע ידיעות וועגן אלעם און אלץ. פון
דער פֿריה ביז שפעט אין אבענד זענען זי געווען אויף די גאסן,
אויף פלעצער אין זילן־האלעם און געזעלשאפֿטן, אין טעמפלען און
בעדער, אין קאריראַרן און עם־צימער, בײַ נעווען־הנלוכע בעלי־
מלאכות און בײַ שקלאפֿן פון רײַכע הייזער, בײַ די גרעסטע שרים,
– אלע האבן זי געקענט און מיט אלע האבן זי נעדן געוועדט.
זי האבן פון אלעם געוואוסט פֿריהער פון אנדערע און דאס, וואס

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0033-0063 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיי האָבען געוואוסט, האָבען זיי פונאַנדערגעטראָגען ועהר גיך אין דער גרויסער שטאָדט, נאָך גיכער פון דעם קיזערס שלוחים, וועלכע זענען אַרומגעריטען אויף די וועגען. זעהר גיך, לייבט, ווי זי וואלט מיט פליגעל געפלויגען איז קיין אַרטן אין דער זיילען־אַלטאַנע, צוטולייענדיג אַקלין הינדטעל צו איהר ברוסט, שרייענדיג:

— איך בעגרים אייך, גרוים לייט! זיי בעגרימט, פרעטאר! פֿאַרבייגעהענדיג, האָב איך דערזעהן, ווי דו געהסט ארוים פון דער לעקטיקא! דו קומסט אַזוֹי פֿון געריכט, וואו דו האָסט געווים נאָך גישט גהערט פון דער הינטיגער וויכטיגער נייעם! די פארינג נאכט איז דאָמיציא לאָננגא פערשוואונדען געווארן פֿון איהר מאנם הויז, פון עליום פאמיאם הויז! דאָמיציאן, דער יונגערער זוהן פון צעזאר (זאלען איהם די גטטער אונשטערבליך מאכען!) האָט זי גחאפט אין זיין הויז ארין און האלט זי דאָרט! וואם זאגסטו דו צו דעם, פרעטאר? דער ארעמער לאמיא! איך האָב אבער קין מיטלייד נישט מיט דעם בלינדען. איך האָב איהם געווארנט פאראוים און ער האָט מיר גזואגט מיט גלעלבטער: „אין יעדער יונגער אין שהנגער פרוי, זהסט דו, מארציא, נאר זיך זעלבסט; דו מוזט אבער ווייסען, אז מין דאָמיציא איז צו דיר נאר נישט עהנליך!“ זיין דאָמיציא! — אָט געהער זי שוין נישט צו איהם, נאר צו דעם יונגען דאָמיציאן! וואם ווען ער איצט טהון, דער בלינדער? פיהרען אַ קאמפף מיט דאָמיציא־ נען, וואלט איהר איהם נישט געהייסען. פאר די קאפריזען פון דעם יונגען מאן, וואם הויבט שוין אָן קאהל צו ווערען, מוז אבטרעטען דער אלטער אספסינוס און אפילו דער שהנגער טיטום אויך; איצט זאגט מען, עקשנט ער זיך, מען זאל איהם ארויששיקען אויף אַ מלחמה מיט די אללאַנען. מיר ווילען דאָך האבען אַ מלחמה. נישט אומזוסט איז דאָך אין סיצילייע אראבן פאלען אַ רעגען, אַ רויטער און ווייסן איז געבוירען געווארן אַ חזיר'ל מיט נעגעל פון אַ רויב־פויגעל! אונ־ גלייקען העננען איבער רוים. און דו, פרעטאר, זי פאר־זיכטיג. איך האָב גהערט, אז דו האָסט זהר בעליידיגט די גטטער מיט דעם פסק, וואם דו האָסט ארוים־גענעבען אין דעם משפט פון הערא־ם'עם קינדער: פאר צוויי טעג האט עמיץ בייַ דעם טיש פון אספסינוס פלוג־ לונג אַ פרעג גטהון: פאר וואם ווייזט זיך קיינמאל נישט די שהנג פאניא אויף די הויף־פערזאמלונגען? מען זאגט אז דער קייזער וועט ארוים־גענעבען אַ בעזאהל ארויסצוטרייבען אלע פילאזאפען פון רוים. צעמטיום גיט אַגט זיין פרוי, פלאוויע, וועלכע יודען האבען אויסנע־ לערנט פערגעטערן אַ אייזעל־קאָפּ, אדער אקאפ פון אַבאק. האט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0033-0064 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויהר געהערט פון דעם זעהר טהעטערן פינגערל, וואם טיטום האט געבראכט פאר בירינקא׳ס וועגן פון מזרח? קיין שום רוימישע פרוי האט נאך קיין מאל נישט געהאט אזעלכע טהעטערע ציערונג, ווי די ציערונג, מיט וועלכע טיטום בעציערט זין יודישע בעלי־עבטע.

רעדענדיג, האט זי אויסגעלערט בעכערם מיט ווין אין אויהר מויל ארין און בעשטעגדיג דעם פרעטא־׳ס פאמיליע מיט הערצליכע ווערטער, איז זי גיך ענטלאפן אנדערשוואו ווידן און טרינקן, בישט ווינסענדיג, אז זי לאזט אויך פנים׳ער, וועלכע זענען בלאס געווארן פון טרויערינקייט און פון כעם.

– א יופיטער, גאט פון נקמה! נישט נאר לאמיא׳ן האט דאך דאמיציאן בעלידינט, בעשמוצענדיג דאם פאמיליען לעבן פון איינעם פון די רוימער בירגער! צי קען שוין קיינער אין זין איינען הויז נישט זיכער זין, אז דעם צעזאר׳ס זוהן זאל אויהם נישט בעפאלן? די צעט רען, די אלטע וועכטער פון דער ארדנונג אין רוים וואלטן אויצט געהאט זעהר פיעל צו טהון, וועלן ... וועלן זי וואלטן נאך עקזעמטירט! אבער וואם אויב דען נאך נעבליבען אין רוים פון דעם, וואם האט פריהער געפלעגט צו זין? וואו אויב די זעלבסט שטענדיג־קייט אין די שטאלצקייט פון דעם סענאט, וועלכער האט נ ר זיך־טען די דריסטקייט צו זין, וויי א ווירער־קול פון דער פערנאנגענהייט! וואו אין דער כבוד און די מאכט פון די קאנסולן, וועלכע זענען הינט נאר נישט עהנליך צו די אמאליגע? וואו זענען די פלקס־רעדנער, וועלכע האבען מיט זייערע רעדען און מיט זייער פערשטאנד געשיצט די רעכט פון פאלק און גלייכצייטיג האבען זי נישט דערלאזט, אז דאם פאלק זאל וועלן פערשקלאפט און זארגן שטענדיג נאר פאר די בוך־אינטערעסען? די אלע פערזיכערונגען פון רוים׳ס שוין און כבוד, זענען צונויפגענומען געווארן אין איין האנד און לויגען אויף איין קאפ...

– אונגלויבליכער, בעלידינטער לאמיא!

– דאמיציא לענגנא האט בין איצט טרי און עהרליך געלויבט אויהר מאן.

– יא! – הא׳ט העלווידיוס אויסגעשריען, נאר וואם פאר א לויגע און טרייהיט קענען קעמפפען געגען דעם שלאם פון צעזאר?

– זין פונדאמענט איז דער המון, וועלכער ווערט פערדארבען דורך די גרויסע נדבות, וואם ווערען אויהם געגעבען און דורך דעם שגעון פון פערווילונגען און זין שוין־מויער זענען שוועטען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0034-0065 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אוּן שפּיזען פֿוּן דיִ סאָלדאַטען – האָט מוּזיִקיום געוואָגט .

דערנאָך האָט מען געשטופּט פּוּן דעם שווינדעל־פּראָצעס , וואָס מעטיוס האר , דאָמיציאַנ'ס גוטער־פריַנד האָט געפֿיהרט געגען פֿאָליא אַרגענטאַריא, דער אלמנה פּוּן פּאָפּע לוציאַן , וועלכער איז דורך נירוֹנ'ען פערמשפט געוואָרען צום טוידט , אום פּוּן איהר אַ האַלב פֿערמעגען אָבצונעהמען . דאָמיציאַ'ן האָט געשוואָרען , אז זיַן גוטער־פריַנד וועט מנצח זיַן אוּן רעַכ וועַרען פּוּן דעם פּראָצעס , וועלכער וועט קירצליִך פּארקומען פּאר דעם פּרעטאָר .

– וויִעדער העלווידיום . . . – האָט פֿאַניאַ אויסגעשריִען אוּן איז פּלוצלונג פֿערשוווּנדען געוואָרען .

דיִ אַלטע אַריא , וועלכע איז געזעסען שטיִף אויף איהר שטוהל אוּן איהרע טרויער־קליידער, האָט עפּעס געריהרט מיט איהרע פערוועלקטע ליפּען אוּן געשעפּטשעט :

– שטענדיג דאָם זעלבע ! שטענדיג דאָם זעלבע !

דער שמוּעס , וועלכער איז געווען פּול מיט כּעס איז געמישט געוואָרען מיט קינדיש געלעכטער , וועלכעם איז אָנגעקומען פּוּן גאַרטען . דער קלייַנער העלווידיום האָט זיִך געווייַלט מיט דעם כּאַל , וועלכער איז געפֿלויגען אין דער לופֿט אוּן דערנאָך געפֿאַלען אויף דעם גראָז .

מירטאַלא האָט זיִך שוין נישט בעהאַלטען אונטער פֿאַניא'ס שטוהל , נאָר זעצענדיג זיִך נעבען דער זיַלען־אַלטאַנ אויף דעם גראָז , האָט זי מיט פֿונקענדע אויגען געקוקט אויף דער פערוויַלונג פּוּן דעם קינד .

– קום ! – האָט אַ מאָל דער קלייַנער העלווידיום געשריִען צו איהר – קום ווע אויף דיִר ווייַזען , ווי דו זאָלסט זיִך שפּיעלען !

פּוּן דאַמאָלס אָן האָט זי זיִך בעטייליגט אין דעם שפּיעלען , וועלכען זי האָט זיִך אזוי לאַנג אייגענעקוקט מיט קנאה , טעהענדיג אין דער זיַלען־האַלע . מיט דעם ווילדען יונגעל איז זי גלעאָפּען נאָך דעם מעשענעם ראָד , וועלכעם האָט זיִך געקאַטשעם , קלינגענדיג מיט גלעקקלעך , אויף דיִ שטעגען , אדער אויף דעם גראָז פּוּן גאַרטען . מיט אַ אויפֿגעהויבענעם קאָפּ האָט זי אויסגעצויגען דיִ העַנד צו חאָפּען דיִ האַלבע לבנה , וואָס דאָם יונגעל האָט געוואָרפּען אין דער הויך . דיִ פּרישע , שמעקענדע לופֿט פּוּן גאָרטען , וועלכע איז גאָר נישט עהנליך געווען צו דער לופֿט פּוּן טראַנכטיבערויום , האָט ברייטער געמאַכט איהר דאַרע ברוסט אוּן דיִ בלאַסקייט פּוּן איהר פּנים האָט זיִך אָנגעצונדען מיט א רויטליכען פֿלאם . איהר מויל האָט געשמיי־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0034-0066 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

כעלט. די אויגען האבען געבלאנקט מיט גלוק; זי האט אויסגעזעהן, ווי אקונד וואס דאדף נוישהונג צו אטהעמען ברויט מיט פרייהייט און גלוק, ווי א פויגעל, וואס איז ארויסגעלאזט געווארען פון דער שטרייג אין זיינע פליגעל האבען אזוי געצויגעדט פון שטארקען חשק צו פליהען. העלווידיום און פאניא, וועלכע זיינען געשטאנען צוישען די גרעלע זיילען פון דער אלטאנע האבען מיט א שטייבעל געקוקט אוף דער פערווילונג פון זייער איינציגען זוהן מיט דער פרעמדע, בחנ'טע מיידעל. מיט אויגען פון א מאלער האט אוף איהר געקוקט ארטעמידאר, און א ווילע דערנאך האלטענדיג מירטאלא'ס האנד אין זיין האנד, האט ער זי ארומגעפיהרט אין דעם פרעטאר'ס הויז, וו. זענדיג איהר און ערקלערענדיג די קונסט־ווערק, וועלכע זענען דארט געווען. אין דעם עם־זאל האבען זיי זיך געשטעלט פאר א גרויסען בילד, וועלכעם האט בעדעקט די גאנצע וואנד און אוף איהם האט מען געזעהן, וויי אוף זעהר א שעהן ארט, אוף א בערג פון ים, אין א גרין וועלדעל, שפיעלט זיך די בחנ'טע און פאעטישע פרינצעסין נוזוקא מיט איהרע חבר'טע. א־טעמידאר האט מיט די וועג־טעפר פון דעם פאעט האמער איבערגעגעבען איהר די געשיכטע פון דער פרינצעסין און מירטאלא האט מיט צוהיצטע בלוקען זיך גוט איינגעהערט, וואס ער דערצעהלט איהר.

– דו ביסט עהנלוך צו איהר – האט ער געזאגט – וויסט דו וועך עם האט דאם בילד געמאלט? א פרוי, יאיא פון קריזוקאם, די בעריהמטע מאלערין, וועלכע די גאנצע גריכישע און רוימישע וועלט האט פערגעטערט אין די צייטען פון אוגוסט. דו וואלסט אוך א מאל געקענט מאכען א זאך בילד. – דאם פנים פון מירטאלא איז בערעקט געווארען מיט א אויסדרוק פון טרויעריגקייט.

– קיינמאל וואלט אך אזא בילד נישט געמאכט! – האט זי געענטפערט – די רעליגיע פון אונזערע עלטערן ערלויבט אונז נישט צו מאכען בילדער!

– אזוי? האט איהר אין אייער הייזער נישט קיין בילד?

מירטאלא האט געשאקעלט מיט'ן קאפ אלס צייכען, אז ער געפינען זיך טאקי נישט בי יודען קיין בילדער.

– נישט קיין געמאלטע און נישט קיין געשניצטע?

– נייו!

– און אייער רעליגיע פערוועהרט אייך צו האלטען בי זיך בילדער? ווי בארבארישי איז דאם!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0035-0067 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עֶר האָט געלאָבט. א גרעק איז עֶר געוועזן געבוירן און ערצויגן
איז עֶר געווא־ען אין רוים, וואו דיִ גאַסטן זענען בעצירט געווען
מיט דרייסיג טויזעַנד קונסט־ווערק פון מאַרמאָר, בראָנז, גאָלד
און עלעַפאַנט־בײן, וואו דיִ טעמפּלען, טעאַטערן און הײזער
זענען פול געווען מיט בילדער פון שטיינער און מעטאַל, און עֶר
אַליין האָט געמאַלט בלומען, פֿויגעל, קינדער, פּנים־ער פון יונגע
מענשען און אַלטע, וואָס אויף דער וועלט איז געווען פֿריהלינג,
פֿריש, בליהענד – און איצט הערט עֶר פלוצלונג, אז עס איז פּער־
הנענען אַפּאָלק וועלכעם האָט ארעלנגיע, וואָס פערוועהרט איהם צו
האָבען בילדער! עֶר איז געשטאַנען און האָט געלאָבט פון דעם
טרויערינגען פֿאלק, וועלכעם האלט פֿאר א זינד דאָס, וואָס בײ איהם
איז געווען פליגעל פון געדאַנק, פֿונקען פון הארץ, דיִ הערליכסטע
בעציערונג און פערגנוגען אין לעבען. פלוצלונג האָט עֶר אויפגעהערט
צו לאַכען.

– וואָס בינט דו אזוי טרויעריג, מיטאלא? – האָט עֶר־
געפֿרעגט.

עֶרשט איצט האָט עֶר דערזעהן, ווי זײ האָט זיך געענדערט
זײט עֶר האָט זי דאָס ערשטע מאל געזעהן אין דער זיל־ען־האלע.
דיִ רויטליבקײט, וואָס זי האָט געהאַט אויפֿן פנים איז פערשוואונ־
דען געווארען. זיי זענען איצט געשטאַנען אין מיט א גרויסן זאל,
אין וועלכען דיִ טאָג־לויכטונקײט איז אריין, נאָר דורך א פֿיער־
קאַנטיג פענסטער אין דאך, וועלכער האָט זיך געהאלטען אויף
עטלעכע זילען. דורך דעם פענסטער האָט זיך אפּגעשפּיגעלט א
שטיק בלויער הימעל אין וואַסער, וועלכעם האָט זיך געהאלטען
אין א גרויסן מארמאָר־וואַנען און אין איהם האָבען געשוואומען
גאלדענע און העל־בלויע פישלעך. ארום דעם וואַסער האָבען
געוואקסען אין וואַנען בלומען מיט ברייטע בלעטער און עטליכע
שטיינבילדער פון קינדער מיט פליגעל האָבען זיך ארויסגעדוקט פון
זיי. א בינדעל מיט שטראהלען פון דער אונטערגעהענדער זון האָט
זיך ארײנגעשטופט וויַ א סלופ דורך דעם פענסטער און הינטער איהם
איז געשטאַנען דאָס מיידעל מיט ארָאבגעלאָזטע הענד אין דעם אב־
געשאסענעם קלייד, וועלכעם איז געווען ארומגענומען מיט א
העלען, געהאפטענעם גירטעל. איהרע דאַרע בעקלעך זענען נאך
דאַרער געווארען, איהר פנים איז בעדעקט געווארען מיט א אויסדרוק
פון ליידען און אין דיִ ברייט־אפענע אויגען האָט זיך געזעהן דיִ
־ייערינקײט פון דעם פֿאלק, וועלכעם ליידט גלות.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0035-0068 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווי זי איז געקומען אין דער זיילען־האלע פלינק און לוסטיג
אזוי אויז זי ארוים טרויערינ, לאנגזאם, פון דעם פרעטאר׳ס הויז,
וועלכעם איז געווען אין איהרע אויגען, ווי א גן־עדן. איהר קאפ
איז געווען פול מיט משונה׳דינע געדאנקען און דמיונות. אין איהרע
געדאנקען האבען זיך געשטעלט פנים־ער און בילדער, וועלכע זי
האט איצט געזעהן און האט נישט געוואוסט, צי זי וועט זיי נאך
אמאל זעהן; ווי פונקען האבען געבלאנקט אין איהרע אויגען די
רובינען, וועלכע האבען בעצירט דעם זילבערנעם שליים און די
שוואַרצע האר פון פאניא׳ן; לאנגזאם האט זיך פאר איהר ארויסגע־
רוקט דאם טראגישע פנים פון אריא׳ן; די פלינקע נויזיקא האט זי
געזעהן אין איהרע געדאנקען, לויפענדינ אויף דעם ברעג פון ים;
קינדער־בילדער מיט פלוגלען האבען זיך געשפילט מיט גאלדענע
באלען; רייהען פון געלע זיילען האבען געבלאנקט אין דער זון,
ווי פייערינע סלופעם; אין קריסטאל־וואסער האט זיך געזעהן דער
בלויער־הימעל.

— וואם בינסט דו אזוי טרויערינ, מירטאלא?...

די פראגע איז מיטגענאנגען מיט איהר און צוזאמען מיט דער
פראגע זענען געגאנגען דאם מויל פון וועלכען די פראגע איז ארוים און
די פייערינע שוואַרצע אויגען, וועלכע זענען פערטיעפט געווען אין
איהר פנים מיט פרייגדליכען מיטגעפיהל; הינטער איהר, פאר איהר,
אין דער לופט, אויפ׳ן הימעל און אויף דער ערד איז געגאנגען
דאם הויכע געשטאלט אין דער ווייסער טוניקא, מיט אנאקעטען
ארם, האלטענדינ אין דער האנד דעם פינזעל. דער פינזעל האט
זיך געשפיעלט צווישען גרייכישע ציקצאקען...

ווי אקענינ אין לאנד פון שהנהייט, ווי אזון־שטראהל אין
דער פינסטערניש פון איהר יוגענד, איז געווען בייַ איהר דער
פרעמדער יונגער מענש, וועלכער היים... בייַ דעם עק בריק
האט זי זיך אנידערגעשטעלט און, אויפהויבענדינ די אויגען
צום הימעל, אויף וועלכען עם האט געבלאנקט נאר אין שטערן,
האט זי אויסגעשריען:

— ארטעמידאר!

ער איז געווען אזוי ווייט און אזוי הויך פון איהר, ווי
א שטערן.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0036-0069 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פלוצלונג האָט זיך אַ צימער געטהון און האָט אָנגעהויבען גיך
נעהן. פון אירער דמיונות האָט איהר ארויסגעריסען אַ גרויס געשריי.
זי איז דורכגענאַנגען איינם פון די שמאָלע און שטוצינע געסלעך פון
טראַנסטיבעריום, אין וועלכען עס איז געווען א שענק, וואו עס
האָבען זיך שטענדיג געהערט געשרייען און געלעכטערם פון פֿויגן
און טענער, דאָס שפּילען פון דעם סירישען מוזיק־אינסטרומענט
„סומבוקי", די פֿייגנרע טענער פון פֿלעטען און דאָס קלינגען פון
די סירישע פוילען, וועלכע זענען געקלאפט געווארען מיט די הענד
פון סירישע טענצערינס. די שענק איז געווען איינע פון די פערווי־
לונגס־ערטער, וועלכע זענען אם מערסטען בעלויבט געווען בייַ דעם
המון, וועלכער איז בעשטאַנען פון לערינג־נעהער, לעקטוקער און
טרענער, שקלאפען, וועלכע האָבען זיך ארויסגעהאפט ווען איז
מונקעל געווארען, נאָכ'ן זון־אונטערגאַנג, פון זיבעץ הערדענס הייזער
און פון יענער זיט טייך זענען זיי דאָ אהער אָנגעקומען. דאָ זענען
אָנגעקומען פיעל קונצען־מאכערם, וועלכע האָבען פאר קליינע בעלוי־
נונג געמאכט קונצען, געווינען דרעסירטע הינד, היהנער, אין וועלכע
מען האָט געקענט פאראוים דערקענען, וואָס אין דער צוקונפֿט וועט
זיין, העהנער, וועלכע האָבען צווישען זיך מלחמות געפֿיהרט; בייַ
די טענצער פון „סומבוקי" און פלעטען האָבען דאָ געטאַנצט פֿרויען מיט
נעלע פנים'ער און וועלכע האָבען נעהאָט זילבערנע פינגערלעך אויף
די פֿינגער פון זייערע בארפֿוסע פיס; בייַ דעם פֿייער האָט זיך דאָ
אונאויפֿהער געפֿרעגעלט דאָס מאכל, וואָס האָט אָם בעסטען ג־
שמעקט דעם המון פון רוים: וואורשט פון חזיר־פלייש; בילינגער
ווין האָט זיך נענאָסען פון די פֿעסער אין קרוגען פון רויטען לעהם;
דאָ האָט מען אויך טיילמאָל געזעהן דעם גרויסען וואונדער, וועלכער
האָט געצויגען צו זיך דעם המון פון רוים: אַ גרויסער שטראָם מיט
בוימעהל האָט זיך געצויגען פון אַ שטינק פֿעלד. וועָר נאָר עס האָט
נעווואלט, האָט געקענט זיך נעהמען דעם בוימעהל, וויפיעל ער
האָט חשק געהאַט. דער המון האָט זיך געשטופט אין דער שענק
ארײַן מיט פֿעסלעך, קרוגען און בעכערם אין די הענד, און דער
המון איז געווען אזוי גרויס, אַז די עריליין (פאָליציאַנטען), וועלכע
האָבען געהיטען דעם אָרדנונג און די נאכט־וועכטער, האָבען מורא
געהאַט צו דעם אָרט נאָהנט צוצוגעהן.

האלטענדיג זיך אן די וועגד פון די הייזער, ווי אַ קלייַנער
פלינקער שאָטען, איז מירטאלא דורכגעלאָפֿען דעם מארק. צום עֶר־
שטען מאָל אין לעבען, איז זי אזוי שפּעט אבענד געווען נעבען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0036-0070 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דער שרעקליכער שענק. נעווער הנלוך איז זי אהיים נעגאנגען פרי־הער, ווען די זון איז אונטערגענאנגען. הינט האט זי זיך פערשפעט יגט. לאנג האט זי נעעגנטפערט אויף די פראגען, וואס דער מאלי האט איהר גע־פֿ־עגט, לאנג האט זי מיט איהם געשמועסט. זי איז ז יינצינגווי־ דריסטער נעווארען און האט איהם דערצעהלט פון איה ע קנד, יאהרען, וועלכע זי האט פערבראכט אויף דעם פלאצע, דאס פון מנחם׳ס הויז אין דעם שמאלען, שמוצינגען געסעל צוזאמ, מיט יונתן־ען, וועלכער איז צוזאמען מיט איהר ערצויגען געווארען און איז געווען אזוי גוט צו איהר, האט זי אזוי געליעבט אן דערנאך איז ע־ פלוצלונג געגאנגען שיצען ירושלים. ער איז נעגאנגען און נישט צורינקגעקומען. זי האט דערצעהלט איהרע שטילע דמיונות, וועלכע זי האט גאהאט נעבעטן דעם וועלעל עגעריע, וועז זי האט דאָרטהין יעדען טאג גיטאגען מנחם׳ען עסענווארג. דערנאך האט זי איהם דערצעהלט, ווי שטארק זי פרעהט זיך, וועז זי אבייט די האבטען און פון איהר קאפ ציהען זיך ארוים יעדעם מאל נייע מוסטערן; זי האט איהם אויך דערצעהלט, ווי שלעכט איהר איז אין דער שמוצינגער דעמפיגער לופט און ווי זי שרעקט שטענדיג פאר דעם סיריער סילאם, וועלכער האבט איהר פאטער און איהר פערפאלנט ער מיט נעמיינע וועלטער און תנועות

און איצט הערט זי וויעדער די שטימע פון סילאם׳ן! א! די שטימע שלאגט זיך ארוים פון המון, לויפט איהר נאך, קומט צו נעהנטער צו איהר און פערמישט זיך מיט עפים א אנדערע שטימע, א שטימע פון א פרוי, וועלכע זי האט שוין עפים אמאל געהערט... די צוויי הייזערינגע שטימען, וועלכע זענען עהנלוך צו די קולות פון חיות, יאגען איהר מיט א ווילד געלעכטער. עס לויפען איהר אויך נאך עפים פים... זי האט שוין זיבער געווארפט, אז פאר דער שענק האט איהר דערזעהן סילאם, וועלכער איז דאמאלס דארט געווען. זי האט געזומען לויפען אזוי גיך, אז עס האט איהר אטהעם פערפעלט. דער מארק איז געווען לעער, די הייזער זענען געווען פעסט פער־מאבט, אויף די דעכער איז קיינער נישט געווען און דארט... דער שרעקליכער טומל פון דער שענק..

– אן מולך און בליעל, די גרעטער פון מיינע עלטערן שווער אזך! די וועסט מיר איצט נישט ענטלויפען! איצט וועל אזך דיך שוין האפען און אויסשטאפען מיט חזיר־פלייש און האלזען וועל אזך דיך...

– זאל אזך פריהער אויסהאלזען מיט מיינע נעגעל די בערשאלטענע העפטערין, וועלכע וויל וועלען א דינסט בי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0037-0071 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דער גרויסער פאניא, אויף מיין ארט! — — האט עפים א פרוי
געשריען.

מירטאלא איז זעהר דערשראקען געווען און דאך האט זי דער-
קענט די שטימע פון דער מצרי'שער פרוי, חראמיא, וועלכע האט
געהאט א שווארץ פנים און איז געווען אדיענסט ביי פאניא'ן. אין
דעם פרעטאר'ס הויז האט די דיענסט נישט אין מאל געווארפען
גיפטיגע בליקען אויף מירטאלא'ן. זי האט מקנא געווען מירטאלא'ן,
וויל זי איז געווען בעליבט ביי פאניא'ן און זי, חראמיא, האט
מורא געהאט, אז פאניא וועט איהר אבשאפען און אויף איהר
ארט וועט זי אננעהמען דאס יודישע מיידעל פון טראנסטיבעריום.

— העלף אוגו, באבאס! — האט סילאס געשריען צו איינעם,
וואס איז דאמאלס ארויס פון דער שענק — דיינע פיס זענען לענגער
און פלינקער פון מיינע פיס; ציה אויס דיינע פיס, באבאס און
העלף צו מיר אין חראמיא'ן פאנגען די שלאנג, וואס איז ארויסגע-
קראכען פון איהר נעסט.

די האנד פון באבאס'ן, וועלכע איז געווען שטארק וויי אייזען,
איז געפאלען אויף דעם ארם פון מירטאלא'ן און דאס פנים פון
דעם טרעגער, וועלכעס איז בעוואקסען געווען מיט שווארצ
האר, האט אויף איהר קאפ אויסגעטהעמט א דאמפף פון צידע-
לעם און ווין. אן דער צוויטער זיט האט אננעחאפט איהר
גירטעל דער פלינקער סילאס און פאר איהר האט זיך געשטעלט
חראמיא מיט איהרע צופלאסענע הער און צוהיצטע אויגען,
וועלכע האט אויסגעצויגען צו איהר פנים איהרע פערבלוטיגטע
פינגער, אויף וועלכע עס האבען געבלאנקט זילבערנע
פינגערלעך.

— צוקראן נישט איהר פנים, חראמיא — האט באבאס ge-
שריען — איידער מיר וועלען זי אנקוקען ביי דער ליכטינקייט פון
פייער, וועלכעס ברענט אין דער שענק! . . .

— פערקעהרט! איך בעשוער דיך אן אלע מיינע און דיינע
געטער! לאז ארויס דיינע נעגעל אין איהר פנים אזוי פיעל מאל,
וויפיעל אסען (מטבעות) פערדיענסט עס פערנעהמט מיט איהר פאטער
מנחם יעדען טאג! . . .

אין דער מינוט האט זיך דערהערט א הויכע, שעהנע
שטימע:

— פאר וואס פאלט איהר אן א אונשולדיג מיידעל, וועלכעס
קען זיך נישט וועהרען? צי זענען די עדילען אויף דער פארשטאדט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0037-0072 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בלינד געווארען? צו קומען דאָ אהער קיינמאָל נישט דו נאכט־ווערטער? ענטלויפט פון דאנען! ליידאקעס! אונפערשעהמטע שכורים! ענטלויפט, וואָרום אין וועל רופען דו וועכטער! נור פֿריהער נעהמט אן פון מיין האנד די מתנות, וועלכע קומען אייך...

זאָגענדיג די ווערטער, האט ער סילאס'ן א קלאפ געטהון אין די פלייצעס מיט אזא קראפט, אז ער איז געפאלען טיט'ן פנים אויף דער ערד; דערנאָך האט ער זיין האנד אויסגעצויגען צו דעם הויכען, שטארקען באבאס'ן, נאר ער, דערזעהענדיג דעם מענש, וואס איז אזוי אונגעריכט אנגעקומען, איז ער באלד אבגעשפרונגען און שפרינגענדיג זעהר גיך מיט זיינע לאנגע, שוואַרצע פֿים, איז ער צו דער שענק געלאפען. אן דעם לאנגען, פאלדענדיג־ענדען מאנטעל, וועלכער האט בערעקט דאס הויבע געשטאלט און אן דעם צובייערטען, שטאלצען פנים, האט באבאס דערקענט, אז דער אנקומענדע איז אייגער פון די, וואס קומען קיינמאל דאָ אהער נישט: א רויסער פון יענער זייט טיבער, וועלכער האט געקענט זיין א הויך אנגעשטעלטער בעאמטער, אדער א רייזער הערר, וועלכען עס איז געפֿעהרלעך זיך צו נענען צו שטעלען. אויך חראטיא האט דערקענט, אז דאס איז א רויסער פון יענער זייט טיבער און מיט שרעקענים איז זי איהם געפאלען צו די פים.

— אַרטעמידאָר! ברענג מיך נישט אום, מיך אונגלויקליבע! גרויסער הערר! האב רחמנות אויף מיר! בסוד האב איך זיך ערויפגעפאט פון מיין כאַראַקטער! האב רחמנות! ...

מיט אבשיי האט ער אויעקגעשטופט די מצרי'שע פרוי, וועלכע האט מיט איהר האלב־נאקעטען קערפער ווי א שלאנג ארומגענומען זיינע פים און מיט אייגלקייט האט ער אנגענומען מירטאלא'ן בייַ דער האנד און זי געפיהרט אין די פינסטערע געסלעך פון דער פארשטאדט.

— ווייז מיר דעם וועג צו דיין פאטערס הויז! א, געטער! ווי טרויעריג איז דאס ארט! זאל איך שטארבען, אויב איך קען ווייסען, ווי אזוי מענשען קענען וואהנען אין א זעלבע האלצערנע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0038-0073 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בוידען! און דאס, וואס איז? א באַרג מיט מיסט! א קאלוזשע אין מיטען דער גאס; און דאס געהער צו דער שטאדט רוים;...

– ווי אזוי ביסט דו, מיין הער, איצט דא אנגעקומען?

– ווען דו ביסט ארוים פון פאניא'ס הויז, בין איך געגאנגען גאך דיר.

– נאך מיר?

דו שטולץ פראגע איז עהנליך גיעזעהן צו א שליובין. ער איז, פערקערט, לוסטיג גיעזעהן, ווי שטענדיג. עס האט איהם גיוויליט דער אונגיעזעהנליכער פארפאל און זיין גיזעלשאפט זיך אויף דעם ארט.

– זיענדיג איצט אויך דער פארשטאדט, פערשטעה איך, פאר וואס דו ביסט שטענדיג טרויעריג. איך האב מיטליד מיט דיר. טהו אזוי, ווי חראמיא מיינט. בלייב ביי פאניא'ן, וועלכע וועט דיר גערן גיבען א שטעלע אין איהר הויז. שעהנהייט און לוסטיגקייט, וועלען דיך דערט ארומנעהמען אין זייערע ארעמס, און איך וועל דערט קומען און לערנען מאלען וועל איך דיך דארט. דו וועסט וועלען א גרויסע קינסטלער־ין, ווי יאיא פון קרייזיקאם...

מירטאלא האט א־זויסגירוקט איהר האנד פון זיין האנד און איז גישטאנגען, ווי זי וואלט גיוועזען צו דער ערד צוגיוואקסען... אין שאטען האט מען גיזעהן ווי איהרע העגד האבען זיך צונויפגיפלאכטען אויף איהר ברוסט.

– גיה אוועק פון דאנען, מיין הער! – האט זי שטיל גיזאגט.

ארטעמידאר האט זיך ארומגיקוקט.

– צי דערפאר זאל איך מוזען איזיקגיהן און דיך אליין דא לאזען אין דעם פינסטערן לאך, ווייל איך הער ווידער עפיס מיט פון מענשען, וועלכע יאגען דיך? – האט ער גיפרעגט מיט גיעלעכטער.

און טאקי איז עמיצער זיי נאכגיגאנגען שוין עטליכע מינוט. דער, וואס איז זיי נאכגיגאנגען, איז גיווען א הויכער, דארער און זיין פנים האט זיך בעהאלטען אין דער פינסטערניש און איז שוטען פון די ברייטע ברעגען ביי זיין הוט. ער האט זיי נישט גיזיאגט, נאר מיט גלייכע טריט איז ער גיגאנגען א בישעל אבגיזייטס פון זיי

– מיר דאכט זיך – האט ארטעמידאר גיזאגט – אז אונז גיהט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0038-0074 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָך עפּעס אהולטע, מיט וועלבעך אופן וועל זיך מוזען טרעפּען, וועך אופן וועל צוריק געהן. חאטש עס איז פּינסטער זעה אין, אז עך איז אַ אבנערינסענער און עך פּרעכט זיך דערמיט, וואס עך האָט דאָ אָנגעטראָפּען אונגעוויהנליכעס צו רויבען. נאָר דאָס שאדט נישט! עך וועט פערזוכען דעם טעם פון מיין פּויסט און אויב דאָס וועט נאָך וועניג זיין פאר איהם, וועט עך פּערזוכען מיין שטילעט...

אין דער האַנד זיצער האָט געבלאַנקט א שארפער שטילעט מיט א טהיערן האלטער. עך האָט געלאַכט.

– וויען נאָר אין געה ארוים איינער אלין, אדער אין געזעלשאפט פון מיין העלפֿאַנטן אלין, נעהם אין מיט זיך דעם דאָ ינעך שטילעט, פּדי אין זאל כּיט מיין איינגענער האַנד קענען צוהעלפֿען דער געטין פּארטונא (גוטין פון גליק), וועלבע שיצט מיך שטענדיג. היינט האָב אין אווק געשוקט פון זיך נישט נאָר מיינע חברים, אַבער אויך העליאַן, מיין געליעבטען העליאַן. אין האָב געוואלט מיט דיר שמועסען, וועך קיינער וועט נישט הערען, און טאקי דאדורך בין אין געגאַנגען נאָך דיר.

נאָך א ווייל האָט ער ווידער אנגעהויבען צו רעדען.

– נו! מירטאלא, וועסט דו טהון, ווי אין היים דיך? קלעך זיך איבער. דיך קומסט אין אַבעצויבערט לאַנד, א אונגעהויער גרויס לאַנד, וועלכעס אין פול מיט פּערגנינגען און אפילו דיך נעטער אלין מעגען מקנא זיין דיך, וואס האָבען דיך זכיה אין דעם לאַנד צו וואהנען. דו וועסט קענען זיך אמלבה אין דער מלוכה. דו וועסט קענען פרעי זיין פון דעם נארישען גלויבען, וואס בעטרובט דיין פּאלק, פון דעם פינסטערן און עלענדען טראַנסטובערזום, פון דיך פּערפּאל־גונגען פון סילאַן און זיינס גלייכען... א אנדערער אויף מיין אָרט, וואלט דיר געוואגט, אז עך וועט דיך מאכען פאר זיין בעליעבטע... אויף וועל דיר אזוי נישט זאגען. צו מיין פאַך געהער נישט אונשולדיגע מיידלעך צו פערפיהרען, אויך בין נישט א פרומער, אבער צו זענען דען אין רוים פּערהאנען וועניג אונפּערשעמטע פרויען, וועלכע זענען מיר שוין פערמיאום גע[illegible]? ויען אויך קוק אויף דיר, פערשטעה איך בעסער די וועלטער פון מיין גרויסען לעהרער מוואניום: „עהרליכקייט פון א מענש היינט נישט בערוהרען קיינעם מיט פּערדארבענקייט און קיינעם בעשיידענהייט נישט בעליידיגען". די אינטערעסירסט מיך מעהר, ווי איך האָב פריהער גערעכענט, די, אויסלענדישע אראבע... אויגען האָסט די שענע: רעדענדיג

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0039-0075 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און דינע ליפּען זאָהן אויס, ווי קרעל, וועלכע זענען בעפּײַכט מיט טהוי. נאָר שׂהנער פֿון דינע אויגען און דין מויל איז דער שׂפּונק פֿונק, וועלכען אונבעוואוסטע קרעפֿטען האָבען אריינגעלעגט אין דין הארץ. איך וועל פֿון דעם פֿונק מאַכען א פֿלאַם. איך וועל פֿון דיר מאַכען א מאָלערין, איך דער גאַנצער וועלט וועסט דו ניט הערשען, און דאַמאָלס וועלען דיך א רומנעהמען אין אַלע זײַטען, אַלע מינים פֿערגניגענסער פֿון כבוד, עשירות און לויבע!...

ארטעמידאר האָט דין וועלטער א רויסגעוואָגט מיט הין, עגנסט. זי האָט זיך ווידער גשׂטעלט פֿאר איהם און איהרע העגד האָט זי צו איהם אויפֿגעהויבען, רופֿענדיג מיט א גשׂטיקטער שטימע:

– ארטעמידאר!

אין דעם רופֿען האָבען זיך געהערט אונעגדליכע דאַנקבארקייט און זעלטענע פֿרייד; דאָך האָט זי נאָך א ווייל גשׂוואָגט מיט ציטערנדע ליפּען:

– גשׂע אַוועק! אָט איז דין טהיר פֿון מנחם'ס הויז. איך וועל דאָך דיך זאָהן מארגען אין דער זײַלען-האַלע. צווישען אַכט וועל איך דאָך נישט שטענדיג בלײַבען...

זי האָט שטיל, טיעף גשׂשלאָפֿען.

– מארגען וועל איך דאָך דיך זאָהן אין דער זײַלען-האַלע, ארטעמידאר! גשׂע אויעק איצט! אָט איז דין טהיר פֿון מנחם'ס הויז. איך וועל דאָך דיך זאָהן מארגען, מײַן הער!

– בלײַב גשׂוגד און קלער דיר איבער, ווי איך זאָג דיר. קום מארגען אין דער זײַלען-האַלע. איך וועל דיר ווײַזען, וויא זוי איך מאָל דין פֿײַגעלעך, וועלכע דו האָסט הײַנט א זוי בע-וואונדערט... קום אין דער זײַלען-האַלע...

– איך וועל דיך מארגען זאָהן, מײַן הער!...

ער איז א וועקגעגאַנגען און באלד האָט ער זיך גשׂטראָפֿען מיט דעם נאַכט-וואַנדערער, וועלכער האָט גשׂטראָגען אויף דין פלייצעס א טארבע און דער האַנד – א וואנדער שטעקען. דין טארבע מיט דעם שטעקען האָט ארטעמידאר ערשט איצט דערזאָהן און האָט פֿערשטאַנען, אז דאָס איז נישט קיין רויבער, נאָר עפּעס א רײַזענדער, וועלכער זוכט א ארט, וואו צו נעכטיגען. דער פֿרעמדער איז רוהיג פֿארבײַ גגאַנגען פֿאר דעם רויטער און נאר זין פנים האָט ער זיך בעמיהט צו זאָהן. דער נאָך איז ער גיכער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0039-0076 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

,עגאנגען און ווען מירטאלא האט שוין געואלט עפענען די טהיר,
האט ער זי אנגעהאפט ביי דער האנד. און גלייכצייטיג האט ער
געזאגט גיך, שנעל אויף אשורית־כשדית צו איהר געזאגט:

– ווער ביסט דו, יודיש מיידעל, וואס פירהרט ביי נאכט
אשמועס מיט א פרעמדען יונגען מענש אין דער רוימישער
שפראך?

ער האט זיך וואס א מאל געהנטער צו איהר צוגעדרוקט,
און פלוצלינג, אויסגלייכענדיג זיין געשטאלט, האט ער מיט א־
פערשטיקטע שטימע אויסגעשריען:

– מירטאלא! מירטאלא!

זי איז גיך א רייגעלאפען אין הויז א רין און פערשוואונדען
ווערענדיג אינווייניג, האט זי די טהיר אפען געלאזט. דורך דער
אפענער טהיר האט מען געזעהן א קליין, נידריג צימער'ל מיט
האלצערנע וואנד, וועלכעם איז בעליכט געווען מיט א קליין
חלב'ן לעמפעל, אויף א בענקעל נעבען א טיש. וואס איז געווען
בעדעקט מיט לאנגע, שמאלע שטיקער פאדעמע, איז מנהם נע־
זעסען איינגעהויקערט, האלטענדיג אין דער האנד א העלצעל,
מיט וועלכען ער האט געשריבען. הערענדיג די געשווינדע טריט
פון מירטאלא'ן, וועלכע איז א רין געלאפען אין צימער, האט ער
אויפגעהויבען זיין פנים מיט זיינע רויטע באקען.

– די ביסט דאס? די, מירטאלא? פאר וואס קומסט די
אזוי שפעט?

דאס מיידעל איז פערשוואונדען געווארען אין פינסטערסטען
winקעלע פון דעם צימערל און אין דער אפענער טהיר איז געש־
טאנען דער רייזענדער מיט דער טארבע אויף די פלייצעם, מיט'ן
הוט, וואס האט געהאט בריטע ברעגען – אויפ'ן קאפ. וועג מנחם
האט דעם אנגעקומענדען דערזעהן, חאט זיך זיין גאנצער קערפער
אויסגעגלייכט און אויסגעצויגען. א קורצע וויילע איז ער געשטאנען
שטיף מיט בריט אפענע אויגען און זיך איינגעקוקט אין דעם
אנגעקומענדען און דער נאך האט ער פלוצלינג אויסגעצויגען
זיינע הענד און מיט א הויכע שטימע האט ער אויסגעשריען:

– יונתן!

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0040-0077 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

IV.

יונתן האָט זיך וואנדער-שטעקען אין זיך מאַרבע גענואַרפֿן
אויף דער ערד און פֿאַלענדיג אויף זיינע קנ֯יִען, האָט ער לאַנג
געהאַלטען זיך פנים פערדעקט מיט דעם קלייד פֿון טנחמ'ן,
וועלכער, פֿאַלענדיג אויף זיך בענקעל, האָט ער מיט צימערנדע
הענד ארומגענומען יונתנ'ן, מיט זיינע הענד האָט ער בעריהרט
יונתנ'ס פנים און ארעמען און זיך קאָפּ, וועלכער איז בערעקט
געווען מיט א טורבאַן, האָט ער רויפֿגעלענגט אויף יונתנ'ס
שוואַרצע האָר. קיין אײַן וואָרט איז פֿון זיך מויל נישט א רוים;
אין שטוב איז שטיל געווען און דעם פֿינסטערסטען וויינקעל איז
זיך געלעגען מירטאַלא. דאָס קנויטעל אין לעמפּל האָט געקרעכצט,
פֿון טיש איז מיט גרויש א ראַבגעפֿאַלען א שטיק פּאַרמעט או
ענדליך האָט מנחם מיט א געשטיקטער שטימע זהר שטיל א-
רויסגערעדט:

– מײַן זוהן! גבור מײַנער! דו, לויב פֿון פֿאָלק ישׂראל און
פֿון מײַנע יסורים!

– איך לויב און דאַנק גאָט, וועלכער האָט מיר ערלויבט
דיך צו זעהן! – האָט יונתן געזאָגט.

– שטעה אויף! וויי מיר דיין פנים! זאָל איך זעהן, אַז דו
ביסט דער זעלבער, וואָס איז פֿאַר פֿיער יאָהר א וועק געגאַנגען
פֿון מיר, אום פֿון זיין ברודט צו מאַכען א פּעמטונג פֿאַר אונזער
פֿאַטערלאַנד! זאָל איך זעהן, וואָס פֿון דיר האָט געמאַכט די
שרעקליכע מלחמה און דיין וואַנדערונג! שטעה אויף, מײַן זוהן!

יונתן האָט זיך אויפֿגעהויבען, נאָר עטליכע מינוטען האָט ער
זיך געוואַקעלט פֿון מיערקייט. געווען איז ער א הויכער און עם
איז קענטיג געווען, אַז ער איז פֿריהער געווען דיק אויך. איצט
האָט מען פֿון הינטער זיין לאַנגע, פֿערבלאָטעטע טוניקא, וועלכע
האָט אים געריכט ביז צו די פֿים מיט די שווערע סאַנדאַלען –
א רויסגעזוהן זיין אויסגעארבעטען קערפּער. די ביינער פֿון זיינע
ארעמען האָבען ארויסגעשטיגט; דער האַלז וואָס האָט זיך ארוים-
גערוקט פֿון די צוריסענע ברעגען פֿון דער טוניקא, איז געווען ביינערינ
און די הויט אויף אירם איז געווען שוואַרץ, אבגעברענט פֿון די היצען.
אויך זיין פנים איז געווען שוואַרץ, אבגעברענט און אײַנגעפאסט
אין א רעהם פֿון שוואַרצע האָר. די באקען זיינע זענען געווען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0040-0078 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אײַנגעפֿאַלן, דינ לײַכן – ווײַס, ווי דער פֿאַרמעט, וועלכער איז נעלעגען אויף מנחם׳ס טיש. עס איז קיינטשיג נעווען אז דאָס גאַשטאַלט און דאָס פנים האָבן לאַנג אהן רחמנות געקערט: הונגער, מיה, קערפֿערלעכ ארבייט און נייסטיגע פֿערצווייפֿלונגען, וויבדען, פֿרעסט און היצען פֿון דער מדבר. אבער קיין טעג, וועלכע ער האָט פֿערבראַכט אין הונגער, קיין פֿיעל נעכט, אין וועלכע ער האָט נישט נעשלאָפֿן, קיין שום מיה, קיין שטערצען און יסורים, קיין ווינדען און היצען האָבן נישט נעקענט פֿער־לעשען דאָס פֿייער, וועלכעם האָט נעברענט אין דער אוים־נעדאַרטער ברוסט און זיך נעווינזען אין דינ טיפֿע אײַנגעפֿאַלענע אויגן, וועלכע זענען נעווען שוואַרץ, ווי דינ נאַכט און זענען נעווען א רומנעמען מיט טונקעלע רעדער און נעדיכטע ברעמען. ער האָט זיך אויפֿנעשטעלט, אויסנעגלייכט און אויף מנחם׳ן האָט ער נעקוקט, בינ דינ טרויריקייט איז אבנעקומלט נעווארטן אין דאָס פון זיין פנים און דאָס טרוקענע פֿייער פון זיינע אויגן איז אבנעקומלט נעווארטן אין טרערן, וועלכע האָבן זיך אין זיי נעווינזען. אין דינ טרערן, וועלכע האָבן נישט נעפֿלויסט אויף דינ באקן, נאָר גלעזערינ נעמאַכט דינ אויגן און אין דעם שמייכל, וועלכעם האָט זיך אויף זיינע ליפּן נעווינזען, האָט זיך נעווינזען זיין וויטע, וויטע פֿערגאַנגענהייט, זיין אונשולדיגע, און אפשר נאָר לוסטיגע פֿער־גאַנגענהייט, ווען ער איז נאָך אַקינד נעווען...

מנחם האָט זיין פנים פֿערדעקט מיט זיינע הענד. זיין דאָר נעשטאַלט, וועלכע איז נעווען א רומנעמען מיט א דינקען נירטעל און זיין קאָפּ, וועלכער איז נעווען בעשאָטעט מיט דינ ברענען פון זיין טוראַן, האָבן זיך נעוואקעלט אין אלע זייטן.

– א, אירם, אוגלינקלינ קינד מיינס! – האָט ער אוים־נעשריען, צו וואָס ביסט דו דא אהער נעקומען? צו וואָס קומסט דו א רין צווישען דינ נעגעל פון רויב־פייגעל? בעסער וואלט דיר נעווען צו שטאַרבען פון הונגער אין דער מדבר, אדער אין אלייבען־גרוב וואַרטען אויף אישועה' ווי דא נעחאפט צו ווערן פון פיינד און אומצוקומטן אונטער זייערע העק, אדער פֿערברענט צו ווערן אין דינ פלאמען פון זייער בראנד, אינ האָב נעווואוסט, אז דינ לעבסט און מיין האר־ין האָט זיך שטענדיג מיט שרעק נעקלערט: ער וועט דא אהער קומען! ער וועט וועלן זהן מנחם׳ן און זיין יונגע בעלייבטע וועט ער קומען! וועלן אינ –

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0041-0079 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בין געזעסן דארט אין דעם וועלדעל ענערגיע, האבן מיר די בלעטער פון די בוימער אײַנגערוימט: ער וועט קומען! ווען אין בין אײַנגעשלאפֿן, האב אין געזהן א טלאף מיט שוואַרצע פֿליגלען, וועלכער האט געוויזן פון רחמנות אין מיר אײַנגערוימט: ער וועט קומען! אין האב אויפֿגעהויבן די הענד צום הימל, בעטענדיג גאט: זאל ער נישט קומען! און אט בין דו געקומען, דו בסת דא און מיט וואם וועל אין דין שיצען? מיט וואם וועל איך דין פֿערבאַרגען פֿאר די אויגען פון דין פֿײַנד? מיט וואם וועל איך דין וועהרען? אין בין ארעם אוג אונבעקאַנט, קיין שום קראפֿט האב איך נישט און זי וועלען דין חאפֿען בײַ מיר, וויַ א רויב־פֿויגעל חאפֿט קלײַנע טויבעלעך בײַ זיער מוטער!...

יונתן האט ווידער געשמיכעלט, אבער עפּעס אנדערש ווי פֿריהער.

– שרעק נישט, פֿאטער! – האט ער געזאגט – איך האב דורכגעמאכט ווײַטע וועגן, וועלכע זענען פֿיל געווען מיט מענשען און קײַער האט מיך נישט דערקענט. אין מלבושים פון אדומים קלײַד איך זיך און זיער שפּראך קען איך, ווי זי...

– אן פֿנים דערקענט מען דיך...

– ווי א סטאדע צוגען, וועלכע ווערען פֿעריאגט פון דעם ארט, וואו זי פֿאשען זיך, אזוי צוזיצט זענען יודען אינט אין דער גאנצער רוימישער מלוכה. און אין רוים אלײַן וואהנען זעהר פֿיעל יודען...

– דיך זעלט מען... נישט אומזעסט בין דו געווען דער לינבסטער פֿרײַנד און חבר פון יוחנן גוש־חלב; נישט אומזעסט האסט דו אין דער מלחמה בעקומען א רוהם פון אהעלד; נישט אומזעסט האסט דו דערנאך געהערט צו דעם קלײַנעם בויסעל גבורים, וועלכע האבען זיך פֿערמאַכט אין בית־המקדש, זיַענדיג פֿערלאזט פון אלע, און האבען געשיצט דאם היילגקײט פון יודען, בין דאם אונרײַנע מויל פון טיטום'ן האט געהײסען אונטער־צוגדען א פֿײַער אין דעם בית־המקדש! צעזאג אלײַן ווײַס איך פון דיר, טיטום געדענקט דיך גוט, די רומישע סאלדאטען געדענקען דיך אויך זעהר גוט...

יונתן האט אויפֿגעהויבן זין קאפּ.

– נו, זאלען זי מיך חאפֿען, בוגדען אין הרג'נען, ווי זי האבען געהרג'עט אזוי פֿיעל ברודער אונזערע, וועלכע זענען בעסער און איידעלער געווען פון מיר!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0041-0080 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָר זעהענדיג, אז דער גאַנצער קערפער פון מנחם, האָט
געציטערט, האָט ער לינדערער געוואָגט:

— בערוהיג זיך פאָטער! אונטער דיין הויז וועל איך פער-
בליבען נאָר עטלעכע טעג. זאלען מיינע אויגען זעהען דיין פנים,
וועלכעס איז געווען פאַר מיר, אין מיינע קינדער-יאהרען, ווי
א גנעדיגע זון; זאלען מיינע אויערען הערען דיין שטימע, וועלכע
האָט מיך געלערנט זיין דאָם, וואָם איך בין. דערנאָך, וועל איך
וועל שוין זיך א בישעל וועניגער מיט'ן זעהן דיין פנים און הערען
דיין שטימע, וועל איך פון דאנען אויפק נעהן און קיינער וועט
מיך נישט זעהן, ווי קיינער האָט מיך נישט געזעהן, וועל איך
בין נעקומען. איך וועל זיך בעהאַלטען אין א ווינקעלע אין גלוי,
וואו עטלעכע מיינע גוטע-פרײנד האָבען זיך בעזעצט אין וואהנען
זיכער און וואו קיינער כּון מיינע פערפאלגער וועט מיך נישט
קענען נעפינען. זיי רוהיג! איך וועל זיך בעמיהען, אז דיך זאל
בישט טרעפען דאָם אונגלוק, וואָם דיין איידעל, גוט האַרץ צוטערט
פון שרעק, וועלן עס טראַכט דערפון!...

בע-רוהיגענדיג זיך א בישעל, האָט מנחם א ראָבענומען
די העכד פון זיין פנים און זוכענדיג עמעצען מיט זיינע בליקען
אין די ווינקעלעך פון דער שטוב, האָט ער געפרעגט: מירטאלא!

הערענדיג דעם נאָמען, איז שטעונ'ס פנים ווידער געוואָרען
שטרענג און טרויריג. זיינע שוואַרצע ברעמען האָבען זיך צונויפ-
געצויגען איבער זיינע אויגען, ווועלכע האָבען האלב-פאַרשענדיג,
האלב-שטרענג געקוקט אויף דעם מיידעל, וואָם האָט זיך א רוים
געוויקט פון פינסטערן ווינקעלע. זי האָט זיך אבגעשרינען פון
דעם אָרט, וואו זי איז נעלעגען אהן בעוועגונג, ווי זי וואלט
געוואוסט צוגעוואַרטען דערצו און איז א רויסגעגאַנגען מיט וואַקלענ-
דינג פים. עס איז קענטיג געווען, אז די מצענע, ווועלכע
זי האָט געזעהן און דער שמועס, ווועלכען זי האָט געהערט,
האָבען אויף איהר געמאַכט א שטארקען איינדרוק. איהר פנים
איז בעגאָסען געווען מיט א היים רויטלינקייט; איהר אונדריסטער
בליק איז א ראָבענועגיגען נעוואָרען צו דער ערד, דערנאָך האָט
ער זיך געוועגדעט צו מנחם'ן, נאָכדעם צו יונתן און בענעגענדיג
זיך מיט זיין פאַרשענדען בליק, איז ער ווידער געוועגדעט געוואָרען
צו דער ערד. דער אויסגעארטער, עלענדער יונגער מענש מיט
די פלאַמען אין זיינע אויגען, האָט אין איהר ערווקט א שרעק.
מיט א ראָבענלאָזטע ברעמען, האָט זי געפאלגט מנחם'ן וועלכער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0042-0081 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט זיך געהייסען, אז זיך זאל באלד נעהן צו שטעונ'ען א[illegible]
ש־ה'ן, זיי צו דערצעהלען, אז יונתן איז געקומען און זיך צו
בעטען, זיי זאלען שיקען עסען פאר דעם טהיערען גאסטם וועגען.
שטיל איז זי פון דער שטוב ארויס און שטיל האָט זי די טהיר
פערמאכט ארויסגעהענדיג.

– אונזערע ברודער וועלען דיך נישט ארויסגעבען – האָט
מנחם געזאגט נאך מירטאלא'ס ארויסגעהן – זיי אלע ליעבען דיך
און לויבען דיין נאמען...

מיט צונויפגענעמענע ברעטען האָט יונתן זיך אײַנגעקוקט
אין דעם גרובען, וואָס איז געווען נעבען זיינע פֿיס אויף דער
ערד אין צימער, וועלכע איז נישט געווען אויסגעפֿלאסטערט מיט
שטיינער אדער מיט ברעטער.

פֿאטער! – האָט ער שטיל געזאגט – זיט איך בין פון
דאנען אוועק, איז מירטאלא אויפגעוואקסען.

מנחם ה[illegible]ט אויף זיינע ווערטער נישט געענטפערט; ער
איז געווען פֿאר טראכט אין דעם געדאנק, וועלכער איז געווען
דאמאלס אמווי־כטיגסטען פֿאר איהם.

– שמעון – האָט מנחם וויטער געזאגט – דאך דורכאוים
הײַנט וויסען, אז דו ביסט געקומען. ער האָט אטרויריג פֿונם,
נאר דער קאָפּ זיינער איז קלוג און זיין האַרץ ליעבט היים
זיינע ברודער. אלם גבאי אין דער שול „מועדי אל", וועט ער
מארגען צונויפֿרופֿען די היילינע קהלה אונזערע און אויף דער
פֿערזאמלונג וועסט דו דערצעהלען פון די וועגען, אויף וועלכע
גאָט האָט דיך געפֿירט. אזעלכע ערצעהלונגען העלפֿן זיך אפֿט
אין אונזער שוהל, זיי דערהיצען אבגעקיהלטע און טרייסטען די,
וועלכע לײַדען אמטערסטען – די וועלכע צווייפֿלען אין דער
ישועה!...

פֿאטער!... וואָן איך בין אוועק געגאנגען פון דאנען,
איז זי געווען אקלין מיידעל... איצט נלויבט זי, ווי ארויז
אין יריחו און שולמית פון „שיר השירים" איז נישט שהנער
געווען פון איהר!...

– שמעון'ס פרוי, שרה, איז אחכמה. אין איהר הויז הָאָט
זי אנידער גשטעלט צוועלף העפֿט־רעהמען, בײַ וועלכע עם
ארבייטען צוועלף מיידלעה און שמעון'ס הויז האָט פון דעם
גרויסע פערדינסטען. זיי זענען ריין און אין דער וואנדערונג
דאנער, וועלן זיי דיר קאָנען צו הילף קומען.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0042-0082 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– גלוקלוך זענען די, וועלכע קענען רוהיג, פֿרעהלוך זיך מאכען
א פֿאמיליען־נעסט אין איהר א רײַנפֿיהרען זיך ערנסט גלוקליכע!
– איך בין אויך זיכער, אז דער נדבן גארגיאס וועט דיר
צו העלפֿען. ער ארבײט אוים שמעקענדע זאלבען און פֿלוסיג־
קײטען, וועלכע זײַנע גהילפֿען פֿערקויפֿען אין די גאסען פֿון
רוים. דער ליעבליכער גארגיאס, וועלכער רעכענט זיך פֿאר
אײנעם פֿון „בית־הלל" וועט אודאי עהרען דעם, וועלכער האט
טאקי פֿערגאסען בלוט, אבער נאר אום צו שיצען דאס לאנד
פֿון אונזערע אבות...
– פֿאטער! פֿאר וואס ערלויבסט דו, אז מירטאלא זאל
אײנע אלײן שפּעט אין אוונד צוריקגעהן פֿון יענער זײט טיבער?
צו וואס שיקסט דו זי אין דער הײל פֿון אדום? פֿאר וואס האסט
דו זי געלערנט רעדען די שפּראך פֿון אונזערע שונאים?
דאס מאל האט שוין מנחם געמוזט הערען און ענטפֿערען,
ווײל יונתן, זײַנדיג אײנגעבויגען, האט שטארק א צויה געטהון
בײ מנחם'ס טלבוש און געקוקט אויף איהם מיט ברענענדע אויגען.
– מײן זוהן! – האט מנחם געענטפֿערט מיט גוטקײט – צו
ארבײטען נישט מיר, איך בין זי, אויף אונזערע מלבושים, אויף
אונזער נאהרונג? און וואס וואלט זי געקענט פֿערדינענען, וויל
איך וואלט זי געהאלטען אין טראנסטיבערים, ווו א פֿויגעל אין
דער שטיג און בײַ פֿרעמדע, צווישען וועלכע מיר לעבען, וואלט
זי געווען, ווי אשטומע?
– וואלט זי בעסער געשטאנדען, אדער שטום געווען
אײביג, ווי...
ער האט זיך אבער אײנגעהאלטען און האט נישט געענדיגט
זײַנע ווערטער. ער האט געקוקט אויף די פֿאלבען, וועלכע האבען
בעדעקט מנחם'ס פּנים, אויף זײַנע ברעמען, וועלכע זענען געווען
א רויטגעלבטען מיט בלוטיגע רעהטלעך. ער איז שטיל געבליבען,
נאר נאך א ווײלע האט ער שטילער געזאגט:
– פֿאטער! איך וועל פֿון דאנען נישט גיהן אהן מירטאלא'ן.
איך וועל זי מיטנעמען מיט זיך, קיין גלוק וועל איך זי פֿיהרען
און דארט, אין א זיכער ווינקעלע, וועל איך זיך מאכען א ארום
געסטעל, אין וועלכען איך וועל זי בעהאלטען פֿאר פֿרעמדע אויגען..
מנחם האט לאנג געטראכט, געשאקעלט מיט'ן קאפּ און
נאך א ווײלע האט ער געזאגט:
– מירטאלא, וועלכע איז דיר פֿערשפּראכען געווארען נאך וועג

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0043-0083 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זי איז געווען א קינד, איז דען כלה. נעהם זי, האב חתונה מיט
איהר או זאל גאטם ברכה רוהען אויף אייך און אויף דעם דור,
וואם וועט פון אייך ארויסקומען. אוך האב נאר מורא...

– דו האסט מורא, אז עם זאל טיר נישט צו שווער זיין צו
עמלויפען ויען זי וועט זיין מיט מיר צוואמען. זאל זי בעסער
אומקומען מיט מיר צוואמען, איידער...

ער ה ט ווידער געהערשט אובער זיך או אויפגעהערט צו
רעדען. אויף די קניטשען פון מנחם'ס פנים האבען געפֿילסט טרערען.

– פֿער'יתום'ש וועל איך זיין אויף מיין עלטער, וו א צערעדוים
פון וועלכען אלע צוויגען וענען אבגעהאקט געווארען...

ער האט אויפגעהויבען דעם קאפ, זיין פנים איז רויט געווארען
או זינע אויגען האבען געשאסען מיט בליצען.

– נאט האט מיר מיט זיין גנאד געגעבען א גרויסע טריסט –
האט ער געזאגט.

זיין הארץ איז אראבגעפאלען אויף דעם פארמעט, וואם איז
געלעגען אויף דעם טיש.

מיט דעם פארמעט – האט ער שטילער געזאגט – וועל איך
מיינע יהרען אויסלעבען... מיט אינהם וועל איך דינען די רעכט-
שאפֿענהייט... פון אינהם געהען ארוים שטראהלען, ווערכע וועלען
בעלייכטען או וארמען די טעג פון מיין עלטער!...

– דאם פארמעט איז געווען דיין בעשעפֿטיגונג או דיין גליק,
פֿאטער, נאך איידער איך בין פון דאנען אוועק געגאנגען. נאר וואם
שרייבסט דו אויף זיי?...

– דאם וועסט דו געוואהר ווערען מארגען. מארגען וועל איך
צום ערשטען מאל ענטדעקען מיין נשמה פֿאר א מענשען אויג או
דאם אויג וועט זיין דיינס...

פון מנחם'ס קריין הייזעל צו דער דירה פון שרה'ן, וועלכע איז
געווען די שהנסטע אין דער גאנצער שטאדט-טהייל, איז געווען
נאר עטליכע הונדערט טריט. אין דער דירה האט טען געזהן, אז
איהר בעזיצער זינען פֿערמעגליכע מענשען. אין א גרויסע שטוב,
וועלכע איז בעלייכט געווארען מיט צווי גרויסע לאמפען, זינען געזעסען
דרי יונגע, היובע, בלאסע מיידלעך או האבען געשפינען ווייסע,
וואלענע פֿערעם. נישט ווייט פון זי זינען געזעסען צווי עלטערע
מאנספֿערזאנען או לאנגע „כתנות" או שווערע טורבאנען איבער
א אפֿען ספר או האבען זיך מפלפל געווארען. די שפינערינס זינען געווען
שרה'ס טעכטער, אויף זיערע פנים'ער האט געהוהט רוהיגקייט או

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0043-0084 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָפּט האָבן זיי געשמייכעלט איינע צו דער אַנדערער. איינער פֿון דיַ
מאַנספֿערזאָנען, וועלכע זענען דאָרט געזעסן איז געווען גאַרניאָם, דער
רייכער פּאַרפֿומען־פֿאַבריקאַנט, וועלכער האָט געהערט צו בית־הלל; דער
צוויטער איז געווען שמעון, שרה׳ם מאַן, וועלכער האָט געהערט צו
בית־שמאי און איז געווען אַ גבאי פֿון דער שוהל אין טראַנסטיבעריס.
אַרום דיַ טונקעלע וועגן פֿון דער שטוב, זענען געשטאַנען האַלצערנע
בענק, טישלאַך און קאַסטענס, וועלכע זענען בערעקט מיט טהייערע
דיוואַנעס. אין אַ ווינקעל איז געשטאַנען אַ זויבן־רעהריגער לייכטער
און אַרום איהם קריגען, שיסלען און בעכער־ס פֿון טהייערן מעטאַל.

אין דער שטוב האָט געהערשט אַ שטילקייט, וואָרום דיַ מיידלעך
האָבן געעסן אָרט שטיל, אויך דיַ צוויי מאַנספֿערזאָנען האָבן זעהר
שטיל געשמועסט און אפֿט האָבן זיי זיך איבערגעאַקט דעם שמועס
נאָר פֿון איין ווינקעלע, נעבען דעם זילבערנעם לייכטער, האָט זיך
געהערט פֿון צייט צו צייט א העכערע יונגע שטימע, וועלכע איז באַלד
שטיל געוואָרן, וען נאָר שטעון האָט דאָרט אהין אומגעוענדעט
זיין פֿערוואָלקעמט פּנים. דאָרט אין דעם ווינקעל, האָט געשמועסט
שמעונ׳ס זוהן, וועלכער איז בייַ איהם געווען אַ איינציגער,
נאָכדעם, ווי דיַ רוימער האָבן ירושלים דערהרגעט זיין עלטערן
זוהן. געשמועסט האָט דער יונגער מאן מיט דעם זוהן פֿון גאַרג־אָם׳,
וועלכער איז געווען פֿון איהם.

אין דער צוויטער שטוב, וועלכע איז געווען גרעסער פֿון דער
ערשטער און איז געווען בעלייכט מיט עטליכע לאָמפּען, האָט
געהערשט א גרויס בעווענונג. שרה׳ם ארבייטערינס האָבן דאָמאָלס
ערשט אָנגעהויבען אויפֿצוקלאַפּן פֿון זייער ארבייט. דיַ ארבייטערינס,
יונגע און אַלטע, זענען געווען ארום געקליידעט מיט דער, פֿערזאַרג־
טע פּנים׳ער. צווישען דיַ ארבייטערינס איז אומגעאַנגען שרה און
איינע געלויבט, אנדערע געמוסר׳ט. איין ארבייטערין האָט זיך געגלעט
דיַ דאָרע פּלייצעס און געזאָנגט, וואָס מאכט איהר אלטער זיידע,
וועלכער פֿערקויפֿט דיַ פּאַרפֿומען פֿון גאַרניאָם׳ן. א אנדערע, אלטע
פֿרוי, האָט זיך געקווישט דעם צוקנייטשטען שטערען און אויסגעשריען:
– די אויגען, דיַ אויגען! וואָס פֿאַר אויגען האָפֿט דו, מרים!
וויַ שעהן האָפֿט דו הייַנט אויסגעהאָפֿטען דיַ בלום!

א אלמנה האָט זיך פֿערשפּראָכען צו שפּייזען איהרע צוויי
קינדער א גאַנץ יאָהר. א יונג, שעהן מיידעל, וועלכע האָט געטרא־
גען א בלאַנקעטען האלט־באַנד, האָט זיך געזאָגט, אז אויב זי וועט
וויַטער מעהר קלערען וועגען האלט און ארעם־בענדער, וויַ וועגען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0044-0085 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דער ארבעט, וועט זי אבנעשאפט ווערן. דערבי האט זי יערער ארבייטערין בעזונדער אויסגעצאהלט איהר טאג-לויהן. די ארבייטערינם האבען זיך מיט איהר געקושט און דורכגעהענדיג די שטוב, וואו שמעון מיט גארגיאס'ן זענען געזעסען, זענען זיי אייניגווי פער-שוואונדען געווארען הינטער דער טהיר.

יאהרען לאנג האט שרה שון געפיהרט דעם אנשטאלט פון העפטערי און די פערמעגליכקייט, וועלכע מען האט געזעהן אין איהר הויז, האט געשטאמט נאר פון איהר ארבעט. שמעון, וועלכער האט זיך א מאל געפלעגט בעשעפטיגען מיט שליפען און איינפאסען טהייער, האט זיך שון לאנג מיט זין ארבייט נישט בעשעפטינט, נאר ער אין געזעסן און האט געלעזענט. זין קערפער אין געווען אין שטוב און זין נשמה אין געפלויגען וויט אוף מזרח, קיין יבנה, וואו נאך דעם שרעקליכען חורבן זענען ע-ען זעסן די גרעסטע יודישע חכמים און געטראכט וועגען דעם, ווי מען זאל קענען דערהאלטען אין גלות דאס יודישע פאלק און די יודישע אמונה. און אויך איצט, וען שרה האט געלעזענט אין קאסטענם די פערצענדיגטע ארבייט, האט שמעון געזאגט צו גארגיאס'ן מיט התלהבות:

— פון יערען אות אין אונזער הייליגער תורה, מוז מען אריסנעהמען גאנצע בערגער מיט דינים, וועלכע יעדער יוד וועט מוזען האלטען. דאס אין די אויפגאבע פון אונזערע הייליגע חכמים, וועלכע זיצען אין יבנה און טראכטען וועגען אונזער צוקונפט. אזוי, גארגיאס! פון יערען אות נאנצע בערגער מיט דינים! זיי וועלען ארומצוימען אונזער פאלק און אבטהיילען עם פון אנדערע פעלקער. זאל יעדער פון אונז זיך פיהרען מיט אלעם אנדערש פון אנדערע פעלקער און קיינער פון אונז זאל זיך נישט פערטישען מיט זיי, נישט פערזונקען וועלען ציוישען זיי, ווי א טראפען וואסער אין ים. פון יעדען אות נאנצע בערגער מיט דינים! און וועט עם וועט נישט וועלען האלטען א דין, זאל ער פערשאלטען זין! זאל ער אויס-געשלאסען ווערן פון לעבעדינע און זין גוף מיט זין נשמה זאלען איבערגעגעבען ווערן דעם מלאך המות! דאס איז די אויפגאבע פון בית-דין אין יבנה ... דאדורך איז מין נשמה מעהר דארט, אין יבנה, ווי דא....

גארגיאס האט געשאקעלט מיט זין גרויען קאפ און אויך זין בלאם פנים האט זיך געווויזען א טרויעריקען. נאך א וויילע האט ער אויסגעצוינען זיינע הענד און געזאגט מיט א געשטיקטע שטימע:

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0044-0086 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– אַ גוי איז אַ מאָל געקומען צו הלל'ן און האָט איהם געזאָגט, ער זאָל איהם אויסלערנען די גאנצע תורה אין דער צייט, וואָס ער וועט קענען שטעהן אויף איין פוס. הלל האָט איהם געזאָגט: „טהו קיינעם נישט דאָס, וואָס דיר איז נישט ליעב". און דו ווילסט, אַז הונדערט יאָהר זאָלען צו וויכוח זיין אויף אויסלערנען אונזער תורה!...

– טהו נישט קיינעם דאָס, וואָס דיר איז נישט ליעב! – האָט שמעון אויפֿגעהאָלט מיט ביטערקייט – א, גאַריאָס! גאַריאָס! און וואָס האָבען אונז געטהון פֿרעמדע פֿעלקער?

– זיי האָבען געזונדיגט, זענען זיי זונדיגע! – האָט איהם גאַריאָס געענטפֿערט – הלל האָט אָבער אויך געזאָגט: „דו זאָלסט נישט משפט'ן קיינעם, ביז דו וועסט זיך אויף זיין ארט".

– צי קען אויך אָבער אַגרעק, אדער אַרויסער האַלטען פֿאר מיין ברודער, נאָך די שרעקליכע עולות, וואָס זיי האָבען אונז געטהון?

גאַריאָס האָט זיך אויפֿגעשטעלט.

– שמעון! – האָט גאַריאָס געזאָגט מיט אַ בעטענדער שטימע – הלואי זאָל קיין איינם פון אונזערע קינדער און ברודער נישט זאָגען אַזוי, ווי דו!

– דאָס מויל און דאָס הארץ פון אונזערע קינדער – האָט שמעון גערופען – וועלען פון דור צו דור איבערחזרן מיינע ווערטער. דו און אלע דיינם גלייכען וועט אָבער מיט דער צייט פֿערפֿאלען ווערען צווישען פֿרעמדע!

גאַריאָס איז רויט געוואָרען און מיט צישטערנדע ליפען האָט ער גיזאָגט:

– איך!.... איך וועל פֿערפֿאלען ווערען!...

באלד האָט ער אבער בעהערשט זיין כעס, און אָננעהמענדיג שמעון'ן בייַ דער האַנד האָט ער גיזאָגט:

– שמעון! פֿאַר אַ גבאי אין אונזער שוהל האָט דיך אונזער פֿאָלק געוועהלט און דער, וואָס לאָזט זיך בעהערשען פון כעס, קען דאָס פֿאָלק נישט לערנען.

שמעון האָט צונויפֿגעצויגען זיינע געדיכטע ברעמען אויבער זיינע ברענענדע אויגען און אַ נידערציענדיג זיך, האָט ער זיינע פֿינגער איינגעזונקען אין זיינע האָר, וועלכע האָבען שוין אָנגעהויבען גרוי צו ווערען. שרה, וועלכע איז שוין גווואָהנט געווען צו די מחלוקת'ן צווישען שמעון'ן און גאַרגיאַס'ן און האָט קיין

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0045-0087 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מאל זיך אין זיי נישט בעטיילינט – איז אין דער זעלבער מינוט
ארין אין צימער און האט געבעטן צו אוועג. אין מיטן דער
שטוב איז געשטאנען א לאנגער טיש פון ציפרעסטן האלץ, וועלכער
איז פול געווען מיט שיסלען און קרוגען, אין וועלכע עס זענען
געלעגן קיבלעך, ארבוזען מיט מילך, פיש, קובען פון מאהן און
האניג, ווין. באלד האבען זיך געזעצט נעבען טיש לערך צוואנציג
פערזאן, ווען לוסטיג געשמועסט איינער מיט'ן אנדערן.
נאר באלד ווען די פערזאמלטע בים טיש האבען אנגעהויבען
עסען, האט זיך די טהיר שטיל געעפענט און אין שטוב איז
ארין מירטאלא, וועלכע איז בערוסט געווארען מיט הויכע אויס=
געשרייען פון די דרי מידלעך, א שמייכעל פון גארגיאס'ן,
נייגוריגע, אונדרייסטע בלינקען פון די יונגע ליט און מיט א קוש
פון שרה'ן. זי האט א רומגענומען שרה'ן און לאנג האט זי איהר
עפעס אינגערוימט. שרה האט ברייט געעפענט איהרע קלייניע
אויגען, זי האט אין מיטען עפעס אוועסגעשריען, זי איז א ווילע
רויט געווארען און באלד דערנאך האט א בלאסקייט איהר פנים
בעדעקט. ווען מירטאלא האט אויפגעהערט איהר אינצוזוימען,
האט זי א פאטש געטהון מיט איהרע הענד און געפוסן:

– העדט איהר! הערט איהר, וואס דאס מיידעל דערצעהלט!
הערט איהר! יונתן איז געקומען! יונתן איז איצט בייא מנחם'ן!
יונתן, וועלכער איז געגאנגען דאדט=הין... צוואמען מיט מיין
חנוך'ן!...

חנוך איז געווען איהר בכור, וועלכער איז אומגעקומען אין
דער מלחמה... דאדט! דערהערענדיג, אז יונתן איז געקומען,
האט שרה זיך דערמאהנט אן איהר ערשטגעבוירענעם זוהן און
פערדעקענדיג זיך איהר פנים מיט די הענד, האט זי אנגעהויבען
היים וויינען. דאס וואס זי האט דערצעהלט, האט אויף אלע גע=
מאכט א שטארקען איינדרוק. שטעין איז גיך אויפגעשטאנען פון
ארט און האט שטיל גענאגט:

– יונתן... מיין חנוך'ס חבר!

אין זיין טרויריג אויג האט זיך געווינען א טרער אלס ענטפער
אויף דעם לאנגען וויינען פון שרה'ן. אין די גוטע, בלויע אויגען
פון גארגיאס'ן האבען זיך אנגעצונדען פונקען.

– יונתן, דאס זעסע יונגעל, פון ווען כען די ליעבע צום
פאטערלאנד האט געמאכט א לייב!

די צווייי יונגע ליט זענען אויך אויפגעשטאנען פון זייער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0045-0088 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ערטער און מיט פֿלאמענדע פנים׳ער זענען זיי צוגעמאנגען צו מירטאלאן; אויך די מיידלעך האבען אונטער געשפרונגען פון זייערע ערטער, און קלינגענדיג מיט די גלעקלעך, וואלכע זיי האבען געהאט בײ זיערע סאנדאלען, האבען זיי די חבר׳טע זיערע ארומגענומען מיט זיערע ארעמען און בעוואַרפֿען מיט פֿראגען. שרה, וועלכע האט נאך געוויינט, האט אויך מירטאלאן עטלעכע פֿראגען געשטעלט. די יונגע לײט האבען געשריען:

– מיר ווילען איהם זעהן! מיר ווילען איהם הערען!

נאריאס האט זיך אויך אנגעפֿאנגען; ער האט אויך גערן געוואלט זעהן יונתנ׳ען.

שמעון איז אונגעדולדיג געוואָרען און האט געשריען:

– זײַט שטיל! פֿרויען, פֿערמאכט אײַערע מײַלער! בחורים, געהט אין אַ זײַט! אײַערע צונגען זענען, ווי מיהלען און אײַערע קעפ, ווי אַ ווײסט פֿעלד, פֿון וועלכען דער ווינד פֿון נײַגירינגקײט פֿעריאגט די זאמען פֿון קלוגהײט!...

שמעון׳ן, וועלכער האט קיין מאל נישט געשמײכעלט, קיין מאל נישט געדאַרפֿט ווײַך, נאר שטענדיג איז ער שטרענג געווען צו זיינע קינדער,–האבען אלע געפֿאלגט. וועָן עס איז שטיל געווארען, האט ער געפֿרעגט מירטאלאן, וואס פֿאר אַ בשורה זי האט געבראכט און וואס זי ווײל. מירטאלא, וועלכע האט נאך קיין מאל נישט געהאט די דרײַסטקײט צו קוקען אויף שמעון׳ן, האט אַ האבגעלאזט די אויגען און דערצאהלט, צו וואס מנחם האט זי דא אַהער געשיקט. שמעון האט אַ ווײלע געטראכט און דערנאך האט ער געזאגט צו זיין פֿרוי:

– שרה, גיב דעם מיידל אעפּעס בעסטעס, וואס עס געפֿינט זיך בײַ אונז... גיס אָן אין אַ קרוג דעם בעסטען ווין, נעהם ארויס פֿון קאסטען דאס בעסטע בעטגעווענד... זאל זיך קרעפֿטיגען אין זיך אויסרוהען דער, וואס האט געשיצט ציון... חנוכ׳ס חבר... דערנאך האט ער געזאגט צו מירטאלאן:

– זאג דעם, וואס איז היינט געקומען אין אײַער שטוב (זאל גאטט ברכה זיין מיט איהם אויף יעדען טריט זיינעם און אין יערער מינוט פֿון זיין לעבען!), אז אויבערמארגען, וועָן דיַ זון וועט אונטערגעהן, וועט זיך אונזער גאנצע קהלה פֿערזאמלען אין דער שוהל אין דער גבור אונזערער וועט אונז דערצעהלען פֿון דער מלחמה און פֿון זיין וואנדערן. און איצט נעהם דאס, וואס שרה וועט דיר געבען און געה בשלום!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0046-0089 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קירצלעך איז מירטאלא צוריק געווען אין מנחם׳ס הויז צוואמען מיט איינע פון שרה׳ס טעכטער. ביידע האבען געבראכט שימלען מיט עסענווארג און קרוגען מיט געטראנקען, וועלבע מירטאלא האט אנידערגעשטעלט אויף דעם טיש פאר מנחם׳ן און יונתנ׳ן, וואס זענען געזעסען און געשוויגען. נאך די ערשטע, קורצע אויסגעשריען פון בייד, האט יונתן מער נישט גערעדט. מען האט אן איהם דערקענט, אז ער איז זער מיעד און קען נישט פיעל רעדען; זיין קאפ האט אבער נישט אויפגעהערט צו ארבייטען. ער האט זיך גוט איינגעקוקט אלע ווינקעלעך פון דעם קליינעם צימער און עס איז קענטיג געווען, אז אין זיין זכרון זענען לעבעדיג געווארען די עראינערונגען פון זיינע קינדער־יאהרען און זיין יוגענד. מנחם איז אויך שטיל געזעסען און זיך איינגעקוקט אין דעם, וועלבען ער האט אויפגעצויגען, ווי אזוהן. מירטאלא האט זיי דערלאנגט וואסער צו וואשען און דערנאך האט זי איינגעמאסטן ווין אין לעמטעך בעכערס. דאן האט יונתן אויפגעהערט זיך איינצוקוקען אין די ווינקעלעך און האט אנגעהויבען זיך איינקוקען אין מירטאלא׳ן.

יונתן האט וועניג געגעסען. די לאנגע עלענדקייט האט איהם אבגעוואהנט פון פיעל עסען. ער האט אבער נישט ארויסגעלאזט קיין אויג פון מירטאלא׳ן, וועלבע האט זיך ארומגעדרעהט אין שטוב, בעדינענדיג איהם און מנחם׳ן. נאכ׳ן עסען, וען מירטאלא איז ארויפגעגאנגען אין דעם קליינעם צימער, וואס איז געווען אויך דעם דאך, האט יונתן געזאגט צו מנחם׳ן, וועלבער איז געזעסען פערטראכט:

— אין דעם מיידעל שפיר איך עפעס פרעמדעס... מיט רויס שפירט מען זי...

מנחם האט געענטפערט:

— זי איז א גוטע און האט ליעב צו ארבייטען. איבער איהר האט קיין מאל מען אויג נישט געווענט. ביי שרה׳ן איז זי די בעסטע ארבייטערין. זי וועט דיר זיין א טרייע פרוי...

נאך א ווייל האט יונתן אויפגעשטעלט און געזאגט:

— זאג איהר, פאטער, אז זי זאל פון דאנען קיין מאל נישט א וועקגעהן. מיין איז זי. איך וועל זי דא נישט איבערלאזען. אפילו וען מען וועט מיר געבען אלע אוצרות פון דער וועלט. עס איז שוין פאריבער די בלוטיגע צייט און מיין וואנדער־צייט. איך שטרעב שוין צו פרעהליבערע טעג. מירטאלא וועט וועלן

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0046-0090 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען פרוי און איך וועל זיך פיהרען קיין גליל, אום זי זאל דארט זען א צירונג פון מען לעבען.

קירצירהייט איז פינסטער און שטיל געווארען אין מנחם'ס הויז. אויך דעם פלאכען דאך איז יונתן געלענגען אויף דעם בעטגעוואנד, וואם שרה האט איהם געשיקט און קוקענדיג אין הימעל ארין, האבען זיך זיינע ליפען בעוועגט, ווי ער וואלט שטיל מתפלל געווען. נאר איין מאל האט ער א ביסעל העכער גענאגט:

— גאט, פאר וואם האסט דו מיך פערלאזט?

אין דער וועלבער ציים האט זיך געפעפענט די טהיר און אויף דער גאס איז ארוים מירטאלא, וועלכע האט זיך געזעצט אויף א שטיין און זיך געקוהלט ביי דעם וויגדעל, וואם איז אנגעקומען פון ים.

— ווי ארים איז ער! ווי ארים זענען זיי! — האט זי שטיל געזאגט.

זי האט געקקערט וועגען יונתן און וועגען שרה'ן, וועלכע בעווייזט איהר געהרג'עטען זוהן, וועגען דעם טרויריגען שטיין אויף דעם גוטען גארגיאם, וועגען די צוויי יונגע לייט, וועלכע עם האבען זיך געשטעלט טרערען אין די אויגען, וועגען זיי האבען דערהערט, א שמעון איז געקומען.

— ארים איז ער! — האט זי ווידער געזאגט — שווארץ איז ער פון עלענדקייט! ארים זענען זיי אלע! טרויר, עלענדקייט און פערדרוס נעהמען זיי צו די קרעפטען!

זי האט אויפגעהויבען דעם קאפ און קוקענדיג ווייט אין דעם פינסטערן שטח, האט זי א ציטער געטהון.

— ער האט געזאגט: „קום מארגען אין דער זיילען-האלע!" און איך... וועל גישט קומען! א, ארטעמידאר!

V

— ארטעמידאר! ארטעמידאר: וואוהין געהסט דו אזוי גיך? וואוהין געהסט דו איינזאם, נאר מיט אין העליאס'ן? וואו זענען דיינע חברים? וואו זענען דיינע תלמידים און פערערהרער? —

אזוי האט גערופען א הויכע, דינע פרוי=שטימע.

ארטעמידאר איז דאמאלם געגאנגען אויף דער גאס, וואם פיהרט צו ברינק, מיט וועלכער מען גהט קיין טראנסטיבעריס. פון א הערלזה הויז זענען א רויסגעגאנגען עטליכע פיין געקלייד'עטע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0047-0091 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מענער און פֿאר זיי איז געלאָפֿען קיין מזרציא, וועלכע האט דוקא געוואלט דערויפֿגען ארטעמידאר'ן. זי האט דאמאלס געהאט נישט געלע, נאר שוואַרצע האר, וועלכע זענען געווען בעהאנגען מיט א מענגע בירשטינען. וען ארטעמיראר האט דערהערט זיין נאמען האט ער זיך א נידערגעשטעלט און אומרערהענדיג דעם קאפ, האט ער דערזעהן די דאמע מיט די הערלעך געקליידטע מענער, פֿון וועלכע עם האבען זיך געשפּירט שטארקע פּארפֿומען. אלע האבען איהם בעגרוסט מיט שמחה. איינער האט אנגעהויבען רעדען צו איהם מיט גרייטקייט, נאר קיין האט איהם אינערהאקט און ארויפֿגעלעענדיג איהר האנד אויף ארטעמידאר'ס ארעם, האט זי געזאגט:

– וואוהין געהסט דו, קינסטלער, אין אזא צייט און אויף דער נאס?

– די צייט און דאם ארט זענען גלייך פֿאר מיר און פֿאר דיר, מאדאם – האט דער מאלער געענטפֿערט לאקעדיג.

– איך שווער דיר בייַ דער געטין דיאנא (געטין פֿון יאגד און פֿון דער לבנה), וואס אין איהר בית-מקדש האב איך פֿערברענט הייַנט אין דער פֿריה, אז דו האסט מיר נישט געענטפֿערט צו דער זאך! איך ווייל ווייסען, וואוהין דו גייהסט!

– אין דעם גארטען פֿון צעזאר אויף דעם באַרג יאַניקול...

– אין א שעה ארום וועט די זון אונטערגעהן. צו ווילסט דו שפּאצירען בייַ נאכט?

– איך האב בדעה צו מאלען די נאכט, וועלכע פֿאלט אויף בלומען, ווי די אונרחמנות'דיגע עלטער פֿאלט אויף די פּנים'ער פֿון פֿרויען...

די מענער, וועלכע זענען געגאנגען מיט קייא'ן, האבען הויך געלאכט; איינער פון זיי האט מיט גרייטקייט געריכטט די ליצנות פֿון דעם מאלער, קייא האט אויך געלאכט.

– מאכסט דו פֿון מיר ליצנות! – האט זי געשריען – נאר דאם שארט נישט; איך וועל נישט זיין אין כעס אויף דיר, ווייל דו ביסט דער שענסטער יונגער-מאן אין רוים און א חורן דעם, וען איך וואלט דיר עפּעם שלעכטס געטהון, וואלטען זיך די געטער אויף מיר געבייזערט. פֿאר וואס ביסט דו אזוי איינזאם? העליאס איז א שעהן יונגעל, נאר מיט איהם א לייַן צו געהן!... קום מיט אונז! דאַרט אין טויער, האבען מיר בעגעגנט א הענדלער, וועלכער האט פֿערקויפֿט פֿערפֿרוירענע מילך אין פֿלייַ-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0047-0092 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קוּבֿלעך, וועלכע זענען געווען געפֿיהלט מיט פֿייגעל־לעבֿערלעך.
איצט גיהען מיר אין דעם טעמפּעל פֿון יונאנא (די העכסטע
גריכישע געטין), דאָרט וועל איך אויפֿהענגען א גאלדען האָרן,
וועלכעם איז בעצירט מיט דעם שיהנסטען פֿון מיינע שמאראגדען.
דאָס וועט זיין אקרבן פֿאר דיר געטין, וועלכע איך שיץ און
אכט מיהר פֿון אלע אנדערע. דערנאך וועל איך אריין אין מיין
לעקטיקא און מען וועט מיך טראגען אויף דעם מאס־פֿעלד,
וואו עם ברענט אין מיר די נייגיריגקייט צו זיהן די פֿאר־
בייטונגען וואס וועלען דארט געמאכט צו די פֿערווייַלונגען. קום
מיט אונז!

ארטעמידאר'ן איז דאס שוין לאנגווייליג געווארען און, קוקענ־
דיג וויַט אוי דער זיַט פֿון דער בריק, האט ער געזאגט:

— ניין, מאדאם; איך זיהֿ איצט אייגואמקייט; אויב איך וועל
גיהן מיט דיר, וועל איך זיין אין גיפֿעלשאפֿט פֿון נאנץ רוים.

— די מאכסט וויידער ליצנות פֿון מיר! נישט צום ערשטען
מאל גיבסט די מיר אנצוהערענישען, אז איך בין א רכילות־ניצע.
דערפֿאר וועל איך דיר זאגען עטליכע זאכען, וועלכע וועלען דיך
מאכען אזוי טרויריג, וויַ איך פֿרעהליך, אז מארגען וועלען פֿאר־
קומען פֿערווייַלונגען. וויילסט די עפּעס וויסען פֿון די פֿערווייַלונגען?
אויף דעם מאס־פֿעלד וועלען מיר זיהן טרויא'נע טענץ; יא,
טרויא'נע טענץ, וועלכע וועלען אויפֿגעפֿיהרט ווערען דורך די
בלומען פֿון אונזער יוגענד. דער שהנעיר טיטוס אליין וועט די
טענץ פֿיהרען. איך שטאַרב פֿון נייגיריגקייט און איך לויף זיהן,
ויַ מען בויט די טריבונען און די לאשעס... א בעזונדערע לאשע
וועט געמאכט ווערען פֿאר בירוניקא און אידר הויף... מען
זאגט, אז וועַן די פֿערווייַלונגען וועלען זיך ענדיגען, וועט בירוניקא
ארויפֿלעגען אויף טיטוס'ענס קאפּ א קראנץ פֿון לייבערבלעטער און
אין דער זעלבער צייַט וועט פֿערעפֿענטליכט ווערען, אז דער
קונפֿטיגער צעזאר וועט חתונה האבען מיט... דער יודענע... צי
וועלען מיר טאקי דאס דערלעבען, אז אונזער צעזאר זאל חתונה
האבען מיט אפֿרוי פֿון מזרח?... נאר וועגען דעם אלעס...
שא! די גרעסער מעגען אלעס טהון... איך וועל קוקען אויף די
פֿערווייַלונגען פֿון דעסטיוס'ענס לאשע...

— די פֿערגעסט, מאדאם, אז דו האסט זיך גיזאלט נוקם
זיין אן מיר! — האט אידר ארטעמידאר איבערגיהאקט די וועַרטער.
זי האט זיך קוים דערמאהנט, וואס זי האט פֿריהער גיזאגט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0048-0093 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– יאָ. בײַ דער געטין פֿון נקמה, יונאַנאַ, שווער איך דיר: – האָט זי געזאָגט מיט געלעכטער – אָהן רחמנות האָסט דו ליצנות געמאַכט פֿון מיר און פֿון מײַן רכילות, מוז איך דיר בעצאָהלן.

זי האָט זיך אויפֿגעשטעלט אויף די שפּיץ נעגעל און זײַנדיג נאָך אַלץ אָנגעשפּאַרט אויף זײַן אַרעם, האָט זי אינהם אײַנגעראָיטט:

– דײַנע גוטע פֿרײַנד מעגען פֿאַרזיכטיג זײַן! אַשלעכטער ווינד וועהעט איבער דעם הויז פֿון העלווידיום זון פֿאַנ׳ און איבער דעם קאָפּ פֿון דעם אַלטען מוזאַניום, וועלכען – זאָל איך שטאַרבען אויב איך ווייס פֿאַר וואָס – מען רופֿט פֿילאָזאָף, חאָטש ער רעדט, ווי אַ משוגענער. אויב דער פֿרעמאַר וועט אין דעם משפּט פֿון גאַרום און ארגענטאַריא נישט אַרויסגעבען אַזאַ פּסק, ווי דאָמיציאן ווייל, קען איך נישט פֿערזיכערן, אז ער וועט בין סוף חודש בלײַבען אין רוים. איך ווייס דאָס פֿון צעמטיום׳ן, וועלכער ווייס אַלעם... דער זוהן פֿון צעזאר!... קאַרום איז אַגעלויבטער פֿון צעזאר׳ס זוהן: צי איז דײַן פֿרעמאַר משוגע געווארען? שטענדיג מוז ער זיך גענעשטעלען די, וועלכע האָבען דונערען אין די הענד: מוזאַניום רעדט עפּענטליך וועגען די פֿארצייטישע הערשער, וועלכע האָבען די ממשלה צוריקגענעבען דעם פֿאלק, וועגן זיי האָבען זיך אויפֿגעצייגט, אז מען דארף זיי שוין נישט. יעדער האָט פֿערשטאַנען, וואָס ער מיינט דערמיט. ער און דיאָנייזיום פֿון פֿרוזיאַ און נאָך פֿיעל משוגעים מײַנען, אז מיט זייערע נעשרײַען וועלען זיי אויסרוימען די צעזארען ... דײַנע חברים, ארטעמידאָר, זענען אַבאַנרע מיט משוגעים...

זי האָט זיך נאָך בעסער צוגעבויגען צו זײַן אויער און נאָך שטילער געזאגט:

– אויף דעם טיש פֿון אספּאַנום ליגט שוין לאַנג אַבעפֿעהל, לויט וועלכען עס דארפֿען פֿערטריבען ווערען אלע אײַערע פֿילאָזאָפֿען, וואָס אונטער זײַערע מאַנטלען בעהאַלטען זיך מענשען, ווי מאַנליום און ברוטוס. דער גוטער צעזאר האָלט זיך נאָך צוריק פֿון אונטערשרײַבען דעם בעפֿעהל. אבער בײַ דער קעסטער געלעגנהײט... נו? האָב איך זיך נישט נוקם געווען? דײַן שׂהן פּנים איז שוואַרץ געווארען, ווי אַ פֿינסטערע נאַכט!...

ארטעמידאָר׳ס פּנים איז טאַקי טונקעל געווארען, ווי די נאַכט. פֿאַר אַ קורצער ווײַלע איז ער נאָך געווען לוסטיג, האָט געמאַכט ליצנות און איצט איז ער טרויעריג געווארען.

– געהרטע קייא! – האָט זיך אנגערופֿען דער, ווען הט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0048-0094 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿריהער בעגרוסט ארטעמידאר'ן מיט נרײַמען – אויב דו ווילסט נ֫אָ
בײַ דער לינטגקייט פֿון טאָג זאָלן דאָם מאָרס־פֿעלד...

– איך ווייל, מאַרציאַל, מײַן חשק ברענט, ווי אַ פֿײַער... דו
האָסט רעכט, מאַרציאַל, איך וועל זיך זיכער פֿערשפּעטיגען... בלײַב
נעזונד, ארטעמידאר! וויסט דו שוין, אַז אַ טאָג נאָך דיר פֿערוויילונגען
ווערט צעזאָר מאַכען אַ נרויס מאהלצײַט פֿאר דעם פֿאלק?... נאַנצע
טײַכען ווײַן ויעלען זיך נימען... דאָם בעסטע פֿיישׂ, פֿיעל קונצען־
באַבערס... דאָם פֿאלק ווערט פֿרעסען און זיך ווילען... בלײַב
נעזונד, ארטעמידאר, דו ווײסט נאָך אַ ודאי נישט, אז דאַמיצ־אָן
איז נישט נעווארען אַ אַנפֿיהרער פֿון דעם מילימער, וועלכעם ווערט
געשיקט נעגען דיר אללאַנען און דאַדורך איז ער אין כעס. ער טרײסט
זיך נאָר מיט לאַנגינאָן, וועלכע ער האָט ארויסגעגנב'עט פֿון
לאַמיא'ן... וואונדער אויף וואונדער! לאַמיא, אַנשטאַט פֿערצווייפֿעלט
צו ווערען צוליעב דער אונטרייַער פֿרוי, האָט ער זיך נעמוטיגן צו
אויסנעלאַסענהיט... בלײַב נעזונד, ארטעמידאר!... האָסט דו
נעהערט, אז אין לוקאַנ־אַ האָט אַ פֿרוי נעבוירען אַ קינד מיט פֿיער
קעפּ? דאָם איז אַ שלעכטער צייכען! נאָך ערגער איז ער פון דער
פֿײַערדינער קוילי, וועלכע איז אראָבנעפֿאַלען אין ווייאַמיא...

– קייא מאַרציאַ! – האָט איהר ווידער איבערהאַקט די ווערטער
דער פּאָעט מאַרציאַלים – פֿערמאַך אַ ווײַלע דײַן מויל און זעץ זיך
אַרײַן אין דער לעקטיקאַ, אויב דו ווילסט נישט, אז יונאָנאַ זאָל
זיך אויף דיר בייזערן, ווייל דו גיבסט איהר נישט אַפּ דעם קרבן
אין דעם טאָג, וואָס די האסט פֿערשפּראָכען.

– זאָלען מיך די נעטער אָפּ היטען פֿון אזא פֿערברעכען – האָט
אויסנעשריען די פֿרוי און אויף איהר פּנים האָט זיך נעווינען
אַ אימה.

ציהענדיג מיט זיך איהר קליינעם הונד, איז זי נינ זיך צוגעאַנגען
צו איהר לעקטיקאַ, וועלכע איז נעשטאַנען נישט ווײַט פֿון איהר,
האָט זיך אַרײַנגעוצט און די לעקטיקאַ־טרעגער האָבען זי נעטראָגען
צו דעם טעמפּעל פֿון דער נעטין יונאָנאַ. נאָך איהר זענען נעגאַנגען
איהרע בעגלייטער, וועלכע האָבען פֿון איהר נעלאַבט און חוזק
געמאַבט.

די לעקטיקאַ פֿון קייא האָט זיך בעגעגנט אויפֿן וועג מיט
אַנדערע לעקטיקעס, נאָך וועלכע עס זענען נעגאַנגען גרעסערע אַרער
קלענער מחנות מיט עלטערע אין יונגערע מענשען פֿון פֿערשיעדענע
שטאַנדען אין פֿערשיעדענע מלבושים. דאָם נעהן נאָך אַ לעקטיקאַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
UB
DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0049-0095 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איז געווען א צייכען פון פערהונג, וואם דיר מענשען האבען
אבגעגעבען דעם, וואם איז געטר נען געווארען אין דער לעקטיא.
ענדליך איז די בעווענונג איף די גאסען קלענער געווארען, ווי
געווהנליך בעת דיר זון איז אונטערגעגאנגען; רוב איינוואהנער פון
דער שטאדט איז שוין דאמאלם געזעסען אין דערהיים און גענעסען
אוועגד-ברוים. דער פאשטעט פון פיגעל-לעבערלעך, וואם קיא
האט נעגעסען אין טהויער, איז געווען נאר א פערבעם און ערשט
שפעטער האט זי געזאלט האבען א גרויסע סעודה. צו זהען די
פארבערטונגען איף דעם מארם-פעלד איז שוין געווען צו שפעט.
זי האט דאדורך זיך נאר גההיסען טראגען אין דעם טעמפעל פון
יונאנא. אוף דעם וועג האט זיך אבער פלוצלינג געהיסען פערהאלטען
די לעקטיקע און צורופענדיג צו זיך איינעם, וועלכען זי האט דער-
זהען פון ווייטענס, האט זי מיט איהם זעהר לאנג געשטוסט.

ארטעמידאר האט זיך אנידערגעשטעלט נישט ווייט פון דעם
יודישען קווארטאל מיט די פליעטעם אנגעשפארט אן די געשניצטע
געזימסען פון דעם בויגען געמאניקום און מיט'ן פנים צו דער
שטאדט. אבימעל אבגערוקט פון איהם איז געשטאנען העליאס, זיין
יונגער דיענער מיט נאנגע, זיידענע האר און דורכדרינגענדע אויגען
וועלכער איז געווען איינער פון די געשיקטע, קלוגע יונגלעך,
וועלכע יעדער רייכערער רוימער האט געמוזט האבען אין זיין הויז,
וואו זיי האבען געדינט אלס דעקלאמאטארען, לצים, אדער שפיאנען
און פערטרויטע שליחים.

העליאס איז בני ארטעמידאר'ן קיין לץ און קיין שפיאן נישט
געווען. בים איינגענסען טהייערן ווין פון א טייערער פלאש אין
קיינטאלענע בעכער, האט ער דעקלאמירט גריכישע פאעזיין. פיעל
כאל האט ער איף געדינט זיין הער אלס שליח אין זיינע לעבעם-
גשעשהענישען און קיינער האט בעסער פון איהם נישט געקענט
פערהאנדלען טעויעלעך א יונגע פרוי פון א אלטען מאן; קיינער
האט בעסער פון איהם נישט געקענט אבהיטען דאם הויז, אין
וועלכען זיין הער האט פערבראכט די צייט מיט א יונגע פרוי. ווען
זיין הער האט זיך ארויסגעהאפט פון זיינע גוטע-פרייגד און פערהערע
האט ער גוט געווואוסט, וואם דערנאך וועט פארקומען און נא-
איהם אלין האט זיין הער געואגט: קום מיט מיר, העליאס!

אויף דעם ארט, איז ער אבער נאך קיין מאל מיט זיין הער
נישט געווען. צי איז ארטעמידאר טאקי געגאנגען אין צעואר'ס
גערטנער? צי וואר ראר איף איהם די רייכע פולוויא, וועלכע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0049-0096 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האָט פֿאַר אַ יאָהרעַן פֿערלאָזט און זיַ האָט אים בײַ איצט
בײַשט אויפֿגעהערט צו רופֿען צו זיך? אפֿשר וואַרט נאָר אויף אים
די שענצערין היגאריא מיט דיַ ויאולקאַנישע אונגען, וואָם
איהר פֿארטרעט האָט ארטעמידאר אויפֿגעמאלט אויף דער וואַנד פֿון
זיַן שלאָפֿצ מער מיט צופֿלאָסענע האר? פֿאַר וואָם האָט ער זיך
אבער דאָ געשטעלט אין דעם שאטטן פֿון דעם בוים גען און ער
שטעהט פֿערטראכט, ווײַ ער וואלט פֿערגעסטן צו וואָם ער איז
געקומען דאָ אהער?

אין אמת'ן איז ער נישט געגאנגען אין דיַ גערטנער פֿון צעזאר,
ווײַ ער האָט גענוגט קייַן. נאָר מיטאָג האָט ער אין דער זיַלען-
האלע געמאלען דיַ געטין פֿון פֿאַיע עראטא מיט א גאלדענער לירא
אין דער האַנד און א קראנץ פֿון שעהנע געוואקסען ארום איהר. מראַן
דער התלהבות, מיט וועלכער ער האָט געארבײַט, האָט ער יערע
ווײַלע געקוקט אראָפ און זיַנע בליקען האבען געוואַנדערט צווישען
דיַ זיַלען פֿון דער האלע. דאָם ערשטע כאל אין לעבען האָט ער
נישט דערזעהן דיַ פערזאָן, וועלכע ער האָט געוואלט זעהן; דאָם
ערשטע מאל האָט איהם פֿאסירט, אז א פערזאָן, וועלכע ער האָט
געפֿוסען צו זיך, איז נישט געקומען. פֿריהער ווײַ א אנדערט כאל
האָט ער זיַן ארבײַט אינגערעריסען און איז געגאַנגען אין באָד ארײַן,
וואו ער האָט זיך לאַנג געבאדען אין קאלט וואסער. דערנאָך איז ער
ארײַן אין א פארפֿומען-זאל און האָט זיך געלאָזט בעשמירען זיַנע
שוואַרצע האר מיט שמעקענדע עהלען. ארוים געהענדיג פֿון דאָרט
אין א הויף, וואָם איז געווען בעשטימט צו שפאַצירען נאכ'ן באדען,
האָט ער בעוואָר-ען מיט שטיכענדע ליצנות אלע, וואָם האבען אים
בעגרוסט. צו צעמטיום'ן, וועלכער איז צוקרײַגט געווען מיט זיַן
פֿרוי און וויַ פֿאַר זיַן געלד איז געבוים און געמאלט געווארען דיַ
זיַלען-האלע, האָט ארטעמידאר געזאגט ווען ער האָט איהם בעגרוסט:

— וואָם מאכט דיַ געהרטע פֿלאוויא, אייער פֿרוי, בעהמטער
צעמטיום? זיַט דיַ געטער פֿון יודען, אדער פֿון דיַ כשרים האבען זיַ
אנגעהויבען פֿעראינטערעסירען, האָט רוים אויפֿגעהערט זיַ צו זעהן!

צו דעם נאהנטסטען גוטען-פֿרײַנד פֿון דעם צעזאר'ס אזהן,
קאַרוס, האָט ער געזאגט:

— דו בינסט יונג, קאַרוס, און פֿארפֿומען שפירט מען פֿון דיר,
ווי פֿון א אלטע, אויסגעלאסענע פֿרוי.

פֿון א רײַכען לעריגגעהער סטעללא, וועלכער האָט זיך געווײַלט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0050-0097 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט פּאעזיע און מיט אויפקויפּען קונסט-ווערק, האָט ער חוזק געמאכט.

– האָסט דו פּון נעכטען אן צוזאמענגעשטעלט חאָטש עטליכע שירים? און דער העגדלער פּון סאבורי, אקסיום, האָט דיך אפּשר שוין וויידער געאַרט, פּערקויפּענדיג א שטיראכטס פּון א אונבע־האלפּענעם אלס אויערק פּון דעם בעריהמטען מיראן אדער פּראקסיטעל?

דו בעגיידיגטע האבען געהויבען דיַ פלייצעם און שווימענדיג האבען זיי אראבגעשלונגען דיַ ביטערע ליצנות פּון דעם מאלער.

– עס דאכט זיך – האָט צעמטיום גענאגט – אז אויסער דעם צעזאר און זיַן זיהן, מעגען אין רוים אויך דיַ ארטיסטען טהון וואס נאר זיי ווילען. ווען א אנדערער וואלט מענשען אזוי בעליידיגט, וואלט ער גוט בעשטראפט געוואָרען דערפאר. ווען מיר וואלטען אבער געוואלט בעשטראפען דעם יונגען מאן, וואלטען מיר בעליידיגט דיַ נעטער פּון קונסט, וועלכע ליעבען איהם אזוי שטאַרק...

– און אלע אין רוים, וועלכע ליעבען קונסט וואלטען נישט דערלאזט, ער זאל בעשטראפט ווערען. זיי וואלטען זיך נוקם געווען אן דעם, וואס וואלט געהאט דיַ העזה, איהם שעכטס צו טהון – האָט קאַרוס געזאגט.

– ווען אייגער וואלט איהם בעליידיגט, וואלטען דיַ רוימער פּרוּיען געמאכט א בוגט, ווי זיי האבען געמאכט א בוגט, ווען קאטאן האָט זיי פּערוועהרט צו טראגען גאלדענע ארעמבענדער – האָט דער וויסער, פּויער סטעלא גענאגט, איינהילענדיג זיך אין א זידען מלבוש מיט ברייטע ארבעל, לעגענדיג זיך אויף א קאנאפּקע.

אין דעם הויז פּון פּרעטאר, האָט ארטעמידאר לאַנג גערעדט מיט פּאניאַ, וועלכער ער האָט דערצעהלט דיַ עולה, וואס איז נעכטען געטהון געוואָרען מירטאלא דורך איהר רייגנסט, חראמיא. א שעה דערנאך, האָט חראמיא הויך געווייגט און געשריען, אז זי האָט חרטה קיינער האָט אבער איהר שריין און איהר ווייגן נישט געהערט. וויַל דיַ פאמיליע פּון פּרעטאר איז געווען בעשעפטיגט מיט ווכטיגערע זאכען. אויף א מאהלצייט ביַ דעם צעזאר, האָט העלווידיום א טאג פּריהער זיך צוקריגענט מיט דעם פּינאנס-מיניסטער קלודיום עשרוסק, וועלכער איז געווען אמאל א שקלאף פּון סוריא און דורך זיַן חנופה איז ער פּון שקלאפּען-שאַפט בעפּרייט געוואָרען. דערנאך איז ער וואס א מאל געוואָרען גרעסער ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה פּון א מיניסטער און שוין בייַם זיבענטען צעזאר האָט ער דיַ שטעלע פּערנומען. צווישען דעם מיניסטער און דעם פּאטער פּון העלווידיום,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0050-0098 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועלכער איז נעווען אַלטער רעפובליקאַנער, האָט נעהערשט אַ שטילע שנאה, וועלכע האָט דערנאָך אויפגעבראכען און זיך נעענדיגט מיט דער מפלה פון העלוויטיום׳ענם פאטער.

דער פרעטאר האָט מיט הכנעה נעזאגט צו זיין פרוי און זיין מוטער:

– זייט מיר מוחל דאָם, וואָם איך שטעך שטענדיג אייער מנוחה. איך האָב אייגענטליך בעראַפט שוויגען ווען דער נידערטרעטיגער חנוף האָט פארנעלעגט אונרחמנות׳דיגע פלאַנען פון נייע אבצאָהלונגען אום נעפעלען צו ווערען אספסינום׳ן. עס איז ראַך בעוואוסט, אז עס וועט אזוי בלייבען, ווי דער פוקס ווייל. איך בין אבער היציג אין צורייצט. אויף מיין האלז ליגט א מעסער: דער משפט פון קארום׳ן מיט ארגענטאריא׳ן. און דער, וואָם ווייסט נישט זיכער, ווי זיין מאַרגענדיגער טאג וועט זיין: שוואַרץ אדער ווייס, דער טאָר נישט זיין אונשולדיג, ווי א טויב.

די וועלט פון קייא מא״ציא, וועלכע האָט זעהר גוט אלעם נעוואוסט, האָבען בעשטעטיגט דאָם, פאר וועלכען די גאַנצע פאטיליע האָט אזוי מורא נעהאט. פאניא׳ס אויגען זענען פול נעווארען כיט שרעק, ווען זי האָט נעקוקט אויף איהר אויפנערעגטען מאן. ארטעמיזדאר האָט נעוואוסט זיין דיענער העליאס׳ן, ער זאל נעהן מיט איהם און גיך, לוסטיג איז ער נעמאַנגען קיין טראַנסטיבעריס, האָט זיך נעשטעלט ביי דעם בוים נעמרמאַניקום און מיט פערטריבטע אויגען האָט ער נעקוקט אויף די שניצערייען, וועלכע האָבען דעם בוים בעצירט. די שניצערייען האָבען פארנעשטעלט די מלחמות און די נצחונות פון אייניגע פון די אידעלסטע פארציטישע העלדען, נעמאַניקום, וועלכער איז זעהר בעריהמט און בעליבט נעווען בייא פאלק. דער הערשער טיבעריום האָט איהם מקנא נעווען און פלוצלינג איז ער נעשטארבען. מען האָט נעזאגט, אז ער האָט זיך נעסט׳ט, אין אמת׳ן איז ער אבער נעווען א קרבן פון דעם הערשערס קנאה. וועלן ארטעמידאר איז נאך נעווען א קינד האָט איהם זיין מוטער דאָם דער־צעהלט און איצט, קוקענדיג אויף דעם בוים, וועלכער איז נעווען א דענקמאהל פון נעמרמאניקום׳ן, האָט ער זיך דערמ׳הנט אן דעם טראגישען טויט, וועלכער וועט אפשר קירצליך פון איהם צונעהמען זיינע בעסטע גוטע־פרייַנד, פון וועלכע קייא האָט איהם פאר א ווייל נעזאגט. קירצליך וועט אפשר פאניא מוזען טהון ווי עס האָט פאר־צייטענס נעטהון אנריפינא, די פרוי פון נעמרמאניקום, נאכדעם, ווי זי איז מיט איהר מאן ארו־סנעטריבען נעווארען פון רוים: זי איז באלד

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0051-0099 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערנאך צוריקגעקומען און אין איהרע הענד האט זי געהאלטען הויך דאם ארון מיט דאם טויטען קערפער פון איהר מאן.

ארטעמידאר איז געווארען ערנסטער. ער איז געמאנגען זוכען מירטאלא'ן, וועלכע האט געמאכט אויף איהם א גרעסערן אײַנדרוק, ווי עם האט א מאל אויף איהם געמאכט פולוויא און זי האט עררוועקט אין איהם שטארקערע געפיהלען, ווי עם האט אין איהם א מאהל ערוועקט היגאריא. ער איז געמאנגען זי אבזוכען און פון איהר געיואהר צו ווערען, פאר וואם זי איז נישט געקומען, חאטש ער האט איהר נעכטע געזאגט: קום! איצט אבער, נאך דאם שטויס מיט קייא'ן, וועלכער האט אין איהם דערוועקט די אײַנדרוקען, וואם ער האט הײַנט אריסגעטראגען פריהער פון דאם פרעטאם הויז און די געדאנקען, וועלכע עם האבען אין איהם דערוועקט די שניצערײַען פון דאם בויגען געמאנזקום, איז איהם אומעגליך געווארען זיך צו יאגען נאך ליעבעם-געשעהנישען. און דא, וועו ער האט זיך בלויק געווענדעט אויף די קלײַנע יורישע הײַזער, וועלכע וענען געווען ענג צוזאמענגעדרוקט און ער האט דער שפירט דאם שלעכטען ריח, איז זיין האַרץ פול געווארען מיט טרויעריגקײַט. נאך האט ער אריסגענומען פון זיינע מלבושים א טעווע'לע, וואם איז בעגאסען געווען מיט האַרטען וואקס און מיט א גאלדענעם גריפ'ל האט ער עפעם געשריבען אויף דאם טעווע'לע. דערנאך האט ער מיט זיין בלויק צוגערופען צו זיך העליאס'ן, וועלכער איז באלד צו איהם צוגעשפרונגען און האט אויסגעהערט, וואם זיין הער זאגט איהם, וויזענדיג מיט דער האנד אויף דאם יודישען קוו ארטאל.

– דו האסט זי נישט אײַן מאל געזעהן אין דער זילען-האלע – האט ארטעמידאר געזאגט – וועסט דו זי דערקענען?

העליאס האט געשאקלט מיט'ן קאפ:

– יא.

– וועסט דו זי געפינען?

העליאס האט זיך אויסגעלײַכט און מיט א שמייכעל געקוקט אויף זיין הער. זיינע בלויקען האבען געזאגט:

– איך, העליאס, וועל נישט געפינען?...

– איך וועל דיך אבווארטען אין דער היים. א ענטפער זאלסט דו מיר ברענגען. גיה גיך!

פאר מנחם'ס הויז זענען געשטאנען עטלעכע יונגע מיידלעך, וועלכע האבען זיך, אייניג די אנדערע, א-ומגענומען די ארעמען און געשמועסט שטיל, לעבהאפטיג. די מיידלעך זענען געווען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0051-0100 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שׂרה׳ס טאכטער, וועלכע דער מוטער האט געשיקט, זיי זאלן צו העלפן מירטאלא׳ן פארבריטן דאם אוועגדרויט. וועז דער פאר־בעריטונגען זענען פערטיג געווען, זענען זיי נאך געבליבן, וועלע־דינג זיהן יונתנ׳ן, אדער אמוועניגסטענס העלן עפעס פון דעם בעריהמטען מענש, וועלכער איז געווען צוואמען מיט זיער ברודער אין דער מלחמה. זיער געלע און בלויע קלייד׳ער האבען געבלאנקט בי דער לעצטע שטראהלען פון דער זון, וועלכע איז שוין אונטער־גענאנגען; אויף זיער העלזער האבען געפינקעלט גלעזערנע האלז־בענדער; דער גלעקלעך אויף זיער סאנדאלען האבען געקלונגען אויף זיער פים, וועלכע האבען פון אונגעדולד נישט געקענט שטיהן אויף א ארט. איינע פון זיי האט געהאלטען אין דער האנד א זילבערנע קרוג מיט ווין; דער צוויטער האט אויף מירטאלא׳ס ארעם ארויפגעלענט א גאהפטען האנדטוך צום אבווישען דעם העגד נאכן וואשען צום עסען; דער דריטע האט געגלעט מירטאלא׳ס האר, דער־צעהלענדיג פון דער פארבערטונגען, ווען וועלען געמאכט אין זיער הויז פון נעכטען אן. זיער פאטער, שמעון, איז פערנומען געווען מיט צוזאמענרופען דעם געמיינדע אויף מארגען, דעם מוטער האט געווינט און געלאכט און זיי האט זי נישט אויפגעהערט זאגען זיי זאלן צוהעלפען מירטאלא׳ן בי איהר ארבייט אויפצונעהמען דעם גאסט. דער מיידלעך האבען לאנג געהערט און א נידערשטעלענדיג אויף דער שוועל אלעם, וואס זיי האבען געבראכט פון דער היים, וענען זי גיך, ווי דער פייגל צוריקגעלאפען צו זיער מוטער. מירטאלא האט א ווילע געקוקט נאך זיי און ווען זיי זענען פון איהרע אויגען פערשוואונדען געווארען, האט זי דערזעהן א יונגען מענש מיט א ווייס פנים און לאנגע האר, וועלכער איז געשטאנען נישט ווייט פון איהר, אין שאטע פון א פארקאן. מירטא־א האט איהם באלד דערקענט; פיעל מאל האט זי איהם דאך געזעהן אין דער זיילען־האלע און אין שרה׳ס הויז.

ווען דער יונגער מענש האט דער־זעהן, אז דער מיידלעך זענען א ווענקגעאנגען, איז ער גיך דורכגעשפרונגען דאם שמאלע געסעל און איז צוגעגאנגען צו מירטאלא׳ן, זאגענדיג:

– עגדליך זענען זיך פונאנדערגעלאפען די מיידלעך, וועלכע זענען געשטאנען ארום דיר און גערעדט אויף אייער משוגהדיגער, מיאוס׳ער שפראך. ווי לאנג זיי זענען געשטאנען, האב איך דיר נישט געקענט אבגעבען דאם, וואס מיין הער, ארטעמידאר, האט דיר געשיקט דורך מיר!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0052-0101 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האָט אויסגעצויגען צו איהר זײַן האַנד, אין וועלכער עס איז געווען א טעוועלע. מירטאלא האָט גיך אויסגעשטרעקט איהר האַנד, אום דאָס טעוועלע צו חאַפּען און באַלד האָט זי אָבער די האַנד איהרע צוריקגעחאַפּט. זי האָט געציטערט און איהר פּנים איז שרעקליך בלאַס געווארן.

– פֿאַר וואָס חאַפּסטו דיין האַנד, ווי דאָס טעוועלע וואלט געווען פֿון פֿײַער? – האָט העליאַס שטיל געזאָגט, קוקענדיג מיט א שמייכעל אויף דעם בלאַסען פּנים פֿון דעם דערשראָקענעם מיידעל – האָב קײַן מורא נישט. דיין האַנד וועט זיך נישט אָבבריהען מיט דער שרײַפֿט פֿון מײַן האָר. נעהם און לייען.

זי האָט געגומען, געקוקט אויף דער שרײַפֿט און אויף איהר פּנים זענען אויסגענאַסען געוואָרען יסורים.

– איך קען נישט לייענען לאַטײַן... – האָט זי איהם שטיל איינגעריסט. נישט וואונדערנדיג זיך, האָט העליאַס געפֿרעגט:

– דו ווילסט, אז איך זאָל דיר דאָס לעזען?

מירטאלא האָט א ווײַלע געשווײגען און דערנאָך האָט זי געזאָגט:

– לייען!

העליאַס האָט זיך גיך אריבערגעקוקט אין אַלע זײַטען און צוריקגעדרייט זיך נעהענטער צו מירטאלא'ן, האָט ער גיך געלעזען:

– „דו ביסט הײַנט נישט געווען אין דער זײַלען-האַלע און אויך בײַ פֿאַניא'ן ביסט דו נישט געווען. אפשר האָסט דו ברעה מעהר זיך נישט צו ווײַזען פֿאַר מיר? איך וואלט בעשטאַנען דערויף, ווען עס וואלט מיר נישט א שאָד געווען די שעהנע פֿערל, וועלכע זינקט אין דער בלאַטע. מאַרגן, ווען די זון וועט אונטערגעהן, וועל איך דיך אָבוואַרטען בײַ דעם בויגען גערטאַניקום. קום!"

העליאַס האָט געענדיגט לייענען און האָט איהר אויפֿרגעבען דאָס טעוועלע. זי האָט עס אָבער נישט אָנגענומען. זי האָט אויסגעצויגען די האַנד צו דעם טעוועלע און באַלד האָט זי די האַנד צוריקגעצויגען. פֿלוצלונג האָט זי מיט איהרע העַנד זיך פֿערדעקט דאָס פּנים.

– איך קען נישט!... איך קען נישט!

העליאַס האָט נישט פֿערשטאַנען.

– רעד אויף לאַטײַן אָדער גריכיש, וואַרום דיין שפּראַך פֿערשטעה איך נישט. וואָס זאָל איך זאָגען מײַן האָר?

זי האָט אראָבגעגומען די העַנד פֿון פּנים, גיך האָט זי גע-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0052-0102 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

חאפט דאָס טעוועלע פֿון העליאס'ענס האַנד און מיט שרעק האָט זי עס באַלד גענומען צוריקגעבן. העליאס האָט אבער ארײַנגערוקט די האַנד אין די פֿאַלדן פֿון זײַן מלבוש.

– דו ווּעסט קומען? פֿאַר וואָס זאָלכט דו נישט קומען? קוקענדיג אויף דער ערד, האָט זי גענומט שטיל, ווי אַ פֿערחלומ'טע:

– צי קען א דורשטיגע אינדין נישט לויפֿן צו דער קוועלע אין וואַלד? צו בליהט נישט אויף ארוים, ווען די זון ריהרט זיך ארוים פֿון וואָלקענס?

– זאָהר שענהן האָסט דו גענומען. איך ווּעל דיינע ווערטער גוט גערענקען און אלץ ווּעל איך איבערגעבן מײַן הער – האָט העליאס געענטפֿערט און לאַנגזאַם איז ער זיך אוועקגענאַנגען, ארומקוקענדיג זיך אין אַלע זײַטן, ווי אַ נײַגיריגער דורכגעהער, ווּעלכער איז נאָך קיין מאָל נישט דאָ געווען.

אין עק פֿון דער גאַס איז איהם געגענגעקומען א אַלטער אין א שוועַרן טורבאַן מיט א געפֿאַלדט פּנים, ווּעלכער איז געווען פֿערטראַכט, אז ער האָט העליאס'ן נישט געזעהן. דאָס איז געווען מנחם, ווּעלכער איז דאָמאָלס צוריקגעגאַנגען, ווי געווּעהנליך, אהיים. ארײַנקומענדיג אין זײַן קיינעם, נידריגען הײַזעל, האָט ער געפֿרעגט:

– וואו איז יונתן?

דערהערענדיג זײַן שטימע, האָט מירטאַא גיך בעהאלטען אונטער'ן קלייד דאָס טעוועלע, ווּעלכעם זי האָט גענומען פֿון העליאס'ן און אויפֿהויבענדיג זיך פֿון די ווּעבער-שטוהל עלעך, וואָס זאָל זאָגען געשטאַנען אין א ווינקעלע, איז זי אײַנגעבויגענדיג צוגענאַנגען צו מנחם'ן און האָט זײַן האַנד ציטערדיק צו איהר ברוסט ארײַנדיג מויל.

– יונתן איז נאָך נישט צוריקגעקומען פֿון גאַרגיאס'ן – האָט זי געזאגט – באַלד אין דער פֿריה איז ער דאָרט-הין געגאַנגען.

אין איהרע ווערטער האָט געקלונגען א טרויעריגקייט פֿון אירענדע נשמה, ווּעלכע קען זיך קיין אויסווּנג נישט געפֿינען.

א שעה דערנאָך איז זיך מירטאַא געזעסען אויף דער עיר צווישען איהרע ווּעבער-שטוהל עלעך און האָט זיך אײַנגעקוקט אין דעם פּנים, ווּעלכער איז געזעסען בײַם טיש און האָט הויך געלעזען אין דעם פּארמעט, ווּאָס איז געלעגען פֿאַר איהם. געגען איהם איז יונתן געזעסען אויף א בענקעלע. איבער די קעפּ פֿון זיי בײדע איז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0053-0103 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געווען א וואלקען מיט רויך פון דעם רעמפּעל, וואם איז געשטאנען אויף דעם קאפּ.

און מנחם׳ס קול איז זיך פונאנדערגעגאנגען אין דער שטוב. דאס וואם ער האט געדאוונט, איז געווען אפּרוכט פון לאנג־יעהריגען מראבטען, פון ליידען, וועלכע ער האט געשריבען אין דער שטוב און אין דעם וועלדל ענערגיע. ווען ער האט געלעזען, האבען זיך געהערט זיפצען, אויסגעשרייען פון פּערצוויפלונג, תחנונים, פּאר־ווירפּע און פּראגען, וועלכע זענען געשטעלט געווארען נאט, בונט־געדאנקען, חלומות וועגען א גרינקליכער צוקונפט, נחמות און קללות, וועלכע זענען געווארפּען געווארען אויף דעם שׂונא, פּאנטאזיע, אין וועלכע די פּיינד זענען פּארגעשטעלט געווארען, ווי פּיעק־קעפּינגע אדלערס, פּריהענדע פּערד, וועלכע טראגען פּונאנדער אונגלויקען, ווי ימים, וועלכע פּערפּלייצען די וועלט מיט שוואַרץ, פּערניכטעט וואסער.

מנחם איז געווען א פּאעט, אזא פּאעט, וועלכען עס קען ארויסגעבען נאר אזא פּאלק, וועלכעס קעמפּפט מיט אלע קרעפּטען געגען דעם טויט, איז צוהיצט פון די וואונדען, געדריקט, פּערפּאלגט און ליידענדיג אכזריות׳דינג יסירים, חלום׳ט עס פון נסים, ערלעזונג און פון שרעקליכער נקמה.

מנחם איז געווען א פּאעט. אבער גלייכצייטיג איז ער געווען דאר, באַרפוס, געקליידט און סמאטעם אין א שטימע האט ער א היזירינג, שטילע, שוואכע. איצט איז ער געזעסען אהן זין מורבאן, זין דוקע גירטעל האט ער פון זיך א ראבגענומען און ער האט אויסגעזוהן נאך דארער און קלענער. נישט אין זין שטימע און נישט אין זין געשטאלט איז געווען צו דערקענען ווען ער איז. ווען ער האט געלעזען די שטארקסטע שטעלען פון זין ווערק, האבען זיינע באַרפוסע פּיס זיך געווינקט אין דער לופט און זיינע דארע אירמעס האבען געמאכט א זעלכע תנועות, אז אפילו דער ערגסטער רעדנער פון יענער זיים טיבער, וואלט געלאכט מיט פּראכטונג, ווען ער וואלט דא געווען און דאס געזען. ער האט דאמאלס אויס־געזען, ווי א ארעמער, עלענדער פּויגעל, וועלכער קלאפּט קאנוואולסיש מיט זיינע פּליגעל, פון וועלכע די פּערערין זענען אויסגערישען געווארען. ווען די שטעלע פון זין ווערק איז געווען טרויעריג, בעטענדיג, איז זין הייזרינג שטימע וויינענדיג געווארען, זין דארער קערפער האט זיך געווינקט אין אלע זיטען, זיינע ציטערנדע הענד האבען זיך געלעגט אויף דעם געפּאלדעטען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0053-0104 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שטעֶרן, אויף דיִ באַקן, אויף דעֶר ברוסט און עֶר האָט אויס־
געזוֶהן. ווי אַ אונבעקאַלפֿן קינד, וועלכעם בעקלאָגט זיך פֿאַר זיין
מוטער אויף זיַנע ליידן. נאָר סיַ וועֶן עֶר האָט געווינט, סיַ וועֶן
עֶר האָט קאַנוואולסיש געוויגט זיַנע פֿיס אדער זיין קערפּער, סיַ
וועֶ זיין מויל האָט געשאָטן קלות, האָט אין זיַנע אויגן געבראַנט
אַ פֿיַער און אויף זיַנע באַקן פֿון ציַט צו ציַט געפֿלויסט
טרערן.

אפילו דעֶר ערגסטער רעדנער פֿון יענעֶר זיַט טיבער, וואָלט
מיט פֿעֶראַכטונג געשטיַכעלט, וועֶן עֶר וואָלט גזעהן דעם פּאָטט
און געהערט אים לעזן. אבער די ברוסט פֿון יונתן׳ן האָט זיך
גיך געהויבן און אַראַבגעלאָזט, זיַנע פֿערשוואַרצטע הענד, וועלכע
זענען געווען בעדעקט מיט רויטע העפֿטן, האָט אפֿט געזוכט דיַ
קניען פֿון מנחם׳ן און זין צוהיצטער שטעֶרן איז אויף זיי אַ רויפ־
געפֿאַלן; אזוי שטאַרק האָט אים דאָס וועֶרק געריהרט.

מירטאַלא האָט זיך אויך אַרויסגערוקט פֿון צווישען אירהעֶ
ווענער־שטוהלעֶלעך און האָט זיך געזעצט ביַ דעֶר וואַנד, נעבען
מנחם׳ן און יונתן׳. אין אירהעֶ פֿיַכטע פֿונקעֶלדיגע אויגן, וועלכע
זענען געווען געווענדעט צו מנחם׳ן, האָט מען דערקענט, אַז זי טראַכט
וועגען עפּעם זעהר טיעף און קען צו קין בעשלום נישט קומען.
— דין נאָמען, פֿאָטער מיַנער, וועט זין בעריהמט און פֿער־
הייליגט צווישען דעם פֿאָלק ישראל...— האָט יונתן אויסגערופֿען.
מנחם האָט געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ.

— מיַן נאָמען — האָט עֶר געענטפֿערט — ניין, יונתן! פֿאַר דיר
איינעם האָב איך געעפֿענט מיַן נשמה און אויף דין מויל לעג איך
אַ חתימה פֿון סוד. וועֶר בין איך? אַ אונבעקוואָסטער, אַרעמער,
פֿערַאַכטעטער. וועֶר וועט מיך וועלען פֿאַלגען? איך ווייל, אַז יעֶרעם
וואָרט מיַנעם, זאָל זין פֿאַר דעם פֿאָלק ישראל, ווי א טראָפּען באַלזאָם
און, ווי אַ שפּיזע אין זין האַנד. זאָל קיינעֶר בעסער נישט וויסען,
אַז איך האָב דאָס געשריבען. זאָל מען מיַנען, אַז דאָס האָט
געשריבען עזרא, דעֶר וואָס האָט אויפֿגעבויעט ציון נאָך דעם עֶרשטען
גלות, וועלכעם איז נישט אזוי שרעקליך געווען, ווי דעֶר הינטיגער.
אים וועט דאָס פֿאָלק גיכער גלויבען, מיַנענדיג, אז דיַ וועֶרטער
שמאָטן פֿון אים, וועט דאָס פֿאָלק שעפּפֿען פֿון זיי — התלהבות
און קרעפֿטען, מעהר ווי וועֶן עם וואָלט בעוואוסט געווארן, אז
איך...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0054-0105 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– ווילסט דו קיין רוהם נישט האָבן פֿון דעם ווערק, אויבער וועלכען דו האסט געָארבייט דיין גאַנץ לעבן?

– נישט דער חשק צו רוהם האָט מיין הארץ געהייסען טראַכטן – האָט מנחם געענטפֿערט און נאָך אַ ווייל האָט ער אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ צום הימל און געזאָגט:

– אייבערע גאָט! זאָל איך ווערן, ווי אַ אויסגעטרוקנט בלאַט, וועלכעם דער ווינד יאָגט אין די בערגער, זאָל איך פֿערשוואונדן וועלן, ווי אַ וואָלקן, זאָל מיין נאָמען קיין מאָל נישט דערמאָהנט ווערן, נאָר פֿון מיין נשמה זאָל אויבערגעטראָגן ווערן אין דער נשמה פֿון פֿאָלק, חאָטש אין פונק פון האָפענונג און מיין אַרבייט זאָל אָבווישן חאָטש אין טרער פון מיין פֿאָלקס באַקן.

פון דעם שאָטן האָבן זיך אַרויסגעצוינגן ביידע העָנדלער פון מירטאַל'ן און האָבן זיך געוואָנדט צו די הענד פון מנחם'ן. זי האָט שוין געוואָלט קושן זיינע הענד און גלייכצייטיג זיך וואַרפֿן צו יונתנ'ס פיס; פלוצלונג האָט זי זיך אָבער צוריק געוקט אין שאָטן און איהרע ביידע הענד האָט זי צוגעדריקט צום הארץ, צו דעם ארט, וואו הינטער דעם קליד איז געלעגען דאָס דינע טעוועלע, וועלכעם זי האָט עהאַלטען פון ארטעמידאָר'ן, זאָגענדיג צו זיך שטיל:

– עֶר האָט מיך געַרופֿען „פֿערל, וואָס זינקט אין בלאָטע"... די טייערסטע צירונג איז אָבער די נשמה פון מנחם'ן!...

פלוצלונג האָט זי אַ שפרונג געטהון און זיך געשטעלט פלינק, ווי אַ בליץ, צווישען יונתנ'ן און צווישען דער טהיר, אַ־אַבריסענדיג פון זיך איהר גירטעל און אויספרייטענדיג איהם, ווי אַלייַלעך. ווי זי וואָלט זיך געוואָלט איינהילן. אין איהרע אויגען האָט זיך געוויזען אַ אונגעהויערע שרעק. זעהר דערשראָקען געוואָרען איז אויך מנחם, וועלכער איז געוועסען מיט דעם פנים צו דער טהיר און האָט צוואַמען מיט מירטאַל'ן געזעהן, אַז די טהיר עפענט זיך און אין זיי רוקט זיך אַרײַן אַ גאַנצע קאָפּ מיט אַ גלעָר פנים און מיט קלייניע אויגעלעך, וועלכע האָבן מיט נייניריקייט אַרומגעקוקט אין דעם שטובעל. יונתן, וועלכער איז געוועסען מיט די פליצעס צו דער טהיר, האָט גאָר נישט געזהן.

– דו, סילאַס, קענסט אודאי נישט שלאָפען – האָט מנחם געזאָגט מיט ליצנות – און דאַדורך געהסט דו אָוועק אויסקוקען פֿרעמדע וואָהנונגען.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0054-0106 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

סילאם איז נישט ארײַנגעגאנגען אין דער שטוב, נאר דורך דער אָבגערוקטער טהיר האָט ער ארײַנגערוקט זײַן קאָפּ.

– דו שלאָפסט אויך נישט, מונבז'ם סמאטע און דײַן מײדעל מאכט קונצען מיט איהר גירטעל. א גאסט האָט איהר; אוך דאָס איהם געזעהן, ווען ער איז געגאנגען פון גאָרגיאס'ענס הויז. עס האָט זיך מיר געדאכט, אז ער איז פון א ווײַב לאנד און אוך בין געקומען איהם בעגריסען.

מנחם'ס פנים איז זעהר בלאָם געוואָרען און מיט דער האנד האָט ער צוגעדריקט דאָס מלבוש פון יונתן'ן, וועלכער האָט געמאכט א בעוועגונג, ווי ער וואלט געוואלט אויפשטעהן און זיך אומדרעהן. אין דער זעלבער מינוט האָט זיך אבער אין דעם קלײנעם שטיבעל דערהערט א לויסטיג געלעכטער. מירט אלא, וועלכע האָט אויפגעוויקעלט און געוויגט אין דער לופט דעם ווײַן, געהאָפטעם שוין פון איהר גירטעל, האָט געשריען מיט געלעכטער:

– פון א ווײַב לאנד! סילאם! דו דערקענסט שוין נישט יהודה'ן, גארגיאס'ענס זוהן, וועלכער איז הײַנט געקומען, אום דעם אלטען מנחם'ן צו דערפרעהן מיט זײַן געשפרעך? דו דערקענסט שוין נישט גארגיאס'ענס זוהן, וואָס זינגט האר זענען עהנלעך צו די פערערן פון א ראב? גיה צו דעם אדומי, וועלכער וואָהנט אויף אויענטין און הילט קראנקע אויגען. גיה, סילאם, צו דעם אדום'ישען דאקטאָר, וואָרום אויב נישט, וועסט דו אזוי בלינד ווערען, אז די וועסט שוין נישט זעהן צוריקצוגעהן אין דײַן בעליעבטע שענק!...

וואָס מעהר זי האָט גערעדט, דאָס שוואכער איז איהר שטימע געוואָרען. סילאם האָט אבער קיין אויסגעפּײַנערטע שמיעה נישט געהאט און אבזאָנדערינג עטליכע גראבע קלולות, האָט ער זײַן קאָפּ אבגערוקט פון דער טהיר, וועלכע האָט זיך באלד פערמאכט פאר איהם. דאָרט, הינטער דער טהיר, האָט איהם אבגעוואָרט א גרופּע מענשען, צוויישען וועלכע עס האָבען געבלאנקט אין דער פינסטערניש די פינגערלעך און ארעם־בעגדער פון דער מצרית חראמיא און עס האָט זיך אויסגעצייכענט דאָס גרויסע, גראבע געשטאלט פון באבאס'ן.

– איך וויים נישט, איהּ האָב נישט געזעהן; דאָס מײַנע־לשע בײַדעל האָט איהם פערשטעלט – האָט סילאם געזאגט צו זינגע חברים.

– פאר וואָס ביסט דו נישט ארײַנגעגאנגען, סוריישער אײַנער? – האָם חראמיא געשריען.

– אדאנק דיר. אויב מײַנע אויגען האָבען מיך נישט גענארט,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0055-0107 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואלט מיך דאָס קרומע מעסער פֿון דעם מענשען־העקער אבגעשיקט צו דיר געטער פֿון אונטער דער ערד...

– דאָס מיידל האָט אפֿשר אמת געזאגט – האָט זיך אנגעפֿאַנגען באבאם, וועלכער האָט אונטערגעהאָרכט אונטער סיליאַס'ן – אפֿשר איז דאָס טאַקע גאָרגיאַס'ענס זוהן.

– דיר האַנד וועל איך מיר לאָזען אבהאקען, אויב דאָס איז נישט דער, וואָס דיר רומישע מאַכט זוכט אים און וויל גוט בעי לויהנען דעם מענש, וואָס וועט ענטדעקקען וואו ער איז. אַגאַנצען חודש וואלטען מיר געקענט שפּורן פֿאר דעם גלעד, וואָס מיר וואלטען בעקומען.

– נאָך אַ מאָל זאָלסט דו שוין בעסער קוקען! – האָט חראסיי געשריען מיך כעס – אויב דו וועסט מיר נישט אברוימען דאָס מיידל, וועל איך דיך פֿערביטען אויף באבאס'ן, וועלכער ווייל מיך שוין לאנג... א נארישע מויד בין איך, אז איך האלט זיך שוין אזוי לאנג מיט אזא אונבאהאלפֿענעם, ווי דו!...

סיליאס האָט שטיל געזופֿצט:

– מען וואלט זיי באלד אבגערוימט, וען מען וואלט זיך דערוואוסט, אז ביי זיי גפֿינט זיך דער ערגסטער שונא פֿון דעם צעזאר און פֿון דיר געטער!

דיר גאנצע גרופּע איז צוריקגענאנגען אין דער שענק, אין וועלכער עס האבען זיך געהערט דיר מענער פֿון דער סירישער סומבוקי. אין מנחם'ס שטוב איז שוין געווען פֿינסטער און שטיל.

VI

צומאַרגענס איז זהר רוישענד געווען דער טראַנסטיבערים און אמטהרסטען – דער טהיל אין וועלכען יודען און סיריער האָבען געוואוינט. דאָס ערויש איז בעשטאַנען פֿון צוויי מינים: איין מין איז געווען א שרייענרער, פֿרעהליכער, דער צוויטער – א געשטיקטער שטילערער. קיין שום מענש פֿון דיר סיריער, וועלכע האָבען זיך געוואהנליך בעשעפֿטיגט מיט טראָגען לעקטיקעם, אויסלאדענע סחורות פֿון דיר שיפֿען, אויסארבייטען ציגעל, איז דאמאלס נישט גענגען צו זיין ארבייט, נאר אלע האָבען זיך פֿערזאמעלט נעבען זייערע הייזער און נעבען די שענקען פֿיהרענדיג לעבהאפֿטע שמועסען צוזאמען מיט דעם המון פֿוילע, ארעמע פֿון טראַנסטיבערים און איך פֿון דער צוויטער זייט טיבער, וועלכע זענען געשפּייזט געווארען פֿון דער מלוכה. דער גאנצער האלב נאקעטער המון האָט געערמ

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0055-0108 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿין דעם מאָרגענדינגען יום־טוב, צו וועלכען עס וועָרען נעמאַכט פֿאַרבעסֿערונגען אויף פֿעַרווייַלונגען. דאָם וואָרט „פֿעַרווייַלונגען" איז נעָוויען, ווי אַמין פֿשוף, וועלכעם האָט נעריצט דאָם בלוט, דעַרהיצט דעם דמיון און די נייַנירינקייט. אלע האָבען נעָרעָרט, נעש־ינן אין עטלינע לשונות. אממעהרסטען האָט מען נעהערט די לאָטיינישע שפּראַך, עם האָבען זיך אויך נעהערט נעשריַען אין נריכישען און סיריישען. אלע האָבען זיך אבער נוט פֿערשטאַנען איינאַנדערן.

צווישען די מענשען פֿון פֿערשידענע בעפֿעלקערונגען האָבען זעהר אפֿט נעפֿעלענט פֿארקומען שארפֿע מחלוקת'ן, אבער הינט, א טאָג פֿאר די פֿעַרווייַלונגען, האָט נעהערשט צווישען אלע אין אבוארטונג אויף דעם מארגענדינגען טאָג. מחלוקת'ן האָבען איצט אויך נישט נעפֿעהלט צווישען זיי, נישט שטאַרק זענען זיי אבער נעווען און ליַכט זענען זיי דורכנעגאנגען. עטלינע האָבען נעשריען, אז זיי וואָלטען בעסער נעווואָלט זעהן, ווי נבורים קעמפֿען איינער מיט'ן אנדערן, אדער טעאטער־פֿארשטעלונגען; דאָם אויפֿטרעטען פֿון דעם אדעל אויף זייַערע פֿערד, וועלכעם האָט נעזאָלט פֿאר־קומען אויפֿ'ן מארס־פֿעלד, קען זיי נאָר נישט ווייַלען. דער רוב קומען אויפֿ'ן מארס־פֿעלד, קען זיי נאָר נישט ווייַלען. דער רוב האָט זיך אבער זעהר נעפֿרעהט מיט דער האפֿנונג, אז אויף דעם מארס־פֿעלד וועט מען זעהן די טראיאַנער טענץ, וועלכע וועלען נעפֿיהרט ווערען דורך טיטום'ן דעם זוהן פֿון צעזאר. אממעהרסטען האָט מען זיך נעפֿרעהט מיט דעם, וואָם עס האָט נעזאָלט פֿארקומען אין סוף פֿון די פֿעַרווייַלונגען. דער נאמען פֿון בירוניקה איז דער־מאָנט נעווואָרען יעדע וויַלע. קיין אייַנער פֿון די מענשען, וועלכע האָבען נעהערט צו דער נידריגסטער קלאַסע פֿון דער בעפֿעלקערונג אין רוים, האָט פֿון דער נאהנט נישט נעזעהן די קענינין פֿון האלצירא, די שוועסטע פֿרוי פֿון מזרח, וועלכע האָט בעצויבערט טיטום'ן און ער וועט זי אלס זיין פֿרוי, וויַזען דעם נאנצען פֿאלק. דערנאָך, פֿון מיטאָג אן, וועלען אין פֿלאמיאַנישען צירק פֿארקומען נעשיַנען פֿון וועגען און צומארגענס וועט זיין אויסשטעלונג פֿון זעלטענהייטען און אגרוים מאהלצייַט, וואָם צעזאר מאַכט זיין פֿאלק. בעת בירוניקה'ס נאמען איז איבערגענאנגען פֿון מויל צו מויל, האָבען אראָבגעלאָזט די אויגען צו דער ערד אנדערע גרופּע מענשען, וועלכע האָבען הינט אויך נישט נעקענט זיצען אין זייערע שטיבען בײַ זייער ארבייט. די מענשען זענען נעווען יודען, וועלכע זענען נעווען שרעקיך נעהיהרט אבער נישט וועגען די פֿעַרווייַלונגען, וואָם

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0056-0109 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבען געוואלט פֿאַרקומען, האָבען זיי געשמועסט. דער אַנדערער המון האָט נישט געוואוסט וואָגען וואָס דיי גרופּעס יודען שמועסען, זיי האָבען געשמועסט שטיל, בסוד און טרויערינ זענען זיי געווען מעהר ווי א אַנדערט מאל. זייער שטיל געשפּרעך, זיערע בעווענונגען און בעאונרוהיגטע בלינקען זענען נישט געווען בעוואוסט דעם גרויסען המון, וועלכער האָט הויך געשריען און זיך געפֿרעהט.

וועגן עס וואלט ווער פֿון דעם המון אונטערגעהאָרכט, וואָס עס טהוט זיך בייַ יודען, וואלט ער זיך דערוואוסט, אז אזוי ווי בייַ דעם המון העֶרט זיך נאָר דער נאָמען בירוניקה, אזוי העֶרט זיך בייַ יודען נאָר דער נאָמען יונתן, קיינער האָט אבער נישט אונטערגעהאָרכט. אפילו סילאם האָט פֿערגעסען זיין שנאה צו מנחם'ן און אויסציהענדינ פֿאר דער שענק זיינע באַרפֿוסע פֿים, האָט ער געשפּיעלט מיט זיינע חברים אין נים. דער הויכער באַבאַס, האָט געווינען זיין קראַפֿט, פֿונאַנדערטיילענדינ שנעלקיין אין דיי נעז פֿון דיי, וואָס זענען נעבען איהם געשטאַנען, פֿון וועלכע עטליכע זענען געפֿאלען און אַנדערע האָבען זיך געוואקעלט אויף דיי פֿים, חראמטע איז געשטאַנען אַנגעשפּאַרט אין דער וואַנד פֿון דער שענק און פֿינקעלענדינ מיט איהרע זילבערנע פֿינגער־לעך און ארעמבענדער, האָט זי דערצעהלט, אז איהר מאַראַם פֿאַניא האָט זי בעפֿרייט און אבגעשאַפֿט פֿון איהר הויז. אנדערשוואו וואלט מען זי געשלאָגען און געהייסען בערינענ אין דער קוך, נישט אריינלאָזענדינ זי אין סאלאן; בייַ דעם פרעטאַר האָט מען אבער שלעכטע דינענסטען נאר אבגעשאפֿט פֿון הויז. מיט איהר פֿרייהייט האָט זיך זיער געפֿרייט דיי אייגענטימערין פֿון דער שענק, חראפּיא, וועלכע האָט געוואלט זי זאל אויף שטענדינ פֿערבייַבען אין דער שענק. דיי מצרית חראמיא מיט איהרע פֿלינקע בעווענונגען, פּורפּור־לינפֿען, שוואַרצע האָר און בלאַנקענדע ארעמבענדער, האָט צוגעצויגען פֿיעל געסט צו דער שענק. חראפּיא האָט איהר געגעבען פֿיעל זויערען שטאַרקען ווין, מאכענדינ איהר א חשק, זי זאל דיי שענק קיינמאל נישט פֿערלאָזען.

– לוסטיג איז מיר דא צווישען אייך, פֿרייַנד! – האָט זי געשריען – אבער נאך לוסטיגער וועט זיין אין דעם טאג, וועָן דיי קוכערס פֿון צעזאר וועלען בראָטען פֿון אונזערט וועגען אקסען און חזירים און זיינע געטראַנקען־מיסטערס וועלען אונז דיי קעהלען פֿערנוסען מיט ווין, וועלכער וועט נישט זיין אזוי זויער, ווי דער ווין פֿון חראפּיא! א, ווי גוט איז דער צעזאר! פֿערוויילונגען און א מאהלצייט וועלען מיר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0056-0110 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן! לעבן און גליק זאל האבן דער צעזאר, אונזער הערשער!
– האָבן אויסגעשריען פֿיעל קולות, וועלכע האָבן זיך נעהערט
ווייט.

אויף דעם פֿלאַכן דאך פֿון מנחם'ן, הינטער רער וואַנד פֿון
הער „עליה" (דאך-צימער) זענען צוויי מאַספֿערזאַנען האלב גע'לעגן,
האלב נעזעסן אויף די געהאפֿטענע קישענס פון שרה'ן, איינער פֿון
זיי איז געווען יונתן און דער צווייטער האָט געהאַט זיין קאָפּ בערעקט
מיט א קאפטור, די פנים'ער האָבן זיי געהאלטען נאהנט, איינס
נעבען אנדערן און האלטענדיג זיך ביי די הענד, האָבן זיי שטיל
צווישען זיך געערדט.

– יוסטום! – האָט יונתן געזאגט – מיין גורל איז פיעל מאל
בעסער פון דיינעם. ווי א יענער יאָגט נאך א הירש, אזוי יאָגן מיר
די, געגען וועלכע איך האָב געקעמפֿט, ווי לאַנג עס איז נאָך געווען
עפעס א האָפענונג. אבער מיין הארץ און מיין פנים לייקענען נישט
און מיין ברויט עס איך נישט ביי דעם טיש פון די פעררעטהער,
ווי דו, אגריפּום'ענס סעקרעטער, וועלכער מוזט יעדען טאג זיין ביי
בירוניקה'ן און יוסף'ן!

יוסטום האָט נאָך מער פערדעקט זיין פנים מיט דעם
קאַפּטור.

– צו קעמפפען מיט געווער האָב איך נישט געהאט קיין
נייגונג און מיינע אינערצייגונגען האָבן מיר דאָם נישט עלויבט –
האָט ער שטיל גיענטפערט – און דערביי בין איך מיט דיר נישט
געגאַנגען, ווי אנדערע מיינם גלייכן. וועָן מען איז געווארהר געווארען,
אז אין לאַנד יהודה פֿארבעריט מען זיך צו פארפאלען, דאָך בין
איך אין מיין הארץ און זעעלע טרעי געבליבען מיין פאטערלאנר און
אונזער אמונה און איצט, וועָן מנחם האָט מיר מודיע געווען, אז די
בינט געקומען, בין איך געקומען גיך, אום דיך ברודער צו זעהן.

נאָך א ווייל האָט ער ווייטער געזאגט:

– ווילסט דו, אז איך זאל דיר ווייזען זאבען, וועלכע דו קענסט
נישט העל זעהן.

– זאג – האָט יונתן געזאגט.

– איך ווייל רעדען – וועגען די מענשען, וועלכע היסען ביי
אייך אבנעפאלענע און פעררעטהער. די רייכע, וועלכע קענען די
גריכישע און רוימישע ציוויליזאציע און די איינארדנונגען פון דער
רוימישער מלוכה, אגריפּום, יוסף און אלע זיערם גלייכן, מיינען,
אז דער קאמפף מיט דעם מעכטיגען רוים איז א שגעון, וועלכער

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0057-0111 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ברענגט דאָס קלייַנע לאַנד יהודה צום אונטערגאַנג. דאַדורך האָבן זיי אַיַנגעשטימט מיט דעם, וואָס איהר האָט נישט גייוואָלט דערלייַדן און איהר האָט געבראַכט דערצו, אַז אונזער הייל.גע שט.דט אונזער בית־מקדש זאָלן חרוב גיי.ארן.

אויף יונתנ׳ם בלאָסע לויפן האָט געשוועבט א בימערע שטיל.

– בימט דו דען זיבער, יוסטום, אז זיי.ער אַיַנשטימען מיט רוים שטאמט פון דעם, וואָס זיי ווילן דערהאלטן דעם עלענדען קיום פון אונזער לאַנד און אונזער אַרעם פאלק? האט דען נישט פערבלענדט זייערע אויגן רי מעכטיגקייט פון רוים? צי זאָלען זיי נישט בעצויבערט געוואָרן מיט דעם בלאַנק און מיט די תענוגים, וועלכע אונזער תורה האָט אונז פערוועהרט און די קינדער פון אונזער ווינט לאַנד קאָלען צו זיי נישט דערגרייכן? זייערע פאלאַצען זאָלען פול מיט בילדער פון מענשען און חיות, זייערע טישען בויגן זיך אונטער דער לאסט פון מאכלים, וועלכע קיין שום יוד עסט נישט, מלבושים טראָגן זיי רוימישע, אויף רוימישע בעטען ציהען זיי אויס זייערע גלידער מיט בעקוועמלעכקייט. יוסף פלאַוויוס האָט אַנגעהויבען צו בעקומען רייכע מתנות פון נירונס קעסם-ווייב און אספסינוס האָט איהם געגעבען גרויסע גיטער; אגריפּפּ׳ן האָט טען געגעבען דאָס קעניגרייך פון חאלצידא, וועלכעס איז אבגענומען געוואָרען פון בירוניקה, וועלכע בעקומט... וואָס מעהר ער האָט געהערט, דאָס גיבער זאָלען די וועהרטער אַרוים פון זיין מויל און דאָס מעהר האָבען זיינע אויגען געפלאַמט מיט שנאה. אין זיין האַנד האָט ער קאָנוואולסיש צוגעדריקט עפעס א זאַך, וועלכע איז געווען פערבאָרגען אונטער זיין מלבוש ביי דער ברוסט. קריצעַנדיג מיט די צייהנער האָט ער וויטער געזאָגט:

– דא קען מען זיי נישט ריהרען, דא קען מען צו זיי נישט צוקומען; די בעוואָפענטע רעבטע האַנד פון רוים נעהמט זיי אַרום און שיצט זיי, אבער דאָרט, יוסטום, דאָרט...

ער האָט זיך פונאַנדערגעלאַבט מיט א געשטיקטע שטימע.

– דאָרט, אין ירושלים, האָט דאָס בלוט פון זייערם גליבען זיך געגאָסען אין די גאַסען און פון זייערע צוהאקטע קאָפ־ש לעגן זיך אַרויסגעשפרונגען די מוחות אין האָבען בעשפריצט די היילינע מויערן, וועלכע זיי האָבען נישט געוואלט שיצען!

יוסטום האָט א צימער געטהון.

– א, יונתן! – האָט ער א גרעשרי געטהון – וואָס האבען פון דיר געמאַכט די עטליכע יאהרען, זיט דו בימט אויסק פון דאַנען!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0057-0112 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך האָב דיך געקענט אלס דרייסטען יונגען כאן. אבער אגוט הערץ האסט דו אלץ מאל געהאט: דו האסט געשטרעבט צו פערטיידיגען אלץ פערפאלנטע, אבער מיט בלוט און אכזריות האסט דו זיך געמיאוס'ט... אבער איצט... איצט ביסט דו, ווי א איינ־וואהנער פון דער מדבר, וועלכער קיינמפענדיג נעגען לייבען און בערען, האט ער פערגעסטן די זיסע מענשליכע געפיהלען, דו בישט אזוי, ווי איינער, וואס אין זיינע אויערען האט קיינמאל נישט געקלונגען די גן־עדן־דינע הבטחה פון דעם נביא: „זי ווילען כאבען שפיזען שווערדען גרובאייזענס און פון זייערע שפיזען־שנייד־אייזענס און א שעפעלע ווען מיט א וואלף וואהנען און א קינד וועט זיך שפילען כיי א נעסט פון שאקאלען"!...

אין יונתנ'ס אויגען האט זיך געווינען א אויסדרוק פון ער־בינטערונג.

– צו בישט דו, יסטום, געזאכען אין דעם הייליגען קאף פון נביא און דו האסט זיך דערוואוסט, ווי ווייט אין דער צוקונפט זיין בליק האט דערגרייכט, ווען ער האט זיין גן־עדן'דינע הבטחה נעגעבען? נאר דער אייביגער גאט קען ווייסען, ווען די הבט ה וועט מקוים ווערען. איך, וועלכער איז דורך גאטס האנד ארו סגעצויגען גענוג ערשיינען פון א ים מיט בלוט און פלאמען, איך וויים זעהר גוט, אז די צייטען זענען נאך נישט אנגעקומען. ניט לאנג דער יושר וועט נישט הערשען אויף דער וועלט, ווי לאנג א ן מ נש וועט אנפאלען דעם אנדערן און דער שטארקערער וועט עטען דעם שוואכען, אזוי לאנג טוז די שווערד זין נקמה יאגען די, וועלכער פאלען אב, ווי אגריפוס און יוסף, פון שוואכע און רעכטשאפענע...

– יעדער מענש טראגט אויף זיך א לאסט פון אייגענע זינד–דאס יוסטום געענטפערט מיט טרויעריגקייט – אויב יענע זינדיגען מיט זייער קאלט־בלוטיגקייט און זייער תאוה צו הענוגים און עשירות, זינדיגט איהר מיט אייער צו־גרויסער התלהבות, מיט אייער שגעון, וועלכער וואס איך אין א ים פון אומזעטיגע יסורים, מיט אייער הארט הארץ, וועלכעם מיאוס'ט זיך נישט מיט אכזריות. איהר רוי־ט זיי אבנעפאלענע און פערראטהער און בכי זי היסט איהר „בלוטיגע הענקער"...

– מיר זענען טאקי בלוטיגע מענשען; – האט יונתן אויסגעשריען אויסגלייכענדיג זיך אויף זיין שטוהל.

און אין דער רגע האט געבלאנקט אין זיין האנד א פערבלוטיגט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0058-0113 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מעסער , וועלכעם האָט אויסגעזאָגן , ווי אַ קורצע , צווייַ־שאַרפּיגע שווערד .

– יאָ , יוסטוס , אַ היציגער בין איך . ווען איך האָב געקענט , האָב איך אָבגעהאַקט בלויטיגע ווינטרויבען אין דעם ווינגאַרטען פּון אדום און נאָך הינט בין איך גרייט זיי צו האַקען ... מיט דעם אָט , שנייַדטעסער .

יוסטוס האָט זיך פּערשטעלט די אויגען מיט די הענד .

– בעהאַלט דאָס געזאָגט ! – האָט ער שטיל געזאָגט – די שווערד קען דיך נאָך אויסגעבען ... צו וואָס טראָגסט דו זי בכּלי זיך ? ... אין דיין משוגע הארץ קען לייכט אָנקומען אַ האוה ...

יונתן האָט גיך אַרייַנגעזוקט דאָס טעסער אין בוזעם און מיט אַ ביטערען שמייכעל האָט ער געזאָגט :

– האָב נישט קיין מורא ! דיין אנריפֿון וועט קיין עולה נישט געשען. לאַנג און שרעקליך האָב איך גע'לויטען , איך ווייל איצט אברוהען . איך וועל נעהן וויַיט פֿון דאַנען , אין אַ שטיל ווינקעלע וועל איך בויען מיין הויז און צוזאַמען מיט מיין פֿרוי וועל איך ערציהען מיינע זינען , וועלכע איך וועל אָבער לאָזען אַ ירושה ...

יונתן האָט אויפֿגעהערט צו רעדען . פֿאַר מנחם'ס הויז איז פֿאַרביי געגאַנגען אַ מחנה האַלב־נאַקטיגע און בארפֿוסטע מענשען , וועלכע זענען געפֿיהרט געוואָרען פֿון פֿרויען , וואָס האָבען געהאַט גרינע אויף פֿערשיידענע אינסטרומענטען , די טענער האָבען געהאַט גרינע קרעֶנץ אויף די קעפּ און אין די הענד האָבען זיי געהאַלטען פֿערוועלקטע רויזען .

– געזונד און גלויק דעם הערליכען טיטוס , דעם זוהן פֿון געטרייכען צעזאַר ! געזונד און גלויק ביירוניקה'ן , דער שענער געליבטער פֿון טיטוס'ן !

– הערסט דו , יוסטוס ? הערסט דו דאָס ? – האָט יונתן שטיל געזאָגט מיט כעס .

– אַ נאַמען פֿון אַ יודישער מאַכטער דערמאָהנט די נידערטרעכטיגע באַנדע מיט דעם נאַמען פֿון דעם , וואָס האָט אונזער לאַנד חרוב געמאַכט ! קען דאָס זיין , יוסטוס , אַז זי זאָל קענען ווערען זיין וויַיב ? צי וועלען מענשען דאָס קענען צוזעהן ? אַזוי שווער בעליידיגט זאָלען ווערען אונזערע שמערצען און אונזערע חורבנות ?

יוסטוס האָט אראָבגעבויגען דעם קאָפּ און גענטפֿערט :

– ליידער ! אַזוי וועט , ליידער , זיין ! טיטוס לויבט זי מעהר פֿון זיין אויגען־אפּעל , און זי ... צי קען אַ פֿרויענצימער אבוואַרפֿען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0058-0114 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי האַנד פֿון אַ זעהר שעהנעם מאַנספֿעזאָן, וועלכער איז נאָך דערצו דער טעכטינסטער אויף דער וועלט? טיטום איז דער שעהנסטער מאַנספֿעזאָן אין רוים און דער נאכפֿאלגער פון אספֿסינום'ן.

– איך האָב זי אַ מאָל געזעהן – האָט יונתן געזאָגט זיעניד. פֿערטראַכט – איך האָב זי געזעהן בעת די ערשטע אויפֿשטאַנדם בעזיעגונגען אין ירושלים, וועלן זי איז ארויסגעגאַנגען אויפֿן דאַך פֿון זיהר פֿאַלאַץ מיט שארלאָט און גאָלד איז זי אין גאַנצען בעדעקט געווען. די הענד האָט זי דאַמאלס צו אונז אויסגעצויגען, בעטענדיג אונז, מיר זאָלען זיך פֿונאַנדרגרעהן, זיך בערוהיגען און נישט צייהען אויף זיך די נקמה'דיגע האַנד פֿון די רוימער... זי איז דאַמאָלס חשרליך שעהן געווען און דאָס פֿאלק האָט געשריען צו איהר: „דו ביסט אַ אייניקעל פֿון די חשמונאים, זי אזוי, ווי דיינע זידעס זענען געווען! זי אזוי, ווי יהודית, ויעלכע האָט געהרגעט דעם שונא פֿון יודען, הולפֿרנום! נעהם אין דיין האַנד די שווערד און מיט דעם גיסט פֿון דיינע אבות, געה פֿאר אונז אין דער מלחמה, ווי דער עמוד אש איז געגאַנגען פֿאר יודען אין דער מדבר!" אין דעם מאָמענט האָט זי געקענט זיין די נשמה פֿון איהר פֿאלק, זיין קראַפֿט און זיין לויב און – אפשר אויך זיין ישועה... אבער זי...

– איך ווייס – האָט יוסטום געזאָגט – צוואַמען מיט איהר ברודער איז זי ענטלאָפֿען פֿון ירושלים...

– זי איז ענטלאָפֿען און איהר זיכערהייט האָט זי געזוכט אין דער מחנה פֿון די רוימער! דאָרט האָט טיטום מיט איין האַנד גערופֿען פֿייער אויף ירושלים און מיט דער אנדערער האַנד האָט ער איהר געגעבען טיירער מתנות... א, אייביגער גאָט! צי וועט קיין איינער פֿון דיינע דונערן נישט ארייַן צווישען די טענשען, אום עם זאָל צוריסען ווערען דער פֿערבאַנד, וועלכער ברענגט אונז אזוי פֿיעל שאַנד?

יונתן האָט דאַמאָלס שרעקליך אויסגעזעהן. זיינע אויגען האָט ער אויפֿגעהויבען צום הימעל, זיין אויסגעדאַרט פנים האָט זיך פֿערקרומט און אין זיין האַנד האָט ווידער געפֿלאַנקט דאָס מעסער. יוסטום האָט איהם אָנגעחאַפּט ביי די הענד.

– בערוהיג זיך! דאָס, וואָס דו קענסט אזוי נישט דערלויבען, וועט אפשר נאָר נישט געשעהן. טיטום וואָלט שוין לאַנג חתונה געהאַט מיט בירוניקה'ן, וועלן זיין פֿאטער וואָלט נישט נעוועזן געווען דעם. אספסינום ווייל, אז זיינע זיהן זאָלען חתונה האָבען מיט טעכטער פֿון די גרעסטע פֿאמיליעם אין רוים, אום דערמיט געהויבען צו ווערען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0059-0115 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בײַ דעם פֿאָלק, וועלכעם גערעדט גוט, אז ער שטאמט פֿון אַ נידריגע משפחה. וועָן דער אדלר פֿון רוים וואָלט נישט געוואָלן געבן דעם, אז דער קינפֿטיגער צעזאר זאָל חתונה האָבן מיט אַ פֿרוי פֿון מזרח, וועָן עם וואָלטן נישט געוועזן נעבן דעם די פֿילאָזאָפֿן, וועלכע האָבן דאָ אַ גרויסן איינפֿלום און זיי האָסן יודן צולײַב זייער אמונה, וועלכע זיי האַלטן פֿאר אַ פֿינסטערע מאַכט – וואָלט שוין טיטום לאַנג חתונה געהאַט מיט בירוניקה'ן. וויסט דו, יונתן, וואָס עם האָט פּאַסירט מיט דעם פֿילאָזאָף הערַאס, וועלכער האָט עפֿענטלעך טיטו'ן, וויל ער וויזט אָפֿן, אז ער לײַעבט בירוניקה'ן? אויף אַ עפֿענטלעכן פּלאַץ האָט מען איהם דעם קאָפּ אָבגעהאַקט. אַ שרעקליכע שטראָף האָט פֿאר דעם הונדערט טויזענד פֿערזאַמלטע דיאָנעזיום פֿון פּרוזיא. אין צירק, פֿאר הונדערט טויזענד פֿערזאַמלטע מענשען, האָט ער געשריען צו טיטו'ן, ער זאָל צוריק צו זיך פֿערלאָזענע פֿרוי, מארציא פֿורמילי, און בירוניקה'ן זאָל ער אָבשיקען אין איהר פֿאטערלאַנד... דיאָנעזיום'ן האָט מען עפֿענטליך געזאָגט מלכות און פֿון רוים האָט מען איהם אַרויסגעטריבען. אָבער די קרובים און גוטע־פֿרײַנד פֿון מארציא פֿורמילי זענען געבליבען אין רוים און דורך זיי ווערט פֿערגרעסערט די צאָהל פֿון צעזארס שונאים, וואָס אָן זייער שפּיץ שטעהען דער פּרעטאר העלוויריוס און דער פֿילאָזאָף מוזאָניוס...

יונתן האָט אויסגעהערט די ערצעהלונג מיט נײַגיריקייט.

– יוסטוס! – האָט ער לאַנגזאם געזאָגט – כּבן וויל ען די רוימער נישט דעם שידוך, וויל זיי פֿעראַכטען און האסן אונז... און צווישען אונזערע בריעף האָט זיך נישט געפֿונען קיין שום דרײַסטער, וועלכער זאָל זיך געגען שטעלען?...

– וויַ קען זיך בײַ אונז געפֿינען אזא דרײַסטער? – האָט יוסטוס געענטפֿערט – די, וועלכע געהערען צו בירוניקה'ס גוטע פֿרײַנד וויל'ן, אז זי זאָל חתונה האָבן מיט טיטו'ן, וויל לויט זייער מיינונג, וועט דאדורך זייער כבוד גרעסער וועלן אין אונזער פֿאטערלאַנד וועט געהאַלטן וועלן; אַנדערע זענען אָרימ, פֿערחשך'ט, בעלי־יסורים, בעשראָקן און ווי קרעטן אַרבײַטן זיי אונטער דער ערד...

יונתן האָט נישט געענטפֿערט און איז געוואָרן זעהר פֿערטראכט, יוסטוס האָט איהם די פֿערטראבטונג נישט איבערגעריסן. ער האָט זיך אײַנגעקוקט אין זײַן פּנים און אומזיסט האָט ער געזוכט שפּורן פֿון דער יוגענד אויף דעם געזיכט פֿון זײַן חבר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0059-0116 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף דין טרעפ, וועלכע האבען געפֿירט פֿון דער שטוב אויף
דעם פֿלאצען דאך, האט זיך פלוצלינג געוויזען מירטאלא. אין איין
האנד האט זי געהאלטען א שיסעל, וועלכע איז פֿול געווען מיט
פֿרוכטען און אין דער אנדערער האנד – א קרינג פֿון רויט לעהם.
באלד דערנאך איז זי געשטאנען פֿאר יוסטוס'ן און יונתן'ן מיט
איהרע פֿייערינגע לאקען, וועלכע האבען זיך אראבגעלאזט אויף איהר
ווייס פנים און דארע ארעמעלן.

– מיין פֿאטער, מנחם-האט זי געזאגט אראבלאזענדיג די
אויגען – האט מיך געהייסען, ארויסגעהענדיג פֿון דער היים, מכבד
זיין דיך, יוסטוס, מיט פֿרוכטען און ווין. איך האב אלזא געבראכט
פלוימען, טייטלען, מאנדלען, פֿייגען און ווין, ווי מיר זענען אים
שטאנד.

זי האט געזאגט די ווערטער שטיל, מיט א שמייכעל אויף דין
ליפֿען, נישט אויפהויבענדיג די אויגען אויף די צוויי מאנספֿערזאנען.
זי האט באלד געוואלט אויסקגעהן, נאר יונתן האט זי פֿערהאלטען.

– געה נישט אוועק! – האט ער געזאגט – פֿאר וואס עמטלויפֿסט
דו שטענדיג פֿון מיר? זעץ זיך, איך ווייל אויף דיר קוקען.

זי איז דארט געבליבען, נאר געזעצט האט זי זיך נישט.
דעם ארעם האט זי אנגעשפֿארט אן דער בעצוימונג פון דאך און
געקוקט ווייט מיט א אונבעוועגלעכען בליק. יוסטוס האט געגעסען
עמטליכע פֿרוכטען, אויסגעטרונקען א בעכער ווין און זיך אויפֿגע-
שטעלט.

– איך מוז שוין גיהן. די זון יוענט באלד אונטערגיהן...
מירטאלא האט איהר פנים געווענדעט צו יוסטוס'ן.
– באלד וועט די זון אונטערגיהן? – האט זי געפֿרעגט
יוסטוס'ן.

יוסטוס, וועלכער האט מיט פֿערגניגען געקוקט אויף איהר,
האט געענטפֿערט מיט א שמייכעל:

– זיהה דארט... הינטער דער גרופּע פֿלאצע דעכער.., זעהסט
דו דעם קיילוכיגען בויגען גערמאניקום?

זי האט געקוקט דארט הין, וואו יוסטוס האט איהר געווינזען
מיט'ן פֿינגער אין האט געשאקעלט מיט'ן קאפ.

– ווען דער בויגען הויבט זיך אן באהען, ווי איצט אין רויטע
שטראהלען, גיהט די זון באלד אונטער. וואס איז דיר? דיינע
אויגען האבען בעקומען עפעס א משונה'דיגען אויסדרוק און מיר
דאבט זיך, אז דו האסט א צימער געטהון...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0060-0117 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– א קיהל ווינדעל איז דאָ אַנגעקומען פֿון טיבר און פֿון דעם בוינען... סיט דיַ שטראַהלען... האָבען מיַינע אויגען געבלענדט...

– זי שעהמט זיך, יוסטום – האָט יונתן שטיל געזאָגט – ווען זי האָט דיר געזענטפערט, האָט איהר פּנים בעגאָסען א רויטלינקעט, ווען עהנליך צו דעם רויטלינקעט פֿון הימעל אויף מזרח־זיַט, בעת דיַ זון גייהט אויף...

– זי איז שעהן און פֿול טיט חן – האָט יוסטום אויך שטיל געזענטפערט און זיפֿצענדיג האָט ער ווייטער גיזאָגט – הלואי זאָלסט דו ביַ דיַן געליעבטע קומען גיך בערוהיגען דיַן הארץ!...

נאָך א ווייל איז ער אויפגעגאַנגען און מירטאַלא האָט ווידער גענומען א בעווגונג, ווי זי וואָלט געוואָלט אויפקומען.

– שטיי אויף! – האָט יונתן ווידער געשריען.

זי איז געשטאַנען פֿאר איהם צומישט.

– זיץ זיך דאָ נעבען מיר.

זי האָט זיך גיזעצט אויף דעם ארט, וואו יוסטום איז פֿריהער גיזעסען און האָט אויף איהם גישט אויפגעהויבען דיַ אויגען.

– פֿאַר וואָס ענטלויפֿסט דו פֿון מיר? צו בעהאַנדעלסט מיך אזוי, ווי אויך וואָלט גיוואָלט א פֿרעמדער. זיַ האָסט דו מיך קיינמאָל נישט גערופֿען ברודער? מיר זענען ביידע אויפגיוואקסען אונטער איין דאך. זיַ האָב איך דיר א מאָל א עולה געטהון?

ווען ער האָט גיזאָגט דיַ ווערטער, איז זיַן בליק גיוואָלען ליעבליך, נאָר דער קלאַנג פֿון זיַן שטימע איז גיוואָלן רויה. ער איז אזא לאַנגע צייט גיוואָהנט גיוואָלען צו שרייַען אין מלחמה, אז ער האָט שוין נישט געקענט רעדען ליעבלעך.

– דו האָסט אויפגעהויבען אַביסעל דיַינע אויגען, מירטאַלא! קוק אזוי אויף מיר ווייטער!... פֿון דיַינע אויגען פֿלויסט אויף מיַינע וואונדען א היילענדער באַלזאַם...

ווען ער האָט אַרויסגערופֿען עראינערונגען פֿון זייער קינדהייט, האָט זי מאַקי אויפגעהויבען איהרע אויגען און געקוקט אויף איהם מיט שרעק, אבער אויך מיט ליעבשאפֿט. ער האָט זי באלד אָנגענומען ביַ דער האַנד. און זיַן דאַרף, שוואַרצע האַנד, איז געווען הארט, מען האָט אן איהר געשפירט, אז זי איז געוואָהנט צו חאפֿען געוואָהר מיר פעם און דיַ רויטע העפֿטען, ווען זי האָבען בעדעקט דיַ האַנד, האָבען אויסגעדרעהט איהר פּנים און ווידער האָט זי א ציטער געטהון. א! אין א אַנדערע וועלט, האָט א אַנדערע, ווייַסע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0060-0118 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אײדעלע האנד איהר אזוי זעם געדריקט דיך האנד, אז טײכען מיט פֿערגנוגען האבען פֿון דער האנד געפֿילסט אין איהר הארץ...

– דו האסט מורא פֿאר מיר, ווילד קינד! דו ווײסט נישט, ווי צו אבטען א מענש, וועלכער איז אבגעשוואכט געוואָרען אין היילונג מלחמות? דו פֿערשטעהסט נישט וואם דאם איז א מענש, וועלכער האט געקעמפֿט פֿאר גאטס פֿאלק?...

זײנע אויגען האבען געברענט פֿון כעס און זיין האנד האט הארטער געדריקט דאם קלײנע העדטעל פֿון מירטאלא'ן.

באלד איז ער אבער רוהיגער געוואָרען.

– בין איך דען שטענדיג געווען אזוי הארט וויַ היַנט, דערטאָהן זיך מירטאלא, אונזער פֿערגאנגענהײט. זומער-צײט האב איך דיר געבראכט רויזען פֿון צעזאמרם גארטען; ווינטער האב איך דיך צוגעדעקט מיט מײן מאנטעל. דו ביסט נאָך דאמאלס געווען א קלײן מײדעלע. א מאל האב איך דיך אבגעראטעוועט פֿון אונטער דיַ פֿים פֿון א פֿערד. נעכטען האסט דו מיך אבגעראטעוועט, פֿער-שטעלענדיג מיך פֿאר דעם פֿיַנדם אויגען. מײן הארץ איז א מאל געווען ווײך, גוט, נאר דיַ מלחמה און דיַ יסורים, וועלכע איך האב געליטטען, ווען איך בין געווען נע-ונד, האבען אין מיר אנגעצונדען א פֿײער. איצט, ווען איך קוק אויף דיר, קומט צו מיר צוריק מײן יוגענד. דו ביסט מיר לײבער פֿון מײן אויגען-אפֿעל...

אין זײנע שווארצע אויגען האט געבלאנקט א פֿלאם, ווי אין דיַ אויגען פֿון א דורשטיגען וואם רייזט פֿיַעל טעג אין דער מדבר, אין פֿלוצלונג קומט ער צו א טײַכעל מיט קיהל וואסער. מירטאלא האט נאָך אלץ אויסגעדרעהט דאם פנים פֿון איהם אין איהרע בלאסע ליפּען האבען זיך שטיל איבערגעחזר'ט דיַ ווערטער:

– „אויגען האסט דו שיהנע, מירטאלא, און דיַינע ליפּען זענען, ווי קרעל, וועלכע זענען בעגעצט מיט טהוי"...

און פֿון וויַטענם האט זיך געהערט א שטימע, וועלכע האט א מאל דיַ ווערטער ארויסגעזאגט אין דער קיַנגגעגנדער לאטײַנישער שפּראַך. איצט האבען צוויי שטימען געדעדט צו איהר: איינע א נאהנטע, וועלכע האט געקלונגען הארט און טרויריג דא, נעבען איהר; דיַ צוויטע – א יונגע, פֿרישע, זינגעדיגע, וויַטע, וועלכע איז אזוי וויַט פֿון איהר, וויַ זי וואלט פֿון אַנדערע וועלט אנגעקומען...

– דיַ בלוטיגע מלחמה און דיַ לאנגע צײַט, אין וועלכער איך בין געווען נע-ונד, האבען פֿון מיר געמאכט דאם, וואם איהר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0061-0119 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בין. עס איז אבער שוין פֿאראיבער די צייט פֿון מלחמות און יסורים. דאָ וועל איך מיט דיר חתונה האָבן, מיין געליבטע, שטיל, בעשיידן, ווי עס געהער צו זיין אין דער צייט פֿון גלות. איך ווייל נישט קיין קראנץ אויף מיין קאָפּ און נישט קיין פֿלייטן און צימבאָלן בײַ מיין חופה; מען וועט דיך נישט טראָגן צו דער חופה אין א בלאנקענדע לעקטיקע און מיידלעך וועלן דיינע האָר נישט בעצירן מיט בלומען... די חתונה פֿין א בעזונטן מוח איך זיין אײַנגעהילט אין א הײַלינ טרויערנקייט.

מירטאלא איז וואָס א מאָל בלאסער געוואָרן און האלטענדיג דאָס פּנים אויסגעדרעהט פֿון יונתנ'ן, האָט זי געזאגט:

– „פֿערבליב אין פֿאניאם הויז, שעהנהייט און לוסטיקייט וועלן דיך דאָ ארומנעהמען אין זייערע ארעמען און איך וועל ד"ה לערנען די קונסט פֿון מאלערי"...

צוציהענדיג איהר האנד צו זיך ברוסט, האָט יונתן וויטער געזאגט:

– איך וועל דיך פֿיהרן מיט זיך אין א גלות-לאנד, אבער דאָרט וועט אונז קיינער נישט געפֿונען און קיינער וועט נישט שטערן אונזער רוה. אין א נידריג און פֿינסטער שטיבעל, וועלכעס וועט פֿערבאָרגן פֿון דער וועלט מיט די וועגד פֿון די גאליישע בערגער, וועלן מיר זיך א נידער שטעלן צוויי וועבער-שטוהלן, אויף וועלכע איך וועל וועבן און דו וועסט העפֿטן. מיט אונזער ארבייט וועלן מיר פֿערדינענען אויף ברויט פֿאר אונזערט וועגן און פֿאר אונזערע קינדער וועגן. אזוי וועלן מיר דורכלעבן אונזערע טעג, זיענדיג פֿערגעסן פֿון אלע...

– „איך וועל פֿון דיר מאכן די צוויטע יאיא פֿון קריזקאם... א קענינגין וועסט דו זיין אין דער בעציבערטער מלוכה פֿון קונסט... איך וועל דיך ארומנעהמען מיט אלע תענוגים פֿון לויב און ליעבע"!...

– אין א הייסן זומער-טאג וועל איך דיך ארויספֿיהרן, מיין פֿרוי, אין א ווינגארטן, וועלכען מיר וועלן מיט אונזערע אײַגענע העגד פֿערפֿלאנצן און דאָרט וועלן מיר זיך אברייסן ווינטרויבן בין די זון וועט אונטערגעהן...

– די זון גייהט אונטער!... – האָט מירטאלא פֿלוצלונג אַנגעשריי געטהון.

– וואָן די ליכטיקייט פֿון דער זון וועט אין גאנצן פֿער-לאשן וועלן, וועלן מיר געהן אין שוהל און דאָרט וועסט דו

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0061-0120 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צוזאמען מיט דער גאנצער קהלה הערען וואס איך וועל דער־
צעהלען . . .

– לאז מיך אב, יונתן ! די זון גייהט אונטער !

איהר קליינע האנד האט אומזיסט זיך געמפערט ארוים־
צורייסען זיך פון יונתנ׳ס האנד ; ער האט זי נישט אבגעלאזט . זיין
בליק האט ער איינגעזונקען אין איהר פנים און האט ווידער שטרענג
געזאגט :

– וואוהין ווילסט דו גייהן ? מנחם איז נאך נישט צוריק־
געקומען פון דעם וועלדעל עגעריץ . . . שרה׳ס טעכטער רופען דיך
נאך נישט, דו זאלסט גייהן מיט זיי צוזאמען . . .

– די זון גייהט אונטער ! לאז מיך אב !

– וואוהין ווילסט דו גייהן ? מירטאלא ! מירטאלא !

וויין ער האט אויסגעזאגט איהר נאמען, האט זיין שטימע
געקלונגען שטרענג, אימה׳דיג .

– די זון גייהט אונטער ! . . .

– צי וועסט צוזאמען מיט דער זון אונטערגייהן אויך א זינדיגע
האפנונג דיינע ?

– די זון גייהט אונטער ! לאז מיך אב !

– הער אוים, מירטאלא ! – האט ער געשריען – פאר וואס
דערהיצט דו זיך און דו צימערסט און אין דיינע אויגען בלאנקט
א פייער און טרערען פליסען פון זיי ? וואוהין ווילסט דו גייהן ?
וואס אינטערסירט דיך אזוי דער זון־אונטערגאנג ? ווער איז גיווען
דער יונגער מאן, מיט וועלכען דו האסט געשמועסט שפעט ביי
נאכט, ווען איך בין אנגעקומען ? צי וועסט דו אויך בחרפה מאכען
אונזער פאלק ? צי דו . . . ווי בירוניקה . . .

מירטאלא איז פערשעהמט געוואָרען און האט זיך פעשטעלט
די אויגען מיט דין הענד .

– ניין, יונתן, ניין . . . לאז מיך נישט אב, יונתן ! איך וועל
בלייבען ביי דיר, לאז מיך נישט אב !

זיפצענדיג האט זי אנגעהאפט זיין ארעם, און עם האט זיך
געדאכט, אז זי וויל זיך צו דעם ארם צושמידען . ער האט זי אבער
אבגעשטופט פון זיך און איין דער וועלבער רגע, איז איהר דורכנע־
לאפען פאר די אויגען א בלאנק און א אבקלאנג פון שמאל האט זיך
געהערט . יונתנ׳ס קירצע שווערד האט זיך ארויסגעזוקט פון אונטער
זיין מלבוש, בעת ער האט זיך געוואלדיג א וואורף געטהון און זי
איז געפאלען ביי מירטאלא׳ס פים . זי איז אבגעשפרונגען פון ארט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0062-0121 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין מיט טויט־שרעק האָט זי געקוקט אויף דער שוועד, וועלכע יונתן האָט נישט אויפגעהויבען פון דער ערד. זיין בליק, וועלכער איז געווען אזוי שארף, ווי זיין שוועד, האָט ער אינגעזונקען אין דעם פנים פון מיידל, וועלכעם איז וואם אַ מאל בלאסער געווארן אין מיט אַ בעוועגונג, וואם איז געווען פול מיט פעראכטונג, האָט עס זיך נאך מער אויסגעדרעהט פון איהם. צווישען זיי האָט אַ זון־שטראהל אָפגעשלאָגען אויף דער שוועד, וועלכע האָט אינט מיט איהר בלאנק פערבלענדט די אויגען. מירטאלא האָט פערמאכט איהר אויגען און פאר איהר האָט זיך געשטעלט, דאָ, נעבען דעם געווען וועלכעם ברענגט טויט – אַ געווער פון קונסט: אַ פענזל פון אונטער וועלכען עס קומט ארויס אַ ווייסע לילי. אין דער זעלבער מינוט איז אויף דעם דאך אנגעקומען כנחם, וועלכע האָט אַ צישער געטהון דערוועגנדיג די שוועד, וועלכער יונתן האָט אויפגעהויבען פון דער ערד. יונתן האָט זיך אויפגעשטעלט און געזאגט:

– יוסטום איז דאָ געווען. ער האָט מיר געזאגט, אַז די געצענדיגער אליין זענען אין כעם אויף דער אונפערשטאנדיגט פון בירונקה'ן. פאר וואם האָט זיך צווישען אנד נישט געפונען קיינער, וועלכער האָט געזאלט פרובען זי אָפצוהאלטען פון איהר שרעקליכער זינד, וועלכע פערמס'ט די נשמות פון אונזערע פרויען? נישט איין ווידישע מאָמטער וועט זיך פערגלוסטען צו טהון, ווי בירונקה!...

אונטען האָבען עטליכע יונגע פרויען־שטימען געפונען מירטאלא'ן. דאָם מיידל איז גיך ארעבגעלאָפען פון די טרעפ און פאר דער טהיר פון הויז האָט זי געהאלטן עטליכע מינוטען, וועלכע האָבען זי בעוואָרפען מיט פראגען און אננעהמענדיג זי בני די העגד, ארמען און האלז, אבען זיי זי געוואלט פיהרען מיט זיך.

– אונזער מוטער האָט אונז נישט געהיסען קומען אהן דיר. זי האָט זיך שוין פערבענקט נאך דיר! – האָט געזאגט לאבענדיג שרה'ס יונגסטע טאכטער, לאה, ווייזענדיג איהרע שענע־ווייסע צייהנער.

די עלטסטע שוועסטער, רחל, וועלכע איז געווען אַ הויכע און שענהן געקליידעט, האָט געזאגט צו מירטאלא'ן:

– זייט דען בעליעבסטער איז געקומען, בינט די שטענדיג פערטראכט און שווייגענד. די קלערסט אודאי שטענדיג נאר וועגען דעם גלויק, ויאם גאָט האָט דיר געגעבען, שענקענדיג דיר אזא גרויסען מאן פאר אַ געליעבטען!...

– מיין פאטער, דער אלטער און קראנקער אהרן, וועלכער האָט מיט דיר צוזאמען גע׳פלענט עסען פריהשטיק אין דער זיילע־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0062-0122 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האלץ, איז הײַנט געקומען אין דעם הויז פֿון שרה'ן, אום ער זאל צוזאַמען מיט שמעונ'ען גיין אין שוהל. ער ווילּ אויך זיַין דאָ, ווײַל דו ביסט אַלץ מאָל געווען, ווי א פּערל אין זײַנע אויגען, דאָרט, וואו אַרום אײַך בײַדע זענען געווען בלויז פֿרעמדע מענשען.

די ווערטער האָט געזאָגט א אויסגעדאַרט, אָרימ געקליידעט מיידל מיט אַבאַם פּנים'על און מיט גרויסע אויגען, וועלבע האָבען אויסגעדרוקט לײַדען. מירטאַלא האָט היים געקושט אהרנ'ס אָרימע טאָכטער, וועלכע זי האָט אלץ מאל מער געליעבט פֿון איהרע אלע חבר'טעם, ווײַל זי האָט אויך שטענדיג געבענקט נאָך עפּעם שיינעם, גוטעם, וועלכעם מען האָט אין טראַנסטיבעריס נישט געזען. די מיטלעלע טאָכטער פֿון שרה'ן, די קלײַנע, לעבהאַפֿטיגע, פֿײַעריגע מרים, האָט מיט אונגעוויילד געטופּעט מיט איהרע קלוגע געדאַנקען סאַנדאַלען.

– דעם גאַנצען אָוונד ווילט איהר אפשר דאָ בלײַבען, כּי דער טהיר פֿון מנחם'ן! – האָט זי געשריען – אז איהר עפֿענט דאָס מויל, ווייסט איהר שוין נישט ווען אויפֿצוהערען רעדען! אַנשטאָט זיך צו קושען, קוק, מירטאלא, אויפֿ'ן היכל! אייער מיר ווילען קומען א היים, וועט די זון אין גאַנצען אונטערגעהן!

מירטאַלא האָט געקוקט אויפֿ'ן היכל און דערזעהן, אז די זון הויבט טאַקע אָן אונטערצוגיין און פֿון היכל צעזאר'ס געטער רוקט זיך אַרויס א עק פֿון דער האַלבער לבנה.

– געהט א היים! – האָט זי גיך געזאגט – איך ווער באַלד דאָרט-הין קומען... איצט מוז איך גיין... איך מוז... דאָרט-הין צו דער ברוק, צום בויגען...

זי האָט געמאכט א בעווענונג, ווי זי וואלט געוואלט לויפֿען, פֿליהען. נאָר פּלוצלונג האָט זי ארומגענומען אהרנ'ס טאָכטער און צישטערנדיג האָט זי גזאגט:

– איך גיה מיט אײַך... שוין גיה איך... נעהמט מיך מיט זיך!...

די מיידלעך האָבען נישט בעמערקט די ענדערונגען, וואס זענען פֿאָרגעקומען אין מירטאַלא'ן און זי זענען גיך געגאַנגען מיט איהר אין שרה'ס הויז, פֿון וואַנען זי זיַ זענען געגאַנגען צוזאמען מיט א גאַנצע חוואַלע מענשען אין דער שוהל, וועלכע איז געווען העכער פֿון אַלע בנינים אין טראַנסטיבעריס.

די שוהל אין טראַנסטיבעריס איז געווען נישט נאָר הויך,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0063-0123 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָבער אויך רײַך בעצירט. עס האָט זיך געדאַכט, אז דאָס נאַנצע רײַכטהום, וועלכעס האָט זיך געקענט געפֿינען אין דיר נידרינגע הײַזלעך, האָט געפֿלויסט אין דער שוהל ארײַן. זי איז געווען דער איינציגער בנין אויף דעם ארט, וועלכער איז געווען געבויט פֿון צינגל און מאַרמאָר־שטיינער. די טהיר פֿון דער שוהל איז געווען הויך, בריים און בעצירט מיט קאָרינטער קופּער. אינווענדיג איז די שוהל געווען גרויס און הויך, די וועגד און דער סופֿיט זענען געווען זהר וויים. בעלײַכט איז די שוהל געווען מיט א מעגגע לאָמפּען. אין מיטען איז געווען א פֿערגאָלדערטער בעצוימונג, וועלכע האָט אָבגעטיילט די העלפֿט, וואָס איז געווען בעשטימט פֿאַר מענער פֿון דער העלפֿט, וואָס איז געווען בעשטימט פֿאַר פֿרויען. בײַ איין וואַנד איז געווען דער ארון־קודש צוישען רעהטען פֿון פֿערגאָלדעטע זײַלען, אויף וועלכע עס האָבען זיך געהאַלטען אין דער הויך צוויי טאָוולען מיט גאָלדענע אותיות פֿון די עשרת הדברות און אונטער זיי האָט געהאַנגען א פֿורפֿור־פֿרוכת. די טהיר פֿון ארון קודש איז געווען בעצירט מיט קרענץ פֿון דאַרע צווישען פֿון צעדערבוימער און עהל־בוימער. די צווייגען זענען געבראַכט געוואָרען פֿון די צעדערען פֿון לבנון און פֿון די עהלבוימער, וועלכע האָבען בעצירט דעם בארג ציון. שוין לאַנג זענען זיי פֿון דאָרט געבראַכט געוואָרען. זיי זענען פֿערוועלקט און פֿערדאָרט געוואָרען און דאָס האָט מען זיי פֿון דעם ארון־קודש נישט אַראָבגענומען, בינו מען האָט געבראַכט פֿרישע. צווישען גאָלדענע זיבענרעהרינגע מנורות האָבען העל בעלײַכט דעם ארון־קודש און די בימה, אויף וועלכער מען איז אַרויפֿגענאַנגען מיט עטלישע מאַרמארנע טרעפּ.

פֿון אַלע געסלעך זענען אָנגעקומען מענער און פֿרויען. שמעון האָט זיי אַלע צונויפֿגעפֿען, בעשטימענדיג די פֿערזאַמלונג אין אויענד, כדי עס זאָלען קענען קומען נישט נאר רײַכערע, נעלכע האָבען ציים, אָבער אויך אַלע: „פֿון האַרץ־העקער בין צום וואַסער־טרעגער", ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען.

אין דער שוהל האָבען זיך פֿערזאַמלט עטלישע טויזענד מענשען, מענער אין איין זײַט פֿון דער בעצוימונג און פֿרויען אין דער צווייטער זײַט. וועג די שוהל איז שוין כמעט פֿול געווען, האָט מען געזעהן א ערשיינונג, וועלכע איז אַנדערשוואו נישט בעמערקט געוואָרען. די עטליכע טויזענד מענער זענען בעשטאַנען נאר פֿון זקנים, מענשען, וועלכע האַלטען שוין בײַ אלט וועדען אוי

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0063-0124 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יונגע יונגלעך מיט קינדער. איין דור, דער דור פון יונגע־לייט האט געצילט דערט געפעהלט. פאר עטליכע יאהר, ווען די היילונג מלחמה אין ירושלים האט זיך אנגעהויבען, האט דער דור אויס־געוואנדערט אין דעם פאטערלאנד און – קיינער איז נישט צוריק־געקומען. פיעל זענען אומגעקומען אין דער בזוטינגער מלחמה און אין דער שרפה פון בית־מקדש; אנדערע זענען צושפרייט געוואָרען אויף דער וועלט און האבען גלייטען הונגער און עלענדקייט; נאך אנדערע זענען נעפאנגען געוואָרען און זענען ביי די פיינד געווען שקלאפען. אין געווהנליכען לעבען האט מען דאס נישט בעמערקט, אבער ווען די נאנצע געמיינדע האט זיך פערזאמעלט אויף אייר האבען טויזענדער אויגען מיט אמאל דערזעהן, אז עס פעהלען זיי די טהיערסטע קרעפטען און די גליעבטסטע פון זייער הערצער. דאדורך זענען טרויערינ נעווען די אלע טויזענדער מענשען, ווען דאס פערזאמעלט; טרויערינ האבען אויסגעזעהן די טליתים מיט די שוואַרצע פאסען, אין ווען זיי זענען נעווען איינגעהילט. פריהער האבען די טליתים געפלעגט צו זיין געווענדט נאר פון ווייכע, נאר זייט דאס בית־מקדש איז חרוב נע־ווארען, האט מען אנגעהויבען צו מאכען אן זייערע בערנען שוואַרצע פאסען אלס סימן פון אבלות. נישט אזוי טרויערינ האבען אויס־געזעהן די פרויען, ווען זיך פערזאמעלט אין שוהל. עס האבען דארט געבלאנקט יונגע, געזונדע, שמייעלדינע פנים'ער. עלטערע פרויען האבען געטראגען אויף די קעפ פיעל פארבינע מוראבאנען, אדער הויבען. אנדערע פרויען האבען געטראגען ווייסע, לאנגע שלייערם, ווען די האבען בעדעקט זייער גאנצען קערפער און אריסגעזעהן האט מען נאר צוויי גרויסע, ברענענדע אויגען. ערטערווייז האבען געבלאנקט גארדינע שטערנבענדער מיט גרויסע פערל אין מיטען, האלזבענדער און טהיערע אויהרינג. ערטערווייז האט מען אויך געזעהן טערען, ווען די האבען געבלאנקט ווי בי־לאנטען ביי דער לינטשינקטי פון די לאמפען און יונגע, טרויערינע אויגען, ווען די האבען געקוקט ווייט מיט אונענדליכע בענקשאפט. אין איין זייט האבען געקלינגען די גלעקלעך פון סאנדאלען, אין א אנדערע זייט האבען זיך געהערט שווערע זיפצען.

פלוצלונג איז זהר שטיל געוואָרען אין שוהל. יעדער איז געבליבען אונבעוועגליך און יעדע ברוסט האט איינגעהאלטען דעם אטהעם. אויף דער בימה איז ארויף א הויכער, דארער מענש אין א רויטישער צוריסענער, אבגעשאבענער טוניקא. אלע מיני קערפער־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0064-0125 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לעכע און גייסטיגע יסורים זענען געווען אויסגעאסען אויף זיין שוואַרץ, דאַר פּנים, וועלכעס איז געווען פּוּל מיט בלוטיגע העפּטען. ער האָט זיך געשטעלט אויסגעגלייכט אויף דער בימה, זיינע אײַנ= געפּאַלענע באקען זענען רויט געווארען. ער האָט זיך ארומגעקוקט אין אַלע זײַטען מיט זיינע אויגען, וועלכע האָבען געשאָסען מיט פּײַער און די הענד האָט ער אויסגעצויגען. און איידער פּון זיין בוסט האָט זיך ארויסגעלאָזט דאָס עדשטע געשרײ, איז פּערמאַכט געווארען די טהיר פּון דער שוהל.

דרויסען איז געווען העל און שטיל. די זילבערנע האלבע לבנה איז ארויס פּון הינטער צעאַרם געטאַנען, האָט געלייכט אויף דער שאַפּיר=הימל מיט א מענגע פּינקעלדיגע שטערען צוואמען. דער גאַנצער טראַנסטיבעריס האָט דאַמאָלס געשלאָפּען, די שענקען און די הייזער פּון די סוריים זענען געווען פּערמאַכט.

די שטילקייט איז אביסעל געשטערט געווארען דורך א מענער= שטימע, וועלכע איז ארויס פּון דער שוהל. די געמיינערטע וועג און די דיקע טהיר האָבען פּערשלונגען די וועלטער פּון דעם רעדנער, נאָר די טענער פּון דער שטימע האָבען זיך ארויסגעחאפט דרויסען אין האָבען געקלונגען, ווי א לידד, וואָס איז צוזויפּגעשטעלט פּון אַלע מיני טענער, וועלכע א מענשען=ברוסט קאָן ארויסגעבען פּון זיך. צייטענווייז האָט דאָס לידד געפּינסט שטיל און רוהיג, באַלד האָט עס אָבער גערוישט, וויא א שטאַרק געוויטער, געשאלט ווי די טראָמפּעטען אין דער מלחמה, געשריען, געזאַפּצט ווי גוססים, וועלכע שטאַרבען פּון דער שוערד, פּון הונגער, פּון פּײַער. שפּעטער האָט זיך געהערט ווי א געווייז פּון א קינד און באַלד דערנאָך א שרעקליך געווײַן פּון א צושמעטערט הארץ. א מאָל האָט זיך ארויסגעחאפט אויף א וואָרט, ארער א נאָמען. עס האָבען זיך געהערט די וועלטער: מילימער, אינערלינג מלחמה, בעלעגערונג, הונגער, נאַפּט=אנפּאַלען, בית=מקדש, שרפה, חורבן, שחיטה. עס האָבען זיך אויך געהערט נעמען פּון לענדער, פּעלקער און אײַנצעלנע מענשען: רוים, סוריא, אדום, ערב, מצרים, אספּינוס, טיטוס, יוסף פּלאַוויוס, יוחנן גוש חלב. עס איז קענטיג געווען אין דער רעדע, אז פּיעל פּעלקער האָבען זיך בעטייליגט אין דעם אונגלויק פּון יודישען פּאָלק און פּיעל בערוהמט טע מענשען האָבען דאָס אונגלויק בעשאַפּען. ווײַ דער רעדנער האָט צום עדשטען מאָל דערמאָהנט דעם נאָמען יוחנן גוש חלב, האָבען זיך ארויסגעריסען פּון טויזענדער ברוסטען. דערנאָך זענען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0064-0126 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אלץ ווידער נעווארן שטיל, אונבעוועגלעך און האבן זיך איינגעהערט
וואס דער רעגער האט נעזאגט.

שמוגרן לאנג האט דער רעדנער נערעדט; פלוצלינג – ווי
א קערנדל זאמד אין א וואלקן פון שטויב, איז זיין שטימע פערשוואונ-
דן נעווארן אין דעם נעשרי פון דעם גרויסן המון, וועלכער איז
נישט באלד שטיל געבליבן, נאר פערקערהרט, וואס אמאל האט
ער לירענשאפטלעכער, היסער נעשרין.

שטעהענדיג אויף דער בימה, האט יונתן געענדיגט זין
ערצעהלונג וועגן דער מלחמה, וועלכע האט זיך נעענדיגט מיט
דער מפלה פון די יודישע העלדן. ער האט אויך דערנאך דערצעהלט,
ווי ער איז ענטלאפן פון די פיינדס הענד ווי ער איז געווען נע-ונד
עטליכע יאהר אין די שטעדט פון סוריא, אויף ימים, אויף די
גריכישע אינזלן, אין די היסע מדבריות פון אפריקא. ענדיגענדיג
האט ער הויך אויפגעהויבן די הענד, אין וועלכער ער האט
קאנוואולסיש צוגעדריקט די קורצע, קרומע שווערד פון יוחנן גוש
חלב. אלע זענען אויפגעשטאנען פון די ערטער. א מענגע קעפ
אין ארמען האט זיך געשטופט צו דער בימה. אלע מיילער זענען אפן
געווען, אלע אויגן זענען געווען נעוועדט צו דעם ארט, וואו יונתן
איז געשטאנען מיט א חיליגער ערנסטקיט און ארבנעבויגן די צווי
שארפיגע שווערד, די אנדענקונג פון דעם גרויסן העלד, צו די
אויגן און צו די מיילער פון די מענשן, וואס זענען צו איהם
נעהנטער צוגאנגן. ער האט איצט שוין נאר נישט נעזאגט; אלע
אנדערע האבן נערעדט, געזופצט, געווינט, געקוקט אויף דער
שווערד, זי בעריהרט, צוגעדריקט זי צו די ליפן. אלע פערזאמל-
טע זענען געווען אזוי נעריהרט, אז זיי האבן פערגעסן איינעם פון
די וויכטיגסטע דינים און פרויען האבן זיך פערמישט מיט די
מענער אין שוהה: די מוטערס, פרויען און שוועסטער פון די, וואס
זענען אומגעקומען, קעמפענדיג נעבן יוחנן גוש חלב, האבן זיך
נעשטופט צוזאמען מיט די מאנספערזאנען צו דער בימה, צו דער
שווערד פון דעם פאלקס העלד. איינע פון די פרויען האט נעמאכט
אזא בעוועגונג, ווי זי וואלט די שווערד נעוואלט נעהמען אין
איהרע ארמען און זי ווייגען, ווי א קינד. אויף דעם קאלטען,
בלאנקענדען שטאל, האבן זיך געלעגט היסע מיילער פון יונגלעך
וו מיידלעך און עס האט זיך נעגאסן ארעגען מיט טרערן פון די
שטערצענדע אויגן. עס זענען אויך נעווען אזעלכע, וואס אויף
זיערע פנים'ער האט זיך געזעהן אינערליבע מלחמה. צו בלוט-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0065-0127 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿערגיסען האָבען זיי געשפּירט א פֿעראכטונג, וועלכע איז איינגעפֿלאנצט געוואָרען אין די הערצער פֿון יודישען פֿאָלק אין משך פֿון פֿיעל דורות און א שוידערונג האָט זיי דורכגענומען זעהענדיג, ווי אזוי פֿיעל מענשען קושען א שוועד.

גאָרנישט, וועלכער האָט געהערט צו בית־הלל, האָט עטוויכע מאל אראָפּגעבויגען דעם קאָפּ צו דער שוועד פֿון פֿאָלקס־העלד און יעדעם מאָל האָט ער אויסגערופֿען פֿון איהר זיין ברענענדיג, לייענד פּנים. עדנליך האָט אבער מנצח געווען איינע פֿון די געפֿיהלען, ויאָם האָבען אין איהם געקעמפּפט צווישען זיך און לאַנג, ליעבליך האָט ער געקושט דאָם קאַלטע שטאָל. באַלד האָט ער זיך אבער אויס־געגלייכט, צו דעם ארון־קודש האָט ער די הענד אויס:עצויגען און געשריען מיט ביטערקייט:

– א, אייבינער גאָט! זעה, וואָם דיינע פֿיינד האָבען געמאכט פֿון דיין פֿאָלק! א טויט־נעשיר קושט דאָם פֿאָלק און כבוד ניט עם אב א שוועד, וועלכע האָט בלוט פֿערגאָסען!

– די שרעקליכע עולה, וואָם די מנצחים האָבען אונז געטהון! איז דאָם, וואָם זיי האָבען אין דער נשמה פֿון אונזער פֿאָלק אריינגע־גאָסען די גיפֿט פֿון שנאה!

די וועלטער האָט יוסטום איינגעריימט גאָרגיאָס'ן און דאָך האָט ער זיינע אויגען נישט געקענט אברייסען פֿון יוחנן גוש־חלב'ס שוועד.

אין דער זעלבער מינוט האָט זיך געהערט ווי אַדונער פֿון טויזענדער קנייען, און קעפּעס וועלכע זענען געפֿאַלען אויף דער ערד. אַלטע און יונגע, מענער אין פרויען זענען געלעגען מיט די פּנים'ער אויף דער פּאדלאגע פון מארמאר־שטיינער און די שוהל איז פֿול געוואָרען מיט א הויך געזאנג:

– „וועלף און בערען האָבען פֿערווינסט מיין ערד, די ערד, וועלכע איז געווען מיין פֿרייד, מיין טרייסט, אין מיך האָבען זיי אין נלות פֿערטריבען, אין גלות פֿערטריבען, און מיך האָט קיינער נישט געשיצט און מיין משפט האָט קיינער נעמשפט. און אָט בין איך ווי א ראָב שוואַרץ, איך, וועלכע איז געווען, ווי א טויב ווייס, וואָרום מיין הויז איז פֿערווינסט און מיין לאַנד איז חרוב!"

– „א, אלמעכטיגער גאָט! ווי שפל געמאכט האָסט דו דיינע קינדער! דיין לויב האָט אונזער בית־מקדש פֿערלאָזט און פֿרעמדע אזרים האָבען געשפּעט פון דיין היילינקייט און אָט בין איך, ווי א

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0065-0128 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דאָב שוואַרץ, איך וועלכע אין געווען. ווי אַ טויב ווייס, ווייל בין הויז אין ווייסט אוך מיין לאַנד איז חרוב!"

יונתן איז שוויגענדיג געשטאַנען אויף דער בימה אוך לאַנגזאַם, טיעף האָט ער אָבגעאָטהעמט נאָך דער ארבייט, וואָס ער האָט אָבגעטהון. ער האָט אָבגעטהון דאָס, וואָס איז לויט זיין מיינונג געווען אַ הילינע אויפגאַבע; מיט זינען וועלטער האָט ער אויפגעפֿלאַמט דעם גייסט פון פֿאָלק. מיט צופֿריעדענהייט האָט ער געקוקט אויף די טויזענדער מענשען, וועלכע האָבען געקניעט מיט די פנים'ער אויף דער ערד און זיין בליק האָט זיך פלוצלינג פֿערהאלטען אויף א געשטאַלט פון א פֿרויענצימער, וועלבע איז געשטאַנען אייגע אליין הינטער דער פֿערנאלדעטער בעצוימונג גלייך, אונבעוועגליך, קוקענדיג אויף אירם מיט אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך געמישט שרעק און פֿערהרונג, זי איז נישט מיטגעשלעפט צו דער שוועדר. מיט ביידע הענד האָט וועלבע האבען זיך געשטופט צו דער שוועדר. מיט ביידע הענד האָט זי זיך געהאַלטען אן דער בעצוימונג גלייך, אונבעוועגליך, קוקענדיג מיט דעם המון. זי איז דורכגענומען געווארען מיט דער ערצעהלונג פון די שרעקליכע מאַרדען און מפלות. און דאָך האָט זי בשום אופן נישט געקענט צוקומען נעהנטער צו דעם מענש, וועלכער האָט דאָס דערצעהלט און צו דעם בלאַנקענדען שטיק שטאָל, וועלכעם האָט זיך טויזענדער מאָל געבאָרען אין מעגשליך בלוט. איהרע פֿים האָבען נישט געקענט ריהרען פון ארט, אַ בלוטיגער נעבעל האָט פערטונקעלט איהרע אויגען און איהרע קלייבע העגד האָבען קאַניואולסיש זיך געהאַלטען אן דער אנלעהן פון דער בעצוימונג. פֿונדעסטוועגען האָט זי איהרע אויגען נישט געקענט אברייסען פון דעם מענש, וועלכער האָט אזוי לאַנג געקענפֿט און געלימטען. א אונגעהויערע רחמנות האָט זי דורכגענומען און עגדליך איז זי אויך געפֿאַלען אויף די קניען און א האַגעל מיט טרערען איז געפאַלען פון איהרע אויגען, וועלכע אין דער שוהל האָט געקלונגען די עגדע פון דעם ליעד:

– „ווי לאַנג, א, גאָט, ווי לאַנג וועט דיין טייבעל זיין אין דער נעץ, וואָס אין פֿאר איהרע פֿים אויסגעלעגט געווארען? אזוי פֿיעל זומערס און אזוי פֿיעל ווינטערס זענען שוין פֿארגאַבען, זיט דיין טייבעל ציטערט אונטער דער שארף פון דער שוערד, צוווישען די צייהנער פון לעבען און אין דעם יאָך פון שונא. און בין איך ווי א ראב שוואַרץ, איך, וועלכע בין געווען, ווי א טויב ווייס, וואָרום מיין הויז איז ווייסט און מיין לאַנד איז חרוב!"

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0066-0129 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

VII

וועגען דעם מאַרם־פּעלד האָט מען אין רוים דערצעהלט אַ
מעשה, וואָס איז גאָר נישט עהנליך געווען צו דעם, וואָס עס איז
אין פּאָעטישע עראינערונגען דערצעהלט געוואָרען וועגען דעם טהאל
ענערגיע. דאָרט, אין דעם טהאל, האָבען די בלעטער פון די בוימער
און די פּאַליעם פון דעם טהאל דערצעהלט וועגען דעם גוטען מלך
נומא. דאָ, אויפֿן מאַרם־פּעלד, האָבען הונדערטער יאָהרען זיך
פּערזאַמלט בעוואָפֿענטע מחנות צו מסטרען און מאַנווירען, און
מיט דעם אָבקלאַנג פון געוועהר איז דערצעהלט געוואָרען וועגען די
בלוטיגע מלחמות, וועלכער דאָם פּאלק האָט געפּיהרט, אום זיך צו
בעפֿרייען פון דעם אַזדרי׳שען מלך מאַרקוויניום דעם שטאלצען. אין
דער היסטאָריע וועלט די מעשה דערצעהלט אזוי: „פּאַר דעם סענאט
איז געפּיהרט געוואָרען דער מפּט וועגען דעם אייגענטהום פון
סענאט. דער כעם פון פּאלק איז געווען שטאַרק... דאָם פּעלד
פון מארקוויניום, צווישען טיבר און דער שטאדט, איז אָנגענעבען
געוואָרען דעם גאָט פון מלחמה, מאַרס און אין יענער צייט זענען
די זאַנגען אויף דעם פּעלד שוין געווען רייף. דער המון האָט די
גאַנצע תבואה אָבגעשניטען און די זאַנגען אַיַנגעוואָרפֿען אין טיבר.
די פּאַליעם האָבען די זאַנגען געטראָגען ביז צו אַ אונטיעף ארט,
דארט האָבען זיי זיך פּערהאַלטען און דאָם זאַנד, וועלכעם דאָם
וואַסער האָט צוגעטראָגען, האָט זיי בעדעקט, און אַיַנצינויים איז
דארט געוואָרען אַ אינזעל, אויף וועלכען עס געפֿינען זיך הײַנט
טעמפּלען און גאַלעריען".

פּיעל הונדערטער יאָהרען האָט דאָם רוימישע פּאלק זיך ארום־
געגומען אַ לעהרע פון דעם, וואָס מען האָט געדענקט, אז אַ נאַכ־
פּאלגער פון גוטען און קלוגען נומא, קען זיין דער שטאלצער און
אַבזרי׳שער מארקוויניום. מיט דער לעהרע האָט זיך דאָם פּאלק
בעגוצט זעהר לאַנג. אַלעם איז אָבער פּאראיבער געגאַנגען. דער
קלאַנג פון נקמה־דיגע שנייַדטעסערם, וועלכע האָבען אונטערגעהאקט
די זאַנגען פון מארקוויניום׳ס פּעלד, אום זיי צו וואַרפֿען אין
וואַסער אריין, איז מיט דער צייט פערוואַנדעלט געוואָרען אין א
וויידער־קול, וועלכעם האָט וואָס אַ מאל שוואַכער געקלינגען אין די
אויערען און הערצער פון די נייַערע דורות. עס האָבען אָבער נאָך
געלעבט מענשען, וואָס זיער פּעלד, וועלכעם איז געוויפֿען געוואָרען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0066-0130 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט'ן נאָמען פֿון גאָט פֿון מלחמה און דער אינזעל אין מיטן טײַך — האָבען דוֹערהאָפֿטיג געמאַבט די אָנדערנקונג פֿון דעם זעלטענעם פֿאַקט, וואָס איז אַ מאָל פֿאַרגעקומען, אַז דער יושר האָט מנצח געווען דעם וויקיר.

דאָס פֿעלד, וואָס האָט אַ מאָל געהערט צו טארקוויניוס'ן איז הײַנט פֿול געווען מיט לעבעדיג-געוויש און מיט'ן בלאָנק פֿון אונגע-הויערע רײַטהום. אין אײַן זײַט, נעבען דעם טײַך מיט די טהײַערע בריקען און דעם אינזעל מיט די טעמפּלען און נאלערײַן, האָט זיך געצויגען דער „טריאומף-וועג", וואָס איז געווען אויסגעפֿלאַסטערט מיט באזאלט און בײַ אירם האָט זיך געזעהן דער בארג וואַטיקאן, פֿון וועלכען עם האָבען זיך געצויגען ביז צום טײַך נעדעכטע גערטנער מיט רײַכע בנינים, וואָס האָבען געבלאנקט בײַ דער זון ווי זילבער. געגעגן דעם טײַך מיט די בריקען און מיט דעם אינזעל, דעם טריומף אומפֿ וועג און דעם וואַטיקאן מיט די גערטנער, האָבען זיך געצויגען פֿון די בערגער קווירינאל און קאפּיטאל בײַם גאסען מיט גאנצע רײַהען פאלאצען ביז צו א גרויסען פלאץ, וועלכער איז שטענדיג געווען בעדעקט מיט גרין גראז און הדסים. אויף דעם פלאץ זענען געווען זעהר פֿיעל בראנז-בילדער פֿון האלב-שלאנגען, האלב-מענשען און יונגע מיידלעך, זיצענדע אויף ריעזען-פֿיש, וואָס האָבען געהאלטען אין זײַערע העגד מושעלען און ריעזענדיגע בעכערס, פֿון וועלכע עם האָבען זיך געצויגען כלופּעם, בינדלעך און רעגאָבויגענם פֿון וואסער צו די פֿיס וויַסע, בראנזענע און פֿאַרגאלדעטע בילדער פֿון געטער, העלדען, גבורים און פּאַטטען.

פֿון צווישען דעם גראז און בלומען האָבען זיך געצויגען פֿיעל שטענגען צו דער גרעסטער צוויישטאקנער זילענהאלע אין רוים, וועלכע איז געווען אזוי ברייט, אַז אונטען האָבען געקענט זיך מיידען אין פֿיער פֿערד געשפּאַנטע פֿוהרען און אין דער הויך האָבען געקענט שפּאַצירען פֿיעל טויזענדער מענשען. די גרויסע זילענהאלע האָט דורכגעשניטען דאָס פֿעלד פון טארקוויניוס און זיך געצויגען ביז צום בארג קאפּיטאָל, נעבען די וואנד פֿון דעם פֿלאמינישען צירק, וועלכער איז בעצירט געווען מיט זילען וואָס זייַערע שפּיצען פֿון קאָרינטיש קופּער, האָבען געבלאנקט געגען דער זון ווי פֿייַער. נעבען דעם צירק זענען געווען טעמפּלען פֿון פֿערשידענע געטער, די שווימ-בעדער, וועלכע דער קייזער נירון האָט געגרינדעט, דרײַ טעאטערען, רײַהען מיט העלינע בנינים, וועלכע זענען געווען פֿול מיט טהײַערע סחורות, פאלאצען פֿון גרויסע לײַט. אלעם צוזאמען האָט געמאכט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0067-0131 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַנ'אייִנדרוק פֿון אַ געריכט וואלד פֿון מאַרמאָר, בראָנז, עלפֿאַנבין
און טהיַערע טעטאלען מיט מאַלעריַען און שניצערייַען.

אזוי האָט אויסגעזוכן אייִן טהיל פֿון אמאליגען טאַרקוויניום'ס
פֿעלד. די צוויייטע טהיל פֿון דעם פֿעלד, האָט דאָם פֿאלק בעשטימט
אויף מושטרירען דאָם מילימעד און אויף סימען צו ווהלען קאָנסולען
(די העכסטע בעאמטע אין דער רוימישער רעפובליק), דיקטאַטאָרען,
צענזאָרען (הויפטמענער פֿון דער פאָלקיַי), טריבונען (פֿאלקס-פֿער-
טיידיגער), פרעטאָרען, עריליען (אַרדנונגס-האלטער) און אלע אנדערע
ווערטע דאָם פֿאלק האָט אנגענטרויט זיין נורל. אייִן זיַט פֿון דער
טהיל האָט דערגרייכט ביז צום טיבר און די צוויייטע זיַט – ביז צו
די גערטנער פֿון פאמפעיוס און לוקולום, ווערטע זענען איצט עהנליך
נעווען צו א וואלד; אין דער דריטער זיַט פֿון דער טהיל האָט זיך
נעצויגען די בריי̈טע נאָם נעבען דעם בארג קווירינאל.

דאָם ארט האָט שפעטער דער צעזאר אקטאַוויאַן-אויגוסט בענוצט
אויף פֿערווייַלונגען, ווערטע ער האָט איינגעאַרדענט פֿאר דעם פֿאָלקס
וועגען, אום עם זאל איהם ליעבען. פֿון דאמאָלס אן האָט דאָרט
דאָם פֿאָלק שוין קיינעם נישט געוועהלט. אלע אמטען זענען שוין
געווען אין איין האנד: דער צעזאר איז געווען דער אנפֿירער פֿון
מיליטער, דיקטאַטאָר, קאָנסול, טריבון, צענזאָר.

אויף דעם אָרט איז געווען א גרויסע זייל און אויף זיַן שפיץ
איז געשטאַנען דער אבגאָט פֿון ליכטזינקייט, שפּע, יוגענד און בע-
גיַסטערונג – פֿעבוס אפאללא אין געשטאלט פֿון א רייזענדיגען יונגען-
מאן מיט לאַנגע האָר, א זיבען-שטראהליגע קרוין אויפֿן קאָפּ, א לירא
אין דער האַנד און א פאסטוך-שטעקען ביַ די פֿים. נעבען דעם זייל
זענען געווען אמפעטעאטרירש געבויעט טרעפען אין דער הויך פֿון
עטליכע שטאָק, אום א רייזענדיגען שטח און אונטען זענען געווען
טריבונען און לאזשעס, וועלכע זענען בעצירט מיט פּורפּור
און פֿערנאלדונג.

די זקנים האָבען זיך דערמאהנט, אז ווען זיי זענען געווען
קינדער, האָט אקטאַוויאַן-אויגוסט איינגעאַרדענט אויף דעם ארט
פֿערווייַלונגען פֿאר דעם פֿאלק. איצט האָבען ווידער גזואלט פֿאר-
קומען פֿערווייַלונגען אויף דער רייזענדיגער ארענע, ווערטע איז ג-
ווען אויסגעבויט מיט ווייך גראז. אין די פֿערווייַלונגען האָבען זיך
געזאלט בעטהיליגען נישט געדונגענע קונצען-מאַכער, נישט קיין
מוזיקער און דעקלאַמאַטאָרען, נאר יונגע לייט פֿון סענאַטאָרען און פֿון רימער-שטאַנד.
שטאַנדען אין רוים: זיהן פֿון סענאַטאָרען און פֿון רימער-שטאַנד.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0067-0132 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און אן דער שפּיצע פֿון די יונגע לײַט, האָט נעזאָלט זײַן דעם קײַזערס זוהן, דער וואָס האָט ערשט נישט לאנג בעזיצט דאָס לאַנד יהודה און איז געריכטט געוואָן מיט זײַן שוועהײַט און טאָלעָנט, מיטזאָם – דער קינפֿטיגער צעזאָר.

די גאנצע נאכט האָט אויף דעם מאַרם־פֿעלד נעהרוישט א ים בײַט בעפֿעלקערונג, וועלכע האָט דאָרט אָבגעוואָרט דעם טאָג און וואָן עס איז א בישעל ליכטיג געוואָרן, האָט דער רוב פֿון דעם נרויסען המון זיך אַרײַנגעשטופּט צו די בענק, וועלכע זענען קײַ־ערבינ געוואָן בײַ דער אַרענע. די פֿערצאָהן בענק, וועלכע זענען בעשטימט געוואָן פֿאר די ריטער, זענען בעזעצט געוואָרן. דאָ איז געווען רוהיג שטיל, וואָרום פֿאָליציאנטען און בעאמטע האָבען דאָ אָפּגעהיטען דעם אָרדנונג און געוויזען יעדען זײַן אָרט, נישט דער־לאָזענדיג, עס זאָל ווערען אַנגעשטופּ, ווי אויף די העכערע שטאָקען, אויף וועלכע עס זענען געזעסען סוחרים, פֿאַבריקאנטען, בעלי־כלאבות, ארבײַטער, דינער און זעהר פֿיעל סאָלדאַטען.

אין דעם נרויסען המון איז אונטעגלויף געווען אונטער צו־שײַדען צווישען געבוירענע רוימער און אנקומענדע פֿון גריכֿענ־לאַנד, סוריא, קלײן־אזיע, אפֿריקא, שפּאַניע, פֿון גאליא און בריטאַניע, וועלכע זענען ערשט נישט לאַנג אײַנגעקומען געווארען דורך די רוימער און פֿון די געהרמאַניש פֿראָווינצען, וועלכע זענען געווען האַלב אונטערוואָרפֿען און האַלב בעפֿרײַנדעט מיט רוים. צווישען די נעבוירענע רוימער מיט שמאָלע שטעהנס און שטאלצע נע־שטאַלטען, אפילו וען זיי זענען געווען נעקלײדעט אין צוריסענע מלבושים, צווישען די פֿלינקע, שעהנע, פֿיעל־רעדענדיגע גריכען און די סיריער מיט די ציניש פּנים׳ער, זענען געווען די דיקע און שווערע קאסאַראטען, שוואַרצע נומידען, ווײַס און שטאַרקע גער־מאַנען, פֿלינקע, לוסטיגע גאלען, וועלכע האבען זעהר גיך אײַ־נעשלונגע די רוימישע ציוויליזאציע, האַלב־ווילדע בריטען, שפּאַ־ניער מיט זייערע הײַסע אויגען, דאַרע סאַרטען, גראָ־פּנים׳דיגע מצריים.

שטאָלצער פֿון אַלע זענען דאָרט געווען די סאָלדאטען פֿון פֿערשיעדענע ראַנגען און פֿעלקער, וועלכע האָבען צוזאמען מיט דעם המון אָפּגעווארט די פֿערוויילונגען און זייערע דרײַסטע בע־וועגונגען האָבען וויי געזאגט, אז זיי זענען גרייט צו צוט־עטען יעדען, וועמען נאָר זיי וועט נעפֿעלען וועלען צו צוטרעטען, וויסענדיג, אז זיי וועלען נישט בעשטראָפֿט ווערען.

דער העכסטער אנפֿיהרער זייערער איז געווען דער צעזאר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0068-0133 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און זיי האָבען דאָך איהם געמאכט פֿאר אַ צעזאַר ! אָבער נישט נאָר זיי ; אויך דער המן , וועלכער זעהענדיג איצט דעם צעזאַר׳ס זוהן אַרײַנגעהענדיג אין זײַן לאָזשע , שרײַעט ער , ווי משוגעים פֿון זײַן כבוד וועגען ; און אויך די גרופֿען רײַכע , אויסגעפּוצטע מענער אין פֿרוען , וועלכע הוליען שטענדיג און איצט הויבען זיי אין צו פֿע־ פֿולען די לאָזשעם און די טריבינעם אין זייערע רײַכע מלבושים און צירונגען – די אלע האָבען אספּסינוס׳ן געמאכט פֿאר אַ צעזאר , אָבער נישט די פֿערטראכטע מיט זייערע ערנסטע פּנים׳ער , וועלכע געהען זיך לאנגזאם ארײַן אין זייערע לאָזשעם און טריבונעם . נײַן פֿון די פֿריהרינגע צעזארען האָבען שוין מיט דער שוועד און מיט פֿער־ טרײַבונגען אויסגעראָטעט צעהן טהיל פֿון די , און די אינרינגע לעבען נאָך , זענען אויך דאָ בײַ די פֿערוויילונגען אין אויף זייערע פֿערואלקענטע שטערנס שײַנט נאָך דער שטראהל , וועלכער האָט געשײַנט אויף די שנײַד־מעסערס , וואָס האָבען אונטערגעהאקט די תבואה אויף טאַרקוויניוס׳עם פֿעלד ...

די טריבונעס און די לאָזשעס זענען שוין כמעט פֿערפֿולט גענוג . אין איינע פֿון זיי איז געוועסען צעסטיוס , וועלכער האָט זעהר געהאסט יודען . ער איז געוועזען אײַנגעהילט אין אַ ווײַסען מאַנטעל , וועלכער איז געווען אויסגענעהט מיט גאָלד און האָט זיך אַנגעלעהנט אויף רײַך־געהאפֿטעטע קישענס . אויף זײַן פּנים איז געווען אַ טרויעריגקייט , חאָטש פֿיעל פֿרויען און מענער זענען געוועסען ארום איהם . זײַן יונגע , שעהנע פֿרוי , וועלכע האָט אַנגעהויבען גלויבען אַן יודישען גאָט , איז דאָרט נישט געווען . עס זענען אָבער געווען אין דער לאָזשע מארציא קייא , וועלכע האָט געהאלטען אין די הענד איהר קלײַנעם הונד און אַנדערע פֿרויען , וועלכע האָבען צו זייערע נאקעטע ברוסטען צוגעטוליעט קאַרלינקעס , אפֿען פֿאפֿוגײַען און רערעמירטע טויבען . דער פֿוילער סטעלא האָט גע־ שאקעלט מיט זײַנע בריליאנטע אַרבעל ; קאַרוס האָט פֿערשפּרייט שטאַרקע ריחות פֿון פֿאַרפֿומען ; דער פּאָעט מארציאלים האָט גע־ מאכט ליצנות׳דיגע גראַמען , פֿון וועלכע אלע האָבען זעהר הויך געלאכט .

נישט וויַט פֿון דאָרט איז געזעסען פֿאניא , די פֿרוי פֿון פּרע־ טאר , וועלכע האָט נישט געטראָגען קיין צירונג , נאָר עטליכע רובינען אין איהרע שוואַרצע האָר , פֿון וועלכע עס האָט אַ ראָב־ געהאנגען אַ לײַטער שלײַער , וואָס האָט בעדעקט איהר קערפּער . ארום איהר זענען געזעסען פֿיעל מענשען : עלטערע פֿרויען , יונגע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0068-0134 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיידלעך, מעניר אין ברוינע מאנטלען מיט לאנגע בערד, אן וועלכע מען האט דערקענט, אז זיי זענען פילאזאפען. פאניא איז געווען עפעם אונרוהיג און בלאסער, ווי געוועהנליך. העלווידיום איז דארט נישט געווען. אלס פרעטאר איז ער מחויב גיעזען זיך צו שטעלען אויף דעם שפיץ פון דעם הויכען טהויער און מודיע זיין, וועז דיי פערוויילונגען הויבען זיך אן. איידער ער האט דאס מודיע גיעווען, האבען דיי פערוויילונגען זיך נישט געקענט אנהויבען. דער צוואר אספסינום איז נאך נישט גיקומען. צו וועט העלווידיום, וועלכער האלט זיך פעסט ביים גיזיץ, ערלויבען אנצוהויבען דיי פערוויילונגען אהן צוואר? דאס פנים פון פאניא'ן איז גיווען רוהיג, נאר דאס הארץ האט אים האסטיג גיקלאפט. וועגרענדיג זיך צו א יונגען מאן, וועלכער איז גישטאנען הינטער אים, האט ער אים זיי גיזאגט:

— אפשר וואלסט דו, ארטעמידאר, גיקענט צוקומען צום איינגאנג און אויסרגעבען העלווידיום'ן דאס, וואס איך וועל דיר אנטרויען?

— איך וועל פרובירן — האט ארטעמידאר גיענטפערט — וואס זאל איך דיין מאן זאגען?

— זאג אים, אז איך בעט אים, ער זאל גידענקען אן אונזער קליינעם העלווידיום...

ארטעמידאר האט זיך פאר אים גיבוקט און איז ארויסגיגאנגען פון דעם פרעטאר'ס לאושיג און אין דער זעלבער צייט האט מען דיי־זעהן דורך א דורכזיכטיג טהויער פון דער גרעסטער טריבונע לעקטארען מיט ריטער אין דיי העגד לויפען גיך אייגער נאכ'ן אנדערן און נאך זיי זענען גיטראגען גיווארען העלליך שוהנג לעקטיקעם, וועלכע זענען ארומגענומען גיווען מיט גערמאנישע רייטער, וואס זענען גיווען בעוואפענט מיט פייל און בויגענס און איינגעהילט אין פעל פון חיות.

אזוי האט זיך אלע מאל גיפלעגט ווייזען אויף דיי גאסען פון רוים דיי סוויטע פון דעם יוד אגריפוס, וועלכער איז גיווען א קענוג פון דער קריינקער מלוכה חאלצידא, וואס איז אים גישענקט גיווארען פון דעם רומישען קייזער צולויב זיין שוועסטער בירוניקא און ווייל ער איז גיווען א קענוג, האט ער גיהאט דעם גיעסטען כבוד: לעקטארען זענען פאר אים גילאפען, מלבושים פון סעמאטארען האט ער גיטראגען און א וואך פון סאלדאטען האט ער גיהאט. באלד האט זיך אין דעם טריבונע בעווייזען א גישטאלט פון אפרוי, וועלכע איז א ווייב גישטאנען אונבעווגלך.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0069-0135 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זײַהר יונג איז שוין דיַ פֿרוי נישט געוואָן, נאר קראַצט אוף
שטאָלצקײַט האָט מען געזאָהן אין איהר געשטאַלט. פֿון איהרע גוט
אָנטווּקעלטע ארמען האָט אראָבגעהאַנגען א בראָנקעגדער מאָל
בּיז צו דעם ברעג פֿון איהר קלײד. אוף איהר נאַקעטע ברוסט האָט
געהאַנגען בּיז צו דער גירטעל א דּיקע גאָלדענע קעט, וואָס פֿון
יעדען רינגעלע איהרען האָבּען א ראָבגעהאַנגען א מענגע קלײנע
לבנות, שטערנס און שלאַנגען פֿון גאָלד אין זילבער. איהר ארמען
זענען גאָנץ ארומגענומען מיט גאָלדענע שלאַנגען, אין וועלכע עס
זענען גאָלעגען, ווי מען הויט געשמועסט אין רוים – קמיעות, וואָס
האָבּען איהר פֿערזיכערט גלוק. איהר קאָפּ האָט ארומגענומען אַבּאַנד,
וועלכע איז געווען בעלעגט מיט א טהוי פֿון קאָסטבּארע שטיינער
אין פֿון הינטער דער באַנד האָבּען אראָבגעהאַנגען צוויי דּיקע,
רייַזענדיגע זאָהר שווארצע צעפּ, וואָס זענען געווען געפֿלאָכטען
מיט גאָלדענע שטערנס און שלאַנגען.

אין גאַנצען צירק איז אויף א ווייַטע זאָהר שטיל געווארען,
באַלד דערנאָך האָט אבער דער גאַנצער אומגענעגד געהילעכט פֿון
דעם פּאַטשען מיט דיַ הענד און געשרייַען:

– געזונד און גלוק זאָל האָבּען בירוניקה! סאָפֿאָם! (הורא),
סאָפֿאָם! סאָפֿאָם!

דער המון, וועלכער איז געשטאַנען אויף דיַ העבערע שטאָקען
האָבּען געפּאַטשט, געשריען, געטופּעט מיט דיַ פֿיס, אויפגעהויבּען
אין דער הויך פֿערשידענ־פֿארבּיגע טיכלעך, אין דיַ מיטעלע בענק
האָבּען נאָר וועניג מענשען מיטגעהאלטען מיט דעם המון פֿון
אויבּען און אין דיַ טריבונעס און לאָזשעס זענען אלע געזעסען רוהיג.
דיַ שטערנס פֿון פֿילאָזאָפֿען און סענאַטארען זענען בעדעקט געוואָרען
מיט וואָלקענס, עלטערע פֿרויען האָבּען אראָבגעלאָזט דיַ אויגען
און אנדערע זענען געזעסען און געשמייכעלט.

דאָם פּאַטשען מיט דיַ הענד און דיַ געשרייַען אויף דיַ
העכערע שטאָקען האָבּען געדויערט זאָהר לאַנג און עס איז נאָך
נישט שטיל געוואָרען אפילו ווען בירוניקה האָט זיך געזעצט אויף
דיַ קישענס פֿון שארלאָט, וועלכע זענען געווען אויסגעשטוקט מיט
גאָלד און בּערל, צווישען פֿיעל פֿרויען, וועלכע זענען געווען רונד
אויסגעציערט און העלליך געקלייַדעט.

אין א אנדערע זײַט פֿון דער טריבונע זענען געזעסען דיַ
מאַנספּערזאָנען, וועלכע זענען מיט בירוניקהַן צוזאַמען געקומען און
זענען געווען געקלייַדעט אין רויטישע מלבושים: דער בלאַסער,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0069-0136 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שווײַנעגדער, קאלטער אגריפום און נעבען איהם יוסף, וועלכער האָט
אלם צייכען פון פֿערהרונג פֿאר דער הערשענדער פֿאמיליע פֿלאָוויום-
אָנגענומען דעם בײַנאָמען פֿלאָוויום. ער איז פֿריהער געווען פֿערוואלטער
פון דעם לאַנד גריל און דערנאָך איז ער בעשולדיגט געוואָרען אין
פֿערהטהונג דורך די אָנפֿיהרער פון דעם יודישען אויפֿשטאַנד. אלם
שרי־פֿשטעלער איז ער בעריהמט געווען טיט זיינע ווערק, וועלכע ער
האָט נעשריבען גריכיש און אין זיי האָט ער געחנפֿ'עט רוים, געריהטט
דאָם יודישע פֿאלק און געזונדעלט די יודען, וועלכע האָבען געהאַט
די העזה אויפצוהויבען א האַנד געגען דעם מעכטיגען רוים.

הינטער־אגריפֿום'ן און זין גוטען־פֿרײַנד יוסף'ן זענען נעזעסען
און נעשטאַנען רײַכע און אָנגעזעהענע יודען, וועלכע זענען אין זייער
פֿאטערלאַנד נעוועזען "צדוקים" און דאָ, אין רוים, האָבען
זיי זיך איינגעאיינעט די גריכיש־רויטישע קולטור און זיך נעבוקט
פֿאר דער רויטישער גבורה, וועלכע טהיילט פונאַנדער כבוד אין
פֿערמענגען. יעדער איינצינער פון די רײַכע האָט מיט זיך מיט נעבראכט
זיהן, קרובים, נעהילפֿע און די עשטע דינער פון זייערע הײַזער.

אין דער רעכטער זייט פון אגריפֿום'ן איז נעזעסען יוסטוס,
וועלכער האָט זיך רוהיג ארומנעקוקט אין אלע זייטען. פלוצלינג האָט
ער אָבער א צישער נעמהון. צווישען דער מאַסע מענשען איף דעם
העכסטען שטאָק האָט ער דערזעהן א נעשטאַלט, וואָם איז איהם
זעהר גוט בעקענט נעווען.

פון יוסטוס'ען מויל האָט זיך ארויסגעריסען א קורץ נעשטיקט
נעשרי:

— יונתן!

צי וואָם איז ער דאָ נעקומען? צי וואָם האָט ער זיך דאָ
ארײַנגעשטופט צווישען דעם המון, וואו טויזענדער אויגען קענען איהם
דערקענען און ארויסגעבען? וואָם פֿאר א נעפֿאנק האָט זיך ערוועקט
אין זיין היצינען קאָפּ און וואָם האָט ער ברעה צו טהון?

יוסטוס האָט א ווײַלע נעטראַכט, דערנאָך האָט ער זיך ארָב־
נעבויגען צו אגריפֿום'ן און איהם איינגרויטט עטליכע וועָרטער. דער
שווײַנעגדער אגריפום האָט נעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אלם צייכען, אז
ער איז מספים. יוסטוס איז באַלד ארוים פון דער טריבונע מיט
עטליכע דינער און א ווײַלע דערנאָך האָט מען דערזעהן אויף איינע
פון די בענק, וועלכע זענען נעווען בעשטימט פאר'ן פראָסטען המון־
אזא בעוועגונג, ווי א פרישע פאַליע וואָלט דאָרט פונאַנדערגעשטופט
דעם ים פון מענשען, מאכענדיג אין מיטען א אָרט פאר זיך. עס

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0070-0137 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבען זיך דאָרט געהערט דיַ קולות פון דיַ אַרדנונגס־האַלטער, ווען האָבען געמאַכט אַ וועג פאַר דעם סעקרעטער פון דעם קעניג פון חאַלצירא, וועלכען עם האָט זיך פערגלוסט צו זיצען מיט זיַנע מענשען צווישען דעם המון.

דיַ דריטע שעה פון טאָג איז פאַראיבער און דער צעזאַר איז נאָך נישט געקומען. אַספסינוס איז געווען אַלט, קראַנק, בעשעפטיגט מיט גאָלד־אינטערעסען און דיַ עפענטליכע פיַערונגען האָט אים נישט גערן גהאַט. צי דערפאַר זאָלען טויזענדער מענשען ווארטען אין אַזא ענגשאַפט אויף דיַ פערווייַלונגען? צי וויַל דער צעזאַר האָט נישט גערן דיַ פערווייַלונגען, זאָל נישט געהאַלטען ווערען דאָס גענוג, וועלכעס היַסט עהרען דעם טאָג, ווען איז בעשטימט פאַר דיַ געטער — באַלד וועַן דער טאָג הויבט זיך נאָר אָן?

אויף דיַ העבערע שטאַקען האָט דער המון גענומרמלט, אויף דיַ נידריגערע שטאַקען האָט זיך געווויזען אויף דיַ פנים'ער אַ אונצפריעדענהיַט און אויף דיַ מיַלער האָט זיך געווויזען אַ ביטערער שמיַכעל. דיַ סענאַטארען, פילאָזאָפען, ארטיסטען און רייכע ליַט האָבען זיך געפעס'ט.

פלוצלונג האָבען זעהר פיַעל סענאַטארען און אדעל־ליַט אָנגעהויבען זעהר הויך צו פאַטשען מיט דיַ העגד; דער פראָסטער המון, וועלכער האָט ביז דאַמאָלס גענומרמלט, איז אויפגעשטיל געבליבען און דיַ הויפס־ליַט זענען געוואָרען, ווי פערשטיַנערט — אויף דעם שפיַן פון הויכען טהויער האָט זיך בעווויזען דער פרעטאָר אין דער ווייַסער טאָגע, וועלכע איז געווען אויסגעזוצט מיט גאָלדענע פאלמען. אין איַן האַנד האָט ער געהאַלטען אַ גאָלדענעם שטעקען מיט אַ קאָפּ פון אַ אָדלער און אין דער אַנדערער — אַ ווייַס טיַכעל.

— סאָפּאָם, פרעטאָר! געזונד זיַ פרעטאָר! — האָט מען פון אונטען געשריען צו אים.

דער בלאַסער און גאַל־קאָפיגער דאַמיציאַן, צעזאַר'ס זוהן, האָט מיט שרעקליכען פעס געקוקט אויף דעם פרעטאָר, מיליטער־ליַט האָבען געשאָלטען און דער המון האָט ווידער געמורמלט.

— דער צעזאַר איז נאָך נישט געקומען... דעם צעזאַר איז נישט דא!... קאָן מען דען? ... מעג מען דען אָהן צעזאַר?!...

דער פרעטאָר האָט אָננעשפאַרט איַן האַנד אויף דעם אָדלער פון זיַן שטעקען און מיט דער אַנדערער האַנד האָט ער אַראָבגעווואָר־פען דאָס ווייַסע טיַכעל אויף דער גרינער ערענע.

— לאַנג לעבען זאָלסט דו, העלווידיוס — האָט מען געשריען אין

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0070-0138 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דיר לאָזשעם פֿון דיר סעָנאַטאָרן – לאַנג לעָבעָן זאָלסט דו ! לאַנג זאָלסט דו לעָבעָן !

פֿאַניא האָט איהר ליבּטען שלייעָר אראָבגעצויגען אויף איהר פּנים , ארטעמידאָר האָט זיך אראָבגעבויגען צו איהר און איהר איינגעוויזעט :

– דיין מאַן האָט געהייסען דיר זאָגען , אַז דער , וואָס קען נישט האַלטען דאָס גיזעץ , איז נישט ווערט צו האָבען א זוהן .

עס איז גישעהן , ווי דאָס גיזעץ הייסט , אויף דעם שפּיץ פֿון טהויער האָט מען גטראָפֿען , דאָס דורכזיבּטיגע טויער איז ברייט גיעפֿענט גיוואָרען און דער פֿיעל־טויזענדיגער המון האָט פֿערהאַלטען דעם אטהעם אין דער ברוסט .

דורכ'ן טהויער זענען ארײַנגעריטען אויף דער אַרעמע בעוואָפֿנטע מחנות , איין רייהע נאָך דער אַנדערער . פֿריהער איז אַרײַן גיריטען אויף קלייניע ווייסע פֿערדלעך יונגלעך אין ווייסע טוניקעס , ווי עלבּע זענען גיווען בעצירט מיט פּורפור . אויף דיר קעפ האָבען זיי גיהאַט גרינע קרענץ , אויף דיר פּלייצעס – טאַרבעס מיט פֿיילען צו שיסען און אין דיר העַנד – קורצע , לײַכטע שפּיזען . נאָך זיי איז אַנגעקומען א מחנה מיט עלטערע , שווערער בעוואָפֿנטע מענשען מיט לאַנגע שאַרפֿע שפּיזען און שטאָלענע פּאַנצערס אויף גאָלד־פֿאַרבינגע פֿערד . דיר דריטע מחנה האָט גיהאַט אויפֿגעדעקטע קעפ און נאַקעטע ברוסטען , דיר אָרמען פֿון דיר מענשען אין דער מחנה זענען גיווען בעדעקט מיט פֿעל פֿון וועלף און דיר פּיס – מיט גראָב לעדער , אין דיר העַנד האָבען זיי גיהאַלטען בויגענס און שווערע , לאַנגע , אייזערנע שפּיזען . דיר פֿיערטע מחנה איז גיריטען אויף שפּאַניש פֿלינקע פֿערד און האָט גיטראָגען קלייניע פּאַנצערס , העלמען פֿון קינסטלעך לעדער , אויף דער זייט – קורצע , קרומע שווערדלעך און אין דיר העַנד – שטאָלענע שפּיזען . דיר לעצטע מחנה איז גיריטען אויף שווארצע , אפֿריקאַנישע פֿערד און האָט גיטראָגען גרויסע פּאַנצערס , וואָס זענען גיווען בעלעגט מיט בראָנז , הויכע העלמען מיט אָדלער־פֿליגלען , סאַנדאַלען אויף דיר פּיס און אין דער זייט לאַנגע , צוויי־שאַרפֿיגע שווערדען אין פֿערנאָלדעטע , גישניצטע שיידען . יעדע מחנה האָט גיהאַט אירהר אָנפֿיהרער , ווען עלבּע איז גיריטען אליין פֿאר זיין מחנה .

אלע פֿיער מחנות זענען ארײַן שטיל , רויהיג . נאָר ווען דער אַנפֿיהרער פֿון דער לעצטער מחנה האָט זיך גיוווּנדען אין מהויער , האָט דער גאַנצער אַכפֿיטעאָטער גיהילכט פֿון פּאַטשען און גישרייען

טיטום איז געווען דער אפפיהרער פון דער מחנה. ער איז
נעריטען אויף א שוואריז פערד און האט געהאט אויף זיך א פערנאל-
דעטען פאנצער. א העלפט פון זיין פנים איז געווען בעדעקט מיט
דעם העלם אויף וועלכען עס איז געווען א אדלער מיט פונאנדער-
נעשפרייטע פליגעל. ער איז גיך דורכגעריטען די ארעמע און אויפ-
הויבענדיג הויך זיין לאנגע, גאלדענע שפיז, האט ער זיך געשטעלט
אן דער שפיץ פון אלע מחנות.

טיטום האט הויך אויפגעהויבען זיין שפיז און די מחנות האבען
זיך אויסגעשטעלט ארום דער ארעא. טיטום האט ווידער אויפגעהוי-
בען די שפיז און די מחנות האבען זיך אויסגעשטעלט אין רייהען,
פיער-ווייז און אין אנפאנגם פאוואליע, דערנאך וואס א מאל גיכער
זענען זיי געריטען אויף דער ארענע.

שטיל, אהן געשרי, אהן קלאנג פון געוועהר האט געפלויסט
אין מחנה געגען דער אנדערער, זיי זענען זיך פונא-דערגענאנגען
אין פערשידענע ווייטען, האבען זיך אויסגעשטעלט ווי א רויד,
צונויפגעמישט די יונגע קעפלעך אין די קרענץ מיט די בראנז-העל-
מען, די שווערע שפיזען מיט די בויגעם. מיט א פרינקייט פון
פייגעל און לייבטקייט פון שלאנגען האבען זיי זיך געדרעהט אויף
דער ארענע.

שטיל איז געווען אין צירק, שטיל אויסער-האלב דעם צירק,
די דעכער פון די זיילענ-האלעם זענען געווען בעדעקט מיט מאסען
מענשען, וועלכע האבען זיך שוין נישט געקענט ארייננשטופען אין
דעם צירק.

די מחנות זענען געריטען אייניג געגען דער אנדערער, האבען
זיך צונויפגעמישט, נעריטען אין ראד, אין רייהען, געווארפען
שפיזען.

לאנג האט דאס געדויערט. די פיערטע זיון די פינפטע שעה-
פון טאג זענען פארגיבעי. דאס פאלק האט זיך גוט געוויילט אין
אפילו נישט בעמערקט וועלכע דער צעזאר אספסינום איז ארייננעקומען.
ערשט וועלכען טיטום האט דערזעהן זיין פאטער און פון זיין כבוד-וועגען
האט ער די מחנות ארויסגעשטעלט אין גלייכע רייהען, האבען
זיך גאהערט אויסגעשריען פון די העכסטע און מיטאלע
שטאקען.

אויף דעם שפיז פון טהויער האבען די טראמפעטען ווידער
נעשפיעלט הויך, טריאומפירונג, טעלדענדיג דערמיט, אז די פער-
ווילונגען האבען זיך שוין געענדיגט. און ווידער האבען זיך די

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0071-0140 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מחנות געצויגען אַרום דער אַרעמע, אויפֿן ברעג. טיטום איז געריטען אין דער שפּיץ. ער האָט אָבגעמוטשן דעם העלם מיט דעם גאָלדע־נעם אָדלער און איצט האָט דאָס פֿאָלק זיך געקענט איינקוקען אין זיין פנים, וועלכעם איז בעריהמט געווען מיט דעם שהנקייט פֿון אין עק וועלט ביז צו דער אנדערער.

די טראַמפּעטען שפּילען וויטער די טריאומפֿ־מעלאָדיע און די מחנות רייטען אַרום דער אַרמע. ענדליך האָט טיטום פֿערהאלטען זיין פֿערד פֿאַר דער טריבונע פון בירוניקה; הינטער איהם זענען געבליבען שטעהן זיבע מחנות.

בירוניקה האָט זיך לאַנגזאַם אויפֿגעהויבען פֿון צווישען די קישענס, וואָס זענען געווען געשטיקט מיט פערל און גאָלד. מיט בחנ'טע בעווענגען האָט זי אַראָבגעלאָזט איהר קאָפּ, וועלכער איז געווען בעזעצט מיט דימאנטען, האָט אויפֿגעהויבען איהרע שונקעלע ברעמען און מיט איהרע שוואַ־צע ברענענדע אויגען האָט זי נעקוקט אין די אויגען פון איהר געליבטען, וועלכע זענען געווען אויפֿגעהויבען צו איהר.

א וויל האָבען זי זיך נעקוקט אין די אויגען. בירוניקה האָט יך אַראָבגעבויגען איבער דער געשניצטער אָנגעהן פֿון דער טריבונע און האָט אויפֿגעהויבען הויך א קראַנץ פֿון לאָ־בער־בלעטער.

דער גאַנצער, פיעל־טויזנדגעהר המון, האָט מיט אונגעדולד אָבגע־וארט דאָס, וואָס האָט איצט געזאָלט פאָרקומען: פערפֿענטליכט האָט איצט געזאָלט ווערען, אז דעם צייאַר'ס זוהן, טיטום, האָט חתונה מיט דער קענגין פון חאלצידא, פון דער מלוכה, וועלכע איז אָבגעגעבען געווארען איהר ברודער אגריפּום און איהר.

פלוצלינג איז פון דעם העכסטען שטאק אַראָבגעפאלען אשרעקליך געשרי, ווי אַדונער:

– פערשאָלטען זאלסט דו זיין, בירוניקה, דו, שאנד פון דיין זאָלק! דו, פערראטהערין פון רעכטשאפענהייט! דו, וועלכע פער־סט'סט די נשמות פון יודישע טעכטער!...

די הייזערינג, און דאך שטארקע שטימע איז איבערגעריסען געווארען, ווי עס וואלט עמיץ פערשטאפט דאָס טויל פון דעם מענש, וועלכער האָט געשריען. באלד האָט אָבער די זעלבע שטימע נאך העכער געשריען:

– פערשאָלטען זאלסט דו זיין, אויך דו; וועלכער האָסט חרוב געמאכט פרעמדע לענדער און פערברענט אונזער בית־מקדש...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0072-0141 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איצט האָט מען געהערט, ווי אויבען ווארפען זיך עפעס קערפערס, אבנערינסענע געשרייען און שווערע טריט. דער שרייער האָט אבער וויטער געשריען כיט זיין היזערינגער שטימע, וועלכע איז איבערגעהאקט געווארען דורך דעם קאטפף, וואס ער האָט געפירט.

– פערשאלטען זאלט איהר בייד זיין פון דעם מעכטיגען און שטארקען גאט! פערשאלטען זאלט איהר זיין פון אלע רעכטשאפענע מענשען! פער־ שאלטען זאלט איהר זיין פון אלע, וואס געפינען זיך אויף דעם הימעל און אויף דער ערד! פערשאלטען ... פערשאלטען ... פערשאלטען!...

די היזערינגע, פעררינסענע שטימע האָט זיך וואס א מאל מאהר דערוויטערט, ווי מען וואלט אבגעפירט וואס א מאל ווייטער דעם, וואס פון זיין ברוסט האָט זיך די שטימע ארויסגערינסען. אין די טריבונען, לאושעס און אויף פיעל בענק, וואו עס זענען געזעסען גרויס לייט, האָט געהערשט א שטילקייט און אויף די פנים'ער האָט מען געזען א צופריעדענהייט.

געשווינגען האָט אויך צעסטוים, וועלכער האָט געהאסט יודען, ווייל ער האָט זיי גישט געקענט מנצח זיין און זיי האָבען ביי איהם צוגענומען זיין פרוי, געשווינגען און ווי כיט טריאומף האָבען ge־ קוקט אויף טיטוס'ן אויך פיעל אנדערע. נאר דאָס גראָבע פנים פון אספסינוס'ן איז געווארען טרויעריג און דערצירנט. דאמיציאן האָט כיט כעס אויסגעצוינגען די האנד, שרייענדיג:

– צעזאר! גיב ארויס א בעפעהל, אז מארגען זאל מען דעם מחוצף אבהאקען דעם קאפ!

שרייענדיג פלומר'שט מיט כעס, האָבען זיינע אויגען געלאכט און אויף זיין פנים האָט זיך געוויזען א שמחה פון זיין ברודערס אונגלויק.

דאָס אונגלויק פון טיטוס'ן איז געווען גרויס, גישט ווייל עפעס א אונבעוואוסטער האָט געשריען, וואס ער האָט געוואלט, נאר ווייל די גרעסטע לייט זענען פון דעם שרייען געווען צופריעדען. ער האָט אבער דעם קאפ גישט אראבגעבויגען, פערקערהרט, ער האָט געקוקט ארום זיך מיט שרעקליכען כעס און זיינע אויגען האָבען געשאָסען מיט בליצען. בירוניקה איז פערשוואונדען געווא־ צוויישען רער סוויטע פון איהר ברודער, וועלכע האָט זי ארום־ געטומלען און פערבאָרגען, אז קיינער זאל זי גישט קענען זעהן.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0072-0142 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַלעם וואָם עס האָט זיך געטהון אונטען, איז אָבער נאָך
ניט געווען גענען דעם, וואָם האָט פּאַסירט אויף דיַ העכערע
שמאָקען. דיַ סאָלדאַטען, וועלכע זענען דאָרט געווען, האָבען ג=
לויבט טיטום'ן אלס אָנפּירער, וועלכער האָט זיי פּיעל מאָל ג=
פּירט צו גרויסע נצחונות און דער המון האָט אים אזוי פּערהרט
צוליעב זיין שענהיט און גבורה, וויַ אייגעם פון דיַ געטער און איז
גרייט געווען צו שטעלען מזבחות און אים מקריב זיין קרבנות.
דאָרט האָט מען אויך אַטהרסטען פּעראַטעט און געהאסט דאָס
יודישע פּאָלק. און דער מחוצף, וועלכער האָט געלעסטערט דעם
נאָט טיטום און אירגערניסען דיַ פּערווייגונגען, איז דאָך געווען
א יוד! בירונקה איז טאקי אויך א יודישע טאכטער. אָבער וועג
טיטום לויבט זי אזוי, איז זי דאָך העכער פון אלע אנדערע פרויען
אויף דער וועלט ... און דער אבגערייסענער, עלענדער מחוצף,
וועלכער איז געווסען אויף א באנק צווישען המון און געקוקט אויף
דיַ פּערווייגונגען – ווער איז ער?

– ער איז א יוד! א יוד! א יוד! – האָט הויך געשריען סילוויום,
דער אייגענטימער פון דער העפּטערייַ אויף אוועניו – זאל מיר דער
גאָט אפּאלאָ ווארפּען זיין לירע אויף מיין קאָפּ, אויב אין האָב
נישט דערקענט אין אייגעם פון דיַ העפּטערס, וועלכע וואהנען
אויף יענער זיַט טיבר!...

– נייַן, נייַן! דו האָסט א טעות סילוויום – האָט נאָך העכער
געשריען וועגטורי, דער אייגענטימער פון דער פּארפּומערייַ – ער
איז א יוד, אָבער נישט קיין העפּטער. איך שווער, אז ער איז
איינער פון דיַ, וואָם ארבייטען אוים פּארפּומען אין טראָגסטיבערים!...
טרעטענדיג אויף פּים און אָבשטויסענדיג מיט ריעזענדיגע
פּויסטען דעם המון, האָט זיך דורכגעשלאָגען א הויכער מילימטער=
הויפּטמאן און געשריען:

– וואו איז ער? וואו איז ער א הין געקומען? האָט מען אים
נעחאפט און ארעסטירט? איך האָב אים דערזעהן פון ווייטענס...
ווער איז ער? איך האָב אים א מאל געזעהן! איך האָב אים
א מאל געזעהן!... וואו האָב איך אים געזעהן?...

פּיעל שטימען האָבען געערדט מיט א מאל:

– מען האָט אים נישט געחאפט און נישט ארעסטירט!...

– עפּעס איינער איז געשטאנען הינטער אים און האָט זיך
בעמיהט אים צו פּערמאכען דאָס מויל...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0073-0143 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— דער איז אויך געווען א יוד, נעקלייַדעט איז ער געווען אין
א טאָגע...
— ער האָט מיט זיך געבראַכט פיעל מענשען...
— זיי האָבען זיך אריינגעשטופט צווישען אונז, ווי אקסען
צווישען שעפ־עדלעך און זיי האָבען זיך געוצט ארום איהם...
— ווען ער האָט געפֿעלט זיין פיסק און געשריען זינע
נארישע קללות, האָבען זיי איהם געשלעפט און ער האָט זיך נישט
געלאָזט שלעפען... ער איז דאר, ווי א אויסגעהונגערטער הונד און
שטאַרק, ווי דו, פעדאַנום...
— זיי האָבען איהם אזוי ארומגענומען, אז מיר האָבען נישט
געקענט צוקומען מיט אונזערע פֿויסטען צו זינע זיטען און פֿון
אונזערע ארמען האָבען מיר נישט געקענט מאַבען קיין קייטען פֿון
זינע ווענען...
— זיי האָבען איהם געשלעפט... געצויגען... און אב־
געפֿוהרט...
— וואו האָב איך איהם געזוכען? אין הערקולעסען שוער
איך, אז איך האָב איהם שוין א מאל געזוכען!...— האָט דער
הויפטמאן געשריען, שלאָגענדיג מיט זין רינעזענדיגער פֿויסט אין זין
פֿערשוויצטען שטערן.
פלוצלונג איז פֿון צווישען דעם המון ארוים פלינק, ווי ער
וואלט קיין בייַער נישט געהאַט, א מענשעלע, ווערעם האָט דער־
גרייכט דעם הויפטמאן בין צום גירטעל, אין אשמוצינ־רוטע
בלוזע מיט א האלב־גאלען, האלב געלען קאפ און מיט שפּורען
פֿון סאנדאלען אויף זינע באַרפוסע פֿיס, און אויפהויבענדיג זינע
קאצענע איינעלעך צו דעם דיקען פנים פֿון דעם רינעז, האָט ער
געשריען:
— וואו און ווען דו, פעדאַנום, האָסט געזוכען דעם הינדם־
קאפ, ווען דיר זאָגען סילאַם, דער לעקטיקא־טרעגער פֿון יענער
זייט טיבר. דו האָסט איהם געזוכען אין דער שפּיץ פֿון דעם יודישען
מילימער, ווערעם האָט זיך געבונטעוועט געגען דעם צעזאר...
ער איז א פֿיַנד פֿון צעזאר און דיר געטער... א פערבינסענער יוד,
ווערעם וואלט גערן דיך געפֿרענעלט אין אויפגענעסען פֿרייטאג־צו־
נאַכטס בייַ זין סעודה. ער איז א ענטלאפענער, ווערעם דו רוימישע
מאַכט זוכט שוין לאנג...
— איך געדענק! — האָט פעדאַנום געשריען — בייַ הערקולעסען
שוער איך! דו האָסט מיר אלעם דערמאָהנט, דו לעקטיקא־טרעגער,

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0073-0144 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועלכער ביסט עהנזיך צו אַ ערד-וואורם! איך האָב איהם נעזעהן
אין דער שפּיץ פון דעם פּערשאלטענעם יודישען מילישער, נעבען
יוחנן גוש-חלב... ער איז שטענדיג דאָרט געווען, שטענדיג איז
ער געווען ביי דעם אויטוישען לאמפּאַרט... ער אַלײן איז איך,
זוי אַ לאמפּאַרט!...

– פּערשאלטען זאָל ער זײן! – האָט דער הטון נעשריען –
פּערשאלטען זאָל זײן דאָס פּאָלק, וועלכעם האָט זיך נעבונטעוועט!
– וואו וואָהנט ער? נאָלער קאָפּ! וואו בעהאלט ער זיך,
ערד-וואורם? זאָג, דו אבנערסענער! עפּען דײן שמוציגען פּיסק,
סיריער! פּיהר אונז... א נעבונדענעם וועלען מיר איהם אבנעבען
פּאר א קרבן דעם גאָט אפּאָלא!... פּיהר אונז! מיטומ'ן וועלען מיר
איהם אויפֿרעגעבען!...

קיין ענטפּער איז נישט געווען. דער קלײנער פּלינקער סילאם,
האָט זיך פּערמישט מיט דעם המון און איז נעלם געוואָרען.

VIII

אויב אין פּײַערטאג פון אפּאָלא זענען די גאסען און די
מאַרקען פון רוים לעער געווען, וויַיל אלע אײַנוואָהנער האבען זיך
נעפּונגען אין צירק און נעבען דעם צירק – איז צומאַרגענס די
שטאָדט פול געווען מיט מיליאָנען מענשען, וועלכע האָבען אבנע-
האלטען מאָהלצײַטען און זיך נעוויַילט מיט התלהבות אונטער דעם
פּרײַען הימעל. אויף די פּיעל מאַרקען, וועלכע האָבען נעהײסען:
פּיש-מאַרק, חזיר-מאַרק, אָקסען-מארק, האלץ-מאַרק, אויך דעם-
גלײַכען, זענען געווען אויסגעשטעלט גרויסע טישען און אויף זיי
איז געווען א מענגע נעבעקטס און נעקאָכט, אדער נעבראָטען
פּלײש. פון מעטאלענע פּעסער האָט מען גשענקפּט מיט פּיעל
גרויסע לעפּעל און ארײַנגאָסען אין בעהערם שטאַרקען ווין,
וועלכער איז געווען נעמישט מיט האָניג און האָט פּערפּולט די
לופֿט מיט א שטאַרקען געריך פון פּערשיעדענע געווירצען.

דער צעזאר איז געווען קאַרג, אבער אויף פּערוויַילונגען
און מאָהלצײַטען פּאר דעם פּאָלק, האָט ער קיין נעלד נישט
גענעסען און מאסען מענשען פון פּערשיעדענע שטאַנדען האבען
נעזעפּאָרט און נעטרונקען די מאכלים און די משקה, וואָס זענען
אויסגעשטעלט געוואָרען פּאר זיי. רײַכע לײַט האָבען דעם טאָג
אבגעהאלטען מיט סעודות אין זייערע הײַזער און פּאלאַצען און די

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0074-0145 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאסען מיט דין מארקען זענען פול געווען מיט דין לעריג־געהער־
וועלכע זענען געווענליך געשפייזט געווארען אין גרויסע הייזער;
מיט שקלאפען, וועלכע זענען ערשט בעפריט געווארען; מיט אר־
בייטער און שקלאפען, וועלכע זיערע בעלי־בתים האבען ערלויבט
אין דעם מאג א רויסצוגעהן; מיט סאלדאטען און הויפטמענער,
וועלכע זענען בעוואוסט געווען מיט זייער גראבקייט.

אויסער דין אלע, זענען געווען אויף דין גאסען און מארקען
פויל בעלי־מלאכות און סוחרים, אדוואקאטען, וועלכע האבען ge־
ווייזען דעם המן, אז זענען גוטע רערנער, שטארן־זעהערס, בשוף־
מאכערס און קונצען־מאכערס.

אן דרייַ טעאטערען זענען דאמאלס געשפילט געווארען
לוסטיגע, אויף מארם פעלד זענען געווען אויסגעשטעלט
משונה'דיגע חיות און ריזעזנדיגע שלאנגען, איינהארנס, מצענדע
עלפאנטען, אויך דערנלייבען, אויף דין סעפטען האבען מאסען
מענשען בעוואונדערט דין גבורים, לויפער, קונצען־מאכערס און
שטרויק־טענצער. פונדעסטוועגען איז אין רוים נישט געווען קיין
איין גאס, דורך וועלכער עס האבען נישט געזאלט געהן גאנצע
גרופען מענער און פרויען, אנגעגעסענע, אנגעטרונקענע, לוסטיגע,
מיט קרענץ אויף דין קעפ און פלעטען אין דין הענד, מיט גאסען־
דעקלאמאטארען, רעדנער און לצים. אלע האבען געשפילט, ge־
זונגען, געלאכט און גערוישט אין דער שרעקליכער דעמפיגער הין,
וועלכע איז פון צייט צו צייט איבערגעריסען געווארען מיט
אשטיקענדיג ווינדעל, וועלבעם האט געווהעט פון דרום־זייט און
געבראכט מיט זיך וואלקענס. שטיקער גרויע, שווארצ וואלקענס
האבען זיך געדוקט אויפ'ן הימעל, פערשטעלענדיג פון צייט צו צייט
דין זון, אבער נישט לינדערנדיג דין גרויסע הין.

דער גאנצער ריזעזנדיגער פלאן האט געבלאנקט. דער העלע־ הימעל
האט בעגאסען מיט בלאנקען דין טעמפלען און דין פאלאצען פון דעם
פראן. מיט דין זון־שטראלען זענען געווען בעגאסען דין מענגע
אונגעהויער קאסט בארץ חפצים, וועלכע זענען געווען אויסגעשטעלט
אויף קינסטליך געבויטע געלענדערס. דער גאנצער אוצר פון דער
מלוכה איז דארט אויסגעשטעלט געווען: אלע טהייערסטע חפצים,
וועלכע דין רויסער האבען אבגענומען בין פערשידענע פעלקער אין
דין מלחמות, וואס זיי האבען געגעבען זיי געפיהרט און דין קאסטבאר־
קייטען, וועלכע זענען געזאמעלט געווארען דורך דין צייארען. אין דער
הויך אויבער דין געלענדערס, אויף דין וועגד, טהויערען און טהורמען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0074-0146 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זענען געווען פֿאהנען, בעצירטע מיט אדלערס, שטערן, צונויפֿ־
געפֿלאכטענע שלאנגען און ריעזענדיגע, אויסגעשטרעקטע הענד,
וועלכע האבע געדראהט די וועלט. אונטען איז געשטאנען א המון
מיט אויפֿגעהויבענע, שטאלצע קעפ און מיט ברענענדע אויגען האט
ער זיך איינגעקוקט און די נאלדענע הפצים, וועלכע זענען געווען
געדיכט בעזעצט מיט טהיערע שטיינער. הונדערטער בליקען זענען
געפֿיהרט געווארען איבער די בעטען, וועלכע זענען געווען געמאכט
אין נעשטאלט פון לייבען, פֿויגל אדער בערג און אויסגעזעצט מיט
עלפֿאנדבין, שילדקרעט, זילבער און דימאנטען; אויף א ריעזענדיג
שאף־ברעט, וועלכעם איז בעשטאנען פון צוויי ריעזענדיגע דימאנטענע
טאפֿלען און די פיגורען – פון נאנצע פודען קנסטלזיך געשניצט נאלד;
אויף די נאלדענע בילדער פון געמער, צעזאגען און בעריהמטע
אנפֿיהרער פון מילימער; אויף עטלעכע צעהנדלינגע קרוינען, וועלכע
זענען געווען צונויפֿגעקלעבט פון פערלען; אויף דעם בארג, וועלכער
איז געווען אבגעאסען פון נאלד, אויף וועלכען עס זענען געשטאנען
אפֿעל־בוימער מיט עפֿעל און בלעטער און עס האט זיך גדאכט, אז
אויף אהם לויפֿען לייבען, הירשען און ווילדע יאגען זיי נאך.

די אלע זעלטענהייטען זענען איינצוגווייס צונויפֿגעזאמלט
געווארען אין משך פון הונדערט יאהר אין די אוצרות פון רוים און
האבען בעצויבערט די רוימער. איצט האט זיך אבער געפֿונען א נע־
נעלעגדער, וועלכעם האט צוגעצויגען צו זיך דעם גרעסטען טייל
פון חמון, וויל דא זענען געווען אויסגעשטעלט חפצים, וועלכע זענען
נאך נישט געזעהען געווארען. זי זענען געבראכט געווארען פון לאנד
יהודה דורך טיטום, וועלכער האט דאם לאנד ווימט געמאכט און
פֿערנומען אלעם, וואם דארט האט זיך געפֿונען.

דאם נעלעגדער איז געשטאנען בעזונדער, נעבען מארמאו־
שטיינער, פון וועלכע עם איז איצט געבויט געווארען טיטום'ס עק־
סיידכף־טהויער.

דאם טהויער איז נאך נישט געבויט געווען נאר וועגען דעם
טריומף פון ביזנטיקהס געלויבטע האבען דערצעהלט די חפצים, אין
וועלכע מאסען מענשען האבען זיך איינגעקוקט מיט גרויסער נייגיר־
קייט. אפֿאלק, וואם האט געווואהנט ווייט, ווייט פון דאנען, האט
אין משך פון פֿיעל הונדערטער יאהרען, פֿיעל דורות די חפצים
געזאטעלט מיט לויבע, מיט טיה און טיליאנען האפֿנונגען, אום צו
בעצירען דאם, וואם איז אטריבסטען, אטהיליגסטען געווען: דאם
בית־מקרש פון זיין נאט, דאם ארט, וועלכעם האט פֿערואטע מ

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0075-0147 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף זיך אלע שטראמען פון פאלקס־לעבן, עס זענען דארט נעי־ן הונדערט־פארבינע דיוואנעס, וואס זיער ווערטה האט טען נאר נישט געקענט אבשאצען; פארהאנגען, וועלכע זענען נעווען קונסטלעך געהאפטן און בעהעפט איינע מיט דער אנדערער דורך פיעל קאסט־ בארע קלאמרן; טהיערע פוטערס, וועלכע זענען נעיוען נעמאלט מיט שארלאט פארב; עס איז דארט נעיוען א „ים", וועלכער איז נעמאכט נעיוען פון מעטאלענע שפיגעל, דער „שלחן" פון בית־המקדש, וועלכער איז נעמאכט נעווען פון טהיער האלץ און ארום איהם איז נעווען א בעצוימונג פון נאלד, די מנורה מיט נאלדענע בלומען און נראנאטען ... אן דער שפיץ פון דעם נעלענדער איז נעווען א ריזענדיג בילד, וועלכעם האט פאר נעשטעלט מיטוס'ענם מריאוסף ארייגפארר קיין רוים נאך דעם נצחון, וואס ער האט נעהאט אין ירושלים. נאך דעם מריאוסף־וואגן האט זיך נעשטופט א פרעהליכער הטון, דאס מיליטער איז נעגאנגען און נאך די סאלדאטן זענען נעגאנגען די פערטיבטע, בלאסע, האלב נאקעטע נעפאנגענע מיט קייטען בי־ די פים און שטריק אויף די העלזער. איבער דעם בילד האבען נעבלאנקט נאלדענע אותיות פון דעם אויפשריפט: „יהודה איז בע־ זיגט, יהודה איז איינגענומען".

די מענשען, וועלכע האבען זיך איינגעקוקט, זענען נעווען פרעהליך. זייער דיקע פינגער זענען אויסגעשטרעקט נעוואקסן אין דער הויך, וויזענדיג פערשיידענע חפצים, זייער צונגען האבען נעקלאפט אן די גומענס, ווי זי וואלטען נעגעסטען די בעסטע, שמאקהאפטנסטע מאכלים; יונגען האבען אויסגעצויגען בי דער־ נאז אלע צעהן פינגער פון זייער הענד, לאכענדיג אויף אזא אופן פון דעם בעזוגטען פאלק; סילוויום, דער העפטער פון אוועניטין, האט מיט זיין ארם ארומגענומען דעם האלז פון דעם פארפוטען מאכער, ווענטורי, וועלכער איז נעווען נידריגער פון איהם און בייד עם פנים'ער האבען נעשיינט פון שמחה און זיך אויפגעבלאזען פון נאוה. פלוצלינג האט זי נעשטופט און נעשטויסען דער מילימערס הויפטמאן פערואנוס, וועלכער האט זיך דורכנעשטופט דורך דעם המון.

— וואס שטופסט דו זיך, קלאץ, און מענשען שטויסט דו? — האט נעשריען דער בעליידיגטער סילוויום.

— דו מויערבערנער! דעם ארם מיינעם האסט דו דאך שיער צודרוקט מיט דיינע פלייצעס! — האט נעשריען דער פארפוטען־מאכער מיט א דינער שטימע.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0075-0148 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿיעל אַנדרע מענשען האָבען אויך געשריבען. נאָך פֿעדאַנוס'ן
ענען אָנגעקומען אַנדרע הויפּטמענער און געווען הנרי סאָלדאַטען,
ווען האָבען מיט זיערע שוערע פֿים געטרעטען אויף די פֿים פֿון
אַנדערע מענשען און מיט זיערע שטאַרקע ארמען האָבען זי געשטויסען
די ארמען און די פֿליצעס פֿון אַנדערע. אײַנער פֿון די יונגען,
ווען האָבען פֿריהער געלאַכט פֿון די געפֿאַנגענע, ווען זענען
געווען געמאַלט אויף דעם בילד, האָט זיך מיט בײַדע הענד אָנ-
געהאַפּט בײַם אויער און מיט אַ הויך געווײן איז ער געפֿאַלען אויף
דער ערד. ער האָט זיך נישט גיך אָבגעקוקט פֿאַר די סאָלדאַטען
און דערפֿאַר האָט אים אײַנער פֿון זיי אָנגעהאפּט בײַם אויער.
פֿון וועלכען עם האָט זיך באלד אָנגעהויבען בלוט צו גיסען. דער
מון האָט געזידלט און געפֿלוכט. א פֿרוי, וועלכע האָט צו-
געטוליעט צו זיך דעם פֿערוואונדעטען יונג, האט הויך זיך בעקלאָגט
אויף דער חוצפּה און אונזיטלעכקייט פֿון די סאָלדאַטען, וואָס האָבען
בײַ איהר מאָן, דעם געהרטנער, געהויבט גרינצײַג און פֿרוכטען,
וועלכע ער האָט געפֿיהרט קיין רוים און איצט האָבען זי פֿער-
וואונדעט איהר זוהן...

— צי קען א רוימישער בירגער שוין נישט געפֿינען קיין ג-
ריכט, וועלכעם זאָל משפּטן און שטראָפֿען די מחוצפּים?

— ער האָט געהאט די העזה מיך צו שטופּען, מיך סילווים,
וואָס זיין ארבייט בעצירט דעם פֿאלאַץ פֿון צעזאר!

— מיינע פֿליצעס וועלען לאַנג נעדענקען דיין פֿיסט,
פֿעדאָנוס, איך שוער דיר אָבער בײַ הערקולעס, אז מארגען וועל
איך געהן צו דעם קאמערהער און געבענדיג איהם א פֿלעשעל מיט
פֿארפֿומען, וועל איך איהם בעטען, אז ער זאָל מיין אנקלאגע
אויף דיר אויבערגעבען דעם געטלעכען צעזאר!

— אויב דו, וועגטורי, וועסט אזוי טהון, וועסט דו אויבער-
צייגען, אז דיין קאָפּ וועגט וועניגער פֿון א לויט פֿאַרפֿום. דו
דארפֿסט וויסען, אז אויף דער וואג שאָל פֿון דעם רוימישען
געריכט וועגט אײַן הויפּטמאן הונדערט פּוד און א געויהנלעכער
בירגער — א הונדערטסטהייל פֿון א לויט...

עפּעס א ערנסטע, טרויעריגע שטימע האָט העכער געשריען
פֿון אנדערע:

— אונדאנקבארע נפשות!

מען האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן א הויכען מענש,
וועלכער האָט זיין קאָפּ בעדעקט מיט א קאפּטאר פֿון זיין מאנטעל.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0076-0149 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– וואָם שרײַעט ער? זאָג וויטער! צו האָט דיך דען מוטער אויסגעלאָזט רעדן נאָר די צוויי וואָרטער? – האָט טען געשריגן צו אים פֿון אַלע זײַטן.

– אונדאַנקבארע נפשות!

פּעדאַנט האָט זיך אונטערגענומען צו ערקלערן די צוויי אונפֿערשטענדלעכע וואָרטער. ער האָט זיך געווענדעט מיט׳ן פּנים צו די פֿערזאַמלטע מענשען און איז א רויפֿגעשפרונגען אויף אַמאַרטאָר־שטיין. פֿון דער וויטענס האָט מען געקענט מיינען, אז דער ריזע איז די סאַנדאַלען מיט שנורען מיט׳ן מעטאַלענעם פּאַנצער און מיט זײַן קורצער שוערד – האָט זיך געשטעלט אויף מענשענס קאָפּ. אויסציהענדיג זײַן ריזענדיגע פֿויסט איבער די קעפּ פֿון די מענשען, האָט ער געשריגן:

– דער בירנער האָט אמת געזאָגט. מיט אײַערע הינדישע פּיסקעס בילט א אונדאַנקבאַרע נשמה. איהר זידעלט און אָנקלאָגען ווילט איהר א ערלעכען סאָלדאַט, ווען ער נעהמט פֿון אײַער מאָס א בימעל געקאָכטע בּאָבעס, אָדער ווען ער דריקט דורכגעהעניג די שפּיצען פֿון אײַערע איידעלע פֿינגער! צו האָט קיין שום גאָט, וועלכער שיצט דעם שכל פֿון מענשען, איהר נישט געזאָגט, אז ווען נישט דער ערלעכער סאָלדאַט, וואָלט איהר קיינמאָל נישט פּערמאָגט דאָס, וואָם איהר פּערמאָגט איצט?

פֿון המון האָבען זיך געהערט געלעכטערס און געשריען:

– זאָל מיך יופּיטער אָבגעבען די געטער פֿון גיהינום, אויב איך וויים, וואָם איך פּערמאָג.

– איך פּערמאָג נישט אפילו אײַן זילבערן כּלי!

– וואָם פּערמאָג איך, הויפּטמאַן? וואָם פּערמאָג איך?

– וויי מיר מײַן פּערמעגען, מײַן אײַנעמטהום, וועל איך דיר קושען די פֿויסט!

– קוש, דו בלינדער הונד! – האָט פּעדאַנט געשריגן – די גאָלדענע בערגער, די פּערלען און דימאַנטען, אויף וועלכע איהר קוקט, זענען דען נישט אײַער אײגענטהום? זיי געהערען צו רויס און איהר זאָלט בירגער פון רוים, בכן זענען זיי דאָך אײַער!

גוט! – האָט אײַנער געלאַכט – ווען איך וועל הונגעריג זײַן, וועל איך אָבבײַסען א שמאַראַגד פון אָט דעם טיש און וועל עסען ביז איך וועל זאָט ווערען, און ווען מײַן קעלילע וועט מיר יסורים אנטהון, פּערלאָנגענדיג פון מיר א קלײד, וועל איך זי אָנקלײדען אין דער הײל פון פּערלען...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0076-0150 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– נידערשרעקמיג נפש! – האָט געשריען א אנדערער הויפטמאן, וועלכער איז געשטאנען אויף א נידריגערן מאַרמאָר־ געבאָן פּעראנוס'ן – דו קענסט זיך נישט אָבעסאָן און זאָס וואָרטן מיט דער גרויסקייט פון רוים, וועלכער אלץ פּעלקער פון דער וועלט האבן אבגעגעבן דיר מתנות?

– אמת! פּודענס זאגט אמת! אלץ פּעלקער פון דער וועלט האבן אונז געגעבן דיר מתנות. זיי זענען אונזער אייגנטהום! – האָבן זיך אנגערופן פּיעל שטימען.

– און אונזער אונשטערבלוכע לויב!

– און דאָס זיסקייט פון אונזערע אויגן, וועלכע קענען זיך אין היילוגע טעג נישט זאט קוקן אויף דעם אלעם!

– דו זאגסט גוט, פּעראנוס! גוט זאגסט דו! געזונד און א אייבוג לעבן זאל האָבן דער צעזאר, וועלכער ערלויבט אונז קוקן אויף דעם אלעם!

פּעראנוס האָט הויך געלאכט; עס האָט זיך געראכט, אז פון זיין לאכן צימערט דאָס גאנצע ריזענדיג גלעלענדער.

– פּאר וואָס וויגשסט דו, שאף־קאף, נישט אויך אונז קיין לאנג לעבן? מיט אונזער שווייס און אונזער בלוט איז דאָס אייער לויב געקויפט געווארן! וואָר האָט דאָס אלעס בעקומען? וואָר האָט דיר אויסטישט בארבארן געווארפן אזך צו דיר פּיס? נאָר אונזער גבורה, אונזערע פּיסטן און אונזערע שווערדן האָבן דאָס געטהון!...

אין דער פּערזאמלונג האָבן זיך געהערט התלהבות'דיגע געשרייען. אלע קעף האָבן געשאקעלט אלס צייכן, אז זיי אנערקענען דיר גערעכטיגקייט פון פּעראנוס'ענס וואָרטער, אלע אויגן, אין וועלכע פּריהער האָט געברענט א פּייער פון שנאה, האָבן מיט אכטונג און ליבע זיך געווענדעט צו דיר ריזענדיגע הויפּטמענער. סילוויוס האָט זיך צוגעשטופט צו פּעראנוס'ן און אויסשטרעקענדיג זיין אָרם און מיט פּרייגדשאפט איהם געצויגען בים אויער.

וועמטורי האָט ארויסגענומען א פּלעשעלע מיט פּארפומען און האָט א ביסעל אויסגעאסען אויף דעם קאף פון א סאלדאט; דיפּרוי, וועלכע האָט פּריהער געוויינט, וויל פּעראנוס האָט איהר זוהן פּערוואונדעט דאָס אויער, האָט אויפגעהויבען איהרע ברענגעדע אויגן און געשמייכלט. א רויסוויזענדיג איהרע ווייסע צייהנער. – איהר בייזער זיך שוין נישט אויף אייך. פּאר וואָס איהר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0077-0151 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט מיַן מאַן געָרוּיִבט גרינצַיג און פֿרוכטען... – האָט זיַ געָוואָנט – ווען איהר וועָט שפּאַצירען הינטער דעָר שטאָדט, געהט ארַיין אין דעָם הויז פֿון נעָרטנער טאַציוס. זיַן פֿרוי, באַלביִנע, וועָט אייַך מכבד זיַן מיט מילך און ווַיינטרויבען פֿון אייגענעם ווַיינגאָרטען...

– און פֿון דאַנקבאַרקַיִט פֿאַר אויסהרג'ענען דיַ זיהן פֿון אַלַיִן פֿעָלקעָר אויף דער וועָלט, וועָט זיַ מיט פֿעָרגנוגען אייַך עָרלויבען צו פֿעָרוואונדען דאָם אויעָר פֿון איהר זוהן! – האָט ווירעָר הויך געָוואָגט דעָר הויכער, וועָלכער האָט געהאַט אויף זיַן קאָפּ דעָם קאַפּטאָר פֿון מאַנטעל.

קיַינער האָט אָבער אויַצט שוין נישט אָנגענומען דיַ בעָמערקונג. פֿיַעל פון דעָם הטון האָבען געפֿיַפֿט.

– שווַיגען! שווַיגען! דעָר הויפּטמאַן רעָדט!

פּעָדאַנוס האָט אויסגעשטרעָקט זיַנע רייַזענדיגע אָרמען צו דעָם געָלענדעָר מיט דיַ חפצים, וועָלכע זענען געבראַכט געוואָרען פֿון לאַנד יהודה און געזאָגט:

– אויב איהר מיַנט, אַז דאָס איז נעָוועָן אַלוסטיגער מאַנץ, זענט איהר אַסטאַרק מיט אייַלען... אוך זאָג אייַך, אַז זיַ האָבען זיך נעָוועָהרט, ווי דיַ לייבען... דיַ מויערבערעָר און דיַ קלעָצעָר, מיט וועָלכע מיר האָבען געבראָכען דיַ מויערען, האָבען זיַ פֿערדראָבען און געברענט. פֿון דרַיהונדערט מאשינגען האָבען זיַ געשאָסען אויף אונז מיט שטיינער... אונז בעשאָטען מיט אַ רעָגען פֿון פֿיַלען, וועָלכע זענען נעָוועָן אַרומנעָוויקעָלט מיט ברענעָדען פֿלאַקם... זיַ האָבען אונז בעָנאָסען מיט היַם וואַסער און בויַסעהל... זיַ האָבען געטהון דאָם אלעָם און נאָך מעהר... זיַ זענען אונז אָנגעפֿאַלען ביַ טאָג און ביַ נאַכט... זיַ האָבען אונז אייַן מיכוט נישט געלאָזט זיכער שלאָפֿען און רוהען... אַהא! וועָן איהר וואלט זיַ דאַמאָלס געזעהן! איהר וואלט געמאַכט אַזוי פֿיַעל בילדער, וויַפֿיַעל עָם איז נעָוועָן רוימישע סאָלדאַטען אין דעָר מלחמה מיט דיַ ביקעָם און לאַמפּאַרטען... יוחנן פֿון גוש־חלב איז נישט נעָוועָן קיַין מענש. אוך זאָג אייַך, אַז עָר איז נישט נעָוועָן אַזא מענש, ווי איהר און אפילו ווי מיר, דאָם הייסט, למשל, ווי אוך אַרעָר פּודעָנס... מיט מיַנע אויגען האָב אוך געזעהן, ווי פֿון זיַן קאָפּ זענען אַרויסגעפֿלויגען פֿלאַטען, וועָלכע האָבען זיך נעָוועָרט אויף דיַ קעָפּ פֿון זיַנע סאָלדאַטען... אוך זאָג אייַך, אַז עָר איז נעָוועָן א בישוף־מאָבער... וועָן זיַ האָבען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0077-0152 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיך א מאל אראבגעלאזט צו אונז פון דעם „הר הזיתים", האט
אפילו פולמענאטא, העדט איהר, דער בעסטער לעג׳אן פון טימום׳ן,
פולמענאטא, אין וועלכער איך אין פודעם זענען געווען הויפט־
טענער, האט זיך נישט געקענט האלטען... אין זי האט זיך נע־
מוזט צורוק רוקען, און ויען נישט טימום, וואם זיין געטלויבע
שטימע האבען מיר דערהערט און מיר האבען אויפגעהערט צו
הערען אונזער אייגענע שטימע, וואלט איהר אפשר אויצט נישט
אויסגעלאזט די אויגען אויף די חפצים פון לאנד יהודה און איהר
וואלט נישט אויפגעפענט אייערע פיסקעס, הערענדיג די וועדטער
פון פערזאנום׳ן... א פערשאלטען פאלק איז דאם! ווען איך דער־
כאהן זיך אן דעם אונמזל׳דיגען טאג, וועלכער האט א ווייל דונקעל
געמאכט דעם רוהם פון פולמענאטא, שפיר איך א שרעקליכען
אפעטיט אויפצופרעסען חאטש איינעם פון די שונאים פון דעם
צעזאר און פון רוים.

אזוי האט געזאגט פעדאנום און דער כעם וועלכער האט
וואם א מאל מהר בערעקט זיין דיק פנים, איז גיך אויפגענאנגען
צו דער פערזאמלונג, וואם האט געהערט זיינע וועדטער.

— א פערשאלטען פאלק! — האט זיך אננעהויבען דער זעלבער,
וואם האט פריהער געזאגט, אז ווען ער וועט זיין הונגעריג, וועט
ער אבבייסען דעם שמארגד און זיין וויב וועט ער אנקליידען
איך דער היים פון פערלען — א פערשאלטען פאלק! איך וואלט זיך
נעהרן נוקם נעווען פאר פולמענאטא און מיט מיינע צייהנער בייסען
א שטיקעל פון דעם פערשאלטענעם פאלק!...

אלע זענען דערהיצט געוואָרען. די, וואם זענען געשטאנען
נאבען פעדאנום׳ן, האבען געלאכט. אן פנים פון דעם הויפטמאן
האט מען דערקענט, אז ער האט אננעהויבען דערצעהלען
אפערעהליכע מעשה. אלע האבען אויפגעשטעלט די אויערען. ווען
עמיץ פון זיי וואלט נעווען וועניגער פערנומען מיט דער ערצעהלונג
פון דעם הויפטמאן, וואלט ער דערוואהן, אז דער שטערן פון
דעם הויכען מענש, וועלכער האט געהאט דעם קאפטאן אויף דעם
קאפ — איז בעדעקט געוואָרען מיט א בלוטיגער רויטקייט און אין
זיינע שווארצע אויגען האבען זיך נעווינקען טרערען.

— איך זאג אייך — האט פעדאנום ווייטער געזאגט — אז די
נעסטער אלייו ווען זיי וואלטען דאם נעזוהן, וואלטען זיי זיך
נעהאלטען בי די זייטען פון לאבען!... די מעשה איז נעווען
אזוי: מימום האט צו אונז נערעדט... א הייליגע צייטערניש האט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0078-0153 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דורכגעגומען אונזערע קערפער און נשמות... פֿולמענאטא איז נע־
לאָפֿען געגען די שונאים... קיין שום שטורם־ווינד לויפֿט נישט
גיכער, ווי די פֿולמענאטא איז דאמאלס געלאָפֿען... רייַטשע
נעגען רייַטער, מיר פֿאַלען אין אויף זיי, א פּנים געגען א פּנים,
א ברוסט געגען א ברוסט, א שוועד טרעפֿט זיך מיט א שוועד.
א געשרייַ, א קלאַפּערייַ, זיפֿצען, מענשען, פֿערד פֿאַלען אויף דער
ערד – מיר הערען נאָר נישט... די נעכטיגע בושה האָט אונז טויב
געמאכט, דער כעס האָט אַלעם פֿערדעקט פֿאר אונזערע אויגען.
די פֿערד און די פּנים׳ער פון די פֿיַנד, זיַערע שוועדען, די
מויערען פון דער שטאָדט, וועלכע זענען געווען הינטער זיי, דער
הימל, די ערד... אלעם... רויט... איך זאָג אייַך, אז דאמאלס
האָבען די נעטער מיט בלוט בעפֿארבט די גאנצע וועלט... אין
ווייס נישט, וויפֿיעל קעפּ איך האָב אפּגעהאקט, וויפֿיעל ברוסטען
איך האָב דורכגעשטאָכען, וויפֿיעל קערפּער איך האָב דורכגע־
האקט... אינדעם שפּיר איך, אז מיט מיר אַליין איז שלעכט...
אייַנער פון זיי פֿאַלט אָן אויף מיר מיט שרעקליכען כעס. הונדערט
מאל האָט מיַן שוועד בערירט זיַן ברוסט און הונדערט מאל האָט
ער אבגשאָגען מיַן שוועד און צו מיר האָט ער זיַן שוועד
אויסגעצויגען. איך קוק: א גאָר נישט! קליַין, דין, מאַגער איז
ער (פון הונגער איז ער אויסגעדאַרט געווארען, ווארום הונגער
האָט שוין דאמאלס געהערשט בייַ זיי אין די מויערען), צום ערם
דערגרייכט ער מיר שוין נישט, א מורא־שקע! און שטארק איז ער,
פלינק, געשיקט און ארום מיר שפרינגט ער! ע, קלער איך זיך,
זאל איך זיך לאָזען אויפֿעסען פון אזא וועלמל? די געטער האָבען
מיך בעגייסטערט! די שוועד האָב איך געמוטשען אין דער לינקער
האַנד און מיט דער רעכטער האַנד האָב איך איהם אָנגעהאַפּט בייַם
פּויש, און אייַער איהר וואָלט געקענט א וואָרט א רויסרעדען, האָב
איך איהם שוין א ראָבנעשלעפּט פון פֿערד. ער איז געווען מאַי
גרינג! מיַן האַנד האָט געשפּירט, אז זיַנע גערערם זענען לעער.
דאמאלם האָבען זיי זיך שוין אָנגעהויבען צוריק רוקען פֿאר אונזער
פולמענאטא, און איך האלטענדיג דעם יודישען רייַטער בייַם פּויש,
האָב איהם איך מיַן פֿערד צוגעפֿיהרט צו מיטמען. איך
האָב דאָס פֿערד געיאגט, האלטענדיג כיַן געפֿאנגענעם, ווי א ריטער
איַן דער האַנד און שאקלענדיג מיט איהם איז אלע זיַטען. ווער
נאר עס האָט דאָס געזעהן, האָט הויך געלאכט, אבער דערפֿאר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0078-0154 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווּעָט שׁוין פֿון דאַטאָלס אָן קיינער נישט לאַבן קיינטאָל פֿון פּעדאַנוס'ענס גבורה און פֿון זיין פֿויסט...

דיִ צוהערער האָבן געלאַבט נישט פֿון דער גבורה און פֿויסט פֿון פּעדאַנוס'ן, וועלכע מען האָט געקענט דערקענען, קוקענדיג אויף איהם, נאָר פֿון דעם יורישען רייטער, וועלכן אַרומישער הויפּטמאַן האָט געהאַלטען ביים פֿום, ווי אַ ריטער.

– זייער חוצפה האָט קיין שום גרענעץ נישט געהאַט – האָט מיט אַגראָבע שטימע גערופֿען פּודענס, וועלכער איז געשטאַנען אַ בימעל ניידריגער פֿון פּעדאַנוס'ן – זאָל פּעדאַנוס זאָגען צו איהר זאָג נישט אמת. מיר זענען געשטאַנען געגען זייער מילישטער, וואַרטענדיג אויף אַ בעפֿעהל. מען קען זיך נישט רירהרען... זאָל פּעדאַנוס זאָגען, וואָס פֿאַר יסורים עס לייַדען סאָלדאַטען, וועָן זיי קענען זיך נישט רירהרען אָהן אַ בעפֿעהל און זיי מוזען שטיין און אויסהאַרטען דיִ שונאים'ס חוצפה'דיגע וועָרטער און זייער ליצנות... זיי האָבען פֿון אונז ליצנות געמאַכט און געלאַבט פֿון אונז, אַז מיר בעלעגערן שוין אזוי לאַנג זייער שטאַרט און מיר קענען זיך נישט איינהמען... אינדעם שפּרינגט אַרויס איינער פֿון זיי, דער, וועלכען מיר האָבען שטענדיג געזעהן ביי יוחנן גוש־חלב... הויך, דאַר, שוואַרץ איז ער געווען און מיט זיין פּיסק האָט ער אַ נאַנצען האַגעל מיט זיִדלערייַ אויסגעשאָטען אויף אונזער מילישטער. ער האָט געזידעלט און גערופֿען צו אונז: „זאָל אייַנער פֿון אַיערע ריטער מיט מיר אַליין האַלטען אַ מלחמה... קום, קום רויטער!... קום־צו מיט דיין ברוסט צו דער ברוסט פֿון אַ יוד... זאָל איך חאָטש אייַנעם פֿון אַיך צודריקען מיט מיַנע אַרמען צום הארץ!"... זאָל פּעדאַנוס זאָגען, צי ער האָט נישט אזוי גערופֿען. איך ער, פֿאַל אַרײַן אין כעס, נאָר איך שטעה אויף מיַן אָרט און ריהר זיך נישט. מען מוז דאָך אין מילישטער געהאָרואם זיין! אָהן אַ בעפֿעהל טאָר זיך דאָך קיינער נישט ריהרען! פֿריסקום האָט אָבער קיין געדולד נישט געהאַט צו וואַרטען. ער איז געווען דער יונגסטער זוהן פֿון מיַן שוועסטער סערוויליא... עס איז נאָך קיין יאָהר נישט פֿאַראיבער זיַט ער איז פֿוילישהרינג געווארען... באַלד דערנאָך איז ער געווארען אַ סאָלדאַט... אקינד איז ער נאָך געווען! זאָל פּעדאַנוס זאָגען! ער איז אַרויס פֿון דיִ ריַיהען... ער האָט נישט נעקענט אויסהאַלטען.., ער האָט זיך אַחאַפּ געטהון... ער איז געלאָפֿען צו דעם יוד... זיי האָבען זיך צוזאַמענגעשטויסען, נעקעמפּפֿט נישט לאַנג,.. מיַן פֿריסקום איז געפֿאַלען אַ פֿערבלוטיגטער...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0079-0155 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דורכגעשטאַנען איז ער געווען מיט דער שוועד פֿון דעם יוד . . .
זאָל פּעדאַנוס זאָגען , ווי ווייס , ווי שׂהן , ווי מוטהיג אין גוט עס
איז געווען דער זוהן פֿון מײַן סערוויליא . . . א קינד ! איהּ האָב
קײַן ווייב נישט . . . דיעזע ענדיג רוים , האָב איהּ קײַן צײַט נישט
געהאַט זיך אַ איינציג נעסט צו מאַכען . . . פּרינסקום'ן האָב איהּ
געוואָלט זיך האַלטען אלס זוהן . . . א שוועסטער האָב איהּ נאָר אַ
נאָר אײַנע . . . די . . . סערוויליא . . . א ערלעכע , זיסע פֿרוי איז זי
געווען און ווען איהּ בין געווען אין רוים , האָט זי מיהּ געשפּײַזט
מיט פֿײַנע באָבעס , מײַנע מלבושים פֿאַראַכטטען און צוזאַמען מיט
מיר האָט זי געשמועסט פֿון אונזערע עלטערן . . . זי האָט איהר
זוהן אַזוי בעדויערט , אז באלד נאָך זײַן טויט איז זי אַוועק נא־
גאַנגען אין דעם לאַנד פֿון די שאַטענס ! . . . זאָל פּעדאַנוס זאָגען . . .
פּעדאַנוס האָט נאָר נישט געזאָגט . מיט זײַן רײַזענדיגער
פֿוסט האָט ער אויסגעווישט זײַנע פֿײַכטע אויגען . די שטימע פֿון
פּודעס'ן , וועלכע איז געווארען וואָס אַמאל טרויעריגער און זײַן
גראָב פּנים , וועלכעס איז אויסגעקרומט געווארען מיט זײַן געווין ,
האָבען געריהרט אלע צוהערער .

– ווען מיר וואלט געשען דאָס , וואָס עס האט געשען
סערוויליא'ן – האָט געשריען באלבי , צודריקענדיג צו איהר ברוסט
דעם יונג מיט'ן פֿערבלוטיגטען אויער – וואלט איהּ צווישען די־
יודען אזוי לאַנג געזוכט דעם רוצח , ביז איהּ וואלט אים געפֿונען ,
אויסגעשטאַנען זײַנע אויגען , אבגעשניטען זײַן צונג און מיט מײַנע
נעגעל איהם אויסגעקראצט דאָס האַרץ ! . . .

– און ווען דו , באלבי , וואלסט געווען א מוטער פֿון דעם
יוד , וועלכען פּעדאַנוס האָט געטראָגען צו טיטוס'ן , האלטענדיג
איהם בײַם פֿוס , וואָס וואלסט דו דאן געטהון ? – האָט געפֿרעגט
דער הויפּטער , וועלכער האָט געהאט א קאָפּטאר אויפֿ'ן קאָפּ .

קיינער האָט נישט געהערט זײַנע ווערטער . צווישען די , וואָס
האָבען אויסגעהערט די ערצעהלונגען פֿון די הויפּטמענער , האָט
זיך געקאָכט .

– וואָס ! – האָט אמהעכטען געשריען סילוויום – קיינער פֿון
אײַהּ האָט נישט אויפֿגעהויבען דעם אָרעמען פּרינסקום ? די הוצפה פֿון
דעם יוד איז געבלויבען אונבעשטראָפֿט ? . . .

– דער שׂאָם פֿון פּודעס'ן האָט זיהּ נוקם געווען אין איהם –
האָט פּעדאַנוס געשריען – ער האָט געשאַסען א פֿײַל אין דעם בעג־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0079-0156 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לייטער פון יוחנן גוש חלב... דו פּייל האָט איהם געטראָפֿן און ער איז געפֿאַלן אויף דער ערד...

– ער איז דערהרג'עט געוואָרן! – האָט דער המון אויסגעשריען מיט שמחה.

פּודעם האָט צונויפֿגעדריקט זיין פּויסטן און אויסגעשטרעקט זיין אַרמען.

– זאָל פּעדאַנוט זאָגן, צי דאָס איז נישט אַ פּאָלק פֿון מכשפים! דער רוצח פֿון מין פּריסקום איז געפֿאַלן אַ טויטער, ווען מין פּייל האָט איהם געטראָפֿן... און דאָך האָב איך איהם געכטן געזעהן!...

– וואו? ווען? זאָג!

– געכטן, ביי די פֿערווייַלונגען... דאָס איז דער זעלבער, וועלכער האָט פֿון זיין פּיסק ארויסגעוואָרפֿן די זידלערייַן אויף דעם געטליכן טיטוס און דער העלליכער ביזונקה... ער איז דאָס געווען דער זעלבער... זאָל פּעדאַנוט זאָגן...

– איך זאָג אייך, אַז דאָס איז געווען דער זעלבער!... – האָט פּעדאַנוט בעשטעטיגט – מיר האָבן געמיינט, אַז ער איז שוין אַ דערהרג'טער און נעכטן האָט ער צוריק אויפֿגעלעבט.., היינט האָבן איהם אַ ודאי די שדים צוריקגעשלעפּט אין גיהינום ארײַן...

– ער לעבט! – האָט איינער פֿון המון אויסגעשריען מיט אַ פּייפֿענדע שטימע.

דער הויכער, וועלכער איז געווען געקליידט אין אַ מאנטעל מיט אַ קאַפּטאָר, האָט אַ צייטער געטהון. קיינער האָט אויף איהם נישט געקוקט. אַלע האָבן זיך געוואַנדט צו דעם מענש אין דער שמוציג-רויטער בלוזע מיט דעם קאָפּ, וואָס איז געווען האַלב גראָ, האַלב גראָ. פּעדאַנוט האָט געקוקט אויף איהם פֿון דער הויך און געשריען:

– ברוך-הבא, ערד-וואורם! נעכטן הבא איך געראַדט מיט דיר דו זאָגסט, אַז ער לעבט!

– ער לעבט! – האָט סילוויוס געענטפֿערט אויפֿהויבענדיג צו איהם דעם קאָפּ.

– וואו איז ער? וואו בעהאַלט זיך דער רוצח, דער מערדער, וועלכער האָט דערהרג'עט מין פּריסקום? פֿיהר אונז דאָרט הין, דו אָבנערייסענער און מיר ווילן דיר מאַכן אַזאַ נייַע טונקא, ווי דיינע גליד אויגן האָבן אַזעלכע נישט געזעהן, זיי דו בישט געבוירן געוואָרן – האָט פּעדאַנוט געשריען.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0080-0157 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

סילוויום האָט זיך אָבער שוין געהאַט בעהאַלטען הינטער דיַ ברייטע פּלייצעס פון באַבאַס'ן און חראָטיאָ'ן, וועלכע איז געווען אויסגעצירט מיט זילבערנע רייפען און מיט איהר פּלינקען קעשפּער האָט זי זיך אנגעהאַנגען אָן די ארמען פון דעם גבור.

די עראינערונג פון דעם נעכטיגען געשעהענישׂ אויף דעם אָרט פון די פּערוויַלונגען איז געווען וויַ א פּײַערינג פּײַל, וועלכע ווערט געוואָרפּען אין המון. אַלע האָבען זיך דערָאמהנט אָן דער עולה, וואָס איז זיי געטהון געוואָרען, אַלע צוזאמען האָבען געַרעדט, אַלע צוזאמען האָבען זיך גערעפּס'ט פּאַר דער חרפה פון דעם צעזאר'ס זוהן און פון דער העלריכער בירוניקה, דער צארן פון אַלע איז געוואָרען זהר גרויס אויף דער חוצפה פון דעם עלענדען אויסלענדער, וועלכער האָט געהאָט די העזה בחרפה צו מאַכען דעם מאיעסטעט פון רוימישען פּאלק.

א גרופּע פון סירייר האָט זיך בעזונדער פערזאמעלט. פון איהר האָט אַרויסגעשטיגט דער הויכער באַבאס. חראָמיא, וועלכע האָט זיך געהאלטען אָן זייער ארמען האָט געלאַכט און א קווי־טשענדיג קול האָט ווידער געשריען:

— ער הייסט: יונהן!

דאָס איז געווען די צווייטע ברענענדיגע פּײַל, וואָס איז געוואָרפּען געוואָרען אין המון. דער נאָמען האָט פּיעל פון המון דערמאָהנט א מענגע זאכען. פּיעל אויערען האָבען וועגען איהם געהערט א מענגע ערצעהלונגען, פּיעל אויגען האָבען איהם געזוכט און נעיאָגט. ער איז דאָך נעווען אייגער פון די גרעסטע פּערבריַכער פּון דעם יודישען אויפשטאנד, אייגער פון די גרעסטע פּערברעכער נעגען דער מאכט איבער דער גאנצער וועלט פון דעם צעזאר און פון רוים. יונתן איז דאָך נעווען דער, וועלכער איז אזוי פּיעל מאָל פּערוואונדעט געוואָרען און יעדעס מאָל זיגע זיגרייך וואונדען פּערהיילט געוואָרען און ער איז ווידער נעשטאַנען נעבען יוחנן גוש־חלב און ווידער געקעמפּפט נעגען דעם רוימישען מיליטער. ער איז דאָך דאָס נעווען דער, וואָס זיַענדיג שוין אַ עלענדער נע־וד'ניק און ווערענדיג גייאָגט פון אַלע זיַטען, האָט ער נאָך אין מצרים פערזאמעלט עטליכע טויזענד בעוואפענטע יודען און דאָרט אַרויסגעפּרופּען א בונט נעגען דעם צעזאר. דער בונט איז נעווען א שוואכער און גיך איז ער דערטרונקען געוואָרען אין בלוט פון דיַ, וואָס האָבען דעם בונט געמאכט, אבער דאָך האָט מען פון דעם בונט נעזוהן, וויַ פּערבינסען עס איז די שנאה און ווי גרויס

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0080-0158 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עָם אִיז דִי חוצפה פֿון דעם עֶלעֶנדעָן מכשף. אוּן דער מכשף, אִיבעָר וועלכעָן קִיין פֿאַלעָן פֿון בויגענם האָבעָן קיין שליטה נישט נעָקעָנט האָבעָן אוּן דִי מעָכטיגע רויטער האָבעָן אִיהם נישט נעָקעָנט חאַפּעָן, געפֿינט זִיך אִיצט אין רוים אוּן ער האָט נאָך אִיצט דִי העזה עפּעָנטליך צו זִידלעָן דעם מאיעסטעָט פֿון רויטישעָן פֿאָלק, צו לעָסטערן דעם בעָלִיעבטעָן זוהן פֿון צעָוואר, וועלכעָן דאָס גאַנצע פֿאָלק אוּן דאָס גאַנצע מִילִיטער ליעבט אַזוי שטאַרק!... דִי הויפּטמענער זענען אַראָבגעשפּרונגען פֿון דִי מאַרמאָרנע אוּן צוגעהענדיג צו אַגרופּע פֿון רִיעזען, האָבעָן זִיי אַנגעהויבעָן זעהר לעָבהאַפֿטיג מִיט אַלעָ צו שמועסעָן. אוֹיף אַמאַרמאָר אִיז אַרויסגעשפּרונגען סִילוויום, וועלכער האָט געערעט לאַנג, הוֹיך, אויפֿהויבענדיג זִין וויסע האַנד מִיט אַ גרוים פֿינגערל.

— בעָטראַכט נאָר דאָס, בירגער! — האָט עָר נעָזאָגט — בעָטראַכט מִיט אַייגער גרויסעָן פּערשטאַנד! נאָר זִיי האָבעָן זִיך אוּנזאַזוי לאַנג געָנען געָשטעָלט. מצרים, סוריא, קלִין אַזיע, גאַליע, שפּאַניע דאַנקען שוין לאַנג דִי געָטער דערפֿאָר, וואָס זִיי זענען בעָהאָפֿטעָן געָוואָרען צו רוים. אַנדערע מורמלעָן, ברומען וויִ דִי ווילדע חיות אוּן דאָך בויגען זִיי זִיך אוּן בוקען זִיך פֿאַר אוּנזער גבורה אוּן בילדונג... בעָטראַכט דאָס, בירגער, פֿאַר אוּנזער גבורה אוּן בילדונג בוקען זִיי זִיך, דאָס הַיסט פֿאַר דִי גבורה אוּן בילדונג פֿון מִיר, פֿון וועָנטוּרִי אוּן אוֹיך פֿון דִיר, טאַציוס, פֿון דִיר ניגער אוּן פֿון דִיר, באַלבִיע, אוּן פֿון דַיין קלִיענעם זוהן, באַלבִיא. נאָר דִי עֶלעֶנדע, האָבעָן זִיך אוּנזאַזוי לאַנג געָנען געָשטעָלט, אוּן נאָך אִיצט, וועָן מִיר האָבעָן זִיי שוין מנצח געָוואָרן, לעָסטערן זִיי אוּנזער געָטער, דעם צעָזאַר אוּן אוּנז, חאָטש מִיר האָבעָן זִיי שוין מנצח געָוואָרן. צִי האָבעָן מִיר זִיי אַבער טאַקי שוין מנצח געָוואָרן? בעָטראַכט דאָס, בירגער מִיט אַייגער גרויסעָן שכל, צִי האָבעָן מִיר מנצח געָוואָרן דִי, וועלכע פֿערשטעלען אוּנז אומעָטום דעם וועג, אומעָטום: אִין פּאַרט, אוֹיף דִי מאַרקען, אִין זַיילען-האַלעָם, אוּן פֿון עָהרליכע רוימישער בירגער נעָהמען זִיי אָב זִיערע פֿערדינסטען פֿון זִיער שווערע אַרבַיט אוּן דִי מעָגליכקַיט צו שפּייזען זִיערע פֿאַמיליעָס...

פֿון הונגער דִי אַרמען פֿון סִילוויום'ן האָט זִיך אַרויסגערוקט דער קאָפּ פֿון וועָנטוּרִי, וועלכער האָט אַרויסגעצוינען דִי אַרמען אוּן געשריען:

— אטת האָט סִילוויום געָזאָגט! זַיט זִיי האָבעָן זִיך נעָמעָהרט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0081-0159 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין מראַנסטיבערים, פֿערקויף איך נישט דיַ העלפֿט פֿאַרפֿומען פֿון דעם, וואָס איך האָב נעפֿלאָגט פֿריהער צו פֿערקויפֿען ... סילוויום האָט אמת געזאָגט!

– אמת האָסט דו געזאָגט, סילוויום, אמת האָסט דו געזאָגט! – האָט געענטפֿערט א מענגע מענשען, וואָס דער רוב פֿון זיי זענען געווען ארבייטער, וועלכע האָבען נעאַרבייט ביַ סילוויומ'ן און וויַנטוריו'ן.

אויסער ארבייטער זענען דאָרט אויך געווען פֿיעל אָרעמ טאָג-דיַענער, וועלכע האָבען ביַ יעדער געלעגנהייט זיך בעקלאָגט אויף זייער ביטערע לאָגע. דיַ טאָג-דיַענער האָבען נעשריען, אז צוואַנציג אַסען, וואָס מען צאָהלט יעדען פֿון זיי פֿאַר אַ טאָג-ארבייט, קלעקט נישט אויף צו שפּייזען זייערע פֿאַמיליעס און דאַדורך דאַרף מען זיי מעהר צאָהלען.

– ווי קענען מיר אַיך מעהר צאָהלען – האָט סילוויום נעשריען מיט אַ טאָן פֿון פֿערצווייפֿלונג, וען מיר אַלייַן וועלען פֿיעל פֿערפֿאַלגט פֿון אַלע זייטען? דיַ גרויסע לייט פֿיהרען אַלייַן פֿיעל פֿאַבריקען און דיַ אויסארבייטונגען, וועלכע וועלען נעמאַכט דורך שקלאפֿען, קענען זיי בילינער פֿערקויפֿען פֿון אונז. דאָס איז אבער נאָך וועניג. און אונזער איינעמ רוים מוזען מיר נאָך פֿערפֿאַלגט וועריען דורך אויסלענדער! ... בעטראַכט דאָס, בירגער! ...

דערנאָך האָט ער אויסגעשריען מיט א האַניג-זיסע שטימע:

– וועט איהר בעשטעהן אויף דעם, בירגער, אז דיַ ערליכע רויטער זאָלען זיצען אויף דער בעטלער-בריק און אויסענדער זאָלען זיך לינגען אויף זייער רייכטהום אין דער שטאָרט פֿון אונזערע אבות? ... בעטראַכט דאָס מיט אייער גרויסען שכל, בירגער! ...

– דיַ בעטלער-בריק! דיַ בעטלער-בריק! – האָט וועניגסטוריַ געשריען מיט א צימערנדער שטימע – בעטראַכט דאָס מיט אייערע קלוגע קעפּ!

– וען דיַ בעלי-בתים אונזערע וועלען זיצען אויף דער בעטלער-בריק – האָט געשריען אַ דאַרער דיע-ער – וועלען מיר דאָך מוזען אונזערע קינדער וואַרפֿען אין טיבר! ...

– אויב יודען וועלען זיי נישט אויפֿעסען פֿריהער אויף זייערע שבת'דיגע מאָהלצייטען!

דיַ לעצטע וועָרטער האָט געזאָגט אייַנער, וואָס איז ביַ אייַנט געשטאַנען שטיל און אויפֿגעהערט אלעם, וואָס איז נעשעהען אין וואַרשע. ער איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט מיט דיַ פלייצעס אין דעם

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0081-0160 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿון פֿון אַ עפֿעָנטלִיבֶּע בִיהנע, וועלכֶע איז נעוועֶן בעשטימט פֿאַר
רעדנער. עֶר איז נעוועֶן רעַך נעקלִיידעט און זײַן פּנים האָט נעהָ ט
אַ אויסדרוק פֿון שלעכטקייט, חוצפה, רשעות און נקטה, וועלכֶען
מען האָט אפֿט מאָל נעזעהן אויף די פּנים׳ער פֿון שקלאפֿען, וואָס
זענען נעווען בײַ זײַערע רײַכע הערֶען פֿערוואלטער פֿון זייערע
הײַזער און נעהיים־אַנגעשטעלטע ען זײַ ע נעפֿעהרלִיכע ענינים. עטלִיבע
האָבען איהם דערקענט און נעוואוסט, אַז ער איז אַ שקלאַף, הוי־
פֿערוואלטער, נעהיים־אַנגעשט און בעפֿאלמעכטיגער פֿון צעסטוי׳ן,
וועלכֶער איז נעווען דער אַנפֿיהרער פֿון רוימישען מיליטער אין
לאַנד יהודה און דער מאַן פֿון דער שׂהנעֶר פֿלאוויא.

אין אײַן אויפֿנעבלִיק האָט זיך די נײַנירינקײַט פֿון די פֿער־
זאַמעלטע נעווענדעט צו דעם עלטסטען דיענער פֿון דעם גרויסען
מאַן. דעם שקלאַף האָבען ארומנענומען אַנדערע מענשען, וועלכֶע
האָבען אויך נעהערט אין זײַן נײַסט, עטלִיכע צוזאַמען אדער אײַנער
נאָכ׳ן אַנדערן. זיי אַלע זע־ען נעווען אין לאַנד יהודה מיט זייער
הער צעסטוי׳ן, זיי האָבען גוט נעקענט דאָם לאַנד און דאָם
פֿאַלק, וואָם האָט דאָרט נעוואוהנט. זיי האָבען דערצעהלט אַ זעלכֶע
זאַכען, וואָם די צוהערער זענען בלאַס נעוואָרען פֿון שרעק, אַדער
נעצויטערט פֿון כעם הערענדיג זייערע ווערטער. יודען בראָטען די
קערפֿערם פֿון אויסלענדער און עסען זייערע נעדערם! אַטהייל פֿון
די נעדערם נעבראָטען זיי אַ אייזעל קאָפּ, אַבּ־ק אן אַז אָבנאָט, וואָם
זינען נעדערם זענען פֿול מיט פּייער! אין דעם פּייער וואַרפֿען זיי
אַרין קלייַנע קינדער אלם קרבנות! דער אָבנאָט היסט מולך. זיי
זענען מתפלל צו אַקאַלב, וועלכֶעם איז אָבנעגאָסען פֿון גאָלד. זיי
האָבען כשוף און השבעות, דורך וועלכֶע זיי ציהען צו אויסלענדער
צו זייער אמונה. אין רוים איז פֿערהאַנען זעהר פֿיעל מענשען,
וועלכֶע האָבען אָנגענומען זייער גלויבען. צו וועם דאָם רוימישע
פֿ לק רוהיג צוקוקען, ווי זייערע נעטער ווערען פֿערלאָזט?... די
פֿריהרינג צעזאַרם האָבען שוין פֿיעל מאָל נעשיצט די הילינקייטען
פֿון רוים, וועלכֶע די אזיאטען האָבען נעוואָלט פֿערניכטען. קלוידיוס
האָט זיי פֿערטריבען פֿון רוים. דער צעזאר אספּסינוס איז אוועק
מענש און זעהר בעשעפֿטיגט מיט אַנדערע זאַכען, נאָר ער האָט
זיי פֿיינד און נאָכדעם, וואָם נעכטען איז פֿ רגעקומען, וועט ער
אַ ודאי אַראָבלאָזען אויף זיי זײַן שטראָ ענדע ה נד...

די פֿערזאַמעלטע האָבען צוויישע זיך איבערנעהאַלט:
— דער צעזאר האָט זיי פֿיינד! איהר הערט? דער צעזאר

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0082-0161 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מאַרקען – האָט זיך אַ אַנדערער יונגער מאַן אָנגעַרופֿען אום מיר זאָלען מיט אונזערע איינענע אויגען זעהען דאָס, וואָס דער פֿערבי־ געהענדער האָט אונז דערצעהלט.

צו דער גרופּע איז פֿלוצלונג אָנגעקומען א הויכער יונגער מאַן אין א ווייסע טונקע און א זילבערנעם באַנד אויף זיַנע שוואַרצע האָר. אַרטעמידאָר איז דער יונגער־מאַן געווען. ער האָט זיך געבוקט פֿאַר מוזאַניוס'ן און מיט פֿרײַנדשאַפֿט געקוקט אויף דער גרופּע פֿון זיַנע חברים.

– העלווידיוס און פֿאַניא בעטען דיך – האָט ער געזאָגט – דו זאָלסט ווי אַמגיכסטען קומען צו זיי אין זיַער הויז, וואו זיי וועלען אויפֿנעהמען דאָמיציאַנען, דעם זוהן פֿון צעזאַר, אײַדער א שוונדער וועט פֿאַראיבערגיהן.

די אויגען פֿון מוזאַניוס האָבען געבלאַנקט, ווי די אויגען פֿון א ריטער, ווען ער ווערט גערופֿען צו א מלחמה. קירצליך האָבען אָבער א ציטער געטהון די פֿאַלדען אויף זיַן הויכען שטערן. ער האָט אויפֿגעהויבען די העַנד און געקוקט אין דער הויך.

– דאָמיציאַן וועט ארעם קומען אין הויז פֿון טראַיאַ'ס טאָכטער!... נעגען העלווידיוס'ן וועט ער שטהען אַפּגים נעגען אַפּגים!...

מוזאַניוס איז וואָס א מאָל מעהר דערהיצט געוואָרען און ער האָט ווייטער אויסגעשריען:

– מיר האָבען נישט אפילו אײַן מאָג אין גאַנצען לעבען, אין וועלכען מיר זאָלען זיך קעגען אָבגעבען אונזערע גערַאַנקען!... מיר מוזען, מיַנע ליעבע קינדער, בעריַט זיַן! מיר מוזען פֿאַר־ בעריַט זיַן דערצו, אז יערע שוונדע קען אונז א אונגלויק ברענגען! זיי זענען א וועקגעַגאַנגען.

דער פֿאַרבײַגעהענדער, וועלכער האָט פֿאַר א ווײַלע נערעדט צו מוזאַניוס'ן איז שוין דאָמאָלס ווײַט נעווען פֿון דאָרט. פֿיעל נאַסען איז ער דורכגעגאַנגען, בין צו דער בריק, וואו ער האָט זיך א ווײַלע נידערגעשטעלט און געקוקט אויף דער רוישענדער שטאָדט, דעריבער איז ער דורכגעגאַנגען די בריק אויך און איז געקומען אין דעם יודישען קוואַרטאל אין טראַסטיבערים. דאָרט איז דאָמאָלס שטיל געווען, די סירישע בעפֿעלקערונג איז געגאַנגען אין שטאָדט ארײַן צו די פֿעַרוויַלונגען און יודען האָבען דאָמאָלס זיך נישט אָבגעגעבען זייערע בעשעפֿטיגונגען, ווי זיי וואָלטען געשפּירט, אז עס שטעהט זיי פֿאַר א גרויס אונגלויק און דאַדורך האָבען זיי זיך

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0082-0162 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בעהאלטען און קיין אטהעם פון מויל נישט ארויסגעלאזט פרי.
אום זייערע שונאים זאלען נישט ווייסען, אז זיי לעבען. אין די
קלייגע שטיבלעך זייערע האבען זיי זיך פערזאמעלט, אין די „עליות",
און דארט האבען זיי אין דער שטיל בעראטהונגען אבגעהאלטען.

די „עליה" איז מנחם'ס דאך אינ גאנצען פול מיט מענשען,
וועלכע האבען מיט היסע פים געטרעטען די פאדלאגע פון לעהם,
קאלך און אש, און מיט זייערע טורבאנען האבען זיי בעריהרט די
באלקאנעם פון סופים. נישט פיעל מענשען זענען דארט נעווען,
און דאך איז דארט די ענגניש גרויס, אז אייגער האם
געטרעטען אויפ'ן אנדערעם פים. דורך דער שויב, וועלכע אין
נעווען געמאכט פון א פענסער האט זיך ארייגגעריסען א ביסעל
ליכטיגקייט, לויפט האט אויך געפעהלט; טייכען שווימם האבען זיך
געגאסען פון אונטער די טורבאנען אויף די פנים'ער, וועלכע זענען
נעווען פול מיט פאדלעך, היציג, בעשראקען.

דער, וואם איז אנגעקומען פון יענער זייט טיבר, איז גיך
ארויפגעלאפען אויף די טרעפ און ארייגגענאגען אין דער „עליה".
אריינקומענדיג, האט ער באלד געווארפען זיין מאנטעל מיטן
קאפטאר אויף דער ערד און ער איז געבליבען אין זיינע רוימישע
מלבושים, פון וועלכע שטעון און אנדערע זיינם גלייכען, האבען
זייערע אויגען אווקנעווענדעט. מנחם איז אבער גיך צוגעלאפען
צו דעם אנקומענדען אין ער האט געוואלט זיינע הענד קושען.

– יוסטום! רעמער פון מיין יונתן!...

יוסטום האט אים נישט געלאזט ענדיגען זיינע ווערטער.
ער האט נישט בעמערקט, אז מנחם דריקט אים די האנד מיט
דאנקבארקייט און אנדערע קוקען אויף אים מיט פעראכטונג, נאר
גיך האט ער אננעהויבען דערצעהלען אלעם, וואם ער האט געזעהן
זען געהערט אין דער שטאדט און אויך, וואם ער האט זיך
דערוואוסט אין הויז פון אגריפ'ן. א שרעקליכ געווויטער איז ג-
האנגען איבער דעם קאפ פון דער נעמיינדע. דער צעזאר מיט
זיינע יהן, די יודישע אריסטאקראטיע און א טהייל פון די גרויסע
לייט אין רוים, דאם מילימער און די סוחרים, דאם פאלק – אלע
זענען נעווען פול מיט צארן אויף יודען. פיינד געהאט יודען האבען
זיי אלע מאל, נאר איצט האט די שנאה אויפגעבראכען מיט אזא
קראפט, אז באלד ווען מען אפשר זעהן אהערע רעזולטאטען.

אז דער אויפברוך פון שנאה קען זיין שרעקליך, האבען יודען
שוין גוט געווואוסט פון די פריהרינג בעפעלען, וואם די צעזארען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0083-0163 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבען שוין נישט איין מאָל אַרויסגעגעבען, אז יודען זאָלען אַרויס־
געטריבען ווערען פון רוים און אויך פון די פֿרישע שרעקליכע
מעֶרדערייען, וועלכע זענען פאַרגעקומען נאָכ'ן חורבן ירושלים אין
אַנטיוכיה, אלכסנדריה און קיסריה. מעהר פון אלעם איז יונתן
געווען אין אַ סכנה. הײַנט ווײסען שוין אלע, אז ער לעבט און
אויך וואו ער איז. דאָס לעבען פון דער נאַנצער געמיינדע העננט
אָבער אויך נאָר אויף א האָר.

בײַ די פֿערזאַמעלטע מענשען איז דאָס שוין קײן נײַעס נישט
געווען. אויסער יוסטוס'ן האָבען זיי געהאַט אין די רײַכע קווער־
טאַלען פון דער שטאָדט ווערע גוטע פרײַנד, וועלכע האָבען זיי
פון דער פֿריה אן צוגעטראָגען שרעקליכע ידיעות וועגען דער אויפ־
רעגונג פון המון, וועלכער האלט אָב מאַהלצײַטען און שכור'ט.
זיי האָבען שוין געווואוסט, אז דאָס בילד פון דעם הערשער פון
מצרים, אלעקסאַנדער טיבעריום, וועלכעם איז געשטאַנען אין
שטאָדט, איז אין דער פֿריה בענאַסטן געווארען מיט שמוציגע
פֿלײַסנקײט, ווײל דער אלעקסאַנדער איז געווען א יוד, חאָטש א
אָבגעפֿאלענער יוד, זיי האָט מען אויך דערצעהלט, אז גרופּעס
פון פֿאלק און אפילו אדעל־לײַט, זענען מיט געשרייען פֿארבי
געגאַנגען פֿאר דעם הויז פון מוגבזי'ן און פון איהם פֿערלאַנגט,
ער זאל צוריק געבען דאָס געלד, וועלכעם ער האָט צוגעפֿגעקליבען
פון פֿראצענט, וואָס ער האָט געגומען בײַ די אדעל־לײַט. יוסטוס
האָט דערצו אויך צוגעגעבען, אז יוסף פלאוויוס איז נאך זעהר
פֿריה געפֿרופֿען געווארען צו צעזאר'ן, מיט וועלכען ער האָט לאַנג
געשמועסט און דערנאך איז ער צוריקגעקומען אין דעם פאַלאַץ
פון אגריפּפּ'ן, וווּ־נעַנדריג און בעקלאָגענדיג זיך אויף דעם שגעון
פון דעם יודישען המון. און אין דעם פאַלאַץ פון אגריפּפּ'ן,
זיצט טיטוס נאָך פון דער פֿריה אײַנער אלײן אין א צימער מיט
בירוניקה'ן, וועלכע ווײנט און קלאָגט און איז א ודאי היינט נישט
אזוי בעריַיט, ווי א אנדערט מאל יודען צו ווהרען און שיצען.

אלע פּנים־ער האָבען זיך איצט געווענדעט צו יונתן'ען,
וועלכער איז געשטאַגען אונבעוועגליך נעבען דעם פֿענסטער. מנחם
האָט זיך געזעצט אין א ווינקעלע פון דעם קלײַנעם שטיבעלע
און דאָס פּנים האָט ער זיך פֿערשטעלט מיט די הענד. אנדערע
האָבען געפֿרעגט:

– פֿאַר וואָס האָט יונתן געטהון דאָס, וואָס האָט געפֿראַכט אסכנה
אויף דער נאַנצער קהלה? צו וואָס האָט ער נעווען די שלאָפֿענדע

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0083-0164 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

סטאדע פֿון רויבפֿײגעל מיט לייבן? פֿאר וואָס שווײַגט ער פֿון
נעָכטן אָן, ווי גאָט וואָלט אים דאָס מויל פּערחתמ׳עט? פֿאר
וואָס קוקט ער שטענדיג אויף דער ערד, ווי ער וואָלט נעָווען
בעדעקט מיט בושה?...

יוסטום, וועלכער איז געשטאַנען נעבן אים, האָט אים
געבעטן, ער זאָל זיך פֿערטיידיגן פֿאר דין, וועלכע קענען זעהר
שווער בעשטראָפֿט ווערן אויבער אים.

יונתן האָט געשווינגען. אויף זיין פנים האָט זיך געוויזן
אַ נידערגעשלאָגנקייט און אַ בושה. דאָך האָט קיינער נישט נע־
האָט דין העזה אים אַשלעכט וואָרט צו זאָגן, נאָר טרויעריג
זענען אַלע געווען און שמעון, אויפֿהויבענדיג דין האַנד געגען
יוסטוס׳ן און וויזענדיג זיינע רוימישע מלבושים, האָט געשריען:

– אַ פּערראָטהער איז דער! אויב מיר ווילן, זאָ גאָט זאָל
אויף אונז רחמנות האָבן, מוזן מיר אַרויסטרײַבן דין, וועלכע
טראָגן מלבושים ווי אדומים. אַרויס פֿון יודישע הײַזער!...

יוסטוס איז פֿריהער בלאַס און דערנאָך רויט געוואָרן. ער
האָט נישט געקענט ענטפֿערן, ווײַל צווישען אים און שמעון'ען
האָט זיך געשטעלט נאָרגיאַס, וועלכער איז רויט געוואָרן פֿון כעס.

– פֿאר וואָס – האָט ער געשריען – זיך־עלסט דו דעם, וואָס
האָט אונז שון פֿיעל טובות געטהון מיט זיינע עצות און מיט זין
הילף און נעָכטן האָט ער געשיצט פֿון דין פֿײַנד דעם שוצער
פֿון ציון?...

– מיט מײַנע אייגענע אויערן האָב איך געהערט – האָט
שמעון נאָך העכער געשריען – ווי ער האָט געזאָגט, אַז אין דין
גריכישע און רוימישע ווסענשאַפֿטען איז פֿערהאַנען פֿיעל אמת
און מיר טהון שלעכט, וועָן מיר דערווײַטערן זיך פֿון איהר...

– אפשר האָט ער טאַקי אמת געזאָגט – האָט זיך אָננערופֿען
אייגער פֿון דין יונגע לײַט.

דין מחלוקת האָט אויפֿגעבראַכען און אין דעם פֿײַער פֿון
קריגערײַען האָבן זיך געווינען צוויי שטרעמונגען. אײַנע איז
געווען פֿול מיט שנאה צו דין פֿײַנד און דין אַנדערע – מיט אַגרויסער
טרויעריקייט...

– גדרים, בעצוימונגען, מוזן געמאַכט ווערן צו דער
היילונגער תורה! – האָט שמעון געשריען – ארומגעצויגט מיט מצות
מוזן מיר זיין, אום זיך נישט צו פֿערמישען מיט אַנדערע פֿעלקער.
אַלעם, וואָס גריכיש און רוימיש איז, פֿערדערבט גאָטס ווײַנגאָרטען!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0084-0165 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גאַרגיאם׳ען האָט זיך דער טורבאן אַראָבגעלאָזט פֿון קאָפּ
און זײַנע גאָלע לאקען זענען אַראָבגעפֿאַלען אויף זײַן שטערן.
אויסצוהאַנדיג דיר העגד צו שמעון׳ן, האָט ער גאָשריען:
– נאָך גרריס, נאָך בעצויטונגען!... אַלעס איז שוין פֿער-
וואָהרט גאָווארען, אַלעס איז פֿסול, טרפה, מען טאָר שוין באַלד
נאָר נישט טהון, גאָר נישט זעהן, גאָר נישט טראַבטען!... וואָס
ווילט איהר האָבען פֿון אונזער פֿאָלק?!
– מינות! אפיקורסית! – האָבען פֿיעל אויס-
גאָשריען.
– וואָס איז דיר, מײַן אָרם פֿאָלק! – האָט אויסגאָשריען
יוסטום, וויאָלכער איז גאָשטאַנען בײַם פֿענסטער – מיר זען אפיקורס.
היַיסט בײַ דיר יאָדער, וואָס ווילסט אַ פֿרישען טראָפּען אַרײַ-
גיסען אין דײַן לאָבען!...
יוסטום׳ן האָבען באַלד אַרומגאָנומען אָטלעכע, שטאַרק דער-
צירנטע מאַנשען, וואָלבע האָבען גאָגען אים אויפֿגאָהויבען זײַאָר
פֿויסטען.
עס איז גאָווארען א שרעקליבע מהומה. אַלע האָבען דאָרווײַל
פֿאָרגאָסען אַן דער סבנה, וואָס שטאָהט זיי פֿאָר און נאָר אין די
מחלוקת זענען זיי גאָווען פֿאָרזונקען.
– אַרויס זאָלסט דו גאָהן פֿון צווישען אָהרלעכע יודען,
דו קנאָכט פון אַגריפּום׳ן! באָזעם פון די אדומים! צרעת אויף
דאָם קאָרפּער פון פֿאָלק ישׂראל! אונזער הײַלינקײַטען בעשמײַסט
דו! אַרויס פון דאָגען! אַרויס!
עטלעכע העגד האָבען אָנגאָהאָבט יוסטום׳ן בײַ די אָרמען
און אַראָבגאָריסען פון אים די רוימישע טוניקא. שמעון איז צו-
גאָלאָפֿען צו אים און אים אָנגאָנומען בײַם האַלז. פֿלוצלונג האָט
זיך אָבער יונתן אויפֿגאָהאָבט ווי פון שלאָף און מיט זײַנע דאָרע,
שווארצע העגד האָט ער אַוואָקגאָשלאָפֿט פון יוסטום׳ן זײַנע
פֿאָרפאָלגער.
– אַוואָק! – האָט ער גאָשריען מיט א לייבען-שטימע – אַוואָק
פון אים!... אין בין א מענש פון טהאָט און קיין וואָרטער לויג
איך נישט!... וואָס כשר און וואָס טרפה איז, האָב איך אין
דער מלחמה נישט גאָקאָגט וויסען. די חכמים אין יבנה
האָבען מיר נישט דאָרצאָהלט די ווינדען פון דער מדבר און די
חוואַלעס פון ים, וואו אין האָב גאָמוזט וואַנדערן... דאָס איינע
ווייס איך אָבער, אז איך לויג מײַן פֿאָלק און מײַן לאַנד נישט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0084-0166 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועניגער פֿין אײַך, און מײַנע וואונדען זאָגען מיר, אַז ער, יוסטוס, לויעבט אויך דאָס לאַנד און דאָס פֿאָלק אונזערע, ווי אזוי... ער איז מײַן ברודער... מײַן גוטער ברודער!...

מיט זײַנע ארמען האָט ער אַרומגענומען יוסטוס'ן און קוקענדיג אויף אים מיט ליעבלויגע, פֿײַכטע אויגען, האָט ער ווײַטער געזאגט:

– גוטער!... אזוי ווײַס נישט, ווער פון זיי האָט רעכט... די וכוחים אינטערעסירען מיך גאָר נישט... אין ווײַס נאָר דאָס, אַז דו ביסט מײַן גוטער פרײַנד פון מײַנע קינדער-יאָהרען אָן און אזוי וועל דיר נישט לאָזען קיין עולה טהון...

– אזוי וועל נישט לאָזען! – האָט ער הויך אויסגעשריען, קוקענדיג אויף שמעון'ען און זײַנע אָנהענגער.

אַלע האָבען זיך אַבגערוקט. קיין אײַנער פון זיי האָט נישט געהאַט די העזה זיך גענען צו שטעלען דעם מענש, וואָס האָט אזוי פיעל געליטטען פאר זײַן פֿאָלק און פֿאַטערלאַנד. עטלעכע פון זיי זענען געבליבען פערשראָמט און האָבען אַראָבגעלאָזט די קעפ. גאָרגיאָס האָט אומגעדרעהט דאָס פנים צו דער וואַנד און האָט געוויינט. מנחם איז זיך געזעסען אין אײַן ווינקעלע און האָט מיט שרעקענוש געקוקט אויף זײַנע געסט. פון אַנדער ווינקעלע האָט זיך אננעפּוסטען דער אַלטער אהרן, וועלכער האָט נעפֿלעגט פונאַנדער טראָגען אין רוים פארפומטען, וועלכע זענען אויסגעארבייט געווארען בײַ גאָרגיאָס'ן, אדער ער האָט זיי פערקויפט אין דער זײַלענהאלע:

– ערלויבט, בריידער – האָט ער געזאגט – ערלויבט דעם שפּל־דינסטען פון אײַך, וועלכער איז אבער דער עלטסטער פון אײַך, עפּעס אין אײַערע אויערען צו זאָגען.

אַלע זענען שטיל געווען און זיך אײַנגעהאָרכט:

– ווען איך הער אײַערע וכוחים – האָט דער אַלטער געזאגט – דערמאָהן איך זיך אַ זאַך, וואָס איז פֿערשריבען אין אונזערע הײַליגע ספֿרים...

אויף דעם אַלטען אהרנ'ס ליפּען האָט זיך געווויזען אַ שמייכעל און אויפֿהויבענדיג די הענד אין דער הויך, האָט ער ווײַטער געזאגט:

– פֿײַער זאָלען אויף דער ערד זענען קלײַן, און קלוגער זענען זיי פון די קלוגסטע. מזראַשקעס (מרובקעס), אַ שוואַך פֿאָלק זענען זיי, און זיי פֿארבעריטען אין שנוט־צײַט זייער נאָהרונג

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0085-0167 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָזען, נישט שטאַרק זענען זיי אָן אין פּעלזען מאַכען זיך זיי
געסטען; הייסרוקען דאָבען קיין קענוג נישט אָן נעהען מחנות־
ווייז; א שפּין איז עלענד אָן דאָך וואהנט זי אין קענוגלוכע
פּאלאצען.

ער איז שטיל געבליבען, האָט ווידער נעשמייכלט אָן
כּוט זיינע טריבע אויגען האָט ער געקוקט אויף דיך פּערזאמלטע,
ווי כּוט נצחון. נאָך א ווייליע האָט ער ווידער געזאגט:

– א שוואָך פּאלק איז מחויב זיך פּאר־צוב־ערייטען נאהרונג,
ווי די מוראשקעס, אום עס זאל אינהם קיין קראפט צום לעבען
נישט פּעהלען, ווי די האָזען דארף עס זיך צו מאַכען נעסטאָפּ
אין פּעלזען אָן ווען דאָס פּאלק האָט נישט קיין לאנד אָן קיין
קענוג, ווי די הייסרוקען, טוי עס זיך צוואמען האלטען, מאקי ווי
די הייסרוקען אָן נישט זיך טהיילען אויף כתות, נישט פּיהרען
קיין מחלוקת... זאל זיך דאָס פּאלק וועבען זיין דינעס שטאָף,
ווי דער שפּין, אום עס זאל זיך קענען האלטען אין דעם
קענוגלוכע פּאלאץ, וועלכען דער אלמעכטיגער נאָט האָט גע־
בויעט פּאר אלע פּעלקער – שטאַרקע אָן שוואכע.

– אזוי זאל זיין! – האָבען אלע אויסגערופּען

דער אלטער אהרן האָט אבער נאך געהאט פּיעל צו זאגען.
אלט איז ער געווען אָן פּיעל געשעהענישען האָט ער געדענקט.
ער האָט געדענקט דעם אומגלוקלוכען טאג, ווען אלע יודען זענען
ארויסגעטריבען געווארען פּון רוים אויפּן בעפּעהל פּון דעם צעזאר
קלוידיוס. ער האָט דערצעהלט די אלע צרות אָן ליידען פּון
יענער צייט. ווער קען אבשאצען די צרות פּון די מוראשקעס,
ווען א שווער ראד פּון א וואגען גענהט דורך אויף זייער באַרגעל,
וואו זיי האלטען זיך צוזאמען אָן פּיעל ווערען דערהרג׳עט אָן די
אינריגע מוזען זיך פּונאנדער לויפּען אין אלע זייטען פּון דער
וועלט? עס איז נישט פּערהאנגען קיין וואג אבצוועגען די פּיין,
וועלכע טראָגען מיט זיך מענשען, וואס ווערען פּון זייערע דורות
פּונאנדערגעטריבען!...

די הענד אָן די פּים פּון אלע פּערזאמלטע האָבען גע־
צייטערט, דיא האָר האָבען זיך אייפּגעשטעלט אויף זייער קעפּ
אָן דאָס בלוט האָט אין זיי געקאָכט.

– צוניפּגערופּען זאלען ווערען אלע עלטסטע פּון דער
קהלה! א בערהאטונג מוז מען אבהאלטען! צו וועמען זאל מען
זיך וועגדען אום הילף אָן שוץ? ווי אזוי וועט מען קענען שטילען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0085-0168 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דעם כעם פון דעם צעזאר און דיִ רוימער? וואם האט מען צו טהון?

מיט דיִ פּראגען און אויסגעשרייען זענען זיי גיך ארויס פון דעם שטיבעלע, ווי דער טויט וואלט זיי שוין געיאגט. איילענדיג זיך, האבען זיי געטראטען דיִ פּים אייגער דעם אנדערען. מנחם איז מיט זיי צוואמען ארויסגעגאנגען. אהרן, אנשפּארענדיג זיך אויף אשטעקען, איז אם לעצטען ארויסגעגאנגען.

יסטום מיט יונתנ'ען זענען איבערגעבליבען אליין. יוסטום האט וואנענומען דיִ הענד פון יונתנ'ען און איהם בעשיט מיט פּראגען:

— דיִ פּרעמדע פּעלקער האבען גרויס ליִט, זעהר קלוגע נעלעהרטע. אייגער פון זיי האט געזאגט: „דיִ לויבע צום פּאטער לאנד איז אזוי גרויס, אז זי ווערט געמאסטען נישט מיט דעם דויערען פון אונזער לעבען, נאר מיט אונזערע זארג וועגען איהר לעבען". דיִ לויבע האט דיך פּערשפּור'ט! זי האט דיך דערהויבט און דו האסט זי נישט געמאסטען מיט דעם דויערען פון דיין לעבען און פון אנדערע לעבען.

יונתן האט אויסגעהערט, האלטענדיג דאס פּנים אויסגעדרעהט צו דער וואנד און דערנאך האט ער געענטפּערט מיט הינ:

— הער אויף, יוסטום! פּערגרעסער נישט מיין בושה! צום ערשטען מאל אין לעבען האב איך שארפּען געפּראפּט אונזער היילינגער זאך! זיי מיר מוחל, יהודה! צום ערשטען מאל אין לעבען האב איך געדיענט דיִ עבודה־זרה פון מיינע לייִדענשאפּטען! ער האט צוגעדריקט דעם שטערן צו דער וואנד, זיינע בלאסע ליפּען האט ער געביסען, ביז עס האט בלוט פון זיי גערינען און שטיל האט ער מיט בושה געזאגט:

— שוואך איז דער מענש, פון א פּרוי איז ער געבוירען!...

דערנאך, שטעהענדיג וויטער ווי פּריהער, האט ער גיך אנגעהויבען רעדען:

— ווי האב איך זיי געקענט זאגען, אז איך האב דאס געטהון דורך מיין שנאה צום פּיִנד, וועלן אין אמת'ן האט דיִ לויבע צו א פּרוי מיין טויל געפּעלט מיט דיִ גערשיִען? האב איך געוואלט לינגעד זאגען, ארער זיך מ רה זיין פּאר זיי, אז מיין הערץ איז אזוי געפּאלען?... וועלן איך בין דאָ אהער אנגעקומען, האב איך דערוועהן שפּעט אין אויענד א יודיש מיידעל געהם מיט א רוימער און פּיהרט מיט איהם א שטיל געשפּרעך... אין הויז

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0086-0169 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿון מנחם׳ן האָב איהּ זי געזעהן און ווי אין די טהויערן פֿון
הימל, האָב איהּ פֿערוונקען אין איהר מיינע בליקען, איך האָב
אָבער באלד דערשפּירט פֿון איהר דעם ריח פֿון אדום... איהרע
טויבן־אויגן האָט זי אויסק געוועדעט פֿון טיר און זי האָט
געטראַכט וועגן יענעם... וואָן איהּ האָב געהאַלטען איהר האַנד,
האָט זי זיהּ ארויסגערישען פֿון מיר און זי האָט געטראַכט וועגן
יענע... אין דער שוהל איז זי נישט צוגעגאַנגען צו מיר, ווי
אַנדערע, נאָר זי איז געשטאַנען פֿון ווייטענס און פֿון שרעק איז
זי בלאַס געוואָרען... זי מיאום׳ט זיהּ מיט דעם אונגלויק פֿון
אונזערע און איהרע געדאנקען באָדען זיהּ אין די תענוגים פֿון רוים.
וואָן איך בין ארויס פֿון דער שוהל, האָב איך די גאַנצע נאַכט
געקוקט אין הימל, פֿרעגענדיג גאָט, טיט וואָס איך האָב פֿער־
דינט אויף אזעלכע יסורים. אין די שענקען, האָב איך שטענדיג
געהערט, איז דער נאַמען בירוניקה דערמאָהנט געוואָרען אהן
אויפֿהער... זי האָט פֿערגיפֿטעט די נשמות!... אין דער פֿריה
בין איהּ שוין געוואָלן אויף יענער זייט טיבר. איהּ בין נישט אַלײן
געגאַנגען. עפּעס אַ גייסט האָט מיך געטראָגען. איך האָב נישט
געוואוסט, וואָס איהּ טהו. אין מיין קאָפּ האָב איהּ טעהר, ווי
געוויש נישט געהאַט. איהּ האָב וועגען דעם לאַנד יהודה שוין
נישט געטראַכט, איהּ האָב נישט געהאַט אין זינען די לויב פֿון
דעם אלמעכטיגען, וועלכע איז חרוב געוואָרען... איך האָב
געטראַכט וועגען מיינע... נישט מיינע!... וואָן יענע, ווי אַ
שלאַנג מיט גאָלדענע שיפּען, האָט זיהּ אויפֿגעהויבען פֿון ארט,
אום צו בעגריסען איהר מערדערישען בעלויעבטען, האָב איהּ זי
נישט געזעהן... איהּ האָב זי נישט געזעהן... פֿאר מיינע אויגען
איז געשטאַנען מיינע... און צו איהר רוימער האָט זי איהר האַנד
אויסגעצויגען... וואָן איהּ האָב געשריען, איז מיין האַרץ פֿול
געווען מיט זיפֿצען און קללות... דער אָנפֿאַנג פֿון מיין זינד
האָט נישט געשטאַמט פֿון דער ליעבע צום פֿאַטערלאַנד, נאָר פֿון
דער ליעבע צו איהר...

ער האָט הויך געשלוכצט, דאָס פנים האָט ער פֿערשטעלט
מיט זיינע הענד און טרערען האָבען זיך פֿון זיינע אויגען געגאָסען.
— שוואָך איז דער מענש — האָט ער געזאָגט שלוכצענדיג —
פֿון אַ פֿרוי איז ער געבוירען... זי איז מיר מוחל, לאַנד יהודה!
פֿערלעש נישט אלמעכטיגער, דעם פֿייערינגען סלופ, נאָהּ וועלבען
איהּ בין געגאַנגען אויף מיין בלוטיגען וועג!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0086-0170 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט טרויערינקייט האָט יוסטום אויסגעהערט די ווערטער פֿון זיין פֿרײַנד אוּן זײַנע אויגן האָבן געפֿינקעלט פֿון פֿערהרונג, וואָס ער האָט געשפּירט צו יונתנ'ען. דאָס נאַנצע האַרץ פֿון זיין פֿרײַנד האָט זיך פֿאַר אים געעפֿנט אוּן ער האָט אין דעם האַרץ געזעהן פֿערצווייפֿלונג אוּן בושה.

אוּן יוסטום האָט זיין אײַדעלע האַנד אַרויפֿגעלעגט אויף דעם אַראָבגעבויגענעם קאָפּ פֿון זיין פֿרײַנד אוּן ער האָט שטיל אָנגעהויבן צו רעדן. ער דאַט דערצעהלט, אַז די נאַנצע נאַכט האָט ער געמאַכט פֿאַרבײַטונגען לײַכט צו מאַכן דאָס ענטלויפֿן פֿון זיין טהײַרן חבר, וועלכער קען יעדע ווילע געאַפֿט ווערן, ער האָט אים גענאָגט, אַז אויפֿן ברעג שטעהט א שיפֿל, וועלכעס איז בערײַט אים אָבצופֿיהרן קיין אָסטיע, וואו ער וועט אויפֿגענומען ווערן דורך גוטע פֿרײַנד, וועלכע ווייסן שוין פֿון אַלעם, זיי וועלן אים אויפֿנעהמען אוּן באַלד וועלן זיי אים זעצן אויף א שיף, וואָס וועט אים פֿיהרן ווייט...

– אויפֿן ים! אויפֿן ים! – האָט ער עֶנדליך אויסגעשריען – אויפֿם נײַ א נע־וגד'ניק ווערן אוּן עלעגדקײַט לײַדן... קיין אַנדרע עצה איז אַבער נישט פֿערהאַנען!...

יונתן האָט זיך אויפֿגעשטעלט אוּן אויסגענלײַכט.

– נײַן! – האָט ער מיט פֿעסטקײַט געענטפֿערט – איך וועל פֿון דעם הויז נישט אַוועקגעהן... אַלײַן!

– אוּן אַזעלכע שרעקלעכע בעדינגונגען ווילסט דו מיט זיך מיטנעהמען דאָס מײַדל?

– איך ווייל זי צונעהמען פֿון דאַנען.

אומזיסט האָט יוסטום לאַנג גערעדט צו יונתנ'ען, אום אים צו איבערצײַגען, אַז ער דאַרף מירטאַלא'ן נישט נעהמען מיט זיך.

– דו ווילסט אומקומען! – האָט ער עֶנדליך גענאָגט.

– צוזאַמען מיט איהר! – האָט יונתן געענטפֿערט.

– קום צום שיפֿל!

– אוּן זי?

– דאָס איז אונמעגליך!

– הײַסט דו מיך, איך זאָל זי איבערלאָזען אין די הענד פֿון די רוימער?

ער האָט געלאַכט לאַנג, ביטער.

יוסטום האָט די הענד געבראָכן, גיך איז ער פֿון די טרעפּ

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0087-0171 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אראָבגעלאָפֿען און אין דעם שטיבעל אויף פֿאַרטעך האָט ער עטלעכע מאָל אויסגעשריען:

— מירטאַלא! מירטאַלא!

ער האָט מיט איהר געוואָלט שמועסען; ער האָט זי גענוואָלט בעטען, אום זי זאָל מיט אַבימעלך ריהענקייט הילען דעם אונגלויקלעכן, זי זאָל איהם אויך בעטען, ער זאָל אוועקפֿאהרען. עפֿענדיג די שמאלע טהיר, וועלכע פֿיהרט אויף דער גאַס, האָט ער נאָך געשריען:

— מירטאַלא! מירטאַלא!

אומזיסט. די, וועלכע ער האָט גערופֿען, איז דאָמאָלם נעווען ווייט פון דאָרט.

IX

מירטאַלא איז דאָמאָלם געווען אויף דעם שפּיץ פון אוועג. טיניושען באַרג, אויף וועלכען עס איז געשטאַנען דאָם הויז פון פּרעטאָר.

נישט לייכט איז איהר אנגעקומען דעם וועג דורכצומאַכען פון דער היים ביז דאָרט הין. די לופֿטיגע, שפּור׳ע גרופּעס אויף די גאַסען, האָבען זי אמאָקירט מיט גראָבע בעווענונגען און וועָרטער. קיין שלעכטס האָט איהר אָבער קיינער נישט געטהון. זי האָט זאָגאר נישט געשראָקען; איהרע גראָנקען זענען געווען דורכגענומען מיט עפּעס אַנדערש. אין איהר קאָפּ האָבען געוויסט די וועָרטער וועלכע זי האָט געהערט אין דער פּריה: „צו וועמען זאָל מען זיך וענדען אום רעטונג און שוץ?“ קיינער האָט נישט געוואוסט צו וועמען מען דאַרף זיך צו וענדען, נאָר זי אליין האָט נעוואוסט. אום שוץ און רעטונג האָט זי זיך געוענדעט צו די מעכטיגע, גוטע, קלוגע... זיי אליין ליידען דאָך אויך!... וויפֿיעל מאָל האָט זי שוין געהאָרעט, וויפֿיעל מאָל האָט זי נעזעהן, אז פון פּאני׳ס אויגען גיסען זיך טרערען אויף דעם פנים׳ע פון דעם קליינעם זוהן איהרען!... מוזאניום איז עפּעס אזוי עהנליך צו מנחם׳ען!... און ער? ער איז א ודאי אויך דאָרט אויצט... ער וועט זיך אָננעהמען פאר איהר און פאר איהר פאלק... זי וועט איהם זעהן!... זי וועט איהם זעהן הייַנט!... באלד!... זי האָט איהם שוין אזוי לאנג נישט געזעהן! אפשר וועט ווידער זיין ויאונדערליכע שטימע יונגען אין איהר אויער, ווי א מאל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0087-0172 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אפֿשר וועט עֶר זיך ווידער נעהמען בײַ דער האַנד און זיך פֿיהרען אין דעם גרינעם גאַרטען, אדער פֿון איין בילד צום אַנדערען וועט עֶר מיט איהר נעהן ווי אַ גוטער טלאה אין דער מליכה פֿון קונסט. דאָס ניהנום האָט אָבגעטרעטען פֿון איהר קאָפּ און אַ גן־ערן האָט זיך געהאַט פֿאר זיך. זי איז נעלאָפֿען און געלאָפֿען ביז זי איז צוגעקומען צו דעם הויז פֿון פּרעטאָר אוז דאָרט האָט זי זיך אָבגעשטעלט.

אין דעם הויז פֿון פּרעטאָר איז דאָמאָלם דאָס געוויש געווען נרוים; זעהר פֿיעל מענשען זענען געווען אינוועגדיג און אויס־ווענדיג. פֿאר דעם הויז זענען געשטאנען עטליכֶע צעהנדליגע שטאַרקע, שוואַרצע נעגרען, וועלכֶע זענען געווען בעצירט מיט גאָלד און אויף די אַקסלען האָבען זיי געטראָגען פֿערגאָלדעטע, נרויסע לעקטיקעס, וואָס זענען געווען בעצירט מיט עלפֿאַנדבין און שׂארלאָט. אַרום די לעקטיקעס זענען געווען א מענגע רייטער אין ווייסע, מיט גאָלד אויסגעהטע מלבושים, וועלכֶע האָבען נעשמועסט, געשריען, געשפּיעלט אין נעלד.

ווייסע, מיט גאָלד אויסגעהטע מלבושים, ווי יעדער האָט געוואוסט, האָבען געהערט צו קייזערליכֶען הויף. דאמיציאן האָט דאָס איצט בעזוכט דעם פּרעטאָר, דאמיציאן, דעם צעזאָרס זוהן מיט זיין דינסטשאפֿט און זיין נרויסע סוויטע. א העלפֿט פֿון הויף און א העלפֿט פֿון דעם עֶרשטען זאל האָט די סוויטע פֿערפֿולט.

אין דעם זעלבען זאל האָט זיך דאָמאָלם פֿערזאמלט די נאַנצע פֿאמיליע פֿון דעם פּרעטאָר און זיינע נוטע פֿרײַנד – מוזאָניום מיט זיינע תלמידים.

צווישען די צוויי נרופּען: דאמיציאנ'ס סוויטע און דעם פּרעטאָרס פֿאַמיליע און נוטע פֿרײַנד זענען געשטאַנען אײַנער נעגנען דעם אַנדערן צוויי מענשען: דער פּרעטאָר פֿון רוים און דער זוהן פֿון צעזאר.

דער פּרעטאר העלווידיום איז געווען פֿיעל העכֶער פֿון דאמיציאנען, וועלכֶער איז געווען קרעַנקליך בלאַס און דער קאָפּ זיינע – האַלב נאַל.

– איך בעגריס דיך, דאמיציאן! מיט וואָס ווילסט דו איך זאָל דיר דינענען?

פֿאניא האָט זיך אויפֿגעהויבען פֿון איהר אָרט און האַלטענדיג איהר קלײַנעם זוהן בײַ דער האַנד, האָט זי אויך דעם נאַסט

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0088-0173 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בעגרינסט און באלד האט זי זיך צוריק אנידערגעזעצט כלומר"ש רוהיג.

דאמיציאן האט אראבגעלאזט די אויגען און שטיל־עלדינג האט ער געווינען מיט'ן פינגער אויף מעטיוס קארום, וועלכער איז געשטאנען הינטער איהם.

– אויב דו, גרויסער העלווידיום – האט ער געזאגט מיט א שטילע, איידעלע שטימע – וועסט שענקען א בליק דעם פרייגד טיינעם, וועסט דו ליבט פערשטעהן צו וואס איך בין געקומען צו דיר. א משפט האט ער, א פראצעס האט ער פערפיהרט געגען פאלא ארגענטאריא, געגען דער אלמנה פון דעם פערברעכער לוקאניוס, וועלכער האט זיך געבונטעוועט געגען דעם צעזאר. בכן ווייל איך, אז דו זאלסט א גוטען פסק ארויסגעבען. איך בעט דיך, דו זאלסט געדענקען, אז מעטיוס איז מיין נעלויעבטסטער פרייגד און לוקאניוס איז געווען א פערברעכער, וואס זיין נאמען איז צו שאנדען ביי יעדען גוטען רוימישען בירגער.

– איך בעט דיך, מיין הער – האט דער פרעטאר געענטפערט מיט שטאלצקייט – רעד נישט מיט מיר וועגען לוקאניוס'ן. וואס דו וועסט זאגען אויף איהם, וועט מיר נישט ליעב זיין; וואס איך וועל קענען וועגען איהם זאגען, וועט דיך בעליידיגען. איז דאך בעסער מיר זאלען וועגען דעם גאר נישט שמועסען. דיין פרייגד מעטיוס, ווינש איך גלוק, א פרעטאר טאר אבער קיין עמעס נישט גערעכטיגקייט. ער האט פאר זיך א משפט און לויט געזעצטיגקייט און יושר מוז ער משפט'ן. דער פסק איז דעם משפט פון קארום איז גרעכטאריא וועט ארויסגעבען נישט איך, נאר דאס געזעץ, דער יושר.

דאמיציאנ'ס בלאם פנים איז רויט געוואָרען. הינטער איהם האט זיין סוויטע שטיל געשמועסט:

– מיר האבען פאראויס געזאגט דעם געטלויבען דאמיציאן, אז דער מחוצף וועט איהם ענטזאגען. דער געטלויבער דאמיציאן האט אבער געענטפערט: „שטעהענדיג מיט מיר א פנים געגען א פנים, וועט ער זיין חוצפה פערלירען".

דאמיציאן איז אבער וויטער געשטאנען מיט הבנעה אין זיך געבעטען:

– וואס האב איך געגען דיר געזונדיגט, גרויסער און בערימטער פרעטאר, וואס דו פיהרסט זיך אזוי געגען מיר און געגען מיינע גוטע פרייגד?

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0088-0174 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין דער סוויטע האָט זיך געהערט אַ שטיל געלעכטער.
– הערענדיג אַזא פֿראַגע, קען מען פֿערשטיין ווערן!
דעם צעזאַר'ס זוהן פֿרעגט וואָס ער האָט געזינדיגט גענען דעם, וועלכער טראַכט שטענדיג נאָר וועגן די צייטן ווען די צעזאַרס האָבען נישט געהערשט!
– וועגן דער זינד – האָט געזאָגט איינער פֿון דער סוויטע – דאַרף מען פֿרעגען דעם פֿילאָזאָף מוזאָניוס'ן!... ווי שפּהן האָט ער אין די טעג דערצעהלט וועגען די אַמאָליגע הערשער, וועלכע האָבען זייער מאכט אָבגענעבען דעם פֿאָלק, וועָן דאָס פֿאָלק האָט זיי געוואָלט אַרויסנעהמען די מאכט פֿון די הענד!
דאמיציאן האָט ווייטער געזאגט:
– איך בין יונג און ווייסט נוט, אַז איך האָב נאָך נישט מיט וואָס צו שטאָלצירען. איך קום דאַדורך מיט הכנעה צו דיר און בעט דיך, צירונג פֿון רוים, און דו ענטזאגסט מיר!
העלווידיוס האָט רוהיג געענטפֿערט:
– וועָן דיין פֿערלאַנג וואָלט געווען רעכטשאַפֿען, וואָלט איך זעהר גערן דיך געפֿאלגט. אָבער פֿערלאַנגענדיג אונגערעכטיג-קייט פֿון דעם, וואָס דאַרף אָבצוהיטען די גערעכטיגקייט, וויל-סט דו, אַז איך זאָל טהון אזעלכעם, וואָס איז מיאום בײַ די געטער און בײַ מענשען...
דאמיציאן האָט געהויבען די ווייסע, נאקעטע פֿלייצעם, וועלכע האָבען זיך אַרויסגערוקט פֿון אונטער די פֿאַלדען פֿון זיין זײַדענע טוניקא און מיט אַ טרויעריגער שטימע האָט ער געשריגען:
– די גאָטער זאָלען מיר זיין עדות אין דעם, אַז די גרעסטע בירייע פֿון מיין פֿאטערלאַנד טהון מיר גרויסע עולות! איך זעה, העלווידיוס, אַז די מינדעסטע גנאָד האָב איך נישט אין דיינע אויגען. דו גיסט מיר אפֿילו נישט דעם טיטול צעזאר, וועלכער קומט מיר עהרליך, נאָר דו רופֿסט מיך בײַם נאָמען, ווי א קלײן קינד און ווי א פֿרעהרער לערנסט דו מיך, וואָס אין שפּהן און וואָס עם איז מיאום. עס וואלט בעסער געווען, וועָן דו וואלסט מיר נישט ענטזאגט דאָס, וואָס מיין פֿערלאַנג איז. איך ויעל זיך אָבער נישט נוקם זיין אָן דיר. איך וועל דיך וויטער ליעבען ווי בין איצט און איך וועל אויף מיין פֿאטער נישט ווירקען, ער זאל אונטערשרײַבען דאָס בעפֿעהל דיך אַרויסצושיקען פֿון רוים. אדער פֿון דער וועלט... איבערלעג זיך איבער און טראָג איבער די

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0089-0175 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גיטער, וואָס זענען געבליבען נאָך לוקאניום'ן פון זיין אלטנה צו מיין גוטען פרײַנד!

העלווידיום איז ווײַטער געשטאַנען שטיל און איבערגעחזר'ט זײַנע פֿרײַהריגע ווערטער:

– דאָס פסק, דאמיציאן, וועלען ארויסגעבען: דאָס געזעץ פון פֿאַטעראַלאַנד און דער יושר!

אין דער סוויטע איז געווארען א קאַבעניש. אײַער האָט אויסגעשריען:

– משוגע איז ער!

דאמיציאן איז רויט געווארען און מיט כעס און ליצנות האָט ער געענטפֿערט:

– דו, העלווידיום, מעגסט מקנא זיין א קלײַן קינד, וועלכעם זויגט די ברוסט פון זיין מוטער! מעהר שבל פון דיר האָט אזא קינד!... מיט געטער נעהמסט דו זיך מלחמה האלטען!... נאָר מיין פֿאַטער האָסט דו צו פֿערדאַנקען, וואָס דו ביסט נאָך נישט אין די הענד פון די אונטערערדישע געטער!... דו האָסט דאך געזאָגט אין סענאַט, אז מען זאָל אספסינוס'ן ווי אסוועניגסטען כבוד אנטהון, וואָרום צו פֿיעל כבוד רופֿט אכזריות. דו האָסט דאָך צו אים געזאגט אין נאָמען פון סענאַט: „אספֿסינוס!" און וואָס האָסט דו געטהון אין מאָג פון די פֿערווײַלונגען? דו האָסט געפֿעלט די ארענע ווען דער אל־מעכטיגער איז נאָך נישט געווען! דו ביסט א פֿערברעכער געגען דעם מאיעסטאָט און הײַנט נעהמסט דו מיך אזוי אויף! וואָ זענען די בלומען און דער מוזיק, מיט וועלכע דו ביסט מחויב מיך אויפֿצונעהמען בײַ זיך, אום ערער זאָל זיין, אז דו פֿרײַעסט זיך מיט מיין קומען צו דיר? ווען איך האָב צו דיר א בקשה, ענטזאגסט דו מיר!... קלוג זענען טאקי געווען די צוזאַרען, וואָס זענען געווען פֿאַר מיין פֿאַטער. איך בין בערײַט מקריב צו זיין קרבנות אייף די מזבחות פון טיבעריום, קלוידיום און נירון, וועלכע האָבען געריינגט די ערד פון אזעלכע גיפֿטגע קרײַטעכצער, ווי דו!

העלווידיום איז בלאַס געווארען, געבינסען די ליפֿען און זיינע בלינקען האָט ער פֿרעגענדיג געווענדעט צו מוזאניום'ן, וועלכער האָט אויך געקוקט אויף העלווידיום'ן.

– אויב מען וועט דיר זאגען – האָט מוזאניום הויך געזאגט – אויב מען וועט דיר זאגען: „אין קײַטען וועט מען דיך שמיידען!"

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0089-0176 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און דו אכטעסט דיין רעכטשאפֿענהײט, ענטפֿער: „שמיעד מיך; אין דײַנע קיימען וועל אוך אפֿרײַער טענש בלײַבען“...

דיִ לעצטע וועלטער זענען פֿערזונקען געוואָרען אין דעם גערויש, וואָס איז געוואָרען אין דער סוויטע. דיִ אויגען האָבען נעפֿרעסט, פֿון דיִ טײַלער איז ארויס א הויפּ געלעפּטער און דיִ פֿינגער זענען אויסגעצויגען געוואָרען, טײַטלענדיג אויף דעם פֿילאָזאָף, וועלכער האָט מיט רוהיגקײט נעקוקט אויף דיִ, וואָס האָבען אים געזוידעלט און גערראָהט. פּלוצלינג זענען אלע שטיל געבליבען און אלע אויגען זענען געווענדעט אויף אײַן שוואַרצען פֿונקט.

דיִ אלטע ארײַ האָט זיך פֿון אים שטיהל אויפֿגעהויבען און שטעהענדיג אויף אים פֿיסענבענקעלע, האָט זי אים האַנד אויסגעצויגען צו דאַמיציאַ'ן און מיט אזא הויכע שטימע, אז אלע האָבען אים גרויס גערעדט, האָט זי געזאגט:

– דיִ מתים גרינסען דיך, זוהן פֿון צעזאַר!

זי אלײַן האָט אויסגעזוהן, ווי זי וואָלט צוריקגעקומען פֿון קבר. עפּעס א שרעק איז געפֿאַלען אויף אלע און נאך מעהר אויף דאַמיציאַ'ן, קוקענדיג אויף אים ארויס אפֿענע אויגען און הערענדיג אים שטימע.

– דיִ טתים גרינסען דיך, זוהן פֿון צעזאַר! – האָט זי ווידער געזאגט – רו ווײַסט גום, ווער עס איז דיִ פֿרוי, וועלכער רעדט אונצ צו דיר. וועג דו ביסט געווען א קינד האָט מען דיך אודאי געמטראַשעט מיט דער געשיכטע פֿון מײַנע אבות. צי זעהסט דו נישט דיִ טהורמען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען פֿון דיִ בײַנער פֿון מײַנע נעהנטסטע, וועלכע זענען גערהנ'עט געוואָרען דורך דיִ, וואָס דו האָסט געהאַט דיִ העזה זיי צו ריהמען אין דעם הויז?

איהרע דאַרע גלידער האָבען געציטערט, נאָר באַלד האָט זי אויפֿגעהויבען מיט איהרע בלאַסע העגד דעם שוואַרצען שלייער און געשריען צו דאַמיציאַ'ן:

– אוך וועל נישט וויינען פֿאַר דיר, יונגער צעזאַר. אוך וועל דיר נישט מאַכען דאָס פֿערגניגען, אז דו זאלסט קענען קוקען אויף דיִ טרעהרען פֿון אגרויסע רוימישע דאמע. נאָר דאָס וועל אוך דיר זאגען: געה ארויס פֿון דעם הויז, געה! דו ביסט דאָך דאָ אהער נישט געקומען בעטען אום שלום, נאָר מיט זידלעריַען און דראָהונגען. געה!...

עס איז געוואָרען א טהומה. איינער פֿון דער סוויטע האָבען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0090-0177 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געדראהט, אנדרע האָט צווישען זיך שטיל געשמועסט, אז מען דארף פֿרעגען די כשוף־מאַכערס, וואָס דאָס בעדײַטעט, וואָס דאָמיציאַן האָט זיך הײַנט צוגויפֿגעטראָפֿען מיט דער אלטער פֿרוי.

— שלעכטע רוחות זענען אין איהר ארײַן...

— זי האָט זיך פֿונאַנדערגעבילט ווי העקובא, וועלכע איז פֿערוואַנדעלט געווארען אין אַצויג, וועָן מען האָט איהרע קינדער געהרג׳עט!

— זי זעהט אוים, ווי זי וואלט ערשט ארויס פֿון ניהינום! איינער פֿון דער סוויטע האָט געקלוגנגען מיט דער שוערד.

— אין הערקולעס׳ן שוער איך! דאָס בילען פֿון איין אלטע צויג, זאָל אוגט אלע דערשרעקען!

דאָמיציאַן האָט טאַקי שרעקליך געצויטערט און לאַכענדיג מיט ביטערקייט, האָט ער אויסגעשריען:

געזעגען זיך מיט דער וועלט, פֿרעטאר! לאַנג וועסט דו שוין די וועלט נישט זעהן!... געזעגען זיך מיט רוים, מוזאניום, די אַק, וואָרום מארגען וועט דיך דער צעזאר ארויסטרײַבען! געזעגענט זיך אלע! די גרעטער האָבען אײַך פֿערלאָזט!

דאָמיציאַן מיט זײַן גאנצע סוויטע זענען גיך ארויס פֿון דעם פֿרעטאָרס הויז. ארויסגעהענדיג פֿון טהויער, האָט איהם דער וועג פֿערשטעלט אגאנצע מחנה פֿון אויסגעצירטע וויבער און מענער, וועלכע זענען אנגעפֿיהרט געווארען דורך קייא מארציא, וואָס איז געווען אויסגעצירט מיט בלומען, שפּיצען און צירונג. זי האָט גהאַלטען בײַ דער האַנד א יונג יונגעל מיט א שפּהן, איידעל, מיעד פנים׳ל, וועלכען עם האָט געהאַנגען בײַם האלז א גאלדענע קויל אויף א גאלדענע קייט. בעגעגענדיג זיך מיט דאָמיציאַנען, האָט זי איהם געוויזן פֿאר איהם, האָט זי איהרע שהנע אויגען אויפֿגעהויבען קנייענדיג פֿאר איהם, צום הימל און אויסגעשריען:

— א דאנק דיר, יופּאַא (יופּיטר), דערפֿאר, וואָס דו האָסט אויסגעהערט מײַן בקשה פֿאר דעם גאלדענעם הארץ מיט מײַן שהנסטען שמאראגד, וואָס איך האָב דיר אין דײַן בית מקדש געפֿעפֿערט. שוין לאַנג האָב איך געשטרעבט צו זהן פֿון דער נאהנט דעם בלאנק פֿון דײַן זונענדיג פנים. איך האָב דערזעהן דײַנע לעקטיקעם פֿאר דעם טהויער פֿון דעם פרעטאר׳ס טהויער און די גרעטער האָבען מיך בעגיסטערט, אז איך זאָל טאַקי הײַנט קומען צו מײַן צוועק. זיי פֿערגעטערט, די אונשטערבלינגער! און מהו

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0090-0178 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיר דעם חסד, אום וועלכען איך וועל דיר בעטען. אט איז מיין זוהן הארטענזיום, א קונד, וועלכען איך האב נאך נישט אראבגעזוכט פון האלז די גאלדענע קויל...

אין דער סוויטע האט מען נשהערט שטילע נעלעכטערן:

– וועלכער פון אירער פיער מענער האט איהר איבערנעלאזט אלס אנדענקונג דעם תכשיט?

– וואס זאל דער נעטליכער דאמיציאן טהון מיט איהר יונגעל?

– זי איז נאך שעהן און, אן וועניגרא שווער איך, אז איך וואלט זיך נישט דערשראקען, ווען איהר וואלט זי בענעמט אין א ווינט ארט...

קייא האט נאר נישט נעהערט. זי איז נעשטאנען און נעקוקט אין די אויגען פון דעם צעזארם זוהן און מעהר האט זי נאר נישט נעויואוסט.

דאמיציאן האט קייא'ן אויפגעהויבען און מיט זיין איידעלע האנד נעגלעט איהר זוהן.

– מיין הארטענזיום זאל זיין דיין דיענער און שקלאף! – האט זיך קייא נעבענטען – זאל ער דיר אינגיסען ווין אין די בעכער און ברענען פיער פאר די נעטער, וואס שטעהען אין דיין הויז. אזה בין איהם מקריב אויף דיין מזבח...

דאמיציאן האט מיט אבוועגונג פון זיין האנד פערבענטען קייא'ן זיא זאל נעהן מיט איהם.

אין הויז פון דעם פרעטאר איז נעוואקען שטיל. ארוים האט זיך אנגעשפארט אויף דעם ארם פון פאני און איז ארוים פון דעם זאל, זאגענדיג שטיל:

– שטענדיג דאם זעלבע! שטענדיג דאם זעלבע!

די גוטע פרייגד פון פרעטאר זענען זיה פונאנדערגענאנגען צווישען די בוימער פון דעם הויף און ליצנות נעמאבט פון דאמיציאן'ען מיט זיין סוויטע.

העלווידיום האט זיך נעהנטער צונעדרוקט צו מוזאניום'ן. מען האט אן איהם גוט דערקענט, אז זין נאנצער קערפער צייטערט.

– נרויסער לעהרער! – האט ער נעזאנט – אויב זיינדיג נעשמידט אין קייטען בין איך נאך פריי, האב אזה דאם צו פער-דאנקען נאר דיין לעהרע. נאנצע הונדערט יאהר זענען שוין פאר-איבער, זיט איהר פילאזאפען זענט די יועצים און די טרייסטער פון רעכטשאפענע און פריע נייסטער. מיר לעבען אין פיהרען זיך

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0091-0179 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לויט אײַערע עצות; מיר שטארבען זײַנדיג געטרײַסט דורך אײַך. הײַנט האָב אין פֿון דער נאָהנט געזען מײַן שוואַרצען סוף. באלד וועל איך מוזען פֿערלאָזען אלעם, ווען איך לעב אזוי שטארק אויף דער ערד: דאָס פֿאטערלאַנד, גוטע־פֿרײַנד, מײַן פֿרוי, מײַן קינד... א, גרויסער לעהרער! מײַן נשמה איז אונרוהיג. בעזוהיג זי, גרויסער לעהרער!

אין די אויגען פֿון מוזאַניום'ן האָבען זיך געוויזען טרערען אין דאָך איז ער געבליבען רוהיג.

– רוהיג וועסט דו בלײַבען, העלווידיום – האָט ער געזאגט – איך בין זיכער, אז דו וועסט בלײַבען רוהיג בין צו דער לעצטער מינוט.

מוזאַניום מיט העלווידיום'ן האָבען זיך געזעצט נעבען דעם פֿײַער, ווען האָט געברענט פֿאר די הויז־געטער און זײַ האָבען זעהר לאַנג שטיל געשמועסט צווישען זיך.

נישט וויַט פֿון זיי איז געשטאַנען א יונגערמאַן אין א ווײַסע מוניקע און א זילבערנע באַנד אויפֿן קאָפּ. ער איז געשטאַנען און האָט געהאַלטען אראָבנעלאזט די אויגען. ווען ער האָט זיי אויפֿגעהויבען, האָט ער דערזעהן מירטאלא'ן, וועלכע איז געשטאַנען אין א ווינקעל פֿון זאל און געקוקט אויף אירם. בײַדע אויגען האָבען זיך בעגעגנט און בײַדע האָבען צו זיך געשמײַכעלט, דערנאָך האָט ער א וואונק געטהון מיט'ן קאָפּ און שטיל האָט ער צו איהר געזאגט:

– קום!...

אין דעם גאַרטען פֿון פרעטאר איז געווען א ארט, אין וועלכען עס איז נישט געהערט געווארען דאָס געוויש פֿון דער נאָס און די הייסע שטראהלען פֿון דער זון זענען דאָרט הין נישט צוגעקומען. געדיכט בעוואַקסען איז דאָס ארט געווען מיט בוקשפּאַנען און העסים. עטליכע יאָהר הויכע פּאלמען האָבען דאָרט פֿערשפּרייט זייער שאטען, אנדערע, פֿערשידענע געוואקסען האָבען געבליהט, פֿערשפּרייטענדיג א זיסען ריח און שטיל, רוהיג איז דאָרט געווען, נאָהערט האָט מען גאָר נישט אויסער דאָס שטילע גערויש פֿון דעם וואסער, וואָס האָט זיך געגאסען פֿון דער פֿאָנטאַנע.

דאָרטהין האָט דער יונגערמאַן, ארטעמידאָר, געפֿירט מירטאלא'ן און לעגענדיג זיך אויף א דיוואַן פֿון בלויהענדע, קורצע געוואקסען, האָט ער איהר געגלעט די האָר, זאגענדיג:

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0091-0180 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– עֶנדלעך זעֶה אויך דיך, אראַבֿנעֶ! וואו בינסט דו אזוי לאַנג
געֶווען? פֿאַר וואָם בינסט דו נישט געקומען, וועֶן אויך האָב דיך
נעֶרופֿען?...

– לאַנג, לאַנג האָב אויך דיך שוין נישט נעֶזעֶהן, טלך
מיינעֶר! – האָט זי געֶזאָגט – מיין ברודעֶר, וועֶלכֿען מען האָט מיר
נאָך אלם קינד געֶגעֶבֿען פֿאַר א חתן, עֶר וויל מיך ארויספֿירען פֿון
רוים אויף אייבּיג... זי אַלעֶ האָבֿען געֶקושט די מיאום'ע שוועֶרד
און היינט ווייַנען זי, אלעֶ זיפֿצען, צימערן, שרעֶקען... איצט
דאַכֿט זיך מיר אָבעֶר, אז דאָם איז נאָר געֶווען א שלעֶכטעֶר חלום...
נאָם האָט מיך אויפֿגעֶוועֶקט און אם בין איך ווידעֶר ביי דיר און
איך קוק אויף דיר... ארטעֶמידאר!...

איהרע אויגען זענען געֶווען פֿול מיט טרעֶרען און זיַענדיג
זעֶהר געֶרירהרט האָט זי אַנידעֶרגעֶלעֶגט דעם קאָפּ אויף דעם גראָז
און זיך פֿעֶרשטעֶלט דאָם פנים מיט די העֶנד. ארטעֶמידאר האָט זי
אָבעֶר באַלד אויפֿגעֶהויבֿען, זאָגענדיג:

– בויג נישט אראָב דעם קאָפּ. קוק אין דעֶר הויך. זעֶה, ווי
שעֶהן די וועֶלט אין!... זאָל איך זעֶהן, ווי שעהן דיינע אויגען
זענען!...

– העֶר, מירטאַלא! – האָט עֶר נאָך א וויַילעֶ געֶזאָגט צו
איהר – קיין שום פֿרוי האָט נאָך נישט צוגעֶבונדען מיין נשמה צו
זיך, ווי דו!... נישט אייַנמאָל האָט מיך דורכֿגעֶנומען א שגעון פֿון
דעם גאָט פֿון ליעבעֶ, נאָר באַלד האָב איך ריַעזעֶהן, אז דאָם איז
א שגעון. א ריַינע, גרויסע נשמה האָב איך געֶשטרעֶבט צו ליעבעֶן,
אזא נשמה, ווי דיַינע, מירטאַלא!

מירטאַלא איז פֿלוצלינג בלאַס געֶוואָרען און אראָבלאָזענדיג
דעם קאָפּ, האָט זי געֶזאָגט:

– איך געֶה שוין...– מיין שלעֶכטעֶר חלום איז צוריקגעֶ-
קומען!... איך געֶה שוין!... איך מוז נעֶהן!...

— וועֶה איז דיר – האָט ארטעֶמידאר געֶזאָגט – וועֶה איז דיר,
אויב דו געֶדענקסט דעם סוף, וואָם די געֶטעֶר האָבֿען בעֶשטימט
דיר און מיר! זי קלוג! פֿעֶרלאַנג נישט קיין לאַנגע האָפֿנונגען פֿון
קורצען לעֶבעֶן.

מירטאַלא האָט אָבעֶר זיין עצה נישט געֶקענט אָננעֶהמען. זי
איז געֶווען אזוי נידעֶרגעֶשלאָגען, אזוי טרויעֶריג, אז זי האָט כמעט
נישט געֶהערט, וואָם עֶר האָט געֶזאָגט.

– איך וועֶל שוין נעֶהן! – האָט זי ווידעֶר געֶזאָגט – און אויפֿ-

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
UB
DFG

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0092-0181 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הויבענדיג בייַרע העגד צום קאפ, ווי זי וואלט זיך אויפגעהאפט פון שלאף, האט זיך געזאגט, ווי צו זיך אלייַן:

– איך וועל נעהן!

– וואוהין? – האט ארטעמידאר געפרעגט.

– איך בין געקומען צום מעלטזשען פרעטאר, אום איהם צו בעטען אום רעטונג... אוי! אוי! אונגלויקליכע!... איך האב פערגעסען!...

ארטעמידאר האט זיך אויפגעהאפט פון זיין ארט און מיט א ביטערן שמייכעל האט ער געזאגט:

– צו ארטעמידאר'ן ביסט דו געקומען זיכען בייַ איהם רעטונג... צו האט ער אלייַן רעטונג פאר זיך?... ער אלייַן איז אפערמשפט'ער און קורצלעך וועלען אלע זיינע גוטע פרייַנד איהם מוזען בעווייַנען; רעטען קען איהם קיינער נישט!...

פון הינטער זיי האט זיך געהערט א רייַנע מענער-שטימע:

– ווער זאגט דאס, אז דער פרעטאר האט שוין קיין שום מאכט נישט? דו, ארטעמידאר, זאגסט אזוי?... וואס איז וועל זיין מארגען, וויים איך נישט. אבער הינט? זאגסט, וואס וויל איהר? וועמען זאל איך רעטען? איך בין פרעטאר אין רוים און איך האב מאכט!...

העלווידיום האט זיך געשטעלט נעבען מירטאלא'ן און ארטעמידאר'ן. נאך איהם איז אנגעקומען מוזאניום מיט א שמייכעל אויף די ליפען און באלד איז אויך דארטהין געקומען פאני מיט איהר קליינעם זוהן העלווידיום, וועלכער איז מיט אלוסטיג געשריי צוגעשפרונגען צו מירטאלא'ן, זיך אנגעהאנגען אין איהר האלז און זיך בעקלאגט אויף איהר, וואס זי איז שוין אזוי לאנג נישט געווען בייַ זיי, זי האט נאך נישט געזעהן זיין שוואלב פון שטאל און זילבער, וועלכע פליהט, ווי א לעבעדינע...

דער פרעטאר האט פערבעטען אלע אין דער אלטאנע, וואו דער מיש איז שוין געווען גערעקט צום אוועקבערוים.

– דארט וועלען מיר אויך אויסהערען די בקשה פון דעם מיידל – האט ער געזאגט.

און אלע זענען געגאנגען אין דער אלטאנע רוהיג, זיכער, ווי עם וואלט בייַ זיי גאר נישט פאראנקומען קיין אונגעוועהנליכע ווי קיין שום אונגלויק וואלט זיי נישט פאראנטאנען.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0092-0182 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

X

נעבען דעם בריג פֿון טײַבר, אויף דעם גרויסען פֿיש־מאַרק, און די דערנעבענדיגע געסלעך זענען געשטאַנען מענגעם מענשען אין פֿערשיעדענע קלײדער. אַלע האָבען זיך צוגוי־פֿגעשטופּט און נישט גערירהרט זיך פֿון אָרט. דערשראָקען איז יעדער געווען.

די זון איז אונטערגענאַנגען הינטער דעם בארג יאַניקול. און אָנגעקומטען איז א ריעזענדיגער וואָלקען, וועלכער האָט פֿערדעקט א העלפֿט פֿון דער בלוטיגער זון. און פֿון אלע זײַטען זענען אָנגענקומטען שטיקער גרויע, אש־פֿארביגע און רויטע וואלקענס. פֿון דרום־זײַט האָט געבלאָזען א טרוקענער ווינד, פֿון דעם ים זענען געבראַכט געוואָרען אין דער לופֿט ריחות, וואָס זענען געווען אָנגעזאַפּט מיט זאַלץ, פֿון אַנדערע זײַטען האָבען די ווינדען געבראַכט ריחות פֿון רויזען, וועלכע האָבען זיך צוגוי־פֿגעמישט מיט ריחות פֿון ווײַן, וואָס איז פֿונאַנדערגענאַסטען געוואָרען אין די גאַסטען.

דעם שוואַרצען וואלקען אויף טערב־זײַט האָט די אונטערגעהענדע זון בעצירט מיט טויזענדער פֿארבען און פֿײַערען, מיט געמאָלטע בארגער און וועלדער, טהורמען און ריעזענדיגע חיות. און דאָס אלעס איז זיך פֿונאַנדערגענאַנגען אויפֿ'ן הימעל, האָט זיך פֿערהאַלטען אויף פֿערשיעדענע פונקטען, געשלאָסען זיך איינס מיט'ן אַנדערן און ווידער זיך פֿונאַנדערגענאַנגען.

אויפֿ'ן מאַרם־פֿעלד האָבען זיך געדרעהט סלופּעם פֿון שטויב און סלופּעם פֿון וואַסער, וועלכע דער ווינד האָט אָבגעריסען פֿון די פֿאַנטאַנעם. די בוימער אין די גערטנער האָבען גערוישט. קיין בליצען און דונערען זענען אָבער נישט געווען און קיין טראָפֿען רעגען איז פֿון הימעל נישט געפֿאלען.

צווישען דעם המון, וואָס האָט זיך פֿערזאַמעלט אויף דעם בריג פֿון טײַבר, האָבען זיך געדרעהט שטערנזעהער און כשוף־מאַכער, וועלכע האָבען ערקלערט אלעם, וואָס מען האָט געזעהען אויפֿ'ן הימעל.

– זעהט! – האָט אײַנער געזאָגט – וועלן עס וויזט זיך אויפֿ'ן הימעל אזא טײַך מיט בלוט, ווי דער, וואָס פֿליסט איצט דאָרט איבער דעם גאָרטען פֿון צעזאר, מאַכען די גרעסער שרעקליכע פֿלאַנען...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0093-0183 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– אהו! – האָט אַ אַנדערער אויסגעשריען – זעהסט דו דיך צווישן פֿרעמדע געקרייצטע שווערדער! דאָס איז דער בעסטער בעווייַז, אַז דער גאָט אַפֿאָלאָ רופֿט דעם גאָט יופּיטער, ער זאָל זיך דונערן אַראָבלאָזן אויף אונז, ווייל מען האָט זיך יום־טוב פֿערשוואַכט!...

– עסקולאַפּ! עסקולאַפּ! (גאָט פֿון רפֿואות) – האָט אנדערשוואו אייגער געשריען מיט שרעקעניש – לאָז אַראָפּ אויף מיינע אויגן דיך שופֿען, וועלכע דו האָסט אמאָל פֿון זיי אַראָפּגענומען! זאלען זיי ווידער בלינד ווערן! אוי! הלואי זאָל איך שוין מער נישט זעהן דיך שוואַרצע פּאַנצערס, וואָס פֿון זיי פֿליסט בלוט... ווען דיך צווישן פּאַנצערס וועלען אָבשלאָגען אייגע אן דער אנדערער, וועה צו רוים!... זעהט איהר דיך פּאַנצערס? זעהט איהר?

זיי האָבען אַלעם נעזעהן: דעם טויך פֿון בלוט, דיך פֿייַערינע, געקרייצטע שווערדען, דיך אייזערנע פּאַנצערס, פֿון וועלכע בלוט האָט געפֿלוסט.

– עס ברענט! – האָבען פֿיעל טעגשטען פֿלוצלונג אויסגעשריען, דערזעהענדיג אויף הימעל אַגרויסען, פֿייַערינען וואָלקען.

און גלייַצייַטיג האָט זיך געהערט עפּעס א הויכער מעטאַליש שער אָבקלאַנג.

אַלע פֿערזאַמעלטע האָבען אַנידערגעקניהט פֿון שרעק און זעהן בלאַס געוואָרען.

איינער פֿון דיך שטערענזעהער האָט ערקלערט, אַז דער אָבקלאַנג שטאַמט פֿון דיך צווישן פּאַנצערס, וועלכע האָבען זיך צוגעשלאָגען.

פֿיעל פֿון דעם המון האָבען נעשריען:

– גרויסער יונאַנאַ, קיין רוים בישט דו אָנגעקומען און דעם באַרג אַוועקטון הישטט דו, שיץ אונזער שטאָדט!...

– הייליגע איזידאָ, דו געטין פֿון מצרים, שוואַכע פֿרויען שיצסט דו, האָב רחמנות אויף אונז!

– אַפּאָלאָ! לאז דיין אָרם פֿאָלק נישט אומקומען!

– פֿאָטער! פֿאָטער! וואו בישט דו? – האָט א יונגע געשריען.

– באַלביא! איך זוך דיך! וואו בישט דו אַהינגעקומען?

– א, קינדער מיינע! איך לויף צו מיינע קינדער, וועלכע זענען דאָרט אויבערגעבליבען...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0093-0184 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— אִיהּ וועָל נִישט נעָהן מִיט דִיר, מוטָער! אִיהּ וועָל דאָ
נִישט אִיבעָרלאָזען קלוידיוס'ן, וועָלכען אִיך ליעב!
סילוויוס, דער העָפטער פֿון אוועָנטין, האָט נעָשמעכעָלט,
העָרענדיג דִי נעָשרייען פֿון דִי שטעָרנזעָהער אוּן כשוף־מאַכער אוּן
מִיט זַיינע אַרמען האָט ער אַרומגענומען וועָנטורי'ן, וועלכער איז
געָשטאַנען אוּן האָט געָציטערט, ווִי אִין פֿיבער.
— אָ, סילוויוס! — האָט ער שטיל געָאָגט — וועָן איך ציטער,
ווִי איצט, וואָלט איהּ בעָסער געָוואָלט נאָר אויף דער וועלט נישט
זַיין! צו וואָם האָט מִיהּ מַיין מוטער געָבוירען?...
— א נאַר בִיסט דו, ווִי א קִינד, וואָם אִיז ערשט געָבוירען
געָוואָרען! — האָט דער העָפטער זִיך געָבייזערט אוּן דאָהּ האָט ער
שטאַרקער אַרומגענומען זַיין פֿרייַנד מִיט זַיינע אַרמען.
וועָנטורי האָט ווִידער מִיט שרעָק געָקוקט אויף דִי וואָלקענס.
— זעָה, סילוויוס, זעָה! זאָלען מִיך דִי געָטער פֿערלאָזען,
אויב איהּ זעָה נישט איבעָר אונזערע קעָפּ א סטאַדט מִיט עָלפֿאַנטען!
— א נאַר בִיסט דו, ווִי א לעָרער קרוג! — האָט ער געָאָגט
אוּן אויסגעָצויגען דעָם פֿינגער צו דִי וואָלקענס.
— א סטאַדט מִיט עָלפֿאַנטען! — האָט ער געָשריען — זאָלען מִיך דִי
געָטער פֿערלאָזען, אויב דאָם איז נישט א סטאַדט מִיט עָלפֿאַנטען. עָם
וועָט אונז זַיין גוט, אויב דִי בייזע חיות וועלען אונז פֿאַלען אִין דִי קעָפּ
ארַיין. אויב איהר זעָנט נישט בלִינד, זעָהט איהר דאָהּ אַלַיין, פֿון
וועלכער זַיט זַיי לויפֿען. פֿון מזרח־זַיט לויפֿען זַיי. דער פֿער־
שאָלטעָנער מזרח! פֿערשאָלטען זאָלען זַיין דִי, וואָם זעָנען אַנגעָקומען
צו אונז פֿון מזרח, וואָם צִיהען אויף אונז דעָם כעס פֿון דִי
געָטער!
דאָם ענגשאַפֿט איז וואָם א מאָל גרעָסער געָוואָרען אוּן דִי הִיץ
האָט זִיך געָשטאַרקט. מען האָט זִיהּ דערצעָהלט פֿאַרפֿאַלען, וועלכע
זעָנען פֿאַרגעָקומען אוּן ווַיזען, אז באַלד קומט אַן א גרוים אונגליק.
אָט, איז אין אָפּילא געָבוירען געָוואָרען א קעָלבעָל מִיט ש'ן קאָפּ בַיי
דִי לעָנדען. אִין אַרעָטיום האָט גערעָגענט מִיט שטיינער. נאָהּ
א ערנעָרע ערשַיינונג האָט מען געָזעָהן אִין סאַמניום. דאָרט האָט
גערעָגענט מִיט שטיקער פֿלייש. אִין עָרטרוריא האָט א זעָקס־חודש'דִיג
קִינד געָשריען בַיי דער ברוסט פֿון דער מוטער: אוי! אִין אפּוליא
זעָנען צוויי ברענעָנדע שטאָלקאַצען אַראָפּגעָפֿאַלען אִין א שעָהנעם
העָלען טאָג אויף א פֿעָלד נעָבען דִי מענשען, וואָם האָבען גע־
שניטען דִי תבואה.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0094-0185 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פּערזאנוס, דער מוטהיגער סאלדאט, ווערט איז שוין געווען אויף אזוי פיעל מלחמות, איז אויך זער בלאס געווארן פון שרעק און האט גערירן:

— אין מיין געבורטס-שטאדט ברוטיום, זענען עפעס א פרוי ווי מען דערצעהלט, ארויסגעוואקסען זאנגען אין דער נאז!...

די משונה'דינג מעשה, וואס פערזאנוס האט דערצעהלט, האט ביי קיינעם נישט ארויסגערופען קיין געלעכטער. פאר עטליכע שטונדען, וואלט קיינער אן דעם נישט געגלויבט; איצט זענען אבער אלע אזוי דערשראקען געווארן, אז וואס מען האט דערצעהלט איז אננעמען געווארן פאר א אמת.

פודענס האט אויך דערצעהלט, אז ביי נאכט האט זיך איהם געחלומ'ט זיין שוועסטער זוהן פרינסקוס, ווערט האט געווינט פאר איהם און זיך בעקלאגט, אז קיינער איז זיך נישט נוקם פאר זיין טויט.

שרעקליכער פון אלע ערצעהלונגען זענען אבער געווען די עראינערונגען פון די געשעהענישען, ווערט האט ערשט נישט לאנג פאסירט אין רוים. אין דער לעצטער ציים פון דעם צעזאר נירון האבען די געטער געשיקט אויף רוים אזא געוויטער, וואס איז דארט נאך קיינמאל נישט געווען. אין דער אומגעגנד פון רוים, האט א שטורם-ווינד רואינירט הייזער, פעלדער, ווינגערטנער און ווערלדער. די ערד האט געציטערט, דער ים האט אויסגעאסען און דאס וואסער האט פערנומען פיעל דערפער מיט אלע איינ-וואהנער. אין רוים האבען דונערען צושמעטערט א מענגע בילדער און געהרג'עט פיעל מענשען. דער טיבר האט אויסגעגאסען און ארויסגעווארפען אין דער שטאדט ארטן פיעל גיפטיגע געווירמער.

די מוחות זענען דערהיצט געווארן, די האר אויף די קעפ האבען זיך אויפגעשטעלט און א שווייס האט אלע בעגאסען.

די שרעק איז נאך פיעל גרעסער געווארן, וועז פלוצלינג האט א בליץ געטהון און באלד דערנאך האט זיך געהערט א רונער. איינער האט גערופען, אז דאס איז נאר נישט קיין דונער, נאר אין דעם בית-מקדש פון מארס האבען אלייז פון זיך געפויקט די פויקען, וועלכע הענגען אויף די וועגנ; אזא גם האט שוין געשטהן זעהר פיעל מאל, וועז נאר די געטער ווילען דאס פאלק עררוישטערן די זינדינג.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0094-0186 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

א אַנדערער האָט פּלוצלינג אויסגעשריען:
– אין קיסריה האָט מען אויסגעהרג'עט 20,000... אין אַנטיוכיה, האָבען די גרעקען און די סיריער אלע זייערע חיזער חרוב גע־מאַכט. אין ירושלים האָט מען, אויף דעם בעפֿעהל פֿון צעזאַר, חרוב געמאַכט זייער בית־מקדש, וועלכעם איז נעווען געפֿויעט, ווי דאָם בית־מקדש זייערם אין ירושלים.

אויף אַ אַנדער אָרט איז אַ אַנדערער געשטאַנען און האָט געשריען מיט צימערנים:
– זי האָבען געהאַט די העזה אונז צו סטראשען, אַז בשעת די פֿערוויללונגען וועלען זי פֿערברענען דעם אמפֿיטעאַטער מיט פֿיערציג טויזענד מענשען צוזאמען. אין אלפּסנדריה איז דאָם געווען. איך קען צושטעלען עדות.
סילוויום האָט געזאָגט:
– וועָן מיר וואלטען אזוי געטהון, ווי אין קיסריה און אַנטיוכיה...
און אַנדערער האָט איהם אונטערגעהאלפֿען:
– כּאָרען פֿון אונשולדיגע מיידלעך, זינגענדיג די הילינגע הימנען, וואלטען מיט הילוג וואַסער בעשפּריצט רוים...
– אז זי געבען נישט אָפּ קיין כבוד דעם צעזאַר און נישט די נעטער... וועמען דען דינענען זי?
– די אונטערערדישע שרים...
– פּריסקום מיינער: זאל פֿון מיין קאָפּ ווערען א שטיין, אויב איך וועל זיך הינט נישט נוקם זיין פֿאַר דיין בלוט...
אלע האָבען געלעדט, געשאלטען, מתפּלל געווען...
אינדעם האָט אייגער אויסגעשריען:
– שמע ישׂ! זעהט! די געטער וויזען אונז, וואָם עס וועט זיין! איבער דעם קאַפּיטאל (טעמפּעל פֿון יופּיטער) פֿליהען ראָבען!...
אלע האָבען אויפֿגעהויבען די אויגען און געקוקט וואוהין די ראָבען פֿליהען.
אויף יענער זיים טיבר זענען די ראָבען געפֿלויגען. אין דעם קוואַרטאַל, וואו די סיריער און יודען וואהנען, האָבען זי זיך אראָבגעלאָזט און דאָרט זענען זי פֿערשוואונדען געוואָרען...
עם האָט א בליץ געטהון און באַלד דערנאָך האָט זיך געהערט א רייַזענדיג געשרי:

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0095-0187 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— אויף יענער זײַט טיבר!... אויף יענער זײַט טיבר!...
אויף יענער זײַט טיבר!

און באלד איז פון דאָרט אַרויסגעשוואומען א גאַנצער ים מיט פֿערסאָפֿעטע מענשן, וועלכע זענען געווען מיט שווייס בעדעקט און געהענדיג אויף דער ברוק, האָבן זיי געשריען:
— אויף יענער זײַט טיבר! אויף יענער טיבר!

גלײַכצײַטיג האָט זיך געפֿעלט די טהיר פון דער גרויסער שענק, וועלכע איז געווען דער ברוק און עס איז אַרויס פון איהר א באַנדע סירישע טרענער און גנבים, וועלכע איז געגאַנגען נעבן דעם המון, וואָס איז אינגעקומען פון יענער זײַט טיבר. די פֿער־שפּור׳טע: באַלביאָס מיט א גרינעם קראַנץ אויפֿ׳ן קאָפּ און די האַלב־נאַקעטע חראָמיע מיט פֿונאַנדערגעלאָזטע האָר זענען געגאַנגען אין דער שפּיץ. בײַדע האָבן זיך געהאַלטען בײַ די האַנד און נע־מאַנצט מיט׳ן טאַקט פון דער מוזיק פון די פֿלײַטען, אויף וועלכע סירישע מײַדלעך האָבן געשפּילט, אויפֿהויבענדיג יערע וויילע זייערע נאַקעטע ארמען אין דער הויך. נעבען זיי האָט געשפּרונגען שילאָם אין אַרויטע בלויז. די אַלטע חראָמיע האָט שפּרינענדיג אויסגעגאָסען דעם ווין פון אַרויטען בעכער, וואָס זי האָט גע־מאַנצט אין דער האַנד. נאָך זיי האָט זיך געשטופּט א גאַנצע מחנה מיט פֿערווילדעטע מענשען. פֿיעל האָבן געפֿאַטשט, די קעפּ האָבן זיך געשאָקלט אין אַלע זײַטען. די מחנה האָט שוין נישט מורא געהאט פֿאַר די צײַכענס פון הימל, וועגן געטער האָט דאָ קיינער נישט געטראַכט, קיינער האָט נישט מהפּלל געווען.

די באַנדע סיריער האָט זיך בעגעגנט מיט דעם המון, וואָס איז אינגעקומען פון דער ברוק און באַלד האָבן זיך אַלע פֿער־שפּרייט אין די געסלעך און מארקען.

דעם גרויסען נעבעך, וואָס האָט פֿערפֿולט דעם גאַנצען קוואַרטאַל האָבן דורכגעריסען שטימען פון וויילדע געלעכטערס, מענער פון פֿלעטען, וועלכע האָבן געקלונגען, ווי עפּעס סינגאַלען, שרעקליכע יאָמערס, געווינסן, קלאַפּערײַען, קנאַלען.

צו רואינירען יודישע הײַזער האָבן זיך אַלע געזומען, חרוב צו מאַכען אַלעס, וואָס צו יודען האָט נעהערט, צו רויבען און פֿערניכטען אַלעס, אויף וועלכען יודען האָבן זיי גאָנץ לעבען נעהאַרעוועט.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0095-0188 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף דעם מארק, וואו עס זענען געשטאנען די הייזער פון שרה'ן און גארגיאס'ן זענען די אנפאלען געווען, ווי אמנרעסטען סילוויום מיט זיינע העפטער און ווענטורי מיט זיין פארפומען־ארבייטער האבען אנגעפירט א גרויסע מחנה, וועלכע זענען ארין אין די הייזער, צובראכען און צוהאקט אלעם, וואס איז זיי נעקומטען אין די הענד ארין. אין איין זיט זענען נעפאלען אויף די קעפ געשטיקטע שטאפען און פון דער אנדערער זיט זענען אויסגענאסען געווארן פארפומטן. פעדאנוס און פודענס האבען מיט א גרופע מענשען פון פערשידענע שטאנדען נעזוכט דעם, אן וועלכען זיי האבען זיך נעוואלט נוקם זיין פאר דעם טויט פון פרינסקום. פון דער מחנה האט זיך אבגעריסען א גרופע סירער, וועלכע האט נעשלעפט אין דער שענק ארין – שרה'ס יונגסטע טאכטער מרים, וועלכע האט שרעקליך נעשריען און אומזיסט זיך נעמפפערט, וועלענדיג זיך ארויסריסען פון זייערע הענד. נאך זיי איז נעלאפען די דינקע שרה, וועלכע האט שוין נאר נישט נעוואלט ווייסען פון דעם חורבן, וואס איז נעמאכט נעווארן אין איהר הויז, נאר איהר טאכטערס כבוד האט זי נעשטרעבט צו שיצען מיט איהר איינעם לעבען. פאר דעם הויז פון גארגיאס'ן האט נעקעמפפט א גרופע מענשען, צווישען וועלכע עס איז נעווען יוסטום אין זיינע רוימישע כלבושים. איינער פון די מענשען איז נעפאלען אויף דער ערד און אין די ארמעם האט איהם נעחאפט גארגיאס, דער גוטהערציגער נארגיאס, וועלכער האט קיינמאל נישט נעוואלט הערען פון שנאה צו אנדערע פעלקער. איצט האבען אבער זיינע אויגען נעפינקעלט, ווי די אויגען פון א וואלף און ער האט נעשריען:

– זיי מיר מוחל, שמעון! זיי מיר מוחל, חכמים פון יבנה! נקמה! נקמה!

פלוצלונג האט זיך נעהערט עפעס א בעוועגונג, ווי אפרישע גרופע מענשען, וואלט זיך בעמיהט דורכצושטופען זיך צווישען די פערוווילדערטע. די מענשען זענען וואס א מאל נעהנטער נעקומען צו דעם ארט, וואו די העפטערס און די פארפומטן־מאכערס האבען די גרעסטע חורבנות נעמאכט.

– איהר האט טענות צו די איינוואהנער פון ד' הייזער? – האט איינער נעשריען מיט א זיבערע, פעסטע שטימע – גוט. צווישען אופנים זענען פערהאנען אויפצולעזען סכסוכים: דורכ'ן פערשטאנד און דורך דער קראפט. מענשליך איז זיך צו פיהרען לויט'ן פער־

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0096-0189 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שמאנד; בהמות, חיות האָבען קיין אַנדער מיטעל נישט, ווי דעם קראַפּט... צי זעגט איהר אַ סטאַרע בהמות?

עטליכע מענשען האָבען זעהר הויך געלאַכט. איינער פון זיי, פעדאַנט, האָט אויסגעשריען:

— דאָ האָסט דו אויך געמוזט אריינקריכען, פֿילאָזאָף!... דו ווערסט דאָ אזוי פֿיעל פֿיעל זיין, ווי פֿיעל דו האָסט פֿיעל געוואָלט, ווען דו ביסט ארויסגענאַנגען געגען דעם מילימעטער פון ווינטעליום, ווערסט האָט בעלעגערט רוים און דו האָסט נעזאָגט, אז א מלחמה איז די גרעסטע רציחה און שלום איז דאָס גרעסטע פֿערגניגען... — איך האָב זיי געזאָגט און אייך זאָג איך איצט — האָט דער פֿילאָזאָף ווייטער רוהיג און זיכער געזאָגט — איך האָב זיי נעזאָגט און אויך אייך זאָג איך: נידער מיט קעם! קעם ברענגט קיין שום רעכטשאַפֿענהייט נישט און אויף דער וועלט איז נאָר רעכטשאַפֿענהייט גוט...

דער פֿילאָזאָף האָט זיך ארויפגעהאַפּט אויף א בערגעל פון צובראָכענע קאַסטענס און שרענק, וועלכעס איז געווען פֿאַר דער טהיר פון שרה'ס הויז. באלד האָט זיך אָבער דורכ'ן צוהאַקטען פֿענסטער ארויסגעריקט דער קאָפּ פון סילוויום'ן, וועלכער איז געווען איבערענדיג.

— זאָל דיך דער ניהינום אײַנשלונגען! — האָט ער געשריען — צו וואָס ביסט דו געקומען! וועך דאַרף דאָ דיין בילען: עס איז נישט פֿערהאַנען קיין גוטס, נאָר דאָס, עס איז נישט פֿערהאַנען קיין שלעכטס, נאָר יענס?...

אנדרע האָבען ליצנות געמאַכט:

— שלאָפֿען געה, מוזאַניום! א גוטע נאַכט, פאַפּוגיי פון דיין געטער!...

מוזאַניום האָט געקוקט עפעס ערגעץ, נישט אויף דיך, וואָס זענען ארום איהם געשטאַנען און ער האָט געזאָגט:

— דיך מענשליכע געזעלשאַפֿט קען אַקיום האָבען, נאָר דורך רעכטשאַפֿענהייט. ווען מענשען וואָלטען איינער דעם אַנדערן געשטערעט צו הרג'ענען און קראַנק צו מאַכען, וואָלט דיך גאַנצע מענשהייט געמוזט אומקומען...

דיך, וואָס זענען געשטאַנען ארום מוזאַניום'ן האָבען זיך אַנגעהויבען גוט צו ווייל'ען.

— זאָלען מיר איהם אויסהערען! — האָבען עטליכע געשריען — זאָל ער פלוידערן...

וועגטורי האָט מיט זיין דינע שטימע געזאָגט:

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0096-0190 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

– אין אונזערע אייגענע קעפ האבען מיר גענוג פֿערשטאנד. וואס וועלען מיר האבען פֿון דעם פֿלויד־ערן?

א שוסטער, וועלכער האט זיך ארײַנגעחאפט צווישען די העפֿטער, האט זיך פֿערלענגט די העגד אויף די פֿלײַצעם אין קוקענדיג דעם פֿילאזאף גלײַך אין די אויגען ארײַן, האט ער גענאגט:

– פֿאר וואס בינסט דו מוזאניום, אזוי בלאם און דײַן פנים איז אזוי געפֿאלדעט? דער מזל האט דיר א ודאי נישט אײַן פֿאטש געגעבען. און וואס האסט דו פֿון דײַנע חכמות?

– זײַנע חכמות נוצען איהם – האט געשריען א אנדערער – ער זאל זיך קענען אננעהמען פֿאר די אויסלענדער, וועלכע זענען פֿערפֿײַנדט בײַ דעם צעזאר און בײַ די נעטער.

מוזאניום האט געענטפֿערט:

– איהר פֿערשטעהט מיך נישט און איהר לאבט פֿון מיר. איך וועל דאך נישט אויפֿהערען צו רעדען

זײַן שטימע איז העכער געוואקסן:

– וואס פֿאר א נאטור האט א מענש? זי היסט איהם נוטס טהון, און וען ער קען נישט טהון, זאל ער חאטש נוטס ווינשען...

דער המון האט געלאכט. אײַנער אין רוימישע מלבושים, האט אבער הויך אויסגעשריען:

– מוזאניום! דעם מענשענס נאטור היסט נישט אזוי, ווי דו זאגסט. דו האסט א טעות! צווישען דעם המון און דעם פֿילאזאף איז א טיעפֿער תהום, וועלכער וועט נישט פֿערשוט וועדען אפילו אין משך פֿון הונדערטער יאהרען!...

מוזאניום האט געענטפֿערט:

– איך האב געהערט וועדטער פֿון א מענש, וואס דענקט! וואר דו בינסט, אינטערעסירט מיך נישט. דו מוזט אבער ווינסען, אז איך האב קיין מורא נישט פֿאר'ן המון און איך נישט פֿאר די מעכטיגערע פֿון המון. איך גיב נישט ארוים קיין בעפֿעהל מיט כיין שווערד און איך נאר נישט דאס פֿאלק מיט נסים... הינט וועל איך נאר נישט טאבען. די צוקונפֿט איז אבער מײַן. איך שטעה בײַ מײַנע פֿרינציפֿען.

– שטעה זיך, שטעה! – האט מען צו איהם געשריען – אפילו אײַן קערנדל פֿון בעבלעך וועט דען שטעהן נישט ארוים־עהמען פֿון מאפ. די טהוסט שלעכטס נאר זיך אלײַן, ווארום, ווי מען

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0097-0191 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שטועסט, וועט דיך דער צעזאר קורצלעך אריסטרײַבען פון רוים. און אפשר וועט מען דיר אַרומבונדען א שנור אויפֿן האלז און אין דער תפיסה וועט מען דיך שלעפֿן... וואס וועלען דיר דאן העלפֿן דײַנע פֿרינציפֿן?

פֿון דעם מוֹן איז ארוים פעדאנט און האט אויסגעצויגען זײַנע ריעזענדיגע פֿויסטען.

– וועך איז שטאַרקער – האט ער געפֿרעגט – איך, צו דו, פֿילאָזאָף? דו ביסט קלוג און מיט איין שנעל, לעג איך דיך אַנידער. איך דאַרף נישט דײַן פֿערשטאַנד. איך וויל בעסער מײַן קראַפֿט.

עפּעס א לין האט געשריען:

– פֿילאָזאָף! וועך פון אונז האט אין לעבען מער גע'לאַבט? דו, צו איך?

דער שוסטער האט געפֿרעגט:

– וועך וועט לענגער לעבען? א שוסטער אדער א פֿילאָזאָף?

– וועמענס בויך איז פֿולער, מוזאַניוס? – האט א אנדערער געפֿרעגט – מײַנער, צו דײַנער?

א זעהר הויך געלעבטער האט אויפֿגעבראכען פון הונדערטער מײַלער. די שרעקליכע שטימע פון געלעבטער איז פֿערטישט געוואָרען מיט א געוויין, יאָמער, זיפֿצען און קללות, וועלכע האבען זיך געהערט פון א געסל. גלײַכצײַטיג האבען זיך אויך געהערט מענער פון פֿלעטען און א געשריי:

– פעדאַנט! פעדאַנט! גיך! די סיריער האבען געפֿונען דעם, וואס דו זוכסט! זיי פֿירען איהם אין צוזאַמען מיט איהם פֿירען זיי עפּעס א מײדל.

פֿלוצלונג האט זיך געהערט א קלאַפּערי פון רעדער און פֿערדם פֿום. מען האט דערזעהען א ליכטיגקײט פון שטאַלקאַצען און א מחנה מענשען, וועלכע זענען צוזאַמען מיט דער ליכטיגקײט געפֿלויגען.

– לעקטאָרען! לעקטאָרען! – האט מען געשריען – לעקטאָרען לויפֿען פֿאַר א וואָגען פון עפּעס א מעבטיגען מענש! פֿערד ווי די אָדלערס! עפּעס א כּעבטיגער שטעהט אויף א וואָגען! א אנדערער האלט די לײַצעס!... רוקט זיך אָב! עקטלויפֿט!

ווײַס געקלײדטע לעקטאָרען מיט העק אין די הענד, זענען געלאָפֿען, פֿונאַנדעריאָגענדיג דעם המון און מאַכענדיג א וועג פֿאַר א וואָגען, וואָס איז געווען געשפּאַנט אין א פּאָר פֿערד און ארום-

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0097-0192 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געֶנומען מיט פֿיעל מענשען, פֿון וועלכע עטליכע האָבן געטראָגן שטאָלקאָפּען. ניך אין דיִ גאַנצע מחנה דורכגעלאָפּען דיִ ברוק, צו זאמען מיט'ן וואָגן, אויף וועלכן עס זענען געשטאַנען צוויי מענשען: איינער אַ הויכער, שטאַרקער, אין אַ ווייסע טאָגע און דער צווייטער, אַ יונגער, שטאַרקער, מיט אַזוּלבערנע באַנד אויף זיַנע שוואַרצע האָר, האָט געהאלטען דיִ לייצעס אין דיִ האַנד. אין דער זעלבער צייט איז געזעסען אַ גריכיש שעהן יונגעל מיט לאַנגע האָר.

— דער פרעטאַר! דער פרעטאַר! - האָט מען אויסגעשריען.

דער המון איז באַלד שטיל געבליבען. פֿון אינם האָט דער המון נישט געהאַט דיִ העזה צו מאַכן ליצנות, ווייַ פֿון מוזאַניוס'ן. אין דער לינקטיגקייט פֿון דיִ שטאַלקאַצען האָט זיך וואָגן געבאַלאַנקט מיט זיַנע רייכע בעצירונגען, דיִ שפּאַנישע פֿערד האָבן מיט גאוה אויפגעהויבען דיִ קעפּ, דיִ לייצעס האָט געהאַלטען דער בעריהמטער רויטמישער מאָלער, לעקטאָרען מיט העק האָט ער געהאַט אַרום זיך און ווער האָט נעקענט האָבן דיִ העזה זיך גענען צו שטעלען?

דער פרעטאַר האָט זיך געוועגדעט צום המון, פֿרעגענדיג אינם, צו ער האָט שוין מער נישט צו טהון, ווייַ זיך דיִ בייַכער אָנצופֿוילען, צי שפּורן, צי נאַרישע מעשיות און אָנפֿאַלען אויף אונבעוואָפֿענטע?

זיַן שטימע איז געוואָרען דונערדיג.

— אַנשטאָט פֿאָלקס-פֿעריאַמלונגען האָט מען אייך נעגעבען אַ צירק; פֿון דעם אָרט, וואו מען האָט זיך געפֿלעגט בעראַטהען און וועהלען העֶרשער און שופטים, האָט מען געמאַכט אַ אָרט פון פֿעֶרווייַלונגען. פון דעם בירגער-מאַרק האָט מען געמאַכט אַ חזירים-מאַרק. „ברוט און פֿעֶרווייַלונגען!“ שרייַעט איהר און מיט דיִ הינדס-צונגען לעקט איהר דיִ האַנד, וועלכע וואַרפט אייך דאָם, וואָם אייַערע פֿעֶרפּינסטערטע מוחות קענען פֿערלאַנגען! בלוט, ווייַ אַמפּעהרסטען בלוט פֿעֶרלאַנגט איהר און אייַך נעפֿעלען דיִ, וואָם מאַכן פון אייַך אַ אַבזורות'דינג סטאַדע חיות...

דער המון האָט אנגעהויבען מתרעם צו זיַן.

— דו זידעלסט! דו זידעלסט דאָם אָרמע פֿאָלק!

— זאָה, זאָה! — האָט סילוויום געשריען — אז פון דיַנע ווערטער זאָל נישט געשמידט ווערען א האק צו דיַן האַלז!...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0098-0193 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

העלווידיום האָט רוהיג געקוקט אויף דעם ים מיט קעפּ,
זיעלבער איז געשטאַנען ארום זין וואָגען.

– נישט אלס מעכטיגער און גרויסער בין איך געבוירען געוואָרען – הָאט ער געזאָגט – זעהר נאָהנט צו אײַך בין איך. אלס זוהן פון א סאָלדאט בין איך געבוירען געוואָרען... נישט מיט יחוס בין איך שטאָלץ, נאָר מיט מײַן רעכטשאפענהײט. איך זידעל נישט, נאָר צום לעצטען מאָל וועלט איך זיך צו אײַך מיט מײַנע ווערטער... ווער האָט מיר געזאָגט ווענען דער האַק צו מײַן האַלז? ... איך ווייס פון דער האק!... איך האָב מײַן פערשטאַנד נישט פערלוירען און איך ווייס, וואָס איך טהו. מײַנע לעקטאָרען און די שטאַרטס-סטראזש וועט אײַך פונאנדעריאָגען, ווילדע שבורים!... איך וועל דאָך שוין אײַך נישט אוממאַכען, איידער איך וועל שטאַרבען... דאָך וועט אבער פערשריבען ווערען אין דער היסטאריע פון מײַן פאטערלאנד נאָך אײַן נאָטען, וועלכער איז נישט בעשמוצט געוואָרען... א נאָמען פון א מענש, וואָס האָט זיך נישט אונטערגענעבען דער מאַכט פון ווילקיר!...

פון א געסעל האָט זיך ווידער געהערט מוזיק, וועלכע איז פערמישט געוואָרען מיט א הויך געלעכטער און א שרעקליך געשרי פון א פרוי. דערהערענדיג דאָס געשרי, האָט ארטעמידאר'ן אנגעחאפט א ציטערניש און פון זין האַנד זענען אויהם אריסגעפאלען די לייצעם, וועלכע ער האָט געהאלטען. ער איז גיך אראָבגעשפרונגען פון וואָגען און מיט א בלאַס פנים האָט ער זיך געיוענדעט צו דעם פרעטאר:

– ערלויב מיר דארטהין צו גהן צוואַמען מיט דײַנע לעקטאָרען... א, גטעסט!...

איידער ער האָט די ווערטער אריסגערעדט, זענען אנגעקומען אויפֿן מאַרק: חראָמיץ, חראַפּיץ, עטליכע אנדרע פרויען און צוויי מיידלעך, וועלכע האָבען געשפּילט אויף פּלעטען. די באַנדע ווילדע פרויען האָט געשלעפּט א דאר מיידעל אין צורישענע קלייַדער. דערזעהענדיג די לעקטאָרען, וועלכע זענען געלאָפּען נעבען זיי, זענען זיי זיך פונאנדערגעלאָפּען. דאָס מיידעל איז מיט אויסגעשטרעקטע ארמען צוגעלאָפּען צו דעם פרעטאר און וואָגען אין פּאַלענדיג אויף די קנייען, האָט זי זיך צוקלאפט דעם שטערן אן א אקסט פון ראָר.

– מײַנע פרײַנד! – האָט דער פרעטאר זיך געיוענדעט צו זין סוויטע – זאָלען עטליכע פון אײַך אבפֿיהרען דאָס מיידעל אין

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0098-0194 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מײַן הויז אַרײַן: זײ חלש'ט, זאָגט איהר? נעָהם זיך אַרויף אויף מײַן וואָגן, אַרטעָמידאָר!

אַרטעָמידאָר האָט זיך אויפֿגעהויבן, זאָגענדיג שטיל אין איהר אויער:

– מײַן ליעבע!

זיך האָט געעפֿנט די אויגן און דערקענענדיג אַרטעָמידאָר'ן, האָט זיך אויף איהר מויל געווײַזן א שמײכל פֿון אונגעהויערטן גליק. גלײַכצײַטיג האָט זיך אַרויסגעשטופּט פֿון דעם געסעל א באַגדע סירײַער און סאלדאַטן. פֿאַר זיי איז געלאָפֿן א אַלטער יוד, באַרפֿוס, אין צורײַסענע מלבושים, שרײַענדיג:

– דער פּרעָטאָר איז געקומען!... ער וועט משפּט'ן!... ער וועט אײַך זאָגן, אַז איהר זאָגט לײַגענד, ווי הינד... אַז נישט ער, נאָר אײַך... אײַך... אײַך, מנהם...

ער האָט זיך געשטעלט אײַנגעבויגן פֿאַר דעם וואָגן פֿון פּרעָטאָר און ווײַטער געשריען:

– גלויב זיי נישט, גרויסער שופֿט! האָב רחמנות און גלויב נישט!... זיי זאָגן לײַגענד! ער איז נישט שולדיג... ער איז אין ערגעץ נישט געווען און האָט אײַך קיין שלעכטס נישט געטון... אין דער היים איז ער שטענדיג געזעסן און געוועבט! ער איז א ווועבער! א רוהיגער וועבער!... ווי קומט ער צו א מלחמה, צו לעמטערן אײַך און אײַער צײַג!... ער וואלט דאָס נאָר נישט געקענט טהון... ער!... צו דעם דאַרף מען דאָך האָבן פֿערשטאַנד און ער איז דאָך א נאַר... א גענוועהנלעכער וועבער...

ער האָט זיך אויסגענומען, געשטעלט אויף די פֿינגער פֿון די פֿיס, אָנגעהאָפּט די זוים פֿון דעם פּרעָטאָרס טאָגע און קושענדיג זי, האָט ער ווײַטער געזאָגט:

דעם אמת וועל איך דיר זאָגן... און איך בעט דיך, דו זאָלסט מיר גלויבן. גרויסער שופֿט! האָב רחמנות און גלויב מיר!... ער, מײַן זוהן, יונתן, וועלכן די סירײַער האָבן אַרויסגעשלעפּט פֿון מײַן הויז און די סאָלדאַטן פֿיהרן איהם צו דיר, איז אין ערגעץ נישט געווען און האָט גאָר נישט געטהון... א טעות האָבן זיי... איך בין געווען אין לאַנד יהודה, אין דער מלחמה געגען אײַך, איך האָב אײַערע סאָלדאַטן געהרג'עט, זײַענדיג שטענדיג בײַ יוחנן גוש חלב... איך האָב אין מצרים געבונטעוועט געגען אײַך... איך האָב אויף די פֿערווילונגען...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0099-0195 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך ... אלעם איך ... מנחם! ... נישט ער! ... איך בעט דיך, גלויב מיר! גיב ארויס אבעפֿעהל, אז די לעקטאָרן זאָלן מיך בינדן און איהם זאלן די סאלדאטן אבלאזן ... פֿאר וואס הייסט דו נישט די לעקטארן, זיי זאלן מיך בונדן? ... איך בין שטענדיג נעווען אייער שונא! איך האב דאך אייערע סאלדאטן געהרג׳עט אין לאנד יהודה! איך האב געלעסטערט! ...

דער אלטער האט אזוי לאנג געשריען, ביז עס זענען אנגעקומען פֿראנזוס און פּודענס, וועלכע האבען געפֿיהרט יונתנ׳ן און איהם געשטעלט פֿאר׳ן פֿרעטאר, דערצעהלענדיג איהם, וואס זיי האבען יונתנ׳ן געזוכן און וואס ער האט געטהון. הינטער זיי איז געשטאנען סילאס, וועלכער האט זיך געריהמט, אז ער האט דעם געפֿאנגענעם אויסגעזוכט. באבאס און חראסיע זענען צוגעשפרונגען און עדות געזאגט, אז טאקן סילאס האט עטמדעקט, וואס דער מערדער געפֿונט זיך.

– לעקטאָרן! – האט דער פרעטאר געשריען – יאנט פֿונאנדער די ווילדע חיות! איהר, סאלדאטן, בלייבט דא! ...

צו יונתנ׳ן האט ער שטיל און קורץ געזאגט:

– זאג, יוד!

– אלעם, וואס די סאלדאטן האבען געזאגט איז אמת! – האט יונתן געזאגט רוהיג, קוקענדיג מיט פֿעראכטונג אויף דעם פרעטאר – איך היים יונתן. איך האב אייערע סאלדאטן געהרג׳עט אין דער מלחמה, איך האב אייך געזידעלט אויף די פֿערווילונגען. איך האב אייך פֿיינד מיט מין גאנצן הארץ! ... וען גאט וואלט מיך געלאזט לעבען הונדערט מאל, וואלט איך אייך הונדערט מאל אזוי געטהון, ווי איך האב ביז איצט געטהון. מעהר האב איך דיר נישט צו זאגען. היים דיינע מענשען, זיי זאלן מיך פֿיהרן צום טויט.

העלווידיום האט אוועקגעטראבט און דערנאך האט ער געזאגט שטיל צו די מענשען, וואס זענען געשטאנען ארום איהם.

– דעם אלטען מיט דעם מיידעל פֿיהרט אב אין מין הויז ... זאלן זיי נישט זעהן ...

דאס מיידעל האט זיינע ווערטער דערהערט און ארויסרייסענדיג זיך פון ארטעמידאר׳ס העגד, איז זי אראבגעשפרינגען פון וואגען און זיך געשטעלט נעבען יונתנ׳ן.

– איך מיט איהם צוזאמען! – האט זי געשריען.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0099-0196 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איהרע לאַנגע האָר האָט זי מיט בייַדע העָנד פֿעָרוואָרפֿען הינטער זיך און איהרע נאַקעטע ארמען האָט זי אויסגעצויגען צו דיַ יודישע מעָנער און פֿרויען, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דיַ דעָכער און געוויינט.

– מיט דיר, מיַן אונגלויקליך פֿאלק, מיט דיר!...

גרויסע טראפֿען רעגען האָבען אָנגעהויבען צו פֿאלען פֿון הימעל. א שטאַרקער ווינד האָט געבלאָזען און עפּעס ערגעץ האָט געדונערט.

– לעקטאָרען! – האָט דער פרעטאר הויך געשריען – נעהמט דעם מענש!...

אייַדער עָר האָט נאָך אויסגעָרעדט דיַ ווערטער, איז מירטאלא צוגעשפרינגען צו דעם געפֿאַנגענעם און ארומגעהמענדיג זיין האַלז, האָט זי ווידער געשריען:

– מיך מיט אויהם צוזאַמען!

עם זענען אָבער צו איהר צוגעשפרונגען עטליכע מענשען און ארטעמידאר האָט זי אָנגעחאפט ביַ דיַ ארמען.

אין יונתנ'ס אויגען האָט זיך נעווויזען א פֿייַער און אויף זיַנע ליפּען א בישערער שמייכעל.

– זי ווערט נישט זיין דיין, דו רוימער! – איך וועל אָהן איהר נישט אוועקגעהן. און מיך וועט איהר דאָך מארגען הרג'ענען! האָט עָר געשריען.

און זיַן קרומע, קורצע שווערד האָט עָר גיך ארויסגעחאפט און ארייַנגעשטאָבען אין מירטאלא'ס הארץ.

דיַ וואלקענס אויפֿ'ן הימעל האָבען זיך צונויפֿגעשלאָסען, דיַ וועלט איז געווארען שוואַרץ, פֿינסטער. דיַ פֿלאַמען פֿון דיַ שטאַלקאצען זענען געיאָגט געווארען פֿון שטאַרקען ווינד, און דער רעגען האָט זיי פֿעָרלאָשען. אנשטאָט זיי האָבען זיך נעווויזען אויף דעם הימעל טויזענדער פֿייַערדינג שלאַנגען, וועלכע האָבען דורכגעריסען דיַ וואלקענס.

און דער המון אויף דעם מארק און אויף דיַ דעָכער איז געשטאַנען שטיל, ווי די מויערן. א ביסעל אָבגעזונדערט איז געשטאַנען מוזאַניום אויף דעם בערגעל פֿון צובראָבענע כלים. זיַנע קנייען האָט ארומגענומען ארטעמידאר, וועלכע האָט זיַן פנים פֿעָרדעקט מיט דיַ קלייַדער פֿון פֿילאָזאָף, ווי עָר וואָלט איהם מיט נעווויין געבעטען, עָר זאָל איהם געבען עפּעס טרייסט נאָך דער שרעקליכער צרה, ווען עָר האָט געהאט.

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0100-0197 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דער פֿילאָזאָף האָט אויפֿגעהויבען דעם ענד אין דער הויך־
און אויסגעשריען:

– הימלישע לעכטיגקייטען! צו איז דאָרט אויבען נישט דאָ
ווער עס זאָל רחמנות האָבען אויף דער אָרמער מענשהייט? צו־
ווען איהר נאָך לאַנג, לאַנג בעלייכטען א ועלט בילדער?

א שרעקליכער דונער האָט אָבגעקלאַפּט אן וואַסער פון טיכר־
און אויף דעם ברויזענדיגע חוואליעם, האָט זיך דער רויזענדיגער
דונער לאַנג געקאַטשעט...

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0100-0198 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שׁוּמִינִים גרוֹיסע

וועלט־ביבליאטעק

ערשטער יאָהרגאַנג

1) מ. ז. פֿייערבערג: וואָהין?
2) ארטור שניצלער: געזאַמעלטע שריפֿטען I באַנד
3) י. מ. ווייסענבערג: שריפֿטען I באַנד
4) " " " שריפֿטען II "
5) העגריך היינעס: " I "
6) " " " II "
7) ז. שניאור: " I "
8) " " " II "
9) " " " III "
10) ערוארד קיפלינג: דאָס בוך פֿון דער ווילדנעס
11) י. שטיינבערג: שריפֿטען
12) כ. סטאָווסקי: אידילין און בילדער
13) ז. י. אנכי: צוויי שטיק אין ערד I באַנד
14) " " " " II "
15) מאַקס נאָרדוי: אויסגעוועהלטע שריפֿטען I באַנד
16) " " " II "
17) יודישע געשיכטע: רער. הלל ציושלין I באַנד
18) מאַקס נאָרדוי: אויסגעוועהלטע שריפֿטען III באַנד
19) ארטור שניצלער: שטערבען (א גרויסע ערצעהלונג)
20) י. מ. ווייסענבערג: שריפֿטען III באַנד (די וואלד־מיידעל)
21) ארטור שניצלער: שטערבען II באַנד
22) יודישע געשיכטע: " "
23) יהודה שטיינבערג: חסידישע מעשה'לעך.
24) " " אין יענע צייטען

צווייטער יאָהרגאַנג

1) אברהם רייזען: „אלטע־וועלט".
2) " " יונגע־וועלט.
3) דר. גינצבורג: דער תלמוד.
4) יודישע געשיכטע: 3־טער באַנד
5) " " 4־טער באַנד
6) משה: א ואמעל־בוך.
7) הלל ציטלין: שריפֿטען I באַנד
8) " " " II "
9) משה טייטש: " I "
10) " " " II "
11) י. ראָזענפֿעלד: אין די שטאָלץ געפֿלאָך
12) משה טייטש: III באַנד לויערער
13) פראָפ. לאַצאַרוס: ירמיהו הנביא
14—15) ז. י. אנכי: רב אבא
16—17) הלל ציטלין: דאָס פראָבלעם פֿון גוטם און שלעכטם
18) יודישע געשיכטע: V באַנד
19) הלל ציטלין: דאָס פראָבלעם פֿון גוטם און שלעכטם
20) שאָנטאָפֿי דעלאָסאָסי: געשיכטע פֿון גלויבען און רעליגיאָנען
21) יודישע געשיכטע: 6־טער באַנד
22—23) שאָנטאָפֿי דעלאָסאָסי: די געשיכטע פֿון גלויבען און רעליגיאָנען
24) יודישע געשיכטע: 7־טער באַנד

פּרייז פֿון יעדע 24 ביכער 3.50 רובל פּאַרטיע 50 קאָפּ'.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0101-0199 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נייע ביכער!!!

אין בוכהאנדלונג ב. שימין, ווארשא, נאלעווקי 33
יענען אננעקומען פאלגענדע נייע ביכער

העדבערט ספענסער: די ערציהונג. — — — 2
(300 זייטען פראכט געבונדען).

ד"ר חיים זשיטלאווסקי: די פילאסאפיע — 3,60
וואס זי איז און וויי זי האט זיך ענטוויקעלט. 20 העפטען יעדער העפט 18 ק.

ליטעראטור: זאמעלבוך I — — — — 60
" II — — — — 60

יהואש: „ישעיה" איבערזעצט. (געבונדען). — — — 2

איוב, שיר השירים, רות, קהלת — — 2

העינריק אינפטען. דראמען: נאראַ — — — 40
" העדדא גאבלער — 50
" דער בויסיסטער — 50
" ראזמער־האלם — 50
" דער קליינער עאלף 40

פעליקס האלענדער: די זוכער פון אמת — — 2
ראמאן. אין פיער בענדער 540 זייטען.

סטרינדבערג: פרייליין יוליא. — — — 30

טורגענעוו: האמלעט אין דאן קיכאט. — — 24

אליוו שרייענער: טרויטען ערציילונגען. — — 60

לעאניד אנדרעיעוו: דאס לעבען פונ׳ם מענשען 50
די טעג פון אונזער לעבען 50

י. זאנגוויל: מיימון דער נאר אין נתן דער חכם. 30

בייערסטערנא ביערנסאן: איבער אונזער קראפט — 1

ווינקטאר הוגא: דער גבור אין קייטען — — 80
דער ים ארבייטער — — 50

הייאוואטא: איבערזעצט פון יהואש (געבונדען) — — 2

מולטאלטולי: געקליבענע מעשהלעך — — 24

מעטערלינק: דער בלויער פויגעל. — — 60

ניטשע פרידריך: אזוי האט נערעט זאראטוסטרא. 60

די אלע ביכער זענען אהן פארטא. קליינע סומען קען מען שיקען אין פאסטמארקען. פיר ביכלי־אטעקען ראבאט.

נייע קאטאלאגען ווערען נעשיקט גראטיס.

Кн. маг Б. ШИМИНА, Варшава, Налевки 38.

747/19

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1015-1-09-0101-0200 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main